

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**HAK TEMELLİ SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA KİMLİKSİZ
BİREYLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR VE KİMLİKSİZLİĞİN
OLUŞTURDUĞU RİSKLER**

İmran UZUNASLAN

**SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ayşe Sezen SERPEN**

ANKARA

2023

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**HAK TEMELLİ SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA KİMLİKSİZ
BİREYLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR VE KİMLİKSİZLİĞİN
OLUŞTURDUĞU RİSKLER**

İmran UZUNASLAN

**SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ayşe Sezen SERPEN**

ANKARA

2023

ETİK BEYAN

Ankara Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Doktora tezi olarak hazırlayıp sunduğum “Hak Temelli Sosyal Hizmet Bağlamında Kimliksiz Bireylerin Yaşadıkları Sorunlar ve Kimliksizliğin Oluşturduğu Riskler” başlıklı tez; bilimsel ahlak ve değerlere uygun olarak tarafımdan hazırlanmıştır. Tezin fikir/hipotezi tümüyle tez danışmanım ve bana aittir. Tezde yer alan araştırma tarafımda yapılmış olup, tüm cümleler ve yorumlar bana aittir.

Yukarıda belirtilen hususların doğruluğunu beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: İmran UZUNASLAN

Tarih: 12/06/2023

İmza:

KABUL VE ONAY

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalında

İmran UZUNASLAN tarafından hazırlanan

“Hak Temelli Sosyal Hizmet Bağlamında Kimliksiz Bireylerin Yaşadıkları

Sorunlar ve Kimliksizliğin Oluşturduğu Riskler”

adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından DOKTORA TEZİ olarak OY BİRLİĞİ ile
KABUL edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi:12/06/2023

Doç. Dr. Serhat TEK

Bitlis Eren Üniversitesi

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Ayşe Sezen SERPEN

Ankara Üniversitesi

Danışman

Doç. Dr. Fulya AKGÜL GÖK

Ankara Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Burcu ÖZDEMİR OCAKLI

Ankara Üniversitesi

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Gül KARAHAN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Üye

Tez hakkında alınan jüri kararı, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü yönetim kurulu tarafından onaylanmıştır.

İmza

Prof. Dr. Fügen AKTAN

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Etik Beyan	ii
Kabul ve Onay	iii
İçindekiler	iv
Önsöz	vi
Simgeler ve Kısaltmalar	vii
1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	2
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Tanımları	4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.6. Kimlik Kavramı	5
1.6.1. Sosyal Bilimlerde Kimlik Kavramının Ele Alınışı	8
1.6.2. Vatandaşlık Kimliği	14
1.6.2.1. Vatansızlık Kavramı	15
1.6.2.2. Türkiye’de Vatandaşlık Kavramı ve Vatansızlıkla İlgili Uluslararası Hükümler	23
1.6.2.3. Bir Hak Olarak Vatandaşlığın Kazanılması	26
1.6.2.3.1. Bir İnsan Hakkı Olarak Kayıt (Doğum Kaydı) ve Tanınma	31
1.6.2.3.2. Kayıt Altına Alınmanın Önündeki Engeller	37
1.6.2.3.2.1. Eğitim ve Bilgi Eksikliği	38
1.6.2.3.2.2. Birlikteliği Bulunmayan veya Boşanmış Ebeveynler	41
1.6.2.3.2.3. Düzensiz Göç Hareketleri	43
1.6.2.3.2.4. Hantal Bürokratik İşleyiş	45
1.6.3. Vatandaşlık Kimliğine Sahip Olmamanın Risk Faktörleri	47
1.6.3.1. Eğitim Riskleri	48
1.6.3.2. Sağlık Riskleri	50
1.6.3.3. Sosyal ve Ekonomik Riskler	53
1.6.3.4. Siyasal Katılım Riskleri	55
1.6.3.5. Damgalanma ve Psikolojik Riskler	57
1.6.3.6. Baskı ve Ayrımcılık Riskleri	59
1.6.4. İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet Bağlamında Yasal Kimlik	60
1.6.4.1. Hak Temelli Sosyal Hizmet Yaklaşımı	68
1.6.4.2. Kimliksiz Bireylere İlişkin Hak Temelli Sosyal Hizmet Tedbirleri	73
1.6.4.2.1. Eşitlik ve Ayrımcılık Yapmama	74
1.6.4.2.2. Güçlendirme	75
1.6.4.2.3. Savunuculuk	76
2. GEREÇ VE YÖNTEM	79
2.1. Araştırmanın Modeli	79
2.2. Çalışma Grubu	81
2.2.1. Çalışmaya Katılan Bireylerin Özellikleri	85
2.3. Veri toplama Araçları ve Yöntemi	89

2.4. Verilerin Analizi	95
2.5. Süre ve Olanaklar	97
3. BULGULAR	98
3.1. Nedenleriyle Kimliksiz Olmak	99
3.1.1. Bilgi ve Farkındalık Eksikliği	99
3.1.2. Tek Ebeveynli Aile Yapıları	107
3.1.3. Göçmen Grupların Varlığı	113
3.1.4. Politik ve Yasal Zorluklar	119
3.2. Kimliksizliğin Ortaya Çıkardığı Sorun Alanları	134
3.2.1. Eğitim Hakkından Yoksun Kalma	134
3.2.2. Sağlık Sisteminden Yararlanamama	138
3.2.3. Ekonomik Fırsat ve Kaynakların Yetersizliği	149
3.2.4. Siyasal Katılımda Rol Almama	159
3.2.5. Sosyal Yaşamdaki Zorluklar	164
3.2.6. Psikolojik Stres ve Damgalanma	173
3.2.7. Baskı ve Ayrımcılıkla Karşılaşma	192
3.3. Kimliksizlikle Baş Etme Yöntemleri	206
3.3.1. Eğitim Sorununa İlişkin Baş Etme Yöntemleri	206
3.3.2. Sağlık Sorununa İlişkin Baş Etme Yöntemleri	211
3.3.3. Sosyal Sorunlara İlişkin Baş Etme Yöntemleri	218
3.3.4. Ekonomik Sorunlara İlişkin Baş Etme Yöntemleri	225
3.3.5. Psikolojik Stres ve Damgalanma Sorununa İlişkin Baş Etme Yöntemleri	232
3.3.6. Baskı ve Ayrımcılık Sorununa İlişkin Baş Etme Yöntemleri	242
3.4. Kimliksiz Bireylerin Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri	250
3.4.1. Kimliksizlik ve Sosyal Politika Gereksinimi	251
3.4.2. Kimliksizlerle Sosyal Hizmet Üzerine	262
4. TARTIŞMA	272
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	307
ÖZET	322
SUMMARY	323
KAYNAKLAR	324
EKLER	345
EK-1. Bilgilendirilmiş Olur Formu	345
EK-2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	348
EK-3. Kurum İzin Belgesi 1	352
EK-4. Kurum İzin Belgesi 2	353
EK-5. Etik Kurul İzin Belgesi	354
ÖZGEÇMİŞ	356

ÖNSÖZ

Sosyal Hizmet literatürüne önemli bir katkı sağlayacağını düşündüğüm bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olamayan bireylerin kimliksizliklerinin nedenleri ve kimliksiz olarak yaşadıkları sorunlara değinilmiş ve bu doğrultuda alınabilecek sosyal hizmet ve sosyal politika önlemlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın başlangıcından bu yana tez hazırlama sürecinde her daim katkı sunan, her dara düştüğümde desteğini esirgemeyen, beni bir danışmandan öte evladı gibi benimseyip yüreklendiren, bilgisini ve tecrübelerini tüm samimiyetiyle paylaşan çok sevdiğim canım hocam Prof. Dr. Ayşe Sezen SERPEN'e minnettarlığımı sunmak isterim.

Süreç içerisinde ve hayatım boyunca minnettar olduğum bir diğer kişi, sevgili eşim Şerif UZUNASLAN. Bana verdiği sevgi, değer, destek ve güç tarif edilemez. Bu zorlu süreci de senin ve canım oğlumuz Yavuz Eren UZUNASLAN 'ın varlığıyla atlattım. İyi ki varsınız, sizleri çok seviyorum.

Son olarak her zaman beni destekleyen ve yanımda olan aileme, çalışmanın ortaya çıkmasında katkılarını sunan tüm kimliksiz katılımcılara, mahalle muhtarlarına, ilgili dernek başkan ve üyelerine, ilgili gazete muhabirlerine ve Jüri üyeleri hocalarıma saygı ve teşekkürlerimi sunmak isterim.

SİMGELER VE KISALTMALAR

UN DESA	: Birleşmiş Milletler Sekreterliği Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklar Yardım Fonu
BM LIEG	: Birleşmiş Milletler Yasal Kimlik Uzman Grubu
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
OHCHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi
WBG	: Dünya Bankası Grubu
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İFSW	: Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu
IASSW	: Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği
ICSW	: Uluslararası Sosyal Refah Konseyi
ISI	: Vatansızlık ve İçerme Enstitüsü
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
TNSA	: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması

1.GİRİŞ

Vatandaşlık kimliği, bireylerin kişisel ve sosyal kimlik algılarına yön vermekte, yasalar önünde varlıklarını ispat etmelerine olanak tanımakta, temel hak ve özgürlüklere erişim elde etme fırsatı sunmakta ve devletler için istatistiki bilgilerin elde edilmesinde ve sosyal politikaların planlanmasında veri sağlamaktadır. Birçok alanda hayati işlevi bulunan vatandaşlık kimliği, neredeyse tüm insan hakları belgelerinde de bu önem dahilinde ilgili maddelere konu olmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, her bireyin yasal bir kimliğe sahip olma hakkının bulunduğunu savunmaktadır. Uluslararası yardım kuruluşu olan UNICEF, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde 2030 yılına kadar evrensel doğum kaydı dahil her çocuk için yasal bir kimlik vaadini yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Vatandaşlık kimliğinin önemli metinlerde ana gündem maddeleri arasında yer alması ve bir kalkınma stratejisi olarak kabul edilmesine karşın Dünya Bankası (2018), dünya genelinde tahmini bir milyar insanın varlığını kanıtlayacak bir kayda ve kimlik belgesine sahip olmadığını rapor etmektedir. Rapor, verilen sayının dünya nüfusunun yaklaşık %21'ine denk geldiğini ve kimliksizliğin küresel çapta önemli bir insan hakları sorunu olduğunu açıklamaktadır.

Söz konusu sorunun ülkemizde de varlık gösterdiği ancak şimdiye kadar akademik faaliyetlerde sorun alanı olarak tanımlanmadığı, konuyla ilgili akademik çalışmaların gerçekleştirilmediği ve kimliksizliğin ortaya çıkmasına neden olan sosyal politika düzenlemelerinin irdelenmediği görülmektedir. Ülkemiz özelinde saptanmış olan söz konusu eksiklik dolayısıyla bu araştırma kimliksizlik olgusunu, kimliksizliğin nedenlerini, kimliksiz bireylerin karşılaştıkları sorunları ve bu sorunlarla başa çıkma konusunda geliştirdikleri yöntemleri Türkiye özelinde incelemeye odaklanmıştır. Elde edilen bulgular bağlamında, kimliksiz bireylerin politik yasal düzenlemelere konu olmaları, temel insan haklarına erişimlerini sağlayacak kamusal sosyal hizmet önlemlerinden yararlanmaları ve bu doğrultuda ihtiyaç duyulan hak temelli tedbirlere erişimleri gerektiği belirlenmiştir. Bu belirlenimin, kimliksiz olgusunun sosyo-politik düzeyde çözümlenmesine ve

dezavantajlı gruplarla sosyal hizmet bilgi alt yapısına olumlu katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda araştırma, beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kimlik kavramının öncelikle soyut ve somut niteliklerine ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir. Genel bilgilerin devamında kimlik olgusunun somut boyutuna karşılık gelen vatandaşlık kimliği çerçevesinde ilgili kuramsal temel sunulmuştur. İkinci bölümde araştırma gereç ve yöntemine ilişkin bilgiler paylaşılmıştır. Üçüncü bölümde elde edilen verilerin analizi sonucu ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde tartışma gerçekleştirilmiş son bölümde ise elde edilen bulgulardan ortaya çıkan sonuçlar açıklanmış ve önerilere yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Vatandaşlık kimliği, bireylerin kim olduğunu tanımlamakta ve bireyler ile devletler arasındaki yasal bağlantıyı kanıtlamaktadır. Günümüz modern toplumlarında bulunan kurumların ve sistemlerin temel hak ve özgürlüklere erişim hakkı sunması için vatandaşlık kimliğinin varlığı gerekmektedir. Vatandaşlık kimliği bu anlamda “vatandaşlık” statüsü elde etmenin ve haklara sahip olmanın aracı olarak görülmektedir. Vatandaşlık kimliğinin getirdiği bu “kabul ve onay” bağlamında, kimliksiz bireylerin kimliksiz olma nedenlerinin ve kimliksiz olarak yaşadıkları sorunların belirlenmesi gerekmektedir.

Vatandaşlık kimliklerinin bulunmaması bireylerin eğitim hakkından yoksun kalmalarına; sağlık sistemlerinden yararlanamamalarına; ekonomik fırsat ve kaynaklara erişememelerine; siyasal katılımı rol alamamalarına; sosyal yaşamda engellerle karşılaşmalarına; psikolojik stres yaşamaları ve damgalanmalarına; baskı ve ayrımcılıkla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Konuyla ilgili literatür taraması gerçekleştirildiğinde, vatandaşlık kimliği bulunmayan bireylerin “doğum kaydı” ve “vatansızlık” kavramları çerçevesinde az

gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunu olarak uluslararası raporlarda yer aldığı ve konunun yasal statü eksikliği bağlamında yurt dışında bulunan çalışmalarda araştırıldığı görülmektedir. Doğrudan kimliksizlik olgusunu, bu olgunun nedenlerini, yol açtığı sorunları, bu sorunlarla baş etme yöntemlerini ve kimliksiz bireylerin sosyal politika ve sosyal hizmet gereksinimlerini sistematik şekilde ele alan çalışmalara rastlanmamıştır.

Dolayısıyla söz konusu eksiklik çerçevesinde, kimliksiz bireylerin kimliksiz olma nedenlerini, kimliksiz olarak yaşadıkları sorunları, bu sorunlarla baş etme yöntemlerini ve kimliksiz bireylerin sosyal politika ve sosyal hizmet gereksinimlerini ortaya koymak bu araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin kimliksiz olma nedenlerinin, kimliksiz olarak deneyimledikleri sorunların, bu sorunlarla baş etme yöntemlerinin ve kimliksiz bireylere ilişkin sosyal politika ve sosyal hizmet gereksinimlerinin belirlenmesini sağlayarak hak temelli sosyal hizmet yaklaşımı bağlamında çözüm ve öneriler ortaya koymaktır. Araştırmanın genel amacı dışında var olan alt amacı ise kimliksiz bireylerin kayıt altına alınma süreçlerini kolaylaştırmak ve bunun için gerekli stratejileri belirlerken ilgili paydaşlara fayda sağlamayı hedeflemektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Vatandaşlık kimliği, temel hakların ve bu haklara karşılık gelen görevlerin yerine getirilmesini sağlamakta ve bireylerin kanun önünde tanınma hakkını güvence altına almaktadır. Ancak vatandaşlık kimliği bulunmadığı için hem dünyada hem de Türkiye’de yasalar tarafından kanunen tanınmayan pek çok kişi bulunmaktadır. Bu kişilerin resmiyette tanınmama nedenleri ülkelere göre farklılık göstermekte ve bu

sorunun önüne geçmek için alınacak önlemler önem taşımaktadır. Türkiye özelinde de kimliksizliğin nedenlerinin kendi bağlamı içerisinde belirlenmesi ve konuyla ilgili hak temelli sosyal hizmet önlemlerinin geliştirilmesi son derece önemli görülmektedir.

Bu araştırma kimliksizlik olgusunu, kimliksizliğin nedenlerini, yol açtığı sorunları ve kimliksizlikle başa çıkma yöntemlerini çok boyutlu bir şekilde ele alması ve bu doğrultuda kimliksiz bireylerin sosyal politika ve sosyal hizmet gereksinimlerini değerlendirmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye’de kimliksizlik olgusunu sorun alanı olarak tanımlayan akademik bir farkındalığın bulunmaması ve bu sorun alanıyla ilgili doğrudan veya dolaylı nitel ve nicel araştırmaların yapılmamış olması da araştırmanın değerini ortaya koymaktadır. Konuya ilişkin farkındalık ve elde edilen özgün veriler bağlamında araştırmanın sosyal hizmet literatürüne de önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Tanımları

Vatandaşlık Kimliği: Bireylerin isim ve soy isminin, doğum yerinin, doğum tarihinin, cinsiyetinin, uyruğunun, dini inancının yer aldığı, kanun önünde tanınmalarını sağlayan belgedir.

Vatansızlık: Yasaların işleyişi kapsamında hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak kabul edilmeyen bireylerdir.

Doğum Kaydı: Ulusal ve yasal gerekliliklere uygun olarak doğumun oluşum ve özelliklerinin sürekli, kalıcı ve evrensel olarak ilgili devlet kurumu tarafından resmi olarak nüfus kütüğüne kaydedilmesidir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma yapılan grubun kimliksiz olması yaşamlarını dar bir çevrede, sınırlı sayıda sistemle ve güven duydukları kişilerle sürdürmelerini beraberinde getirdiği için bu kişilere ulaşabilmek ve onlarla güvene dayalı bir iletişim geliştirmek yoğun bir emek sürecini ve uzun bir zaman dilimini gerektirmiştir. Buna rağmen görüşme gerçekleştirilen katılımcılardan bazılarının yaşamlarının belirli noktalarıyla ilgili paylaşımlarda bulunmamayı tercih ettiği bu durumun ise kimliksiz olarak yaşanan sorunlarla baş etme başlığı altında kısmen sınırlılık yarattığı söylenebilir.

Ayrıca araştırma verilerinin toplanmaya başlandığı 2022 yılının Ocak, Şubat ve Mart ayları içerisinde, Covid-19 vaka sayılarının ve vaka sayılarına bağlı olarak bulaş riskinin salgının ilk başladığı günden bugüne en yüksek düzeyde olması (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu, 2022) ve vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin sağlık haklarından ve önemli bir koruyucu ve önleyici tedbir olan aşılama çalışmalarından yararlanamamaları, araştırma katılımcılarının yarısı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilememesine neden olduğu için araştırmanın önemli bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.

1.6. Kimlik Kavramı

Kimlik kavramı, bireysel özellikler, aile dinamikleri, tarihsel faktörler, sosyal ve politik bağlamlar tarafından şekillendirilen karmaşık bir anlamı içermektedir. Bireyin “ben kimim” sorusuna verdiği cevap büyük ölçüde çevresindeki ekosistemin (aile, arkadaşlar, öğretmenler, komşular) ona kim olduğunu söylediğiyle bağlantılı şekilde açıklanmaktadır. Aynı zamanda kişinin çevresindeki kültürel imgelerde nasıl temsil edildiği ve bu imgelerle ne şekilde iletişimde bulunduğu ve sistemlerin kişiye hangi mesajı gönderdiği gibi ögeler de kim olduğunu öğrenmedeki belirleyicileri kapsamaktadır. Sosyal bilimci Charles Cooley ’in uzun zaman önce belirttiği gibi “diğer insanlar kendimizi gördüğümüz aynalardır” ve bu “camdan benlik” düz tek boyutlu bir yansıma değil, çok boyutlu bir kavramı ifade etektedir. Bireyin kim

olduğuna ilişkin çok boyutluluğu “erkek veya kadın; genç veya yaşlı; zengin, orta sınıf veya fakir; gey, lezbiyen, biseksüel, transseksüel veya heteroseksüel; güçlü veya engelli; Hristiyan, Müslüman Yahudi, Budist, Hindu veya ateist” gibi zeliklerle ilişkilendirilmektedir. Birey aynı zamanda “Sosyal bağlamım neydi?”, “Etrafım benim gibi insanlarla mı çevriliydi yoksa topluluğumdaki azınlığın bir parçası mıydım?”, “Evde kendi dilimizi konuşarak mı büyüdüm yoksa başka bir dil veya lehçe mi konuşulmaktaydı?”, “Kırsal bir ilçede mi, kentsel bir mahallede mi yaşadım?” yönündeki sorularla bağlantılı birçok faktörün ürünü olarak tanımlanmaktadır (Tatum, 2000).

Belirtilen faktörlerle ilgili olarak Fearon (1999)’ un “What is Identity (As We Now Use The Word)?” başlıklı makalesinde kimlik kavramına ilişkin birçok tanımlama yapılmakta ve kavram çeşitli yönleriyle aktarılmaya çalışılmaktadır. Bu tanımlamalarda kimlik insanların kim olduklarına, ne tür insanlar olduklarına ve başkalarıyla nasıl iletişim kurduklarına ilişkin (Hogg ve Abrams, 1988) kavramı ifade etmektedir. Bireylerin ve grupların kendilerini nasıl tanımladıklarını ve başkaları tarafından ırk, etnik köken, dil ve kültür temelinde nasıl tarif edildiklerini (Deng, 1995) açıklamak için kullanılmaktadır. Bireylerin ve toplulukların diğer bireyler ve topluluklarla olan sosyal ilişkilerinde ayırt edici yönlerine (Jenkins, 1996) atıfta bulunmaktadır. Nispeten istikrarlı, role özgü anlayışları ve benlikle ilgili beklentileri (Wendt, 1992) içermektedir. Bireyin başkalarının bakış açısı doğrultusunda kendisine yüklediği anlamlar bütünlüğüne, kim olduğunu belirlemesini sağlayan bilişsel şemalara (Wendt, 1994) işaret etmektedir. Karşılıklı olarak inşa edilmiş duruma, değişen ve gelişen benliğe ve öteki imgelerine (Herrigel, 1996) atıfta bulunmaktadır.

Kimlik, kesişen bir dizi söylem arasında, bir tür çözülmemiş alan veya bu alanda açığa kavuşturulmamış bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Yakın zamana kadar, kimliğin bir tür sabit düşünce ve varlık noktası olduğu dşnlmekteydi. Ancak kimlik bir süreçtir, kimlik bölünmüş şekildedir, sabit bir nokta değildir, ikircikli bir noktadadır. Aynı zamanda ötekinin kendi kendisiyle olan ilişkisini (Hall, 1989) ifade etmektedir. Tanımlamaların ortak bir temel kavrama atıfta bulunduğu

dikkat çekmektedir. Bu atıf hemen hemen bireylerin bir tanınma, farkına varılma, onaylanma, kabul görme duygusu içerisinde olmalarıyla açıklanmaktadır.

Kimlik alanında önemli çalışmalar yapmış (Stets ve Burke, 1996 ve Stryker ve Serpe, 1982) araştırmacılara göre kimlik, bireyin davranışlarının ana motivasyonu oluşturmaktadır. Bireyin kimliği, kim olduğunu tanımlayan bir dizi anlam içerdiğinden, bir kişiye kim olduğu ve nasıl davranması gerektiği hakkında bir fikir vermektedir. Bu anlamlar kümesi, bir kişinin davranışsal seçimlerini değerlendirmede bir standart veya referans görevi görmektedir (Stets ve Burke, 2003). Buna göre, insanlar kendi kimliklerinin anlamları (kendilerini belirli bir kimlikte tanımlamaları) ile çevresi tarafından algılanıp anlamlandırılan kimlikleri arasında, tutarlılık sağlamak amacıyla öz-düzenleyici bir şekilde hareket etmektedir (Cast ve Burke, 2002; Stets, 2006). İki anlam kümesi arasında tutarlılık oluştuğunda, kimlik onaylanmakta, kendini doğrulamakta ve başarıyla ifade edilmektedir.

Kimlikle ilgili ifade edilen bu bakış açısı, kişinin kimliğini ve duygu durumunu anlamada merkezi olarak görülmektedir. Kimliğin anlamlarını, kendisiyle ilgili anlamlarla karşılaştırmanın bilişsel sürecinde, kişi, iki kimlik anlamı kümesi arasındaki uygunluk ve tutarlılık derecesini değerlendirmektedir. Kişi uygunluk ve tutarlılık derecesine bağlı olarak kendisini doğrulayamamış ise uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda utanç, sıkıntı, depresyon, hayal kırıklığı veya öfke gibi olumsuz duygular üretmektedir. Kişinin kendini doğrulaması sürecinde iki anlam arasında uyum sağlayabilmesi ise saygı, mutluluk, memnuniyet, zevk ve gurur duymak gibi olumlu duygulara yol açmaktadır. Bireyler, kendilerini doğrulayabildiklerinde etkili ve iyi hissetmektedirler. Stets ve arkadaşlarının çalışmaları (Burke ve Stets, 1999; Stets ve Tsushima, 2001; Stets, 2003; Stets ve Asencio, 2008) kendi kendini doğrulamanın duygusal etkileri olduğunu ampirik olarak göstermektedir. Duyguların gücü, bir kimliğin birey için ne kadar önemli veya merkezi olduğunun bir fonksiyonudur. Kimlikler bireyin “kim olduğunu” tanımladığından, bireylere varoluşsal anlamlar sağlamaktadırlar. Bireyin amaçlarına ve davranışlarına rehberlik etmektedirler. Birey için kimliğinin önemi, onun anlamlılığını ve duygusal etkilerini göstermektedir (Kyle ve ark., 2014).

Bireyin kimliğinin önemi ve anlamlılığı konusunda sosyal ve beşerî bilimlerde farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Araştırma dahilinde vatandaşlık kimliği olmayan bireylerin kendi kimliklerini anlamlandırma süreçlerini açıklayabilmek için özellikle psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji alanında kavramı ele alan önemli değerlendirmelere yer verilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Belirtilen çalışmalarda, psikolojik olarak kimliğin kişisel (Cheek, 1989; Buss ve Cantor, 2012), sosyolojik olarak sosyal (Weinreich, 1986) ve sosyal psikolojik açıklamalarda ise kavramın psiko-sosyal (Chakkarath, 2013) boyutu ele alınmaktadır. Bahsedilen disiplin alanlarına ilişkin detaylı açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

1.6.1. Sosyal Bilimlerde Kimlik Kavramının Ele Alınışı

Son yıllarda birçok farklı bağlam veya amaç için özellikle sosyal bilimlerde ve beşerî bilimlerde kullanılmış ve açıklanmaya çalışılmış olan kimlik kavramı yukarıda değinilen birçok faktörün oluşturduğu ürün olması nedeniyle belirsiz ve anlaşılması zor olan bir terimi ifade etmektedir. Sosyal bilim teorisyenleri ve araştırmacıları, çok sayıda farklı kimlik türü sınıflandırmaktadır. Kimlik türlerinin örnekleri arasında ırk, etnik grup, cinsiyet, dini, sosyal, mesleki, kültürel, fiziksel ve akademik kimlikler yer almaktadır. Bu farklı kimlik türleri içerisinde, kişisel ve toplumsal kimlikler arasında ortak bir ayrım yapılmaktadır. Kimliğimiz benzersiz şekilde sahip olduğumuz, bizi diğer insanlardan ayıran her birimize özgü kişisel bir anlam taşıırken (örneğin, her bir kişiye verilen vatandaşlık kimliği ve bu kimlikte kişiyi karşılayan isim) öte yandan aynı zamanda daha geniş bir ortaklığı veya bir tür sosyal grupla ilişkiyi içeren sosyal kimliği de ima etmektedir. Sosyal kimlik, kişinin cinsiyeti, ırkı, siyasi, ideolojik ve ulusal grup üyelikleri gibi sosyal rollerini ifade etmektedir. Tipik olarak bu roller, fiziksel bir özelliği paylaşmak, ortak bir dili konuşmak, benzer bir sınıfa veya sosyoekonomik statüye sahip olmak ve ortak bir bölgede yaşamak gibi bir kişinin kimliğinin diğerlerine benzer olduğu anlamları içermektedir. Örneğin, ulusal kimlik, kültürel kimlik veya cinsiyet kimliği bazı önemli yönlerden (tam olarak aynı değilse de), bize benzer olduğunu varsaydığımız

başkalarıyla özdeşleşme imkânı sunmaktadır. İnsanların “kendi olmak” veya “gerçek benliğini bulmak” için mücadele etmelerinin yanı sıra paylaşılan değerler, kişisel tarihler ve ilgi alanları temelinde de başkalarıyla çoklu özdeşlikler araması söz konusu olmaktadır. Birey bir düzeyde, benzersiz kişisel biyografisinin ürünü olmasına rağmen bireyin kim olduğu kiminle birlikte olduğuna, kendisini içinde bulduğu sosyal ortamlara ve o sırada sahip olabileceği sosyal motivasyonlara göre değişmektedir (Buckingham, 2008). Dolayısıyla kimlik kavramının her bireye özgü olan yönü ve kendilik algısı “kişisel kimlik”, diğer insanlarla olan ortaklığı veya sosyal kategorilere atıfta bulunması ise "sosyal kimlik" olarak adlandırılmakta ve kimlik terimi çift anlamda kullanılmaktadır (Fearon, 1999). Kimliğin her iki anlamı da birbiriyle karşılıklı ilişki içerisinde, her iki kimlik birinden diğerine aktarılabilme özelliği (kişisel kimlikten sosyal kimliğe geçiş yapılabilmekte) göstermektedir. Kişisel kimlik bireyi diğerlerinden ayırt eden özellikler içermesine rağmen sosyal olarak belirlenmiş süreçlerden etkilenerek de oluşturulmaktadır. Nihayetinde bireylerin kişisel kimlikleri ile sosyal kimlikleri arasında örtük bağlantı bulunmaktadır (Harwood ve ark., 2005).

Kimlik, sosyal bilimler alanında kapsamlı bir teori ve araştırma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Alan yazın incelendiğinde kimliğe büyük önem veren psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi önemli disiplinlerin olduğu görülmektedir. Kimlik teriminin çeşitli kullanımlarına rağmen (Brubaker ve Cooper, 2000; Cote 2006) psikolojik açıklamalarda, terimin yoğun araştırma ve incelemelerle gelişiminin öncüsü olan ve yaygın olarak kullanılan bir kimlik modeli geliştiren kişinin Erikson (1950-1968) olduğu görülmektedir. Erikson’un çalışmaları kimliğin kişisel boyutu (Schwartz ve ark., 2008) üzerinde yoğunlaşmaktadır (Schwartz ve ark., 2011). Erikson kimlik terimini, benlik kavramı ile eş anlamlı bir şekilde kullanmaktadır. Ona göre, kimlik terimi, benlik kavramının bazı yönlerini veya bir kısmını anlamlandırmanın bir yolu olarak da (Hogg, 2003; Streyker ve Burke, 2000; Tajfel ve Turner, 2004) kavramsallaştırılabilmektedir (Oyserman ve ark., 2012). Erikson, bir kişinin içsel olarak birbiriyle tutarlı ve uyumlu amaçlar, değerler ve inançlar kümesini kişisel kimlik olarak adlandırmakta ve kişinin bunları ne ölçüde benimsediğinden bahsetmektedir (Schwartz, 2005).

Kişisel kimlik birçok farklı şekilde tanımlanabilmekte ve değerlendirilebilmektedir. Kendini temsil etme, kendini tanıma, kendini tanımlama şekli, benlik saygısı, benlik bilinci, kendini değerlendirme ifadelerinin çoğu kişisel kimliği oluşturmaktadır. Basitçe söylemek gerekirse, kişinin kişisel kimliği “Ben kimim ve hayatımda ne yapmak istiyorum?” sorusunun cevabını vermektedir. Bireyin özneliği, bu özneliğin birey tarafından ifadesi ve bireyin içsel diyalogu benliğinin gelişimindeki birbirini izleyen önemli aşamalardır. Bu aşamalar kişisel kimliği meydana getirmektedir ve bireyselleşmeye ilişkin adlandırma süreçlerini içermektedir. Bireysel yönü olan kişisel kimliğe ilişkin bu süreçler, genel olarak bireyi benzersiz kılmakta ve diğerlerinden ayırt edilebilir olan yönleri ortaya koymaktadır (Watzlawik ve ark., 2012).

Kişisel kimlik, bireylerin kendilerini diğerlerinden ayıran, bireyler olarak iddia ettikleri anlamlar dizisini ifade etmektedir. Genellikle, kişilik özellikleri, kişisel değerler, görüşler ve tercihler, fiziksel özellikler, kariyer seçimi ve yaşam tarzı seçenekleri dahil olmak üzere bir kişinin benzersiz özelliklerini ifade etmektedir. Başka bir deyişle, bu özellikler bir kişinin kimliğinin diğer insanlardan farklı ve ayırıcı yönlerini açıklamaktadır. İçselleştirilmiş ve bireyin özünde tutulan ve kişiyi farklı şekillerde tanımlayan özellikleri içermektedir. Bunlar sadece kişinin değerlerini veya ahlakını kapsamamakta aynı zamanda “kontrollü” olmak ya da “saldırgan” olmak gibi bireyin karakter yapısını da içine almaktadır. Bireylerin özünde taşıdığı benzersiz nitelikteki ana anlamlar, durumlar karşısında davranışlarını yönlendirmektedir. Kişisel kimlikler her zaman kişiyle birlikte olduğundan hemen hemen her zaman etkin halde bulunmaktadır. Bu yüzden bireylerin iddia ettiği çeşitli rol kimliklerinde veya grup kimliklerinde var olan anlamlarını etkilemekte ve belirginliğini göstermektedir. Kişisel kimlikler, birey için merkezi veya öz olanı temsil eden anlamlar olduğundan bireyler “gerçek” benliklerini bulduğunu kabul etmelidir. Bu benlik saygısının özgünlük boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle kişisel kimlikler, kişinin gündelik hayattaki rol kimliklerine dayalı performanslarının etkili olup olmadığı ya da diğerleri tarafından sosyal/grup kimliklerine dayalı kabul süreçlerinin yerine, bir durumda kişinin gerçek benliğinin ortaya çıkıp çıkmadığıyla ilgili süreci içermektedir (Stets ve Burke, 2014).

Kişisel kimlikler psikoloji literatüründe tipik olarak “benlik” kavramı olarak adlandırılan şeyle oldukça eş anlamlı bir içeriğe atıfta bulunmaktadır. Tutarlı bir kişisel kimlik duygusu, benlik saygısı ve yaşam amacı gibi olumlu sonuçlarla ilişkili (Schwartz ve ark., 2005), kaygı ve depresyon gibi sıkıntı göstergelerine karşı koruma sağlamakta, uyumluluk ve süreklilik göstermektedir (Campbell ve ark., 2003). Bireyin kimliği ne kadar güçlüyse, birey kendi güçlü ve zayıf yönlerinin o kadar farkında görünmekte ve benlik saygıları da o kadar güçlü olmaktadır. Ancak bireyin kimlik yapısı ne kadar dağınık olursa, kafası o kadar karışık görünmekte ve benlik saygıları o kadar zayıf olmaktadır. Benlik saygısı tipik olarak kişinin kendi değerinin etrafı bir değerlendirmesini ifade etmektedir. Alinyazında benlik saygısı teorisyenleri de kimlik ve benlik saygısının ortak bir benlik sisteminde, birbirine bağımlı ve karşılıklı olarak birbirini güçlendiren mekanizmalar olduğunu belirtmektedir (Heppner ve Kernis, 2011; Leary ve Tangney, 2011; Luyckx ve ark., 2013;). Kimlik teorisinde, farklı kimlik temellerinin doğrulanması, farklı benlik saygısı sonuçlarıyla bağlantılıdır. Kişi kimliklerinin doğrulanması, kişinin gerçek benliği olduğu hissini üretirken, rol kimliklerinin doğrulanması bir etkinlik veya yeterlilik duygusu üretmektedir. Son olarak sosyal/grup kimliklerinin doğrulanması ise genel olarak özel ve değerli bulunma duygusu sağlamaktadır (Stets ve Burke, 2014).

Sosyal kimlik, bir kişinin grup üyeliğine/üyeliklerine ilişkin olarak kim olduğu duygusunu açıklamasıyla ifade edilmektedir. Tajfel ve ark. (1979), insanların ait olduğu grupların (sosyal sınıf, aile, futbol takımı vb.) önemli bir gurur ve öz saygı kaynağı olduğunu öne sürmektedir. Gruplar, bireylere sosyal dünyaya ait olma, bir sosyal kimlik duygusu vermektedir. Bir sosyal sınıflandırma süreci ile insanlar “onlar” ve “biz” olarak sosyal gruplara ayrılmaktadır. İnsanları gruplara ve kategorilere ayırmanın normal bir bilişsel sürece diğer bir ifadeyle şeyleri birlikte gruplama eğilimine dayandığını öne sürmektedirler. Bu süreçte grup içi “biz” ve grup dışı “onlar” olarak bilinmektedir. Tajfel ve Turner (2004), başkalarını “biz” veya “onlar” yani grup içi ve grup dışı olarak değerlendirmekle ilgili üç zihinsel süreç olduğunu ve bunların belirli bir sıralamada gerçekleştiğini öne sürmektedir.

Birinci zihinsel süreç sosyal kategorizasyondur. Sosyal çevrenin anlaşılması için insanlar benzer şekilde kategorize edilmektedir. Örneğin, insanları Müslüman, Hristiyan, siyah, beyaz, öğrenci, zengin ve fakir şekilde kategorilere atamak bize o insanlar hakkında bir şeyler söyler. Benzer şekilde, hangi kategorilere ait olduğunun farkında olan bireyler kendileri hakkında bir şeyler öğrenmekte ve uygun davranışı ait olduğu grupların normlarına atıfta bulunarak tanımlamaktadırlar.

İkincil zihinsel süreç olan sosyal özdeşleşmede, birey kendini ait olarak sınıflandırdığı grubun kimliğini benimsemektedir. Örneğin kendini bir Müslüman olarak sınıflandıran kişi, bir Müslümanın kimliğini benimsemekte, Müslümanların davrandığına uygun şekilde davranmaya başlamaktadır. Grupla özdeşleşmek, duygusal bir anlam içermekte ve benlik saygısı grup üyeliğine bağlı hale gelmektedir.

Son zihinsel süreç ise sosyal karşılaştırmadır. Birey kendisini bir grubun parçası olarak sınıflandırdıktan ve özdeşleştirdikten sonra o grubu diğer gruplarla karşılaştırma eğiliminde olmaktadır. Psikolojik temelli sosyal kimlik teorisi, gruplara üyeliğin benlik sınıflandırması ve sosyal kimliklerle nasıl ilişkilendirildiğiyle ilgilenmekte, iç grup ve dış grup şeklinde yapılan sınıflandırma iç grup kayırmacılığına ve dış grup ayrımcılığına yol açmaktadır. Bu nedenle, yalnızca bir gruba ait olmanın, güçlü tutumsal (önyargı) ve davranışsal (ayrımcılık) sonuçları olan anlamlı sosyal kimlikler yaratabileceği görülmektedir (Tajfel ve ark., 1979).

Psikoloji ve sosyal psikoloji disiplini, kimlik kavramıyla bireyin “kendisi için kendisinin” ve “başkaları için kendisinin” kim olduğuyla ilgilenmektedir. Ancak kimliğin sosyal ilişkiler sistemi içerisinde yer alan bir boyutu da bulunmaktadır. Bu boyutta açıklayıcı bir disiplin olarak sosyoloji belirlemektedir (Alpman, 2018). Sosyolojik bir bakış açısıyla Steph Lawler (2015), kimlik kavramıyla ilgili bir dizi önemli tartışmayı incelemekte, kimliğin nasıl üretildiğini, sosyal ilişkilere nasıl yerleştirildiğini ve insanların günlük yaşam pratiklerinde nasıl çalıştığını göstermektedir. Lawler, kimliğin kişiye ait olduğu algısına meydan okumakta, bunun

yerine kimliğin kişiler arasında üretildiğini, ortaklaşa oluşturulduğunu öne sürmekte bir kişinin kimliğini oluşturan farklı rollere odaklanmaktadır.

Sosyolog Erving Goffman yukarıdaki görüşü destekler nitelikte, insanların bir sahnedeki aktörler gibi sosyal roller oynadıklarını, belirli bir sosyal veya grup kimliğine sahip olduklarını belirtmektedir. Kimlik kavramının sosyolojik olarak incelenmesine önemli bir rol yükleyen yaklaşım, sembolik etkileşimci bakış açısıdır. George Herbert Mead ve diğerlerinin öncü çalışmaları üzerine inşa edilen sembolik etkileşimcilik, başkalarıyla etkileşim yoluyla oluşturulan, paylaşılan anlamların sosyal davranışı etkilediği, benlik ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiye odaklanmaktadır. Paradigma başlangıçta mikro-sosyal karşılaşmaları analiz etmeye, durumların ve aktörlerin belirli özelliklerini vurgulamaya odaklanmaktayken, zaman içinde odağını sosyal yapının bu kalıpları açıkladığını öne sürerek, etkileşim kalıplarını anlamaya yönelmektedir. Sembolik etkileşimciliğin çağdaş versiyonları, bireyin kimliğinin sosyal yapının unsurlarından, özellikle de kişinin yer aldığı sosyal konumlar veya oynadığı rollerden ve bu rollerle ilişkili anlam ve beklentilerden nasıl etkilendiğini incelemektedir. Rol kimlikleri, sayı, önem, belirginlik açısından bireylere göre farklılık gösterebilmektedir. Çoklu rollerin üstlenilmesi, geliştirilmesi, içselleştirilmesi ve değiştirilmesi, sosyolojik açıdan kimliğin en önemli özelliklerini oluşturmaktadır. Örneğin daha fazla sayıda rol kimliği, özellikle de bu kimlikler bahsedilmiş veya zorunlu olmadıklarında, özgürce seçildiklerinde strese karşı daha büyük direnç ve daha olumlu zihinsel sağlık yapısı ilişkilendirilmektedir (Serpe ve ark., 2020).

Sembolik etkileşimcilik, toplumu, organize etkileşim sistemlerinden ve rol ilişkilerinden oluşan, sınıf yaş, cinsiyet, etnik köken, din ve benzeri çeşitli sınırlarla kesişen farklı gruplar, topluluklar ve kurumlardan meydana gelen karmaşık mozaikler olarak görmektedir. Bu unsurlar, kimi zaman birbirine bağımlı, kimi zaman birbirinden bağımsız, kimi zaman birbirinden izole ve yalıtılmış, kimi zaman işbirlikçi, kimi zaman çatışan, kimi zaman değişime çok dirençli ve kimi zaman uyum sağlayıcı niteliktedir. Sosyal yaşam hem toplumun içinde hem de büyük ölçüde yerel olan nispeten küçük rol ilişkileri ağları içinde gerçekleşmektedir. Sosyal

yapılar, kişilerarası ilişkiler ağlarına giriş ve çıkışlarda kolaylaştırıcı ve kısıtlayıcı etkiler gösterebilmektedir. Sosyal yapıların sosyal etkileşim üzerindeki etkisine önem verilmesi gerekmektedir (Stryker, 2008).

Özetle, kimlik teriminin sosyal bilimler ve beşerî bilimlerde çok geniş anlamları bulunmakta, farklı disiplinler, kimliği amaçlarına ve vurgularına uygun şekilde tanımlamakta, terim, çeşitli bağlamlarla ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkilendirmeye ilgili olarak, alinyazında kimliğin, bireysel ve toplumsal boyutta belirleyiciliği olan etkili bir kavram olduğu görülmektedir. Kimliğin bahsi geçen özelliği, farklı disiplinlerin kavrama ilişkin yapılan açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda, araştırma kapsamında vatandaşlık kimliği bulunmayan bireylerin hem kişisel hem de sosyal kimlik algılarını anlamlandırmak için sosyal bilimler içerisinde kimliğin soyut süreçteki açıklamalarına yer verilmiştir. Böylelikle öncelikli olarak kavramın soyut boyutu ele alınmıştır. Bir sonraki başlık altında ise kimlik kavramının somut süreçteki niteliği ve araştırmanın asıl konusu olan “vatandaşlık kimliği (legal identity)” kavramı açıklanmıştır.

1.6.2.Vatandaşlık Kimliği

Kimlik belgesi, bir kişinin kim olduğunu kanıtlamak için kullanılan bir belge olarak kabul edilmektedir. Kimlik belgesinde kişinin isim ve soy ismi, doğum yeri, doğum tarihi, cinsiyeti, hangi ülkenin vatandaşı olduğu, kişiye özel kimlik numarası ve kart numarasını içeren bilgiler bulunmaktadır. Ülkelerin kimlik kartında yer alan bilgilere ilişkin detaylar değişiklik göstermekle birlikte, bazı bilgiler ortaklık içermekte, kimlik kartları, kişileri veri tabanındaki bilgilerle bağlantılandırmak için kullanılmaktadır (Clarke, 1988; Redman, 2008).

Kimlik kartlarının modern anlamda kullanımı ve ortaya çıkışı 19. yüzyıl Fransa'sına dayanmaktadır. Napolyon'un 1789-1799 yılları arasındaki devrim döneminden sonra ülke içindeki karışıklıkları düzene sokmak, merkezi hükümeti daha işlevsel hale getirmek ve mülkiyet haklarını açığa kavuşturmak için 1803-1804

yıllarında kimlik belgesi sistemini geliştirdiği görülmektedir. Bu ilk kimlik kartları, Çin'deki Mao hanedanlığı döneminde kullanılan kimlik kartlarına benzemekte, insanların daha iyi çalışma olanakları elde etmesini ve başka yerlere taşınmasını engellemektedir. Napolyon reformlarının devlet yönetimi konusundaki başarısından etkilenen Sultan II. Mahmut 1844'te Osmanlı İmparatorluğu'nda ulusal kimlik kartı uygulamasını başlatmıştır. Ancak birçok ülkede İkinci Dünya Savaşı'nın şokuna kadar ulusal kimlik kartı uygulaması bulunmamaktadır. İkinci Dünya Savaşı çağdaş anlamda kimlik kartı uygulamasının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1938'de Birleşik Krallık'taki milletvekilleri, tüm bireylerin kimlik kartlarına sahip olmasını zorunlu kılan Ulusal Kayıt Yasası'nı çıkarmıştır. Alman hükümeti de o yıl bir kimlik sistemi (bu kimlik sistemi ayrımcı amaçlarla bireylerin dini bilgilerini içermektedir) kurmuştur. Nazi partisi Almanya'da iktidara geldiğinde, tüm Alman vatandaşlarının kayıt yaptırmak zorunda olduğu "halk kaydı" için kimlik kartı uygulamasına geçtiği ve ardından Yahudi vatandaşların soykırım için hedef alındığı görülmektedir. Avrupa kıtasının yanında Asya'da da kimlik kartı uygulaması hız kazanmaya başlamaktadır. Örneğin, Hon Kong hükümeti, egemenliğini güçlendirmek ve anakara Çin'den gelen göçleri bastırmak için 1949'da kimlik kartı uygulamasını yürürlüğe koymuştur. Tayvan da benzer nedenlerle 1949'da kimlik kartlarını kullanmış ve onu 1960'larda Güney Kore ve Singapur takip etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında yeni bağımsız hükümetler devlet otoritesini genişletmeye ve güçlendirmeye çalıştıkça kimlik kartı uygulamasının dünyada hız kazandığı görülmektedir (Whitley ve Hosein, 2010). Kimlik kartları, geçmiş tarih içerisindeki çeşitli kullanım alanlarını temel alan düzenlemelerle vatandaşların yaşamlarında bir fark yaratmakta ortaya çıkışından bugüne daha da önemli ve gerekli olmakta, bireyler için birçok faydayı beraberinde getirmekte ve gelecekte de bireylerin yaşamları üzerinde daha büyük fark yaratmaya devam etmektedir (İslam ve ark., 2012).

Modern kitle toplumları, sorunsuz bir şekilde işlemek, bireyin kim olduğunu tanımlamak için bir göstergeye ihtiyaç duymaktadır. Bir kişinin kimliğini tanımlayan ve onu temsil eden kimlik kartları, devletin ve modern toplumun diğer kurumlarının, bir bireyin kimliğine ve vatandaşlığın çeşitli yönlerine erişim haklarını doğrulamak için kullandıkları araçlar olarak işlev görmektedir (Caplan ve ark., 2001). Modern

bürokrasi, belirli bir toplumun tüm bireylerinin kendilerini vatandaş olarak adlandırma hakkına sahip olacak şekilde tanımlanmasını talep etmektedir. Kimlik olmadan bireyler, vatandaş olarak kabul edilememekte, vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirememekte, refahlarını tehdit eden unsurlara karşı koruma sağlayamamakta ve en önemlisi vatandaş olmanın verdiği haklara sahip olamamaktadırlar (Lyon, 2009).

Bir vatandaşlık kimlik sistemine sahip olmak sosyal, siyasi, ekonomik, hukuki haklara erişimi ve bu haklarla ilgili toplumsal hayata katılımı sağlamaktadır. Bireyler sahip oldukları vatandaşlık kimlikleriyle, resmi bir iş sahibi olabilmekte, eğitim kurumuna kaydını yaptırabilmekte, mülk satın alabilmekte, ticaretle uğraşabilmekte, banka hesabı açabilmekte, gündelik işlerini (faturaları yatırmak, bir devlet kurumuna danışmada bulunmak gibi çeşitli kurumlarla günlük temasını basitleştirebilmekte) kolaylıkla takip edebilmekte, seçme ve seçilme hakkını kullanabilmekte, ehliyet alabilmekte, seyahat edebilmekte toplum içerisinde özgürce hareket edebilmektedir. Kimlikleri olmadan bireyler kendilerini savunmasız hissetmektedirler. Kimlik olmadan bireylerin yapılabileceği hiçbir şey bulunmamaktadır. Kimlik kartları ile bireyler vatandaşlık haklarını elde edebilmekte ve diğer vatandaşlığı olan bireylerle eşit şekilde tanınmaktadır (Balaton- Chrimes, 2014; Cofta, 2008).

Vatandaşlık, yaygın olarak, devlet tarafından bireylere bahşedilen bir haklar ve görevler paketi olarak kavramsallaştırılmaktadır T. H. Marshall (1950), klasik anlatımında vatandaşlığı, bir “statü” olarak tanımlamaktadır: “Vatandaşlık, bir topluluğun tam üyesi olanlara verilen bir statüdür. Statüye sahip olan herkes, statünün bahşedildiği hak ve görevler bakımından eşittir”. “Bahşedilen (ihsan edilen)” teriminin kullanımı, hakların pasif bir şekilde yukarıdan alındığını akla getirebilse de Marshall aslında vatandaşlığın uğrunda mücadele edilen ve bir devlet tarafından kabul edilen yönlerinden bahsetmekte ve vatandaşlığı medeni, siyasi ve sosyal haklar olmak üzere üç kısma ayırmaktadır.

Medeni hakları, bireysel özgürlüklerin kazanılması, ifade özgürlüğü, mülk sahibi olabilme ve adalet hakkı kapsamaktadır. Siyasi haklar, özellikle serbest seçim ve gizli oy hakkını ifade etmektedir. Son olarak sosyal bileşeni ekonomik refah ve güvenlik, sosyal mirası tam olarak paylaşma ve medeni bir bireyin hayatını yaşama hakkı oluşturmaktadır. Marshall (1950), “vatandaşlık üçlüsü” olarak kavramlaştırdığı bu üç hakkın on yedinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar geliştiğini ve büyüyen kurumlar aracılığıyla sağlam bir şekilde yerleştiğini iddia etmektedir. Belirtilen üç hak grubunun yanı sıra onlara toplumsal anlam kazandıran kurumlar yani adalet mahkemeleri, parlamento ve yerel yönetim kurumları, eğitim sistemi ve sosyal hizmetler bulunmaktadır (Marshall, 1950; Turner, 2009). Bu kurumsal uygulamalar, sosyal konumlandırma, kültürel varsayımlar, aidiyet duygusu ve nihayetinde kimlik bütünsel bir ilişki içerisinde vatandaşlığı tanımlamaktadır (Jamieson, 2002).

Vatandaşlık, bireylere bir ulus-devlete üyelik statüsü sağlamaktadır. Vatandaşlığın kaybı ve kazanılması, egemen devletin yetki alanına girmektedir. Vatandaşlık politikası uyarınca, Devlet bir kişiye doğum yeri, ilgili devletin vatandaşı olan bir veya iki ebeveynin soyundan gelme veya vatandaşlığa geçme yoluyla vatandaşlık imkânı sunmaktadır. Vatandaşlık imkânı sunulan egemen bir ülkeye bağlı bireyler, karşılıklı haklar ve görevler ile sonuçlanan yasal vatandaşlık bağına sahip olmaktadır. Diğer bir ifadeyle üye olunulan devlet tarafından kendilerine vatandaşlık kimliği verilmektedir (Siddika, 2019). Bu yasal kimliğe dayanarak vatandaşlar, hak sahibi olabilmekte, içinde yaşadığı toplumla özdeşleşmekte ve bütünleşmektedir.

Bireylerin bir ülkeye olan sosyal ve politik aidiyetini kanıtlamasının ve belirli ayrıcalıklar kazanmasının yolu vatandaşlık statüsü elde etmekten geçmektedir. Kanun önünde bireysel özgürlükler ve eşitliğin garantisi olan vatandaşlık haklarına, vatandaşlığın yasal varlığı kanıtlanmadan erişilememektedir. Bir vatandaş ve bir devlet arasındaki temel sosyal ve politik ilişkinin varlığını göstermek için bir sözleşme yani bir “sosyal sözleşme” yürürlükte bulunmalıdır. Bu sözleşme, kişinin doğumunun nüfus müdürlüğüne kaydının olmasıdır. Kişi ancak sözleşme yürürlükte olduğunda vatandaşlığını kullanabilmektedir. Bahsedilen durum, Rousseau’nun

felsefe, siyaset bilimi ve sosyolojide kullanılan bir kavram olan 1762 tarihli sosyal sözleşmesine kadar uzanmaktadır. Teori, bir devlet çatısı altında, devletin ve vatandaşlarının hak ve sorumluluklarına ilişkin örtük bir anlaşmayı, daha genel olarak bir grup ile üyeleri arasındaki benzer bir sözleşmeyi ifade etmektedir. Rousseau, Hobbes ve Locke tarafından ana hatlarıyla çizilen sosyal sözleşme teorisi, demokrasi ve vatandaşlığın modern tanımının teorik temelini atmıştır. Sosyal sözleşmeye göre, kişinin doğumunu takiben resmi kaydının yapılması ve yasal kimlik kazanması vatandaşlığının ön şartını oluşturmaktadır (Boekle-Giufrida ve Harbitz, 2009).

Yasal kimliğin kazanılmasına ilişkin vurgu bugün uluslararası kamuoyu tarafından önemli gündem maddeleri arasında yer almaktadır. Bu çerçevede Birleşmiş Milletlere üye devletler tarafından 2015 yılında, 2030'a gelindiğinde gerçekleştirilmesi beklenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri yayımlanmıştır. Hedefler arasında yer alan Hedef 16.9 ile “2030 yılına kadar, doğum kayıtları da dahil olmak üzere herkese yasal kimlik sağlamak” içerikli bir amaç belirtilmiştir. Doğum kaydı, kişinin varlığına ve o kişinin kanun önünde tanınmasına ilişkin resmi bir kayıt sağladığı için vatandaşlık kimliği vermenin temel aracı kabul edilmektedir. Resmi kaydın dünyanın tüm ülkelerinde evrensel ve eksiksiz olmadığı gerçeğinden endişe duyan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi 17.19.2. (“yüzde yüz doğum kaydı ve yüzde seksen ölüm kaydını gerçekleştiren ülkelerin oranı) göstergesini belirlemiştir. Yasal kimliğin, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden en az 10 tanesine ulaşmak için katalizör olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Nüfus kayıtlarından elde edilen veriler 60 üzerinde Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi göstergesinin ölçümünü desteklemektedir. Küresel toplumun 2030 gündeminde benimsendiği “kimseyi geride bırakmama” sözünü yerine getirmesi için yasal kimliğin kritik bir rolü bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreter Yardımcısı, “herkes için yasal kimlik” konusunun Sürdürülebilir Kalkınma gündeminin gerçekleştirilmesi açısından son derece önemli olduğunu kabul ederek Eylül 2018'de, BM Sekreterliği Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı (UN DESA), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ortaklığında Birleşmiş Milletler Yasal Kimlik Uzmanlık

Grubu'nun (BM LIEG) kuruluşuna liderlik etmiştir. Bu kuruluşun temel amacı, BM'nin yasal kimlikle ilgili operasyonel tanımının geliştirilmesinden başlayarak resmi kayıt, hayati istatistikler ve kimlik yönetim sistemlerinin bütünsel bir şekilde kurulmasını ve geliştirilmesini sağlamada üye devletlere danışmanlık ve destek vermede tüm BM kurum ve programlarının yanı sıra Dünya Bankası Grubu'nun (WBG) uyumlu ve koordineli yaklaşımını yakalamaktır. BM LIEG, doğumdan yaşamın sonuna kadar herkesin vatandaşlık kimliği edinmesini sağlayan sistemde, kimlik yönetimini kapsayacak şekilde, nüfus kaydı ve hayati istatistiklere ilişkin mevcut uluslararası metodolojik çerçeveyi genişletmeye odaklanmaktadır (BM Legal Identity Agenda, 2020).

Vatandaşlık kimliğine sahip olmak konusunda uluslararası kuruluşların gerçekleştirmiş olduğu çalışmaların, bireylerin resmiyette varlıklarını kanıtlamaları ve hakları olan onurlu bir yaşama erişim elde etmeleri vurgusundan kaynaklandığı görülmektedir. Norveç Mülteci Konseyi (2021)'ne göre herhangi bir ülke tarafından resmi bir kişi olarak tanımlanmayan ve vatandaşlık kimliği bulunmayan bireyler “vatansız” statüsünde değerlendirilmektedir. Bireylerin vatansız kalmalarının altında birçok sebep yatmakta ve bu sebeplerden birini ise vatandaşlık kimliğine sahip olmamak oluşturmaktadır. Kimliksizliğin yol açtığı “vatansızlık” nedeniyle bir sonraki başlık altında vatansızlık kavramı ele alınmış ve vatansız bireylerin yaşadıkları ayrımcılık içeren uygulamalara yer verilmiştir.

1.6.2.1.Vatansızlık Kavramı

Bir ulus devletin vatandaşlarının sahip olduğu haklara ve fırsatlara sahip olmayan, tüzel kişiliği bulunmayan ve yasal kimliğine dair bir belgeye sahip olmayan bireyler vatansız olarak kabul edilmektedir. Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (1954)'nin 1. Maddesi vatansız kişiyi “*kanunların işleyişi uyarınca hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak kabul edilmeyen*” kişi olarak tanımlamaktadır. İlke olarak vatandaşlığın kazanılmasını ve kaybedilmesini ulus-devlet düzenlemekte ve vatandaşlık, bir birey ile bir devlet arasındaki belirli bir tür

hukuki bağı ifade etmektedir. Her devlet, egemenliğinin meşru uygulaması için bireylere vatandaşlık verme koşullarını, uluslararası hukuk tarafından belirlenen sınırlar dahilinde düzenlemektedir. Bireyin belirli bir devlet tarafından vatandaş olarak kabul edilip edilmeyeceği, kuralların nasıl yorumlandığı ve pratikte nasıl uygulandığı da dahil olmak üzere o devletin ulusal vatandaşlık yasasına bağlı olmakta vatandaşlık belgesinin edinilemediği durumlarda birey vatansız kabul edilmektedir. Kişiler hem doğdukları ülke içerisinde hem de doğdukları ülke dışında göçmenlik bağlamında vatansız olabilmektedirler (Siddika, 2019).

Bazı insanlar vatansız doğmaktayken diğerleri sonradan vatansız hale gelebilmektedir. Vatansızlık belirli etnik veya dini gruplara karşı ya da cinsiyete dayalı ayrımcılık dahil olmak üzere çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. United States Department Of Foreign Affairs (2022)'in verilerine göre vatansızlığın nedenleri doğum kaydı ve doğum belgesinin eksikliği; vatansız ebeveynlerin doğum yapması; devlet(ler)in vatandaşlarının vatandaşlık statüsünü değiştirebilecek siyasi değişiklikleri; idari gözetimler, usule ilişkin sorunlar, iki ülke arasındaki hukuki uyumsuzluklar veya resmi kayıtların yok edilmesi; azınlıklara karşı gerçekleştirilen ayrımcılık; vatandaşlığın kazanılmasını kısıtlayan yasalar; evlilik dışı ve yolculuklar sırasında doğan çocuklara ilişkin kanunlar; başka bir vatandaşlık edinmeden vatandaşlığın kaybı veya vatandaşlıktan feragat edilmesi şeklinde sıralanmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin 2014 yılı verilerine göre dünya çapında 4,2 milyon vatansız bulunmaktadır. Ancak komiserlik, veri kaybının eksikliği nedeniyle gerçek sayının 10 milyonun da üzerinde olduğunu belirtmektedir (UNHCR, 2014). Vatandaşlık hakkını ve vatansız insanların haklarını desteklemeye adanmış küresel çapta ilk ve tek insan hakları sivil toplum kuruluşu olan The Institute on Statelessness and Inclusion (ISI) (Vatansızlık ve İçerme Enstitüsü) ise vatansız olan 10 milyon insana ilişkin sayının iyi niyetli bir veri olduğunu ifade etmekte gerçek verilerin bu sayının çok daha üstünde olduğunu açıklamaktadır (Institute on Statelessness and Inclusion, 2020).

Niceliksel olarak çok sayıda insan vatansızlıktan etkilenmekte ve tüm vatandaşlık haklarından mahrum kalmaktadır. Vatansız kalan birey için bahsedilen

mahrumiyet birey ve ailesi ile sınırlı olmaktadır topluluklar vatansız hale geldiğinde, bu durum çatışmalar, yerinden edilmeler, terörün yayılması ve savaş ile sonuçlanmaktadır. Örneğin, Filistinliler 1948 yılından bu yana dört kuşaktır mülteci olarak yaşayan dünyadaki en büyük vatansız insan topluluğunu oluşturmaktadır. Bugün yaklaşık sekiz milyon Filistinlinin yarısından fazlası de jure (hukuki) vatansız kişiler olarak kabul edilmektedir. 1991’de Kuveyt’ten ve 1995’te Libya’dan sınır dışı edilmişler ve vatandaşlığa kabul edilmeyecekleri Lübnan, Mısır ve Suudi Arabistan’da mülteci olarak yaşamaktadırlar (Shiblak, 2006). Bir başka çarpıcı örnek ise Myanmar’daki Rohingyalardır. Rohingyalılar, Müslüman oldukları için yaşadıkları ülkede uzun yıllardan beri zulüm görmüşler ve hiçbir ulusal belgeleri olmadan yerlerinden edilmişlerdir. Binlerce Rohingyalı, 1700’lerin sonu, 1800’lerin başı, 1940’lar ve 1900’lerin başından bu yana Myanmar ordusunun elinde zorla çalıştırıldıkları, tecavüze uğradıkları, öldürüldükleri, keyfi biçimde mülklerine el konulduğu ve zulüm gördükleri için komşu ülke Hindistan’ın Bangladeş eyaletine sığınmıştır. BMMYK ve sivil toplum yardım kuruluşlarının vasıtasıyla Bangladeş hükümeti, Rohingyalıları Bangladeş’in güneydoğusundaki on dokuz kamp alanına yerleştirmiştir. Hiçbir şekilde koruması olmayan ve yasa dışı şekilde yaşamlarını devam ettiren Rohingyalılar, hayatta kalabilmek için uyuşturucu kaçakçılığına girişmekte ve suç faaliyetlerinde bulunmakta ev sahibi ülke için sürekli bir gerilime neden olmaktadır (Aljazeera, 2019; İnsan Hakları İzleme Raporu, 2000).

Vatandaşlık haklarının yokluğu vatansız kişiler için insan haklarının tam bir ihlalini ifade etmektedir. Herhangi bir grup insanın ırkı, etnik kökeni, dili veya dini nedeniyle kasıtlı olarak dışlanması, özünde tam bir insan hakları sorununa neden olmaktadır. Birçok vatansız insan, herhangi bir kimlik belgesi olmadan ve devlet koruması olmadan hayata başlamakta ve hayatını devam ettirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla vatansızlık, belirsizlikle dolu bir ömür boyu zorluk anlamına gelmektedir. Vatansızların yaşamlarını sürdürmek için çalışabilmeleri adına hiçbir fırsatlarının olmaması hayatlarını daha da zorlu kılmaktadır. Tanınmış ulusal bir kimliğe sahip olmadıkları için sosyal güvenlik, emeklilik haklarından veya devletten gelen herhangi bir desteğe erişimden yoksun bulunmaktadır. Ayrıca, insan ticaretine, kurumsallaşmış ayrımcılığa, zorla yerinden edilmeye, keyfi

gözüne, şiddete ve çeşitli insan hakları ihlallerine karşı daha hassas konumda bulunmaktadır. Dünyanın her yerinde çeşitli insan haklarına uğramaktadırlar. Hak ihlallerine maruz kaldıkları, göz altına alındıkları ve sömürüye açık savunmasız bir grup oldukları için vatansız kişilere “yasal hayaletler” denilmektedir (Siddika, 2019).

Yasal hayaletleri yani vatansız insanları tespit etmek, korumak ve vatansızlığı önlemek veya azaltmakla ilgili BMMYK yükümlülüğü bulunmaktadır. BMMYK, sorunu çözmek için hükümetler, diğer BM kurumları ve sivil toplumla birlikte çalışarak görevini yerine getirmektedir. 4 Kasım 2014’te BMMYK, 2024’e kadar “vatansızlığı sona erdirmeye #IBelong” kampanyasını başlatmıştır. #IBelong kampanyasının hedeflerine ulaşmak için Vatansızlığı Sona Erdirecek Küresel Eylem Planı:2014-2024, BMMYK ve diğer paydaşların desteğiyle devletler tarafından üstlenilecek 10 eylemden oluşan yol gösterici bir çerçeve oluşturmakta, var olan büyük vatansızlık durumlarını açığa kavuşturmayı ve yeni vakaların ortaya çıkmasını önlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca hizmet eden eylemler, mevcut ana vatansızlık durumlarını çözme; hiçbir çocuğun vatansız doğmamasını sağlama; ülkelerin cinsiyet ayrımcılığını vatandaşlık yasalarından çıkarma; ayrımcı gerekçelerle vatandaşlığın reddini, kaybını veya vatandaşlıktan mahrum bırakılmasını önleme; devletlerin birinin yıkılıp yerine başka bir devletin kurulduğu durumlarda bireylerin vatansız kalmalarının önüne geçilme; vatansız göçmenlere koruma statüsü verme ve vatandaşlığa alınma şartlarını kolaylaştırma; vatansızlığın önlenmesi ve doğum kaydını gerçekleştirme; vatandaşlık belgelerini hak sahibi olanlara sağlama; Birleşmiş Milletler Vatansızlık Sözleşmesine katılma; vatansız kişilere ilişkin nitel ve nicel araştırma verilerine ulaşma ve eksiklikleri engelleme maddelerini içermektedir (UNHCR, 2014). Modern bürokrasilerin, bir milliyete sahip olmayı norm edinen bir şekilde işlediği dikkate alındığında BMMYK, insanlık onuruna uygun olarak vatansız bireyleri insan haklarından mahrum bırakan ve onları etkileyen yasaları veya politikaları iyileştirme ve vatansızlık sorununun ortadan kaldırılmasına çalışmaktadır (Institute on Statelessness and Inclusion, 2014). Söz konusu soruna ilişkin Türkiye özelinde de var olan iç hukuk düzenlemelerinin olduğu bilinmektedir. Bu düzenlemelerin ne olduğuna bir sonraki başlıkta yer verilmiştir.

1.6.2.2. Türkiye’de Vatandaşlık Kavramı ve Vatansızlıkla İlgili Ulusal ve Uluslararası Hükümler

Vatandaşlık kavramı, geleneksel kullanım alanıyla ilişkili olarak birey ile devlet arasındaki resmi bağı ifade etmektedir. Ancak bu kullanım alanı küreselleşmenin ortaya çıkması, değişen göç hareketleri ve devletlerin egemenlik alanlarının farklılaşmasıyla birlikte genişlemiş aynı zamanda bireyler için haklar ve yükümlülükler yaratan hukuki bir statü olarak dönüşüme uğramıştır. Diğer bir ifadeyle vatandaşlık, bir insan hakkı olarak algılanmaya başlanmıştır. Uluslararası ve yerel içerikli metinler incelendiğinde bahsedilen algılanmanın varlığı görülmektedir. Bu metinlerde her bireyin vatandaşlık hakkına sahip olduğu, hiçbir bireyin keyfi olarak vatandaşlıktan men edilip vatansız bırakılamayacağı ve vatansızlıktan kaçınılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Vatandaşlık hakkı ilk olarak BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 15. Maddesinde bir insan hakkı olarak düzenlenmiştir. 15. maddeye göre “*Her ferdin bir uyrukluk hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak uyrukluğundan ve uyrukluğunu değiştirmek hakkından mahrum edilemez.*” ifadesi ile bu durum açıkça belirtilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin yanında Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme (1972), Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşme (1966), BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1990), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme (1979), Vatansız Kişilerin Statülerine İlişkin Sözleşme (1954) ve Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin Sözleşmenin (1961) vatandaşlığın bir insan hakkı olarak kabul edilmesindeki önemli belgeler olduğu görülmektedir (Töre, 2017).

Uluslararası belgelerle düzenlenen ve bir insan hakkı olarak kabul gören vatandaşlık kavramı her devletin iç hukuku aracılığıyla şekillenmektedir. Her bir devlet vatandaşlığın ne şekilde kazanılacağını ve kaybedileceğini kendi hukuk kuralları ve kanunları vasıtasıyla belirlemektedir. Bu kapsamda, Türkiye’de Türk vatandaşlığının kazanılması ve kaybına dair iş ve işlemlerin yürütülmesine ilişkin usul ve esaslar, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (2009) takip edilerek gerçekleştirilmektedir. Kanunun ikinci bölümünde “Türk Vatandaşlığının

Kazanılması” başlığına yer verilerek, Türk vatandaşlığının kazanılması halleri açıklanmaktadır.

Kanuna göre, “Türk vatandaşlığı, doğumla veya sonradan kazanılmaktadır (Madde 5). “Doğumla kazanılan Türk vatandaşlığı, soy bağı veya doğum yeri esasına göre kendiliğinden kazanılmaktadır” (Madde 6). “Soy bağı esasına göre kazanılan vatandaşlık, çocuğun doğumu anında soy bağı ile bağlı bulunduğu Türk vatandaşı anne veya babanın vatandaşlığını kazanmasını ifade etmektedir. Anne veya babadan yalnız birinin doğum anında Türk vatandaşı olması yeterli olup diğerinin yabancı bir devlet vatandaşı olması Türk vatandaşlığının kazanılmasına engel teşkil etmemektedir” (Madde 7). “Doğum yeri esasına göre Türk vatandaşlığının kazanılmasında, çocuğun Türkiye’de doğmuş olması ancak anne ve babasının vatansız olması, ülke kanunlarına uygun olarak vatandaşlık kazanamamış olmaları gibi sebeplerden dolayı çocuğa Türk vatandaşlığı verilmesini açıklamaktadır” (Madde 8). “Sonradan kazanılan Türk vatandaşlığı ise, yetkili makam kararı, evlat edinilme, seçme hakkının kullanılması ve evlenme yoluyla gerçekleşmektedir”

“Sonradan kazanılan Türk vatandaşlığının yetkili makam kararı ile kazanılması, başvuruda bulunan kişinin kanunda belirtilen şartları taşıyıp taşımadığına, gerekli şartları taşıması durumunda ise ilgili karar merciinin takdir yetkisine bağlı olmaktadır. Başvuru sahipleri tüm şartları taşısalar bile devletlerin başvuru sahibi kişileri vatandaşlığa kesinlikle kabul etmesi söz konusu değildir” (10. Madde). Türk hukukuna göre sonradan kazanılan Türk vatandaşlığının evlat edinilme ile kazanılması (17. Madde), bir Türk vatandaşı tarafından evlat edinilen 18 yaş altındaki kişinin, kamu düzeninin bozmaması ve milli güvenliğe zarar vermemesi şartıyla Türk vatandaşlığını kazanabilmesini açıklamaktadır.

Türk vatandaşlığının seçme hakkı ile sonradan kazanılması, Türk vatandaşlığını anne ya da babalarının durumuna bağlı olarak kaybeden çocukların, ergin olmalarıyla birlikte üç yıl içerisinde seçme haklarını kullanarak Türk vatandaşlığına geçmek istemeleri ve Türk vatandaşlığını kazanmalarıyla ilgilidir (21. Madde). Son olarak evlenme yoluyla sonradan kazanılan Türk vatandaşlığı ise, bir

Türk vatandaşı ile en az üç yıldan beri evli olan ve evliliği devam eden yabancılara ilişkin Türk vatandaşı olma başvurusunu içermektedir. Başvuruda bulunan yabancı kişide, aile içinde yaşama, aile birliğine zarar verecek bir faaliyette bulunmama ve milli güvenlik ya da kamu düzenini bozacak eylemler içerisinde olmama şartı aranmaktadır. Eğer evlilik sonlanmış ise Türk vatandaşlığı kazanan yabancıların evlenmedeki iyi niyeti göz önünde bulundurularak Türk vatandaşlığı devam ettirilmektedir (16. Madde).

Vatandaşlık Kanunu'nun üçüncü bölümünde ise "Türk Vatandaşlığının Kaybı" başlığı altında Türk vatandaşlığının hangi şartlarda kaybedildiği haller açıklanmaktadır. Buna göre "Türk vatandaşlığı, yetkili makam kararı veya seçme hakkının kullanılması ile kaybedilmektedir (Madde 23). Yetkili makam kararı ile Türk vatandaşlığının kaybı, vatandaşlıktan çıkma, vatandaşlığı kaybettirme veya vatandaşlığa alınmanın iptali ile gerçekleşmektedir (Madde, 24). Vatandaşlıktan çıkmak isteyen kişiler, kanunda belirtilen şartları (Türk Vatandaşlık Kanunu, 25. 26. 27. ve 28. Maddeler) sağlamaları durumunda ancak vatandaşlıktan çıkarılmaktadırlar. Türk vatandaşlığını kaybettirme hali, yabancı bir devlete Türkiye'nin menfaatlerine uygun olmayan bir hizmette bulunma, Türkiye yabancı bir devlet ile savaş durumundayken yabancı devlet için Cumhurbaşkanının izni olmaksızın çalışma ve yabancı bir devlet hizmetinde gönüllü olarak askerlik yapma durumlarında meydana gelmektedir (Madde 29). Türk vatandaşlığının iptal edilmesi ise yalan beyan ile Türk vatandaşlığını kazanmış veya vatandaşlığı kazanmak için kendisi hakkında kanunun önemli gördüğü hususları saklamış kişinin gerçeklerin ortaya çıkması ile Türk vatandaşlığının iptal edilmesini içermektedir (Madde 31).

Yetkili makamın kararı ile Türk vatandaşlığının kaybedilmesi halleri dışında, kişinin seçme hakkını kullanarak özgür iradesiyle Türk vatandaşlığından ayrılmasında en önemli hüküm, Türk vatandaşlığından ayrılması durumunda kişinin vatansız kalmaması halidir. Vatandaşlığın kaybı ile kişi vatansız kalacaksa seçme hakkı kullanılamayacaktır (Madde 34) (Türk Vatandaşlığı Kanunu, 2009; T.C. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, 2022).

Ülkemizdeki vatansız kişilere ilişkin 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) (2013)'nin üçüncü bölümünde yer alan 50'nci ve 51'inci maddeler takip edilmektedir. Madde 50'ye göre, vatansız birey genel müdürlükçe tespit edilmektedir. Vatansız kişilere Türkiye'de yasal olarak ikamet edebilme hakkı sağlayan "Vatansız Kişi Kimlik Belgesi" düzenlenmektedir. Başka bir ülke tarafından vatansız kabul edilen kişiler bu haktan yararlanamamaktadır. Vatansız kişilerin, Vatansız Kişi Kimlik Belgesi almakla yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu kimlik belgesinde yabancı kimlik numarası yer almakta ve kimlik belgesi valiliklerce iki yılda bir yenilenmektedir. Vatansız Kişi kimlik Belgesine sahip kişiler Madde 51'e göre, YUKK'ta yer alan ikamet izinlerinden birini almak için talepte bulunabilirler, kamu düzeni ya da kamu güvenliği açısından tehdit oluşturmadıkları sürece sınır dışı edilemezler, yabancılarla ilgili işlemlerde aranan karşılıklılık şartından muaf olurlar, çalışma izniyle ilgili iş ve işlemlerde 4817 sayılı kanun hükümlerine tabi tutulurlar ve 5682 sayılı kanunun 18. Maddesi hükümlerinden yararlanabilirler (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013; Göç İdaresi Başkanlığı, 2022). Ülkemizde vatansız kişilerin statülerinin YUKK çerçevesinde belirlendiği ve böylelikle bu kişilerin belirli haklara erişim sağladıkları görülmektedir. Temel insan haklarını elde etmenin vatandaşlığa sahip olmak şartından geçtiği anlaşılmaktadır. Bu şart temelinde bir sonraki başlık "bir hak olarak vatandaşlığın kazanılması" şeklinde düzenlenmiş ve başlık içerisinde ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

1.6.2.3. Bir Hak Olarak Vatandaşlığın Kazanılması

İnsan hakları, kökeni, uyruğu, cinsiyeti, ten rengi vb. ne olursa olsun, her insanın doğuştan gelen ve devredilemez belirli haklara sahip olduğu inancını ifade etmektedir. İnsan olmanın gereği olarak her bireyin insan haklarından yararlanması gerekmektedir. Bu durum herhangi bir istisnaya bağlı olarak değiştirilememektedir. Bir ülkenin vatandaşı olma veya olmama durumu buna dahil olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle vatandaşlığı olanlar ile olmayanlar arasında istisnai ayrımların yapılması söz konusu olmamaktadır (Wonicki ve ark., 2016).

Vatandaşlığı bulunan kişiler, bir devletin uyruğu altında ve o devletle etkin bağlantısı olan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası hukuk genellikle her devlete kimin vatandaş olarak nitelendirileceğini belirleme yetkisi vermektedir. Vatandaşlık normal hallerde doğuştan, kan bağı ile ve sonradan vatandaşlığın alınması ile kazanılmaktadır. Vatandaşlığın olmaması ise kişinin bulunduğu ülke tarafından tanınmaması durumuna karşılık gelmektedir. Daimî ikamet edenler, göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, insan ticareti mağdurları, yabancı öğrenciler, diğer göçmen olmayanlar ve vatansız kişiler dahil olmak üzere farklı nedenlerle vatandaşlığı tanınmayan resmi kimliğe sahip olmayan birey ve gruplar bulunmaktadır. Vatandaşlık kimliğine sahip olmayan birey ve gruplar keyfi öldürme, insanlık dışı muamele, kölelik, keyfi tutuklama, adil olmayan yargılanma, özel hayatın ihlali, geri gönderme, zorla çalıştırılma, çocuk işçiliği ve benzer birçok hak ihlaline maruz kalmaktadırlar. Ancak insan hakları sözleşmesi başta olmak üzere uluslararası belgeler, bütün insanların haysiyet ve haklar bakımından eşitliğe sahip olduğunu, devletlerin vatandaşlara açıkça garanti ettiği siyasi haklar ve hareket özgürlüğünün vatandaş olmayanlar arasında da sağlanması gerektiğini belirtmektedir. Fakat yapılan araştırmalar ve raporlar incelendiğinde, vatandaş olmayanlar için uluslararası insan hakları hukukunun onlara garanti ettiği haklar ile karşılaştıkları gerçekler arasında büyük bir boşluk olduğu görülmektedir. Birçok ülkede, vatandaş olmayanların ve resmi kimliğe erişemeyenlerin karşı karşıya olduğu kurumsal ve yaygın sorunlar bulunmaktadır. Hangi nedenden olursa olsun vatandaşlık kimliğine sahip olmayan birey ve gruplar resmi veya gayri resmi ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bazı ülkelerde, vatandaş olmayanların öneminin tanınması ve eşit muamelenin sağlanması için yasal garantiler var olsa da vatandaş olmayanlar düşmanca sosyal ve pratik gerçeklerle karşılaşmaktadır. Bu gerçekler, yabancı düşmanlığı; ırkçılık ve cinsiyetçilik; dil engelleri ve alışılmadık gelenekler; siyasi temsil eksikliği; ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını (çalışma, eğitim, sağlık hizmeti hakları) gerçekleştirmede zorluk; kimlik belgelerini alma zorluğu; insan hakları ihlallerine etkili bir şekilde itiraz etme veya bu ihlalleri giderme yollarının olmaması gibi unsurları içermektedir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 2006).

Halbuki uluslararası insan hakları hukuku tüm bireylerin temel insanlıkları nedeniyle ayırım gözetilmeksizin evrensel insan haklarından yararlanmaları gerektiği “genel eşitlik” fikri üzerine kurulmuştur (Fitzpatrick, 2003). Bu kapsamda Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966)’nin vatandaş olmayanlarla ilgili olarak uluslararası insan hakları hukukunun altında yatan genel eşitlik ilkesine ve bu ilkenin istisnalarının dar niteliğine bir örnek teşkil ettiği gözlenmektedir. Sözleşmenin ikinci bölümünde yer alan Madde 2 (1)’e göre, “*taraf her devlet, bu sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı ve bu haklara saygı göstermeyi taahhüt etmektedir*” ifadesi ile ayrıca Madde 26’da yer alan “*herkes, hukuk önünde eşittir ve hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın hukuk tarafından eşit olarak korunma hakkına sahiptir. Hukuk bu alanda her türlü ayrımcılığı yasaklar ve herkese ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, milliyet, doğum veya başka bir statü ile yapılan ayrımcılığa karşı etkili ve eşit koruma sağlar*” ifadesinin kişilerin uyruğuna ve vatansızlığına bakılmaksızın genel eşitlik ilkesinin herkes için geçerli olduğunun kanıtları olduğu görülmektedir. Sözleşmede genel eşitlik ilkesine uygun olarak Madde 2 ve Madde 26’da yer alan düzenlemelerin olduğu görülmekteyken ancak Madde 25 ve Madde 12 ile vatandaş olmayanların haklarıyla ilgili yasal sınırlamaların varlığının söz konusu olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle sözleşme, devletlerin vatandaş olanlar ve vatandaş olmayanlar arasında iki hak kategorisine ilişkin ayrımlar yapmasına izin vermektedir. Bunlar vatandaşlara açıkça garanti edilen siyasi haklar ve hareket özgürlüğüdür. Siyasi haklarla ilgili olarak, Madde 25 “her vatandaşın” kamu işlerine katılma, oy kullanma ve görevde bulunma ve kamu hizmetlerine erişim hakkına sahip olacağını belirtmektedir. Bu durumda bu haklardan vatandaş olmayanlar kısıtlanmaktadır. Hareket özgürlüğü ile ilgili olarak Madde 12(1), “hareket özgürlüğü ve (kişinin) ikametgahını seçme özgürlüğü” hakkını yalnızca “yasal olarak bir devlet sınırları içinde” olan kişilere vermektedir. Kimliği bulunmayanlar ve belgesiz olanlara burada yine kısıtlama getirilmektedir.

Genel eşitlik ilkesine ilişkin uygulamanın ve dar bir istisnanın olduğu bir başka sözleşme Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (1965)'dir. Sözleşme dahilinde Madde 1(2) *“bu sözleşme, sözleşmeye taraf bir devlet tarafından vatandaşlar ve vatandaş olmayanlar arasında yapılan ayrımlar, istisnalar, kısıtlamalar veya tercihler için geçerli olmayacaktır”* ifadesine yer verirken Madde 2(3), bu ifadeye *“bu sözleşmedeki hiçbir şey, taraf devletlerin vatandaşlık veya vatandaşlığa ilişkin yasal hükümlerini hiçbir şekilde etkilediği şeklinde yorumlanamaz, ancak bu hükümler belirli bir uyrukluğa karşı ayrımcılık yapamaz”* şeklinde tüm vatandaş olmayanlara benzer şekilde muamele edilmesi gerektiği vurgusunu eklemiştir.

Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi genel tavsiye XI'de taraf devletlerin vatandaş olmayanlarla ilgili olarak yapması gerekenleri *“belirli ırksal, etnik, ulusal veya dini gruplara mensup kişilere karşı her türlü hoşgörüsüzlük veya nefret eylemini alenen kınamak ve ayrımcılık yapmama ilkesinin ve vatandaş olmayanların durumunun daha iyi anlaşılmasını teşvik etmek; vatandaş olmayanların kanun önünde eşit koruma ve tanınmadan yararlanmasını sağlamak; özellikle konut, eğitim ve istihdam gibi alanlarda ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak vatandaş olmayanların karşılaştığı sorunlara odaklanmak; hem vatandaşlar hem de vatandaş olmayanlar için yeterli konut hakkında eşit şekilde yararlanmayı garanti etmek ve ayrıca vatandaş olmayanların asgari yaşam standardını sağlayan sosyal hizmetlere eşit erişimini garanti etmek; yürürlükte ayrımcı olabilecek istihdamdaki kurallar ve uygulamalar da dahil olmak üzere, çalışma koşulları ve dil gereklilikleriyle ilgili olarak vatandaş olmayanlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için önlemler almak”* şeklinde sıralamaktadır. Ağustos 2004'te ise Komite, vatandaş olmayanlara karşı ayrımcılığa ilişkin genel tavsiye XXX'i kabul etmiştir. Burada *“devletlerin, vatandaşların vatandaş olmayan kadın eşleri ve vatandaş olmayan erkek eşleri gibi farklı vatandaş olmayan kategorilere farklı muamele standartları uygulamaktan kaçınması gerektiği; devletlerin vatandaş olmayanları yabancı düşmanı tutum ve davranışlardan koruma görevi olduğu; devletlerin vatandaş olmayan belirli grupların vatandaşlığa erişim veya vatandaşlığa kabul konusunda ayrımcılığa uğramamalarını ve tüm vatandaş*

olmayanların adalet yönetiminde eşit muamele görmelerini sağlamamakla yükümlülüğünü; vatandaş olmayanların ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalma riski altında oldukları bir ülke veya bölgeye iade edilmeme ve gönderilmemesi gerektiği; başta eğitim, konut, istihdam ve sağlık olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmalarının önündeki engellerin kaldırılması” gerekliliğinden bahsedilmiştir.

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi gibi genel eşitlik ilkesine uygun olarak vatandaş olanlarla olmayanlar arasındaki ilişkinin ele alındığı bir başka sözleşmenin Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966) olduğu görülmektedir. Bu sözleşmenin Madde 2(2) ‘de yer alan “*taraf devletlerin sözleşmede belirtilen hakları ırk, renk... ulusal veya sosyal köken... veya başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin garanti ettiklerini beyan eder*” ifadesi yukarıda belirtilen Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin Madde 2(1) kapsamında belirttiği ifade ile genel eşitlik ilkesine yapılan vurgu bakımından benzerlik göstermektedir. Ancak Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin Madde 2(3)’te belirtilen “*gelişmekte olan ülkeler, insan hakları ve ulusal ekonomileri bakımından, bu sözleşmede tanınan ekonomik hakları ne ölçüde garanti edeceklerini vatandaş olmayanlara belirleyebilir*” ifadesi genel eşitlik kuralının bir istisnası olarak dar bir şekilde yorumlanabilir. Çünkü vatandaş olmayanlara ilişkin ekonomik hakların kısıtlandığı ve ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. Sözleşme kapsamında sosyal ve kültürel haklar konusunda vatandaş olanlar ve olmayanlar arasında ayrımcılık yapılmamaktadır (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1966).

İnsan hakları metinlerinde yer alan hükümler çerçevesinde her bireyin ayırım yapılmaksızın koruması vurgusuna karşın UNİCEF (2019), bireylerin kanun önünde kişi olarak tanınması, vatandaşlık kazanabilmesi ve temel hak ve özgürlükler elde edebilmesinin ilk adımının doğum kaydının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesine bağlı olduğundan bahsetmektedir. Bu gereklilikten hareketle bir sonraki başlık altında “doğum kaydı” olgusuna ve bu olgunun insan hakları ile olan ilişkisine yer verilmiştir

1.6.2.3.1. Bir İnsan Hakkı Olarak Kayıt (Doğum Kaydı) ve Tanınma

Doğum kaydı, ulusal ve yasal gerekliliklere uygun olarak doğumun oluşum ve özelliklerinin sürekli, kalıcı ve evrensel olarak ilgili devlet kurumu tarafından resmi olarak nüfus kütüğüne kaydedilmesi olarak tanımlanmakta ve bireyin hayatındaki en önemli olaylardan biri olarak görülmektedir. Doğum kaydı, çocuğun hukuken varlığını tespit etmekte ve birçok çocuğun hakkının sağlanması için temel oluşturmaktadır. Doğum kaydı tek başına bir çocuğun yeterli sağlık hizmetine erişebileceğini, eğitim alabileceğini veya istismar ya da sömürden uzak olacağını garanti etmese de çocuğun kaydının yapılmaması, çocuğu bir dizi insan hakları ihlali açısından önemli ölçüde daha büyük risk altında bırakmaktadır. Çocuğun yasal şekilde ilk kez tanınmasını sağlayan doğum kaydı genellikle çocuğun doğum belgesi alması için gerekmektedir. Bir çocuğun doğum kaydı çocuğun adını, ebeveynlerinin adlarını, doğuma katılan sağlık uzmanının veya doğum görevlisinin adını, doğum tarihi ve yerini içermektedir. Bu bilgiler sağlandıktan sonra, doğum kaydı yerel kayıt memuru tarafından imzalanmakta ve o bölge için ilgili devlet kurumuna sunulmaktadır. Doğum kaydı, her ebeveynin adını, adresini ve uyruğunu da içerebilmektedir. Bu tür ek bilgiler, çocuğun doğum yeri ile birlikte, çocuğun uyruğunun oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Doğum kaydı çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilse de bir çocuğun genellikle yerel hastane veya doğumda bulunan toplum sağlık çalışanı tarafından doğumunun gerçekleşmesi doğum kaydının yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Doğum bir hastanede gerçekleşmezse veya bir toplum sağlığı çalışanı tarafından yönetilmezse, ebeveynlerin, çocuğu doğumdan sonra mümkün olan en kısa sürede kayıt altına almak için ilgili resmi kayıt mercilerine götürmeleri beklenmektedir (Todres, 2003). Kanun önünde kişi olarak tanınma ve doğumda kayıt altına alınma hakkının hemen hemen her insan hakları belgesinde kabul edildiği görülmektedir. Bu belgeler kronolojik olarak sıralandığında ilk olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gelmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Madde 6'ya göre *“herkesin, her yerde kanun önünde kişi olarak tanınma hakkı vardır”* açıklamasına yer verilmektedir. Bir diğer önemli sözleşme olan Çocuk Hakları Bildirgesi (1959),

Madde 3'e göre, "*çocuk, doğduğu andan itibaren bir isim ve vatandaşlık hakkına sahip olacaktır*" ifadesi ile doğum kaydıyla beraber çocuğun isim ve vatandaşlık hakkı kazanacağına dikkat çekilmektedir. Çocuk Hakları Bildirgesi'ne ek olarak Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966), Madde 24 (2)'de yer alan "*her çocuk doğumdan hemen sonra nüfusa kaydedilecek ve bir isme sahip olacaktır*" ve Madde 24(3)'te belirtilen "*her çocuğun vatandaşlık edinme hakkı vardır*" ifadesi doğum kaydı hakkını yalnızca medeni ve siyasi haklar olarak değil aynı zamanda sosyal ve kültürel haklar da dahil olmak üzere geniş bir yelpazedeki diğer insan haklarının savunulmasında ayırıcı olarak ortaya koymaktadır.

Genel olarak kabul gören Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) ise doğum kaydını temel bir insan hakkı olarak kabul etmektedir. Çocuğun en temel hakkı olan "doğal yaşam hakkını" Madde 6'da ortaya koyduktan hemen sonra devam eden maddelerde doğum kaydı hakkını tanımaktadır. Madde 7(1)'e göre, "*çocuk, doğumdan hemen sonra nüfusa kaydedilir ve doğumdan itibaren bir isim alma, vatandaşlık edinme ve mümkün olduğu ölçüde anne ve babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahiptir*", Madde 8(1)'e göre, "*taraf Devletler, yasa tarafından tanınan şekilde, yasa dışı müdahale olmaksızın çocuğun uyrukluğu, adı ve aile ilişkileri dahil kimliğini koruma hakkına saygı göstermeyi taahhüt ederler*", Madde 8(2)'ye göre, "*bir çocuğun kimliğinin bazı unsurlarından veya tamamından yasa dışı olarak yoksun bırakıldığı durumlarda, taraf devletler, kimliğini hızla yeniden tesis etmek amacıyla uygun yardım ve koruma sağlayacaklardır*" şeklinde yer alan açıklamalarla çocuğun varlığının resmen tanınmasında ve o çocuğa toplumun her bir üyesine tanınan ayrıcalık ve korumalara erişim izni verilmesinde herhangi bir gecikme olmaması için her çocuğun doğumdan hemen sonra kaydedilmesini şart koşmaktadır. Yaygın olarak bağlayıcılığı olan insan haklarına ilişkin temel uluslararası sözleşmelerin yanı sıra diğer uluslararası metinlerde de doğum kaydının temel önemine, çocuğun isim ve vatandaşlık hakkına vurguda bulunmaktadır. Bu kapsamda, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (1990), Madde 29'a göre, "*Göçmen işçinin her çocuğu, isim, doğum kaydı ve vatandaşlık hakkına sahiptir*"; BM İç Yer Değiştirmede Yol Gösterici İlkeler (2004) Madde 21(1)'e göre, "*her*

insan, her yerde kanun önünde bir insan olarak tanınma hakkına sahiptir”, Madde 21(2)’ye göre, “ülke içinde yerinden edilmiş kişiler için bu hakka etki etmek amacıyla, ilgili makamlar pasaport, kişisel kimlik belgesi, doğum belgesi ve evlilik cüzdanı gibi yasal haklarının kullanılması ve kullanılması için gerekli tüm belgeleri kendilerine verirler. Özellikle, yetkililer, bu veya diğer gerekli belgeleri elde etmek için kişinin ikamet alanına iadesini gerektirmek gibi mantıksız koşullar getirilmeden, yeni belgelerin verilmesini veya yer değiştirmede kaybolan belgelerin değiştirilmesini kolaylaştıracaktır”; Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokolü (2006), Madde 18 (2)’ye göre, *“engelli çocuklar doğumdan hemen sonra kaydedilir ve doğumdan itibaren bir isim alma, vatandaşlık edinme ve mümkün olduğu ölçüde ebeveynlerini bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olurlar”* açıklamaları yer almaktadır.

Uluslararası sözleşmelerde vurgulandığı üzere, kanun önünde kişi olarak tanınma, yaşam boyu korumanın sağlanmasında doğum kaydı kritik bir adım ve diğer tüm hakların kullanılması için bir ön koşul olarak görülmektedir. Doğum belgesi, kişinin doğum yerinin, aile bağlarının ve yasal kimliğin kanıtıdır ve çocukların bir vatandaşlık oluşturabilmeleri, vatansızlık riskinden kaçınabilmeleri ve şiddet ve sömürüden korunma talep edebilmelerinin temelini oluşturmaktadır. Örneğin, çocuk işçiliğinin, çocuk yaşta evliliklerin ve silahlı kuvvetlere reşit olmayanların askere alınmasının önlenmesine yardımcı olmak için yaş kanıtı gerekmektedir. Sağlık, eğitim ve adalet dahil olmak üzere sosyal hizmet sistemlerine erişmek için bir doğum belgesinin bulunması hayati önem taşımaktadır. Önemli işlemler arasında sayılabilecek olan sürücü ehliyeti almak, banka hesabı açmak, sosyal güvenlik veya emekli maaşına erişim sağlamak, kredi kartı sahibi olmak, evlenmek ve oy kullanmak gibi pek çok süreçte kişinin kendi varlığını ispat eden bir belgesinin olması gerekmektedir. Özellikle çocuklar ya da kadınlar için aile içinde olmak üzere miras ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması açısından da hayati önem taşımaktadır. Doğum kaydı hakkı, diğer birçok hakkın gerçekleştirilmesiyle yakından bağlantılıdır ve bireylerin korunma, vatandaşlık, sosyal ve sağlık hizmetlerine erişim ve eğitimle ilgili haklarından yararlanmaları üzerinde derin sonuçları bulunmaktadır (UNICEF, 2019).

Doğum kaydı, kilit olayların (doğumlar, ölümler, evlat edinmeler, evlilikler ve boşanmalar) ve nüfusla ilgili diğer medeni durum olaylarının meydana gelişinin ücretsiz ve evrensel olarak kaydedilmesini içeren daha geniş bir nüfus kayıt sisteminin parçasını oluşturmaktadır. Bu kayıtlar hayati istatistiklerin ana kaynağı olarak görülmektedir. Bu nedenle, sistem tarafından işlenen kişisel verilerin gizliliği kadar, nüfus kaydının tam kapsamı, doğruluğu ve zamanında olması da gerekmektedir. Bu iki sistem birbiriyle ilişkilidir ve bütünsel olarak geliştirilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Nüfus kayıt sisteminin bir bütün olarak iyileştirilmesi olmadan doğum kaydında iyileştirmeler nadiren mümkün olmaktadır. Yasal düzeyde, doğum kaydı birbiriyle ilişkili üç süreci içermektedir. İlk olarak, nüfus kayıt memurlarına doğumun gerçekleştiğinin beyanının yapılması gerekmektedir. İkinci süreçte, nüfus memurları resmi olarak doğumu kaydetmektedir. Kayıt, kişinin adını, doğum tarihini ve yerini ve ayrıca mümkünse her iki ebeveynin adını, yaşını veya doğum tarihini, olağan ikamet yerini ve uyruk bilgilerini içerecek şekilde gerçekleştirilmelidir. Üçüncüsü, Devlet bir doğum belgesi, doğum kaydını onaylayan kişisel bir belge ile kişiyi yasal olarak tanıdığına dair en görünür kanıtı sunmaktadır. Bu prosedürün kayıttan sonra otomatik olarak mı takip edileceği veya başka bir başvuru gerektirip gerektirmediği ülkeye göre değişmektedir. Bununla birlikte, bu belgenin kolayca erişilebilir olması ve ücretsiz olarak sağlanması hayati önem taşımaktadır (UNHCR Report, 2014).

Gelişmiş toplumlarda nüfusa kayıt süreci otomatik ve teknik bir süreç olarak işlemektedir (Dunning, Gelb ve Raghavan, 2014). Bu nedenle bireyler doğumla ilişkili olarak kimliksizlik problemi yaşamamaktadırlar. Ancak genel olarak doğum kaydı oranlarının yüksek olduğu sanayileşmiş ülkelerde bile göç yoluyla gelen ve kayıt altına alınamamış marjinal ve dezavantajlı grupların varlığından söz edilmektedir (Flygge, 2009). Bu bilgiler doğrultusunda doğum kaydı ve vatandaşlık kimliğine sahip olmamanın dünya genelinde önemli bir problem ve insan hakları sorunu olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Dünya bankasının yayınlamış olduğu rapor doğrultusunda dünya genelinde tahmini 1 milyar insanın kimliğini ispatlayacak bir kaydı ve kimlik kartı olmadığı için toplum içinde var olduklarına dair resmi bir kanıtları bulunmaktadır. Kimlik sahibi olamayan bu insanlar dünya nüfusunun

yaklaşık olarak %21'ini oluşturmaktadır (World Bank, 2018). Kimliksiz olarak yaşayan dezavantajlı bu bireylerin büyük çoğunluğu Asya ve Afrika ülkelerinde yaşamaktadır. Doğum kayıt sistemleri kırsal alanlara etkili bir şekilde ulaşamamaktadır. Özellikle mülteciler, ülke içinde yerinden edilmiş gruplar, yerli ya da göçmen nüfusların çocukları kayıt edilememe riski altında bulunmaktadır. Doğum kaydına ilişkin doğru nüfus istatistiklerinin elde edilmesi, hükümetler için sosyal hizmet planlamasında, nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynak ve bütçenin sağlanmasında önem teşkil etmektedir. Bir hükümetin doğum kayıtları yanlışsa, halk sağlığına, eğitim bütçelerine veya sömürüyle mücadele amaçlı programlara yeterli kaynak ayırması mümkün ol(a)mamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler eksik doğum kayıtlarından dolayı gereksinimi olan yardımı alamamaktadır. Yerel sağlık sistemine ve eğitime erişen kayıt dışı çocuklar, devlet bütçeleri ve planlaması bu çocukları hesaba katmadığı için ihtiyaç duydukları bakımdan ve eğitimden mahrum kalabilmektedirler (Todres, 2003).

İlgili istatistikler ve sorunun mikro, mezo ve makro boyutta etkileri düşünüldüğünde nüfusa kayıtların basit idari bir süreç olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Bu süreç kapsamında UNICEF, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini dikkate alarak “2030 yılına kadar evrensel doğum kaydı ve her çocuk için yasal bir kimlik (kalkınma hedefi 16.9)” vaadini yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla ilgili olarak doğumdan itibaren tüm çocukları korumak için beş özel eylem planı önermektedir.

Eylem planı 1, her çocuğun cinsiyet, etnik köken, din ve statüsünden bağımsız olarak evrensel erişilebilir sistemler aracılığıyla doğumda kaydedilmesi gerektiğini, doğum belgesi alabilmek ve kullanabilmek için yasalarla politikaların gözden geçirilmesini belirtmektedir.

Eylem planı 2, vatandaşlık yasalarında cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırarak kadınlara da medeni hallerine bakılmaksızın çocuklarının doğum kaydını yaptırabilmeleri için yetki vermeyi böylelikle en savunmasız kişilerin daha fazla

marjinalleştirilmesiyle mücadele edilebileceğini, vatansızlık riskinin önlenebileceğini ve aile birliğinin korunmasına yardımcı olabileceğini ifade etmektedir.

Eylem planı 3, doğum kaydının sosyal hizmetlerle bağlantılandırılmasını bu şekilde kaydı olmayan çocukların tespit edilme şansının artacağı, hükümetlere kalkınma politikaları ve programlarının planlanması için gerekli olan daha doğru bir nüfus sayımı sağlayacağını açıklamaktadır.

Eylem planı 4, doğum kaydını kolaylaştırmak için güvenli ve yenilikçi teknolojik çözümlere yatırım yapılmasını böylelikle kırsal nüfus için mesafeden ve maliyetten kaynaklanan faktörlerin en aza indirilerek kayıt için çocuklara ulaşılabilmesi açıklamasında bulunmaktadır.

Eylem planı 5, her çocuğa ilişkin doğum kaydının talep edilmesi amacıyla topluluklarla etkileşim kurulmasını, özellikle ebeveynlere, topluluk liderlerine doğum kaydının nasıl ve neden fayda sağladığının anlatılmasının gerekliliğini ancak o zaman davranışlar ve sosyal normların değişmeye başlayacağını, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik ilerlemelerin sağlanacağını açıklamaktadır (UNICEF, 2019).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin sağlanmasına ilişkin önemli göstergeler arasında yer alan doğum kaydıyla ilgili veriler ülkeler içerisindeki farklı kurumlar tarafından sunulmaktadır. Türkiye’de bahsedilen veriler Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından Nüfus ve Sağlık Araştırmaları kapsamında düzenli olarak her beş yılda bir ülke genelindeki saha araştırmalarından elde edilen bilgilere dayanılarak yürütülmektedir. Bu araştırmalar geniş içerikli ve kıyaslamalı bir demografik veri kaynağı sunmaktadır. Nüfus araştırmaları serisinin on birincisi olan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2018’ e göre, Türkiye’de 2018 yılında 1 milyon 248 bin 847 çocuk dünyaya gelmiştir. Bu doğumların %2’sinin nüfusa kaydı yapılmamaktadır. Yani vatandaşlık kimliğine sahip olmayan resmi kaydı bulunmayan yaşayan bireylerdir. TNSA verilerine göre İstanbul’da nüfusa kaydı bulunmayan çocukların oranı ise %3,1’dir (TNSA, 2018). Bireylerin temel

hakların anahtarı olarak görülen nüfus kaydını gerçekleştir(e)memesi ve buna bağlı olarak vatandaşlık kimliğine sahip ol(a)mamasının önünde bir takım engeller söz konusu olmaktadır. Çalışmanın sonraki bölümünde bu engellere değinilmektedir.

1.6.2.3.2. Kayıt Altına Alınmanın Önündeki Engeller

Doğum kaydının önündeki en büyük engel, evrensel olarak temel bir hak olarak algılanmaması ve öncelikli sorun alanlarından biri olarak görülmemesinden kaynaklanmaktadır (UNICEF, 2002). Dünya geneli doğum kayıt oranları incelendiğinde, gelişmiş ülkelerde doğum kayıt oranlarının yüksek olduğu görülmekteyken gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise ortalama olarak 5 yaşın altındaki dört çocuktan birinin kayıtlı olmadığı görülmektedir. Kayıtlı olmayan çocukların yarısı sadece Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Hindistan, Nijerya ve Pakistan gibi beş ülkede yaşamaktadırlar. Son 20 yılda doğum kaydı konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen bu ilerlemenin olmaması durumunda bugün 100 milyon çocuğun daha kayıt dışı kalacağı belirtilmektedir (UNICEF, 2019).

Ülkeler genelinde kayıt dışı kalmanın önündeki engeller incelendiğinde özellikle gelişmemiş ülkeler bazında politik, yasal, idari, ekonomik, coğrafi engellerin, toplumsal cinsiyetçi ayrımların, kültürel ve sosyal geleneklerin baskınlığının, savaş ve iç çatışmalara bağlı yoksunlukların, bilgi ve farkındalık eksikliği gibi çok çeşitli faktörlerin (Plan International, 1999; UNICEF, 2001; UNICEF, 2002; Bequele, 2005; Beokle-Giufriada ve Harbitz, 2009) olduğu görülmektedir. Ancak belirtilen faktörlerin her biri ülkelerin sahip olduğu özelliklere ve gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklılık göstermekte ve doğum kayıt oranları ülkeden ülkeye değişmektedir. Türkiye’de doğum kayıt oranları incelendiğinde nüfusun %2’sinin kayıt altında olmadığı (Türkiye Nüfus Sağlığı Araştırması, 2018) ve bunun farklı nedenlere dayandığı ifade edilebilir. UNICEF tarafından yayımlanan Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu (2011)’na göre bu faktörlerin “doğum kaydı, kaydettirmeme ve geç kayıt” başlığı altında, kırsalda yaşayan ve göçebe kesimlerin

nüfus idarelerine ulaşma güçlüklerinden; kayıtla ilgili bürokratik işlemlerden haberdar olmamalarından; çocukların ebeveynleri tarafından terk edilmelerinden; anne ve babanın evlilik birlikteliğinin bulunmayışından veya evlilik yaşına gelmeden dini nikah ile birlikteliklerinden ve ebeveynleri suça karışan ya da ebeveynlerin de nüfus kayıtlarının bulunmamasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Araştırma kapsamında ise kayıt altına alın(a)mamanın nedenleri saha çalışmasından elde edilen verilere dayalı olarak aşağıda maddeler halinde açıklanmaya çalışılmıştır.

1.6.2.3.2.1. Eğitim ve Bilgi Eksikliği

Birçok ülkede (Vietnam, Zambiya, Sudan, Bangladeş, Kamboçya, Nepal) kayıt yaptır(a)mamanın ana nedeni ebeveynlerin, çocuklarının geleceği için doğum kaydı veya belgelerinin gerekliliği ve önemi konusunda genel bir farkındalık eksikliğinin olmasından kaynaklanmaktadır. Halbuki ebeveynlerin, çocukların doğum kaydını yaptırması, kendileri gibi çocuklarının da hak sahibi olabilmelerini ve hizmetlere erişim noktasında yasal kimlik elde etmeleri ve bu kimliği birçok yerde kullanabilmeleri anlamına gelmektedir. Ancak doğum kaydının ve yasal kimliğin pek bir anlamı olduğu düşünülmemektedir. Yasal kimliğe araçsal bir yaklaşım sergilenmekte ancak gereksinim duyulduğu takdirde kimlik alınmaktadır. Kimliğin değeri bilinmemektedir. Bu farkındalık ve anlayış eksikliği, kısa veya uzun vadeli faydaları görünür olmadığı için kayıt talebinin düşük olmasına yol açmaktadır (Cody, 2009).

Kayıt süreci herhangi bir pratik değeri olmayan tamamen başka bir yasal bir formalite olarak görülmekte, daha acil ve somut olan diğer sorunlar nedeniyle ihmal edilmektedir. Çoğu zaman ebeveynler, okul veya sağlık hizmetlerine erişim sağlamak amacıyla olduğu gibi kimliğe ihtiyaç duydukları bir faaliyette bulunana kadar doğum kaydı hakkının ve doğum kaydının öneminin farkında olmamaktadırlar. Bu çerçevede, topluma bilgi sağlanması ve doğum kaydı konusunda toplumsal farkındalık yaratılması doğum kaydını teşvik etmede en değerli araç olarak görülmektedir. Doğum kaydı konusunda farkındalık yaratılması, ülkelerin çözüm

bulmak için çok çaba harcadığı temel bir sorun olmaktadır. Doğum kaydını zorunlu kılmak için tepeden inme yaklaşımlar faydalı olabilmekteyken, toplumları kayıt altına alınmanın önemi hakkında etraflı bir şekilde bilinçlendirmek hayati bir önem taşımaktadır. Bilinçlenmiş olan bireylerin bu tür hizmetlere olan talebinin artmasının, hükümetler üzerinde, kayıt sistemlerinin iyileştirilmesiyle ilgili baskı yaratacağı belirtilmektedir (OHCHR Report, 2014).

Doğum kaydı kavramına aşina olmayan, kayıtla ilgili herhangi bir yasanın varlığından habersiz olan ve resmi makamların doğum belgesi verebileceğinin farkında olmayan birey, grup veya topluluklar, doğum kaydı kavramına ilişkin tam bir farkındalık eksikliği içerisinde olarak tanımlanmakta ve düşük kayıt oranlarının altında yatan temel nedenlerden birini oluşturmaktadırlar. Kaydın getirdiği haklar ve kaydın nasıl, ne şekilde ve nereye gerçekleştirileceğine ilişkin bilinç kayıt oranlarının artmasını beraberinde getirecektir. Doğum kaydına bağlı olarak çıkarılan kimlik belgesinin somut faydaları bilinmediği veya bu yönde bilincin kazandırılmadığı sürece pek çok kişinin kayıt yaptırmak ve kayıt süreciyle ilgili bilgi edinmek için motivasyonsuz kalacağı vurgulanmaktadır (Asia Development Bank, 2007).

Genel farkındalık eksikliğine ek olarak okuma yazma bilmeme oranlarının mevcut herhangi bir bilgiyi sorgulamayı ve bilgiye ulaşmayı güçleştiren bir diğer engel görevi gördüğü ifade edilmektedir. Doğum kaydının gerçekleştirilip sonrasında doğum belgesinin alınması ve yasal kimliğin edinilmesi başvuruda bulunan kişi tarafından temel düzeyde bilgi ve beceriyi (başvuru formlarını okuma, doldurma, imzalama işlemleri, temel kayıt işlemlerini ve adımları takip etme) gerektirmekte dolayısıyla kişi için bir zorluk teşkil etmektedir (Cody, 2009; UNICEF, 2005). Bu kişiler ülke içerisindeki azınlık gruplar ve göçmenler olduğunda, ülkede konuşulan resmi dile hâkim olmadıkları, okur yazarlıkları bulunmadığı ve hatta merkezden uzak kırsal yerleşim alanında ikame etmeleri durumunda kayıt yaptırmak daha da büyük bir engel haline gelmektedir (Cappa ve ark., 2013). Kırsal alandaki çocukların kayıt olma oranlarının daha düşük olması alışılmadık bir durum değildir. Kayıt merkezine olan mesafe, kurumsal bir sağlık merkezinin bazen olmayışı ve eğitim düzeyi gibi faktörlerle ilişkilendirilmektedir (Kumar ve Saikia, 2021; UNICEF, 2005; UNICEF,

2019). Kırsal kesimdeki eğitim oranları düşük olan birçok ebeveyn, doğum kaydı yaptırmamanın, çocukların günlük yaşamını büyük ölçüde etkilemediğini düşünmektedirler. Bu nedenle doğum kaydına fazla önem vermemektedirler (Villasis ve Abante, 2020). Örneğin Çin’de kırsal alanların yanında kentsel alanlarda bile doğum kaydı, çocukların anaokuluna başlamadan önceki yaşamları üzerinde çok az etki yarattığından, doğumdan sonraki bir ay içinde doğum kayıt oranlarının yüksek olmadığı görülmektedir (Li ve ark., 2010).

Kırsal alanda yaşayan veya kırsaldan kentlere göç eden bireylerin doğum kaydına fazla önem vermediği ülkelerden birinin Türkiye olduğu söylenebilir. Türkiye’ye ilişkin Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından ilki 1993 yılında devamı ise 1998, 2003, 2008, 2013 ve sonuncusu 2018 yıllarında yayımlanan raporlara göre nüfus kaydı yapılmayan çocukların oranları sırasıyla %26, %22, %16, %6, %1 ve %2’dir. Nüfus kaydı yapılmayan çocukların yüzdesinin 1993’te %26’dan 2018’de %2’ye düştüğü ve kayıtlı olmayan çocukların çoğunun kırdan yaşadığı görülmektedir. Ancak son raporda çocukların nüfusa kayıt durumunun yerleşim yerlerine göre çok küçük oranda farklılaşmalar taşıdığı açıklanmaktadır. 2018 yılında yayımlanan raporda ayrıca nüfusa kayıt olma durumu ile annelerin eğitim düzeyi arasındaki ilişki incelenmiş ve pozitif ilişki olduğu, anneleri eğitilmiş olan çocukların nüfusa kayıt oranlarının yüksek olduğu saptanmıştır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2022). Veriler dikkate alındığında, ebeveyn farkındalığının ve eğitim düzeyinin doğum kayıt oranları üzerinde çok önemli bir etkisi bulunduğu söylenilebilmektedir.

1.6.2.3.2.2. Birlikteliği Bulunmayan veya Boşanmış Ebeveynler

Nüfus Hizmetleri Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2006), Madde 23-(1) (“*evlilik dışında veya evliliğin sona ermesinden itibaren üç yüz günden sonra doğan veya baba tarafından mahkeme kararı ile soy bağı reddedilen çocuk; anasının bekarlık hanesine, anasının soyadı ve onun bildireceği baba adı ile tescil edilir*”) ve Madde 23-(2) (“*anası boşanarak bekarlık hanesine dönmüş ise çocuk, anasının kayıtlı bulunduğu haneye, anasının soyadıyla, ancak anası önceki*

evliliğinden çift soyadı taşıyorsa anasının bekarlık soyadıyla tescil edilir”) (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022; Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, 2022) kapsamında yer alan ifadelere göre bekar bir annenin, çocuğunun doğumunu kayıt ettirme işlemini gerçekleştirmesinde hiçbir engel bulunmamakta ve annenin evlilik dışı veya evliliğinin sona ermesinden sonra çocuğunu kendi soy adıyla kayıt yaptırmaya hakkı bulunmaktadır. Yasalarda, anne veya babanın yokluğu durumu doğum kaydının yapılmasına ilişkin bir engel oluşturmamakta ve bildirim yükümlülüğü her iki ebeveyn hatta vasi, kayyım ve bunların bulunmaması halinde ise ikinci derece akrabalar aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Ancak kültürel kabuller ve sosyal geleneklerin baskınlığı nedeniyle bekar anneler tarafından evlilik kurumunun çatısı altında olmaksızın, babanın soy adını taşımadan bir çocuk meydana getirmek büyük endişe ve utanç kaynağı olarak görülmekte, böyle bir durum saklanmakta ve evlilik sınırları dışında meydana gelen çocuk ise yok sayılmaktadır. Çocuğun yok sayılması sonucunda doğum kaydı gerçekleştirilememekte ve çocuk kayıt dışı kalmaktadır (Flygge, 2009).

Bekar annenin çocuğu kaydettirme kararı alması durumunda ise kayıt süreci öncelikle annenin çocuğun babasının kimliğinin bilinmediği gerçeğini kamuya açıklamasını gerektirmekle başlamaktadır. Bu durum bekar anne açısından bir “sapma” anlamına gelmektedir. Cehalete sahip ve önyargılı olan kayıt görevlileri, bekar annelere karşı empatiden yosun olma eğiliminde genellikle onları seks işçisi olarak etiketleyerek, onlarla alay ederek ve küçümseyici şekilde davranarak aşağılanmalarına katkıda bulunmaktadır. Bu duruma örnek olarak Mısır’da bulunan pek çok kayıt yetkilisi örnek gösterilebilmektedir. Mısır’da 2008 yılında yapılan yasa değişikliği ile kadınlara çocuklarını kaydettirme konusunda eşit hak verilmiştir. Ancak birçok kayıt memuru bu yasal hakkın verildiğini bilmesine rağmen kadınların, hâkim olan ataerkil ve geleneksel yapı nedeniyle çocuklarını kaydettirmek için girişimde bulunmayacaklarını bilmektedirler. Bir başka örnek ise Ruanda’dır. Ruanda’da evlilik dışında doğan çocukları bekar annelerin kaydettirmek istemesi durumunda kayıt memurlarının bir evlilik cüzdanı istemesi bekar anneleri kayıt memurunun gözünde “aşağı” bir konuma düşüreceği ve dışlanmaya maruz kalacakları düşüncesi nedeniyle caydırmaktadır. Aşağılanmışlık hissi ve utanç

duygusu içerisinde olan bekar annelerin toplum tarafından marjinalleştirilmesi ve hem kendilerinin hem de çocuklarının damgalanmaya maruz kalacağı düşüncesi, çocukları olduğu gerçeğini saklamalarına neden olmakta dolayısıyla evlilik dışı doğan çocuklar için doğum kaydı söz konusu olmamaktadır (Asia Development Bank, 2007; Idris, 2021; Wallace ve ark., 2011). Yasaların kadınlara çocuklarını kaydettirme konusunda eşit hak verdiği ülkelerde bile kültürel uygulamalar, onların bunu yapma yeteneklerini veya eğilimlerini etkilemektedir. Kadınlara karşı güçlü ataerkil tutumlar ve ayrımcı gelenekler bekar annelerin toplum tarafından onaylanmama korkusuyla çocuklarını gizli tutmayı tercih etmesine neden olmaktadır (Kumar ve Saikia, 2021).

Bekar annelerin doğum kaydı yaptır(a)mamalarının önündeki bir diğer engel ataerkil tutumlar ve geleneksel uygulamalarla bağlantılı dini kurallardır. Dini kurallara göre evlilik dışı birliktelik zina olarak görülmekte ve en büyük suç sayılmaktadır. Kadın zina yaptığında Allah katında ve etkileşim içerisinde bulunduğu ailesi başta olmak üzere diğer toplum üyelerinin gözünde en aşağı konumda yer almakta bazı durumlarda ise yaşamını sürdürdüğü çevreyi terk etmesi istenmektedir. Dini kurallar, ataerkil tutumlar ve ayrımcı geleneksel bakış açıları kadınların statüsünü, özerkliklerini, ekonomik bağımsızlıklarını, eğitim düzeylerini (dolayısıyla bürokrasiyle başa çıkma becerilerini) ve çoğu durumda eşlerinin ebeveynlerinin veya kayınpederlerinin rızası olmadan hareket etme yeteneklerini etkilemektedir. Bazı ülkelerde (Sudan, Kamerun, Hindistan, Pakistan, Çin, Endonezya) kadınlar ve çocuklar eşlerinin veya babalarının malı olarak görülmektedir. Evlilik dışı doğan ve babası tarafından kabul edilmeyen bir çocuk dini, ataerkil ve geleneksel söylemlerin etkililiği ve baskınlığı nedeniyle nüfusa kayıt edilememektedir. Eşi olmayan bir kadının çocuk sahibi olması utanç kaynağı olarak kabul edilmektedir. Aile, grup, topluluk ve toplumda evlilik dışı çocuk sahibi olmanın getirdiği damga ve şiddet (hem fiziksel hem de psikolojik şiddet) tehdidi o kadar güçlü olabilmektedir ki bazı durumlarda kadınlar çocuklarını terk etmektedir (Wallace ve ark., 2011).

1.6.2.3.2.3. Düzensiz Göç Hareketleri

Yoksulluk, aşırı nüfus artışı, ticaretin serbestleşmesi, salgın hastalıklar, savaşlar ve iç çatışma dahil olmak üzere birçok faktörden kaynaklanan yasadışı göç veya bir diğer kullanımıyla düzensiz göç “gönderen, transit geçilen ve alıcı ülkenin düzenleyici normları dışında gerçekleşen hareket” olarak tanımlanmaktadır (Kraler ve Reichel, 2011). Yasa dışı göç ifadesinin olumsuz çağrışımına karşı hassasiyet gösteren uluslararası toplum bu ifade yerine daha az önyargılı bir kavram olan düzensiz göçmen veya belgesiz göçmen ifadelerini benimsemektedir. Esasında bu ifadelerin her biri, bir devletin topraklarına iç göçmenlik yasalarına aykırı olarak hem yasa dışı yollardan giren bireyleri hem de devlet topraklarına geçme iznine sahip olan ancak o zamandan beri kalma koşullarını ihlal etmiş olan vatandaş olmayan bir göçmenin varlığını açıklamakta ve aynı temel duruma atıfta bulunmaktadır (Waas, 2007).

Bir göçmen, sahte belgelerle veya resmi bir sınır geçiş noktasından geçmeden hedef ülkeye düzensiz yollarla girdiği ve giriş vizesi/oturma izni şartlarını ihlal ederek ikamet ettiği için düzensiz/yasa dışı/belgesiz göçmen statüsüne sahip olmaktadır. Yasalar ve politikalar değiştikçe göçmenlerin statüsü “düzenli” ve “düzensiz” şeklinde değişebilmektedir. Örneğin, ülkelerindeki çatışma ve zulümden kaçan ve başka bir ülkede koruma arayan göçmenler, sınırı geçtiği anda düzensiz göçmen olarak kabul edilirlerken ancak sığınma başvurusunda bulunduklarında statüleri normalleşebilmektedir. Ayrıca, bir ülkede düzenli statüye sahip göçmenler de vizelerinin veya izinlerinin sona ermesi üzerine belgesiz hale gelebilmektedirler (Vespe ve ark., 2017).

Belgesizlik, bireyin kimliğinin (doğum kaydı), statüsünün (uyruk, vatandaşlık veya göçmenlik durumu) veya niteliklerinin (eğitim, ehliyet veya mesleki eğitim) somut kanıtının eksikliğine atıfta bulunan 20. yüzyılın sosyal bir inşasıdır. Belgesiz göçmen kimlik, pasaport, vize, ikamet bilgileri gibi yasal göç belgelerine sahip olmayan veya sahte belgeler sunan bir birey olarak adlandırılmaktadır. Belgesiz göçmen statüsünde olmak bireylerin yasal, sosyal ve fiziksel hareketliliğini

kısıtlamaktadır. Belgesiz göçün dinamik, sürekli değişen sosyal, politik ve ekonomik bağlamları, bireyler, aileler ve topluluklar üzerinde derin etkilere neden olmaktadır (Messias ve ark., 2015). Hedef ülkelerin yasalarına ve sosyal politikalarına bağlı olarak belgesiz göçmenler (yasal belgeleri özellikle savaş veya çatışma nedeniyle kaybolduğu ya da yok edildiğinde ve menşei ülkesinde de vatansız statüsünde olduğunda) sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerinden yararlanamamakta, eğitim ve iş olanaklarından dışlanmakta, çocukların doğum kaydını gerçekleştirememekte ve vatansızlık riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Vatansızlık riski ise göçmen bireyler için yaşam boyu süren zorluklara yol açan, yasal bir koruma sağlamalarının önündeki kalıcı bir engel ve haklardan mahrum kalmanın çok kuşaklı bir mirası olarak ifade edilmektedir (But ve ark., 2015).

Bireylerin hedef ülkede yasa dışı göçmen olması ve hiçbir haktan yararlanamaması durumu, doğacak olan çocuklarının doğum kaydını yaptırmasını engellemektedir. Çocukların doğum kaydı olmadığı için çocuklar vatansızlık riski ile karşı karşıya kalmakta bu döngü ise çok kuşaklı bir miras olarak nesiller boyunca devam etmektedir. Ülkelerin çoğunda, ebeveynlerin çocuklarının doğum kaydını yaptırabilmeleri için kendi kimlik belgelerini ibraz etmeleri gerekmektedir. Fakat yasa dışı göçmen statüsünde bulunan ebeveynlerin kimlik sahibi olabilmeleri, kendileri hakkında hedef ülkedeki hükümet yetkililerine bildirimde bulunmayı gerektirmektedir. Kendi varlıklarına ilişkin bildirimde bulunmak (özellikle savaş nedeniyle menşei ülkelerine ilişkin resmi evraklarının yok edilmesi veya menşei ülkelerinde de vatansız olmaları) yetkililerin onların statüsünü tespit etmesine yol açacağından bildirimde bulunmaktan çekinmektedirler. Dolayısıyla kayıtlı olmamaları, yasa dışı göçmen statüsünde bulunmaları ve kimliklerinin bulunmaması nedeniyle çocukların doğum kayıtları yapılamamakta, kaydı olmayan çocuklar ise haklarına erişememekte ve marjinalleşme sürdürülmektedir (OHCHR, 2014).

Göçmen ebeveynlerin, hedef ülkedeki yasa dışı varlıklarına ilişkin kimlik bildiriminde bulunma korkularına ek olarak yaşamlarını devam ettirmek için acil ve görünür ihtiyaçları konusunda daha fazla endişe duymaları, doğum kaydı yaptırma sürecinin algılanan karmaşıklığı (göçmen ebeveynlerin eğitim düzeyinin düşük

olduğu ve hedef ülkenin dilini bilmedikleri düşünüldüğünde), mali kaynaklarının yetersiz olması ve devletin gözetim sisteminin hedefinde olunacağına ilişkin hissettikleri baskı çocukların doğum kaydını yaptırmalarına engel olan diğer faktörler olarak sıralanmaktadır. Doğum kaydı olmayan çocuklar fiilen vatansızlık statüsüne sahip olmaktadır. Vatansız bebekler, çocuklar ve gençler kendi kusurları olmaksızın potansiyellerini sınırlayan ve belirsiz bir gelecek sağlayan koşulları miras almaktadırlar. Neredeyse görünmez insanlar olarak doğmakta, yaşamakta ve vatansızlık durumlarını çözemedikleri takdirde vatansız statüsünde ölmektedirler. Doğum kaydı fiili vatansızlığı önlemede, devletin yasal koruma sağlamasında ve kayıtlarla birlikte kazanılan hakları (eğitim, sağlık, yaşama, çalışma, seyahat hakları ve diğer devlet hizmetlerini içeren haklar) yerine getirmede önemli bir ilk adım olarak görülmektedir. Devletin, bireyin varlığını, bir ulus devletin üyesi olarak tanıdığına ilişkin resmi bir kanıt sağlamaktadır. Doğum kaydına ilişkin resmi istatistiklerin olmaması durumu marjinalleşmiş grupların küçümsenmesine ve görünürlüklerinin azalmasına neden olmaktadır (Ball ve ark., 2014). Doğum kaydının önemi, sahip olunan vatandaşlık haklarının etkin bir şekilde talep edilebilmesi hususunda artık iyi bilinmektedir. Bu bağlamda düzensiz göçmenlerden doğan çocukların vatansız olmalarının önlenmesi için her çocuğun doğumda kayıt altına alınması ve bir doğum belgesi düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır.

1.6.2.3.2.4. Hantal Bürokratik İşleyiş

Doğum kaydının devletler ve bireyler için hem yasal hem de istatistiksel işlevleri bulunmaktadır. Fakat birçok ülke, bu ikili rolü ve işleyen bir kayıt sistemi ile sosyal ve ekonomik kalkınma, günlük yönetim ve insan hakları arasındaki içsel bağlantıları henüz dikkate almamaktadır. Bu nedenle sivil kayıt kanunları yıllardır revize edilmemiş ve geçmişten miras kalan eski kanunlar ve prosedürler halen yürürlüktedir. Söz konusu ihmalin kayıt memurlarının yetersiz istihdamına da yansıdığı görülmektedir. Pek çok devlet, nüfus kaydı gerçekleştirmek için yeterli insan kaynağına sahip değildir. Veyahut da eğitim düzeyi yeterli olmayan ve görev tanımı gereği sorumluluklarını yerine getiremeyen personellere sahiptir. Kötü

Çalışma koşulları ve uygun personel desteğinin olmaması eksik kayıtlara yol açmaktadır.

Bir diğer zorluk ise nüfus kayıtlarının nüfusu yönetmek için bir bilgi kaynağı olarak görülmemesinden ve vatandaşların serbest dolaşımını kontrol etmek için bir araç olarak kullanmasından kaynaklanmaktadır. Bahsi geçen koşullar, özellikle yasa dışı statüde bulunan ebeveynlerin resmî kurumlarla etkileşime girme ve dolayısıyla çocuklarını kayıt altına alma isteklerini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla devletlerin, nüfus kaydının, kendilerine fayda sağlayacağı ve bir baskı aracı olarak kötüye kullanılmayacağı konusunda güvence vermesi ve ülke içerisinde yaşayan bireylerin güvenini beslemesi önem taşımaktadır (OHCHR, 2014).

Nüfus kayıt belgesinin vatandaşlık statüsü kazanma ve vatandaşlık kimlik belgesi elde etmede temel gereklilik olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Harbitz ve Tamargo, 2009) devletlerin bireylerin savunmasızlıklarını dikkate alınarak gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmesi beklenmektedir. Ülkemiz özelinde de nüfus kayıt belgesi vatandaşlık statüsü elde etmek için temel gerekliliklerden biridir. Vatandaşlık kazanma şartına ilişkin güncel, kullanılmakta olan kanun ve yönetmelikler incelendiğinde (5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu (2006); Nüfus Hizmetleri Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2006); 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (2009); Türk Vatandaşlığı Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2010)) vatandaşlık kimliği alabilmek için gerekli birincil belgenin doğum kayıt belgesinin olduğu görülmektedir. İlgili kanun ve yönetmeliklerde, doğum kayıt belgesine sahip olmayan bireyler, ebeveynlerinin Türk soylu olup olmama durumuna göre gerekli prosedürlere tabi tutulmaktadırlar. Bu prosedürlerin şekli açıdan taşıdığı gerekliliklerin, kimliksiz bireyleri vatandaşlık kimliği çıkarmak zorlayıp zorlamadığı veya kimlik çıkarma sürecinin ne kadar sürdüğü ile ilgili Türkiye’de sosyal politikalar alanında konuyla ilişkili gerçekleştirilmiş etki araştırmaları bulunmamaktadır. Ancak konunun yurtdışı literatürde ve uluslararası raporlarda önemli bir sorun alanı olarak tanımlandığı ve araştırma başlığıyla doğrudan bağlantılı olmasa da “doğum kaydının önemi”, “doğum kayıt engelleri”, “yasal kimlik, demokratik yönetim ve vatandaşlık” ve “yoksulluk ve dışlanmada yasal kimliğin önemi” başlıklı dolaylı çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca bu

çalışmalarda yasal düzenlemelerin neden olduğu engeller dile getirilmekte ve kayıtsız olmanın getirdiği insan hakları ihlalleri tartışılmaktadır. Araştırma bağlamında da söz konusu bu risklerin var olduğu belirlenmiş bir sonraki başlıkta bu risklere yer verilmiştir.

1.6.3. Vatandaşlık Kimliğine Sahip Olmamanın Risk Faktörleri

İnsan hakları uluslararası yasalarla güvence altına alınmış olmasına rağmen yasal bir kimlik belgesinin varlığının ispatlanamaması insan haklarından yararlanmanın önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bireyler yasal kimlikleri olmadan vatandaşlıklarını kanıtlayamamaktadır. Vatandaşlığın kanıtı olarak hizmet eden yasal kimlik, bireylerin haklara veya hizmetlere erişimini sağlamakta ve bir ülke tarafından ulusal hukuk kurallarına göre bireylere verilmektedir (The Open Society Justice Initiative, 2018). Her  lke, kişilerin kaydı, hayati olayları ve yasal kimliklerin verilmesi olarak adlandırılan işlevleri yasalılaştırmakta, normlar geliştirmekte ve kendi tarzında düzenlemektedir. Diğer bir ifadeyle, her ülke, halkının vatandaşı olduğunu kanıtlayan belgelere erişim için prosedürleri, gereklilikleri ve süreçleri düzenleyen kurumları ve yasaları tanımlamaktadır (Harbitz ve Tamargo, 2009).

Bir hükümet tarafından bireylere yasal kimlik verilmesinin şartı, öncelikle bir doğum kaydının olması, doğum kaydını takiben nüfus memuru tarafından bireye doğum belgesinin verilmesi ve bireyin yasal kimlik kazanması sürecini içermektedir. Doğum kaydı, bireyin kendi ülkesinin yasal gerekliliklerine dayalı olarak varlığını ispatlayan resmi ve kalıcı bir süreçtir. Birleşmiş Milletler  ocuk Haklarına Dair Sözleşmeye göre, temel bir insan hakkıdır ve çocuğun isim ve vatandaşlık hakkından  ocuk sahibi olma hakkına kadar değişen diğer haklarının temelini oluşturmaktadır. Bireyin devletle ilk etkileşimi doğumun resmi kaydının yapılmasıyla başlamaktadır. Doğum kaydının kalıcı faydaları, kişinin kendi ülkesi içinde ve dışında seyahat edebilmesinden sağlık sistemi gibi temel kamu hizmetlerine erişmesine kadar uzanmaktadır. Doğum kaydını takiben kişinin, doğumunu tescil ettirmesi ve yasal

kimlik alması, vatandaşlık statüsü kazandığı anlamına gelmektedir. Doğumu hiçbir zaman tescil edilmemiş ya da doğumu tescil edilmiş ancak ulusal kimlik belgesi hiç almamış biri vatandaşlık statüsü kazanamamakta bu durum ise vatansızlığa yol açmaktadır. Doğum kaydını takiben resmi kaydın yapılması ve yasal kimlik kazanılması devletle bir sosyal sözleşme yapma anlamına gelmektedir. Bireylerin devletle sosyal sözleşmelerinin olmaması hem kendi ülkesi hem de diğer ülkelerin sınırları içerisinde görünmez olmalarına yol açmakta ve devlet yapılarından dışlanmaktadır. Yasal kimliğin varlığı, sosyal içerme için bir mekanizma oluşturmakta ve marjinal grupların dışlanmasını önlemektedir. Bireylerin doğumlarının kaydedilmemesiyle ilişkili biçimde yasal kimliklerinin eksikliği, sosyal, politik ve ekonomik hayata tam katılım olanaklarını doğrudan etkilemekte ve bireyler psikolojik, sosyal, ekonomik, politik ve yasal risklerle karşılaşmaktadırlar (Griffin, 2021). Bu risklerle ilgili detaylı açıklamalar aşağıda başlıklar halinde açıklanmaya çalışılmıştır.

1.6.3.1. Eğitim Riskleri

Eğitim temel bir insan hakkı olarak ifade edilmektedir. Tüm çocukların ilk ve temel aşamalarda ücretsiz ve zorunlu eğitim hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948)'nin 26(1) Maddesinde “*Her şahsın öğrenim hakkı vardır. Öğrenim hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasızdır. İlk öğretim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle açık olmalıdır*” şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989), Madde 28(1) tüm çocukların fırsat eşitliği temelinde eğitim görme hakkını yinelemekte bu çerçevede Madde 28(1)(a)'da ilk öğretimin herkes için zorunlu tutulmasından; Madde 28(1) (b)'de orta öğretim sistemlerinin tüm çocuklara açık olması gerektiğinden; Madde 28(1) (c)'de yüksek öğretimin yetenekleri doğrultusunda herkese erilebilir hale getirilmesinden ve Madde 28(1)(d)'de eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi veya rehberliğin bütün çocuklar için elde edilebilir olmasından söz etmektedir.

Uluslararası belgelere göre, tüm çocuklara herhangi bir ülkenin vatandaşı olup olmamasına bakılmaksızın küçük yaşlardan itibaren eğitim sağlanması temel bir insan hakkı olarak görülmektedir. Eğitim, çocukların gelişmesine, topluma katkıda bulunulmasına olanak sağlayacak olumlu bir gelişme, marjinalleştirilmiş çocukların kendilerini yoksulluktan kurtarmaları ve topluma tam olarak katılım sağlamaları için güçlendirici bir hak ve etkili bir araç (Walker ve ark., 2019) olarak kabul edilmektedir. Ancak marjinalleştirilmiş grupta yer alan yasa dışı göçmenler, nüfus kayıt belgesi bulunmayanlar ve vatansızlar gibi kimlik belgesine sahip olmayan çocuklar için eğitime erişim hakkı bulunmamaktadır. Çoğu belgesiz ve vatandaşlığı olmayan çocuk devlet okullarına girememekte evrensel temel hak olarak kabul edilen eğitim hakkından yararlanamamaktadır. Bu grupta yer alan çocukların eğitimi sivil toplum kuruluşları, inanç temelli kuruluşlar, özel bağışçılar ve yerel topluluklar tarafından desteklenen alternatif veya topluluk öğrenme merkezleri biçimindeki resmi olmayan kuruluşlar, gruplar veya merkezler tarafından (Palik, 2020) karşılanmaktadır. Kimlik belgeleri olmayan marjinal çocuklar için gelecek umutsuzluk taşımaktadır (Loganathan ve ark., 2022).

Marjinal grupta yer alan çocukların bazı ülkelerde ise ilkokula gitmelerine izin verilmektedir. Fakat bu çocuklara okul bitirme sınavlarına girebilmesi, ortaokula geçebilmeleri ve ilgili akademik nitelikleri alabilmeleri için resmi vatandaşlık bilgilerinin yer aldığı sertifika (mezuniyet belgesi) verilmesi gerekmektedir (OHCHR, 2014). Yasal kimlik belgesi bulunmayan çocukların okula gittiği ülkelerden biri Türkiye'dir. Türkiye'de kimlik belgesi almak için gerekli işlemleri başlatmış ancak henüz kimlik belgesi alamamış (Suriyeli) öğrencilerin "misafir öğrenci" statüsü altında okula kabul edilmekte ve bu şekilde kayıtları yapılmaktadır (Akpınar, 2017). Bu durum resmi olarak Nüfus Hizmetleri Kanunu (2006) Madde 18(3)'de ("*Okul müdürleri; okula kayıt için başvuran çocuklardan nüfusa kayıtlı olmayanların beyana dayalı kimlikleri ile baba, ana, vasi veya kayyımlarının kimliklerini ve adreslerini o yerin nüfus müdürlüğüne bildirmekle görevlidirler*") yer alan ifade ile desteklenmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022).

Kimlik belgesi veya doğum kaydı olmadan ilköğretim düzeyinde okula gidilebilen Kamerun ve Nepal gibi farklı ülke örnekleri de bulunmaktadır. Kamerun’da okula kayıt yaptırabilmek için her çocuğun kendi adını taşıyan ve yaşını kanıtlayan bir doğum belgesine ihtiyaç bulunmaktadır. Çoğu durumda özellikle kırsal topluluklarda, çocuklar ilkokula doğum belgesi olmadan başlamaktadır fakat daha sonra yasal kayıtları olmadığından dolayı ortaokul için devlet sınavlarına girememektedirler. Nepal’de ise okul müdürleri nüfus kaydı ve kimlik belgesi bulunmayan çocukların okula başlaması ve devam etmesi için yetkilerini kullanmaktadır. Fakat müdürler, yasal okul kaydı bulunmayan öğrencilere burs verememekte, ücretsiz kitap dağıtamamakta ve üniforma imkânı sağlayamamaktadırlar. Bu nedenle bazı çocuklar doğum belgesi ve vatandaşlık kimlik kartları olmadığı için okulu bırakmakta ve kendileri için farklı bir hayat inşa etmektedirler (Cody, 2009). Dolayısıyla ülkelerin çoğunda eğitime erişimi garanti eden evrensel yasalar bulunmasına rağmen pratikte nüfus kaydı ve yasal kimliği olmayanların eğitime erişimi engellenmekte bu durum ciddi bir çocuk ve insan hakları ihlali ortaya çıkarmaktadır (Brito ve ark., 2013).

1.6.3.2. Sağlık Riskleri

Sağlık hakkı, insan haklarının ve onurlu bir yaşam anlayışının temel bir parçasını oluşturmaktadır. Sağlık hakkının yasal dayanağı uluslararası hukuk ve anlaşmalarda bulunmaktadır. Uluslararası anlamda, ilk olarak Dünya Sağlık Örgütü Anayasası (1946)’nın önsözünde sağlık, *“yalnızca hastalık veya sakatlığın olmayışı değil, fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden tam bir iyilik hali”* olarak tanımlamaktadır. Önsözde ayrıca, *“erişilebilir en yüksek sağlık standardından yararlanmanın, ırk, din, siyasi inanç, ekonomik veya sosyal durum ayrımı yapılmaksızın her insanın temel haklarından biri olduğu”* belirtilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948) de sağlık ile ilgili yeterli yaşam standardı hakkının bir parçası olduğundan (Madde 25) bahsetmekte ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde de (1966) insan hakkı olduğu vurgusu Madde 12(1) (*“Taraf devletler, herkesin, ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma*

hakkını kabul ederler”) ve Madde 12(2)(d) (“*Hatalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlayacak koşulların yaratılması*”) içerisinde kabul edilmektedir.

Sağlık hakkı, uluslararası hukuk ve anlaşmalarda güçlü bir yasal temele sahiptir. Tüm devletler için geçerliliği bulunmaktadır. Her Devlet sağlık hakkını tanıyan en az bir uluslararası insan hakları sözleşmesini onaylamış ve uluslararası bildiriler, iç mevzuat ve politikalar aracılığıyla uluslararası konferanslarda bu hakkı korumayı taahhüt etmiştir. Sağlık hakkı, kapsayıcı bir haktır. Bu nedenle sağlık hakkı, sıklıkla sağlık hizmetlerine erişim ve hastane inşası ile ilişkilendirilmektedir. Belirtilen ilişkilendirme doğrudur ancak eksikliği bulunmaktadır. Sağlık hakkı, sağlıklı bir yaşam sürdürmeye yardımcı olabilecek çeşitli faktörleri ve hakları da içermektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi bu faktörleri “sağlığın temel belirleyicileri” olarak adlandırmakta ve bu faktörleri güvenli içme suyu ve yeterli sanitasyon; güvenli gıda; yeterli beslenme ve barınma; sağlıklı çalışma ve çevre koşulları; sağlıkla ilgili eğitim ve bilgilendirme ve cinsiyet eşitliği şeklinde sıralamaktadır. Haklar ise herkesin ulaşılabilir en yüksek sağlık seviyesinden yararlanabilmesi için fırsat eşitliği sağlayan bir sağlık koruma sistemine sahip olma; hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü; temel ilaçlara erişim; anne, çocuk ve üreme sağlığı; temel sağlık hizmetlerine eşit ve zamanında erişim; sağlıkla ilgili eğitim ve bilgilerin sağlanması; ulusal ve topluluk düzeyinde sağlıkla ilgili karar alma süreçlerine nüfusun katılımı hakkı şeklinde sıralanmaktadır (OHCHR ve WHO, 2008).

Uluslararası hukuk ve anlaşmalarda da vurgulandığı üzere sağlık hakkı, vatandaşların özellikle de çocukların yaşam kalitelerini artırmak için alabilecekleri en önemli hizmetlerden biri sayılmaktadır. Bu nedenle yasal kimlik eksikliğinden dolayı sağlık hizmetlerine erişim engellerinin azaltılması, kayıt oranlarının artırılması lehine temel bir argümanı ifade etmektedir (Ladner ve ark., 2014). Kayıtsız çocuklar genellikle sağlık hizmetlerine erişememekte veya kayıtlı bir çocuğun sağlık hizmetlerine erişim için yaptığı ödemeden daha fazlasını yapmaktadırlar. Kayıtlı bir çocuğun sağlık ödemelerinin bir kısmı devlet tarafından karşılanırken kayıtlı

olmayan çocuklar için bu ödemeler (özel hastaneye verilen tedavi ücretleri ve ilaç ücretleri veya kronik rahatsızlığı ve engeli olan hastalara ilişkin gerekli ekipmanlar) kendileri tarafından karşılanmaktadır. Doğum belgesi, bir çocuğun tıbbi tedaviye ve sağlıklı kalması için ihtiyaç duyduğu ekipmanlar ile aşılarla ulaşabilmesi anlamına gelmektedir (Plan International, 2022).

Sağlık hizmetlerinden yararlanabilme çocukların gelişimi ve geleceği için kritik önemde görülmektedir. Bazı ülkelerde doğum belgesi olmayan çocuklar aşılardan ve ücretsiz veya sübvansiyonlu sağlık hizmetlerinden mahrum kalabilmektedirler. Örneğin, Vietnam’da doğum belgesine sahip beş yaşından küçük bir çocuk, ülke genelindeki tüm sağlık merkezlerinde ve hastanelerde ücretsiz sağlık hizmetlerine erişebilmektedir. Doğum belgesi olmayanlar ise hayati önem taşıyan çocukluk aşılarını yaptıramamakta önlenabilir hastalıklara karşı daha savunmasız duruma düşmektedirler (Cody, 2009). Yeterli aşılama, çocukları tüberküloz, difteri, boğmaca, tetanos, çocuk felci ve kızamık gibi çocukların esenliği ve gelişimi üzerinde kalıcı sonuçları olabilen ve hatta erken ölüme neden olabilen hastalıklardan korumaktayken uygun yaşta aşılama, bilişsel gelişim, eğitim başarısı ve üretkenlik üzerinde olumlu etkilerde bulunmakta ve bebek ölümlerini azaltmaktadır. Dolayısıyla yasal kimliğin veya doğum belgesinin bulunması, bir çocuğun hayatta kalma şansı üzerinde önemli etkiye sahip olmaktadır (Corbacho ve Osorio Rivas, 2012). Örneğin, annenin de kimlik belgesinin olmadığı bir durumda hem çocuk hem de anne doğum öncesi bakımdan ve doğum sırasında yardımdan faydalanamamakta ya da doğum sonrası bakım için kendisinin ve çocuğunun sağlık hizmetlerine erişimi engellenmektedir. Anne ve çocuğu sağlık hizmetlerinden dışlanmaktadır. (Chan ve ark., 2022).

1.6.3.3. Sosyal ve Ekonomik Riskler

Dünya çapında çok fazla insan yasal bir kimliğe sahip olmadığı için yasal ve sosyal korumalara erişememektedir. Yasal kimliği olmayan insanlar sosyal, ekonomik ve siyasi dışlanmalara maruz kalmaktadırlar. Sosyal ödeneklerden

faydalanma, sağlık hizmetlerine erişebilme, okul kaydı yaptırma, oy kullanabilme, resmi bir evlilik yapabilme, banka hesapları açma, cep telefonu sim kartı satın alabilme ve ÷lke içinde seyahat etme özgürlüğü gibi temel haklar ve hizmetlerden mahrum şekilde yaşamaktadırlar. Özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi marjinal grupta yer alanların medeni ve siyasi haklarını kullanma ve sosyo-ekonomik fayda sağlama imkanları daha da kısıtlanmaktadır. Temel hak ve özgürlüklerin elde edilmesinde bir anahtar görevi gören yasal kimlik sosyal içermenin temeli olarak hizmet etmektedir (Open Society Foundations, 2022).

Sosyal yardıma ve içermeye en fazla ihtiyaç duyan savunmasız grupların, yasal kimliklerinin bulunmaması karşı karşıya kaldığı riskleri artırmakta ve derinleştirmektedir. Sosyal yardımların bürokratik doğası dikkate alındığında gerekli yasal kimlik belgesi olmadan, sosyal korunma sağlamak amacıyla yardım talep etmek ve kayıt yaptırmak imkânsız hale gelmektedir. Yüksek düzeyde bürokratikleştirilmiş ve bilgisayarlı tek kayıtlara bağlı programları kullanan ÷lkelerin, yasal kimlik eksikliği durumunda sosyal yardımda bulunması son derece zorluk içermektedir. Bu ÷lkeler sosyal yardımlara erişmede yasal kimliği katı bir şekilde şart koşmaktadırlar. Böyle bir durumda savunmasız gruplara yasal kimlik sağlamak ve refahtan faydalanmalarının önünü açmak gerekli bir adım olarak gör÷lmektedir. Ancak bazı ÷lkeler sosyal yardımlar için yasal kimlik konusunda daha esnek bir yaklaşım sergileyebilmektedirler. Bahsedilen esnek yaklaşım, yasal kimliği bulunmayan savunmasız grupların, öncelikli sosyal refah yardımı alacağını garanti etmemektedir. Yasal kimliğe sahip olunması ve sosyal yardımlar ya da fırsatlara erişim arasındaki bağlantı, bazı durumlarda kimliğin çok önemli ve katkıda bulunucu faktör olduğunu bazı durumlarda ise belirleyici bir etkisinin olmadığını gösterse bile temel haklara ve hizmetlere erişim yasal bir kimliğin edinilmesini gerekli kılmaktadır. Hükümetler temel hizmetlerini geliştirdikçe yasal kimlik edinilmesi daha değerli hale gelecek ve sosyal dışlanma engellenecektir (Ladner ve ark., 2014).

Sosyal dışlanmanın önlenmesinde, yasal kimliğin sağladığı eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişim fırsatı hayati önem taşımaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetleri açısından hayata iyi bir başlangıcın kaçırılması aynı zamanda gelecekteki

istihdam olanaklarını da kısıtlamaktadır. Çocuklar açısından bu durum değerlendirildiğinde daha da kritik bir hal aldığı görülmektedir. Yasal kimlik eksikliği nedeniyle okula gidemeyen bir çocuk, diğer akranlarına göre, gerekli teorik ve uygulama becerisi edinememekte, iş hayatına daha erken girmekte ve ucuz iş gücü olarak görülmektedir (Cody, 2009). Uluslararası Çalışma Örgütü (2021)'nin yayınladığı rapora göre, çocuk işçi olarak çalışan çocukların sayısı son dört yılda 8,4 milyon artarak dünya genelinde 160 milyona yükselmiştir. Yükselişin nedenleri arasında günümüzde yaşanan Covid-19 salgınının etkileri, göçle ilgili yaşanan sorunlar ve vatandaşlıkla ilgili yasal kimlik belgelerine bağlı yasal sorunlar yer almaktadır.

Yasal kimlik devlet ile bireyler arasındaki bağlantıyı sağlamada ve kayıt dışılığın önlenmesinde belirleyici bir önem arz etmektedir. Kayıt dışılık, kimlik belgelerinin önemini azaltmakta ve yasal olanı ortadan kaldırmaktadır. Kayıt dışı sektörde en büyük payı olan alanlar arasında ekonomi sektörü yer almaktadır. Kayıt dışı ekonomi sektöründe sokak satıcıları, merdiven altı küçük ve orta ölçekli işletmeler ve hatta büyük firmalar yer almaktadır. Kayıt dışı ekonomi sektörü aracılığıyla milyonlarca insan geçimini sağlamak ancak hiçbir sözleşmeleri ve sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Kayıtlı sektörde çalışan bireyler refah devletin faydalarından yararlanmaktayken kayıt dışı sektörde çalışanlar sosyal güvenlik hakkı gibi faydalardan dışlanmaktadır (Hunter, 2019). Kayıtlı bir sektörde istihdam edebilmek veya iş yeri açabilmek sosyal güvenlik ve vergi numarası almak gibi birtakım yasal işlemleri beraberinde getirmektedir. Yasal işlemlerin yürütülebilmesi için bireyin yasal kimliğinin bulunması gerekmektedir. Yasal kimlik belgesi, iş gücüne girebilmek, vergi mükellefi olarak kayıt altına alınmak, ticari kuruluşlarla sözleşmeye dayalı anlaşmalar yapabilmek, kredi erişimi için talepte bulunabilmek, banka hesapları açmak veya mikro finans yardımı ve kredilerine hak kazanmak, kamu ve özel sektör fırsatlarına erişim sağlayabilmek, mülk satın alabilmek ya da satabilmek, miras devralmak, aile hukukundan kaynaklanan hakları koruyabilmek, yurt içi veya yurt dışı seyahatte (pasaport, vize) bulunmak için gerekli olmaktadır. Yasal kimlik belgesi olmadan belirtilen işlemlerin hiçbirisi gerçekleştirilememektedir. Örneğin, kimliği bulunmayan bir kişi seyahat

belgesi alamamakta, seyahat belgesi bulunmadığı için ülkesinden ayrılamamakta, ülkesine geri dönememekte ve uluslararası seyahat edememektedir. Yasal kimlik sistemi, seyahat belgesi güvenliği ve sınır bütünlüğü için bir gereklilik taşımaktadır. Dolayısıyla yasal kimliğin olmaması temel hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesinde önemli bir engelleyici olarak ortaya çıkmakta ve ailelerin, toplulukların ve ülkelerin kendilerini güvence altına almalarında, yoksulluktan kurtarmalarında ülke bazında ise ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında hayati bir önem arz etmektedir. (Cody, 2009; Ladner ve ark., 2014).

1.6.3.4. Siyasal Katılım Riskleri

Vatandaşlık, sosyal ve ekonomik haklara ilişkin ayrıcalıklar tanımının yanı sıra siyasi hak ve görevleri de içeren bir statü olarak açıklanmaktadır. Siyasi vatandaşlık hakları yasal kimlik olmadan kullanılamamaktadır. Oy kullanabilme veya seçilme hakkına, genellikle çoğu ülkede 18 yaşında izin verilse de yasal bir kimliğin bulunması, kişinin yaşamının geri kalan bölümünde vatandaşlık haklarını talep edebilmesinin ön şartı olarak belirlemektedir (Boekle-Giufreda ve Harbitz, 2009). Siyasal hayata demokratik katılımın kapısı bir kişinin vatandaşlık kimliğine sahip olmasından geçmektedir. Tüzel bir kişiliğin bulunması genellikle seçme ve seçilebilme hakkının kullanılabilmesinin ön koşulu olarak görülmektedir. Yasal bir kimliğe sahip birey, yalnızca seçim süreçlerinde oy kullanabilmeye değil aynı zamanda kendi topluluğunu temsil etmek amacıyla seçim makamlarına da aday olabilmektedir. Yasal kimliğin varlığı, seçmen listelerinin düzenlenmesini kolaylaştırmakta, uygun seçmenlerin bu temel medeni hakkı kullanmaktan dışlanmamasını sağlamaya yardımcı olmaktadır (Ladner ve ark., 2014; UNİCEF, 2002; UNDP, UNSD ve UNİCEF, 2020).

Vatandaşlık kimliği bulunmayan bireylerin seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları söz konusu olmamaktadır. Örneğin Türkiye’de seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı yalnızca vatandaşlığı bulunan veya vatandaşlık kimliğine sahip olan Türk vatandaşlarına verilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti

Anayasası (1982)'nin dördüncü bölümünde yer alan “Siyasi Haklar ve Ödevler” başlığı altındaki Madde 67’de “*Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir*” bu durum açıkça ifade edilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022). Böylelikle yasal kimlik belgesine sahip olmayan ancak seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunmak isteyen bireyler siyasal katılım sürecinden dışlanmaktadır. Siyasal katılım, bireylerin dünya ve dünyanın nasıl yönetildiği hakkında fikirlerini geliştirip ifade ettikleri, hayatlarını etkileyen kararlara katılmaya ve onları şekillendirmeye çalıştıkları geniş bir faaliyet yelpazesini içermektedir. Bu faaliyetler, bireysel veya aile üzerinde, sosyal, ekonomik konular hakkında düşünmeyi geliştirmekten, çeşitli grup ve kuruluşlara katılmaktan ve yerel, bölgesel veya ulusal düzeyde kampanya yürütmekten, bir siyasi partiye katılmak ya da seçimlerde oy vermek gibi resmi siyaset sürecine kadar uzanmaktadır (Jansen-Van Vuuren ve Aldersey, 2019).

Siyasal katılım hakkına ilişkin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948) Madde 21(1) (“*Her şahıs doğrudan doğruya ve serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla, memleketin kamu işleri yönetimine katılmak hakkına haizdir*” ve Madde 21(2)’de (“*Her şahıs memleketin kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkına haizdir*”) her bireyin siyasal katılım hakkı olduğunu belirtmesine rağmen bu hak çoğu ülkede vatandaşlığı, yasal kimlik belgesi ile kanıtlanan bireylere verilmektedir. Oysa tüm bireylere bir yasal kimliğin verilmesi ve siyasal katılım haklarını kullanabilmeleri demokratik yönetimleri geliştirmede önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Boekle-Giufrida ve Harbitz, 2009).

1.6.3.5. Damgalanma ve Psikolojik Riskler

Damga kavramı insanlar tarafından başkalarının belirli özelliklerini “değersiz” ve “güvenilmez” olarak yorumlamak için kullanılmaktadır. Olumsuz ve genellikle haksız bir sosyal tutumu ifade etmektedir. Damgalanmış kişinin

“lekelenmesi” veya “değersizleştirilmesi” ile sonuçlanmaktadır. Damgalanma sonucu, damgalanan bireyler eğitim, barınma, istihdam, sağlık ve sosyal bakım gibi yaşam fırsatları ve olanaklarından dışlanmaktadır. Damgalanma, sosyal dışlanmanın önemli bir yönünü oluşturmakta ve dışlanma ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Damgalanmanın ve sosyal dışlanmanın etkileri derin ve yıkıcı olabilmekte ve zayıf benlik saygısı, umutsuzluk, utanma, depresyon, kendine zarar verme, intihar, düşük akademik başarı, yetersiz sosyal ilişkiler, olumsuz fiziksel veya zihinsel sağlık ve sosyal izolasyon şeklinde kendini göstermektedir (Liamputtong ve Rice, 2020).

Dışlanmanın birçok biçimi ve nedeni bulunmaktadır. Bireylerin dışlanmasına yoksulluk, eşitsizlik, sosyal yardım sistemlerindeki eksiklikler ve kamu hizmetlerinden faydalanamama gibi pek çok neden katkı sunmaktadır. Kamu hizmetlerinden dışlanma, kimlik belgesinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Kişinin kimliğini doğrulayan bir belgeye sahip olması haklara, fırsatlara ve faydalara erişebilmesini sağlamaktadır. Günümüzde yasal kimliğe sahip olmak, genel olarak kamu sektörü ve toplumla etkileşime giren her birey için giderek daha önemli hale gelmektedir. Yasal kimlik, bir kişinin haklara, faydalara ve sorumluluklara erişmesini sağlayan faktörlerin bileşimi olarak anlaşılmaktadır. Yasal kimlik belgesinin olmaması, medeni ve sosyal hakları kullanma fırsatlarından ve olanaklarından dışlanmak ve yasal kimliğin bireylere sağladığı vatandaşlık statüsünü elde edememek anlamına gelmektedir (Harbitz ve Tamargo, 2009). Vatandaşlık statüsüne sahip bireylerin vatandaş olmayanlara kıyasla önemli avantajları bulunmaktadır. Vatandaşlığı bulunmayan bireyler, istihdam olanakları, çalışma ücretleri, eğitim hayatı, seyahat özgürlüğü ve günlük yaşantılar gibi pek çok alanda ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar (Gee ve Ford, 2011; Sumption ve Flamm, 2012). Bireylerin karşılaştığı bu ayrımcılıkların her biri sağlık durumları üzerinde belirleyici bir etkiye neden olmaktadır. Daha az sosyo-ekonomik kaynağa sahip olan ve daha fazla ayrımcılığa maruz kalan bireyler, daha fazla kaynağa sahip ve daha az ayrımcılığa uğrayan kişilere kıyasla genellikle daha fazla fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar yaşamaktadırlar. Çünkü vatandaşlık aynı zamanda sosyal kimlikle ilişkili ve sosyal kimliğin bir boyutunu oluşturmaktadır. Kimlik ise bireylerin, grup

üyeleri veya bir rol içindeki aktörler olarak mevcut durum içerisindeki kendileri hakkında sahip oldukları anlamları ifade etmektedir. Bu anlamlar, bireylerin kendilerini karşılaştırdıkları soyut bir referans olan bir “kimlik standardına” sabitlenmektedir. Olumlu duygular, kişinin mevcut ve idealleştirilmiş standartları eşliğinde ortaya çıkmaktayken olumsuz duygular, uyumsuz olduklarında ortaya çıkmaktadır. Yüksek düzey uyumsuzluk ortaya çıktığında ise bireyler sıkıntı ve kaygı hissetmekte, psikolojik düzeyde olumsuz etkilenmektedirler. Bireylerin psikolojik düzeyde olumsuzluğunun bir diğer nedeni de mevcut durum dolayısıyla değil, henüz belirli bir kimliğe (bireyin kendine ilişkin tanımlamalar) sahip olduklarını hissetmedikleri ancak gelecekte olmasını umdukları “hayali gelecekleri” nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Ulaşılmak istenilen ancak henüz elde edilemeyen bu tür kimlikler, “istekli kimlikler” olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir anlatımla, bireyler kendilerini arzulanan bir kimliğin içinde hayal edebilir ancak mevcut durumu bu hayal ile uyumsuz olduğunda olumsuz duygular ve psikolojik sıkıntılar ortaya çıkabilmektedir (Gee ve ark., 2016). Bu durum yasal kimliğe sahip olmayan bireyler açısından yorumlandığında, ister mevcut durumları nedeniyle oluşturdukları kişisel ve sosyal kimlikler isterse de hayali gelecekte olmayı umdukları “istekli kimlikler” dolayısıyla olsun her iki durumda da vatandaşlık kimliği elde etmenin önemli bir etken olarak ortaya çıktığı ve bireylerin psikolojik durumları üzerinde, kendi statülerine ilişkin algılamalarını ve çoğu hak veya hizmetlere erişimlerini etkilediği için, belirleyici olduğu ifade edilebilir.

1.6.3.6. Baskı ve Ayrımcılık Riskleri

Herhangi bir ülkenin vatandaşlığına veya yasal kimliğine sahip olmasa dahi her bireyin, doğuştan gelen bir “yaşam hakkı” bulunmaktadır. Yaşam hakkı, yasalarla korunmakta ve keyfi olarak bireyler yaşama hakkından mahrum bırakılamamaktadır. Ayrıca bu bireyler kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına da sahip ve başkalarının istekleri doğrultusunda yasal olmayan biçimde gözaltına alınamamakta baskı ve ayrımcılık içeren süreçlere maruz bırakılamamaktadırlar. Yasal olarak özgürlüklerinin kısıtlandığı durumda, insan ve kişilik sahibi oldukları

göz ardı edilmeyerek doğal onurlarına saygı gösterilmesi gerekmektedir. İşkence veya zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı muameleye veya cezaya maruz bırakılmamalı, kölelik veya kulluk altında tutulmamalıdır. Kanun önünde tanınma ve eşit korunma hakları bulunmakta, mahkemeler önünde eşit sayılmaktadırlar. Kendilerine karşı, herhangi bir suç işlediklerine ilişkin kamu mercilerine bildirimde bulunulduğunda davadaki hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesinde kanunla kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil ve aleni bir şekilde yargılanmaları, ayrımcı tavırlara karşı korunmaları temel ve sınırlandırılmaz insan hakları için yasal korumadan yoksun bırakılmamaları gerekmektedir (OHCHR, 2006).

İnsan haklarının ayrımcılık içermeyen, kapsamlı vurgusuna rağmen tüzel bir kişiliğe sahip olmayan bireyler (yasa dışı göçmenler, vatansızlar, doğum kaydı olmayanlar, yasal kimliği bulunmayanlar) devlet tarafından görülmemekte ve kendilerini veya yasal haklarını korumak için var olan yasal ve idari koruma çerçevesinden koparılmaktadırlar. Devletler, bakımları altındaki kişileri belirlemek ve temel, medeni ve sosyo-ekonomik haklarını sağlamak için yasal kimlik bilgilerine ihtiyaç duymaktadır. Yasal kimliğe ilişkin bilgiler ve kimlik doğrulaması, kamu idaresi içerisindeki ilgili yetkililer tarafından, yararlanıcıların işlevsel kayıtlarının derlenmesi veya doğrulanması için kullanılmaktadır. Bireyin doğumundan itibaren, bireye hizmet planlanabilmesi ve sunabilmesi için, o bireyin yasal kimlik bilgisi devlet için önem taşımaktadır. Birçok birey için doğum kaydı yoluyla verilen, yasal kimliklerinin bir parçasını oluşturan bilgiler, yaşamları boyunca, o birey için hayati önem taşıyan olayların oluşumunu yansıtan ek kişisel bilgi katmanları ile desteklenmektedir. Örneğin, evlendikten veya boşanmadan sonra kişiler soy isimlerini birkaç kez değiştirebilmektedirler. Aynı şey cinsiyet kimliği için de geçerlilik taşımaktadır. Bireyin adını veya cinsiyetini değiştirme kararı, yasal kimliği etkilemekte ve yasal kimliğe yeni bilgi katmanları eklenebilmektedir. Doğumdan ölüme kadar bireyler, yasal kimliklerini oluşturan tüm yeni bilgi katmanlarını yansıtabilmek için devlet yönetim sistemlerine bağımlılık taşımaktadır. Bu değişiklikleri doğru, zamanında ve kalıcı olarak yansıtabilme yeteneği olmadığında, devletin hizmet planlama ve sunma sistemi, anayasal hakları savunma yeteneği ve

bireyleri baskı ve ayrımcılık içeren süreçlerden koruma gücü etkilenecektir. Bu veriler, savunmasız grupların korunması, kamu politikalarının geliştirilmesi, sosyal program ve hizmetlerin uygulanması gibi alanlardaki ilerlemelerin etkin bir şekilde takip edilmesi için önem taşımaktadır (UNDP, UNSD ve UNİCEF, 2020).

1.6.4. İnsan Hakları ve Sosyal hizmet Bağlamında Yasal Kimlik

İnsan hakları, tüm insanlığa ait, evrensel ve uluslararası güvence altında bulunan haklar olarak açıklanmaktadır. İnsan hakları ilkelerinin altında yatan temel ilke, bütün insanların özünde bulunan haysiyet ve değerlere odaklanması ne verilebilir ne de alınabilir olması şeklinde belirtilmektedir. İnsan hakları, herhangi bir ülkede doğum veya vatandaşlığa kabul edilme nedeniyle vatandaşların sahip olduğu haklardan farklılık göstermektedir. İnsan haklarının sadece seçilmiş bireyler ve gruplar için değil, tüm insanlar için eşit olarak geçerliliği söz konusu olmaktadır. Her birey, ortak bir insanlığı paylaşmaktadır ve koşullar ne olursa olsun her bireyin, temel insan hakları ilkelerine göre yaşama hakkı bulunmaktadır. İnsan hakları, eleştirel olarak devletlere ve şirketler gibi büyük aktörlere, bu haklara saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülükleri yüklemektedir (Healy, 2008; United Nations Population Fund ve Harvard School of Public Health, 2010). Modern dünyada, bir hukuk bütünü, bir bürokrasiyi ve bir uygulama alanını temsil etmektedir. Retorikte ve pratikte, sosyal adaletin güçlü baskı unsurunu oluşturmaktadır. Samuel Moyn (2010)'un değindiği üzere insan hakları, “dünyayı iyileştirmek ve her bireyin onurunun uluslararası korumadan yararlanacağı yeni bir dünya yaratmak için gündem yaratan haklar” şeklinde yorumlanmaktadır.

Bilim adamları ve tarihçiler, insan hakları fikrinin 18.ve 19. yüzyılların yurttaşlar için hak talep eden devrimci hareketlerle zemin kazandığını ve büyük dinlerin felsefelerinden kök salarak geliştiğini kabul etmektedirler. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ve Birleşmiş Milletlerin (BM) kurulmasıyla birlikte, dünyanın yakın zamanda yaşadığı vahşetleri ve devasa savaşı önleyebilecek uluslararası bir küresel anlaşma çağrısı yükseldi (Clapham, 2007; Healy, 2008;

Moyn, 2010). Bu çağrının sonucunda, 1948’de BM üye devletleri tarafından oybirliğiyle kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) kabul edildi. İHEB, tüm insanların sahip olduğu devredilemez insan haklarının varlığını ileri sürmekte ve liderlerin vatandaşlarına davranış biçimlerine yeni sınırlar koyarak, “her egemenin kendi vatandaşları üzerinde baskı kurma unsuruna” meydan okumaktadır (Farer ve Gaer, 1993). İnsan haklarının ideal sayılması konusunda ülkeler veya bireyler arasında hala tam bir fikir birliği olmamasına rağmen, altmış beş yıl sonra İHEB için muazzam bir uluslararası destek bulunmaktadır. Gerçekten de kabulünden bu yana hazırlanan ulusal anayasaların çoğunda İHEB’nin bazı bölümlerine atıfta bulunmaktadır (Law ve Versteeg, 2012). Aynı zamanda hükümetler, diğer hükümetlerle yaptıkları müzakerelerde de İHEB’deki yükümlülüklerle dikkat çekmektedirler. (UNFPA ve Harvard Halk Sağlığı Okulu, 2010). Bazı gözlemciler, İHEB’nin ilk otuz yılda olduğundan daha güçlü bir belge olduğuna inanmaktadır (Moyn, 2010). Onu takip eden düzinelerce anlaşma ve deklarasyon olmasına rağmen İHEB bugün uluslararası insan haklarının “kilit metni” olmaya devam etmektedir (Clapham, 2007).

10 Aralık 1948’de kabul edilen İHEB, her insanın haysiyetini ve değerini gündeme getirmekte ve insan hakları ve özgürlüklerini 30 maddede düzenlemektedir. Maddeler, ağırlıklı olarak birinci kuşak insan hakları olan medeni ve siyasi haklar ile ikinci kuşak insan hakları olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklar atıfta bulunmaktadır. Aynı zamanda üçüncü kuşak insan haklarına da değinilmiştir. Fakat üçüncü kuşak insan haklarının çerçevesinin, bildirgede yer almadığı şekliyle, günümüzde daha da detaylandırıldığı görülmektedir. Birinci kuşak insan hakları, bireyi devlete karşı korumaktadır. Bu haklar, konuşma, hareket, düşünce, toplanma, ifade, dini seçim özgürlüğünü, yasalar önünde adil yargılanma ve eşitlik, vatandaşlık, gizlilik, kendini doğru ifade etme, devlet dairesinde çalışma, oy kullanma, toplum içine özgürce katılma, kölelikten, işkenceden, ayrımcılıktan ve keyfi tutuklamadan muaf olma, onurlu muamele görme ve kamu güvenliği hakkını kapsamaktadır. Birinci kuşakta yer alan bu haklar, gerçekleşmekten ziyade korunması gereken, insanların yalnızca insan oldukları için sahip oldukları ve devletin, tehdit altında olmadığından veya ihlal edilmediğinden emin olması gereken haklar şeklinde

açıklanmaktadır. Birinci kuşak hakların, “bir hükümetin gücünü bireylere karşı aşırı kullanmaktan kaçınmasını” gerektirdiği, korumaya yaptıkları vurgu nedeniyle “negatif özgürlükler” olarak da adlandırılmaktadır. Bu nedenle, bahsedilemezler, elde edilemezler veya gerçekleştirilemezler, aksine korunmaları ve garanti altına alınmaları gerekmektedir. Büyüyen yasal mekanizmalar (kanunlar, sözleşmeler, uluslararası mahkemeler, vb.) bu hakları garanti altına almak veya en azından bu tür garantileri aramak için tasarlanmaktadır. İkinci kuşak insan hakları, ahlaki eşitliğin insan hakları doktrinine girdiği hak grubu olarak görülmektedir. Sağlık veya sosyal güvenlik hakkı gibi pozitif haklardır. Bireyin veya grubun insan olarak tam potansiyellerini gerçekleştirmek için çeşitli şekillerde sosyal hizmet alma haklarını içermektedir. Çalışma, adil ücret alma, boş zaman ve çocukların ücretsiz eğitime erişim daha da önemlisi yiyecek, giyecek, tıbbi bakım, barınma ve sosyal hizmetlerle yeterli bir yaşam standardına sahip olma gibi her kişinin sosyal güvenlik hakkını ve “onuru ve kişiliğinin özgür gelişimi için vazgeçilmez hakları oluşturmaktadır. Üçüncü kuşak insan hakları, yirminci yüzyılın son otuz yılında ortaya çıkmış, birey ve devlet arasındaki ilişkinin ötesinde yaşamın kolektif, dayanışma ve kültür konularını yansıtan yönleriyle ilgili kendi kaderini tayin, ekonomik ve sosyal kalkınma, sağlıklı bir ekosistem, doğal kaynaklar, iletişim, kültürel mirası destekleyen ve koruyan faaliyetlere katılım, nesiller arası eşitlik ve sürdürülebilir yaşam haklarını içermektedir (Chammas, 2017; Healy, 2008; Ife, 2008; Ife, 2012).

İnsan haklarının doğasına göre, bireyler birincil hak sahipleri, hükümetler ise birincil yükümlülük sahipleri olarak konumlanmaktadır. Devlet, haklara saygı gösterilmesi, hakların korunması ve hakların yerine getirilmesinde yükümlülük taşımaktadır. Hükümetlerin insan haklarına saygı duyması, yasalar, politikalar, programlar veya uygulamalar ile insan haklarını doğrudan koruması demektir. Örneğin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi (ICCPR) onaylamış olan hükümetler, azınlık topluluklarının oy haklarını korumayan yasaların veya politikaların geçerli olmasına izin vermemelidir (American Civil Liberties Union, 2013). Bir insan hakkını korumak, hükümetlerin hak ihlallerini önlemesi ve haklarının ihlal edildiği belirlenen kişilere karşılanabilir ve erişilebilir tazminat ödemesi anlamına gelmektedir. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına

İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi (ICERD) onaylamış olan devletler ise işverenlerin ırk ayrımcılığı yapan işe alma ve ücretlendirme uygulamalarına son vermeli ve bu tür ayrımcılığa maruz kalan bireylere şikâyet etmeleri ve kayıplarıyla ilgili tazminat almaları için bir araç sağlamalıdır. Bir insan hakkının yerine getirilmesi, hükümetlerin saygı göstermeyi taahhüt ettikleri insan haklarının gerçekleştirilmesine yönelik yasal ve idari önlemler alması gerektiği anlamına gelmektedir (United Nations Population Fund and Harvard School Of Public Health, 2010).

İnsan haklarının, evrenselliği ve bölünmezliği ilkeleri karşısında dünya ülkelerinin taahhütlerine veya alması gereken önlemlere rağmen sahip oldukları hak ve hizmetlere erişemeyen bireyler bulunmaktadır. Bu bireylerin, hak ve hizmetlere erişiminin önündeki en önemli engel varlıklarını kanıtlayacak yasal kimlik belgelerine sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü uluslararası hukuk çerçevesi, devletlere, vatandaşlık verme konusunda çok az yükümlülük getirmekte bunun yerine, vatandaşlarının kim olduğunu belirleme konusunda onlara geniş bir takdir yetkisi vermektedir. Böylelikle yasal kimlik eksikliği, dünyadaki en gizli insan hakları ihlallerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. (Sperfeldt, 2022). Bu gizli ihlalin önüne geçebilmek diğer bir ifadeyle, yasal bir kimliğe sahip olabilmek için bireyin doğumuna ilişkin doğum kayıt belgesinin olması yani nüfus kaydının yapılması gerekmektedir. Çünkü doğum kayıt belgesi veya nüfus kaydı olmadan bir bireyin kanun önünde tanınma hakkı bulunmamaktadır. Bireyin isim ve vatandaşlık hakkını kazanması için doğum kaydının yapılması şartı aranmaktadır. Doğum yeri ve ebeveyn bilgileri gibi vatandaşlık hakkını kanıtlamak için gerekli bilgileri sağlayan doğum kayıt belgesi, ulusal yasal kimlik, pasaport, sosyal güvenlik kartı ve sürücü ehliyeti alabilmek için “temel belge” görevi görmekte dolayısıyla doğum kaydı olmayan bireylere yasal kimlik belgesi verilmemektedir. Küresel olarak incelendiğinde, 1 milyar insanın kimliğini kanıtlayamadığı ve milyonlarcasının ise güvenilir biçimde doğrulanamayan kimlik belgesine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Günümüz toplumlarında, yasal bir kimlik kanıtının olması hayati önem taşımaktadır (Hanmer ve Elefante, 2019). Her şeyden önce yasal kimlik sahibi olabilmek bir insan hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bir kişinin yasalar önünde varlığının tanınması, hak sahipleri ve sorumluluk sahipleri arasındaki ilişki için

etkinleştirici bir koşul ve hak temelli yaklaşımların temelini oluşturmaktadır. Uluslararası ve bölgesel insan hakları belgeleri (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Her Türlü Irk ve Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme) yasal kimlik hakkını güvence altına almaktadır (Sperfeldt, 2022).

İnsan hakları savunucuları, yasal kimliğin, belirli hakların ve bunlara karşılık gelen görevlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırdığı için bireyin yasa önünde tanınmasının bir biçimi olduğunu ifade etmektedirler. İnsan hakları araştırmalarında yasal kimlik, “kişiye özgü olan, her bir kişiyi tanımlayan ve hem özel hem de kamusal koşullar altında bireylerin ilişkilerini, yükümlülüklerini ve haklarını yöneten unsurlar veya özellikler dizisi ve çeşitlilikleri işleyen çok boyutlu bir kavram” olarak tanımlanmaktadır (López, Sejersen, Oakeshott, Fajth, Khilji ve Panta, 2014; Manby ve Gelb, 2016). Kimlik belgesi, bireyin ülkesindeki haklara, menfaatlara ve sorumluluklara erişmesini sağlayan yasal bir kaydı içermektedir. Bireylerin medeni, siyasi ve ekonomik hayatın birçok yönüne katılabilmeleri için kimlik belgelerine ihtiyaçları bulunmaktadır. Yasal kimlik belgesine sahip olan bireyler, kayıtlı bir sektörde iş bulabilmekte, bir finans kuruluşundan borç alabilmekte, ticari işlem başlatabilmekte, seyahat edebilmekte, oy kullanabilmekte, bir mülk ya da işletme sahibi olabilmekte, eğitim alabilmekte, yasal işlem yapabilmekte, sağlık bakımı, sosyal koruma önlemleri ve sosyal hizmetlerden yararlanabilmekteyken kimliği bulunmayan bireyler ise bu haklardan dışlanmaktadır (Hanmer ve Elefante, 2019). Ancak evrensel insan hakları gereği her bireyin insanlık onurunun, özgürlüğünün, sağlığının ve yaşam kalitesinin sağlam bir şekilde korunması gerekmektedir. Bu koruma çerçevesinde, insan hakları mesleği olarak adlandırılan sosyal hizmete önemli görevler düşmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin özünde insan hakları (Androff, 2015; Berthold, 2015; Dominelli, 2007; Healy, 2008; Ife, 2012; Lundy, 2011; Mapp, 2007; Reichert, 2011; Zaidalkilani, 2010) yer almaktadır. Mesleğin misyonu ve değerleri ile insan hakları arasında güçlü bir uyumluluk ve doğal bir bağlantı bulunmaktadır (Chammas, 2017). İnsan hakları savunucusu olmak sosyal hizmetin birincil motivasyon kaynağı ve hedefini oluşturmaktadır. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu

(IFSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) (2014) tarafından mesleğin etik ilkelerine vurgu yapılarak hazırlanan küresel tanım incelendiğinde, aralarındaki bağlantı net bir şekilde görülebilmektedir. Küresel sosyal hizmet tanımı, “sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk, farklılıklara saygı, insanların güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesi” gibi insan haklarının paylaştığı argümanları merkezinde barındırmaktadır (Ballantyne, 2019). Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW), Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) ve Uluslararası Sosyal Refah Konseyi (ICSW) tarafından yayımlanmış birçok belge ve yapılmış olan açıklamaların özünde insan hakları söylemlerinin olduğu görülmektedir (Staub-Bernasconi, 2016).

Sosyal hizmet uygulaması, özellikle haklarından mahrum bırakılmış, dışlanmış bireyler arasında insan haklarını yerine getirmek için gerekmektedir. Sosyal hizmetin belirtilen müracaatçı kitlesi, aynı zamanda Birleşmiş Milletler’ in “savunmasız bireyler ve gruplar” olarak adlandırdığı popülasyonu oluşturmaktadır. Erken dönem sosyal hizmet öncülerinin çalışmaları (teorik metinler ve uygulama örnekleri açısından) incelendiğinde de sosyal hizmetin öncelikle savunmasız çocukların, kadınların, azınlıkların, göçmen ve sığınmacıların insan haklarını savunduğu görülmektedir (Androff ve Mathis, 2021). Örneğin, Almanya’daki Alice-Solomon Uygulamalı Bilimler Üniversitesi’nin kurucusu olan Alice Solomon’un özellikle yoksulluk (yoksul bireyler ve aileleri) ve kadınlara yönelik ayrımcılığa atıfta bulunarak, sosyal politika sorunları ve gereklilikleri hakkındaki kapsamlı yazısının (Die ursachen der ungleichen entlohnung von männer-und frauenarbeit) sosyal haklar ve sosyal adaletin uygulanması açısından insan hakları konusunda öncü metin olduğu söylenmektedir. Sosyal hizmette insan hakları fikrini geliştiren bir diğer önemli sosyal hizmet öncüsü Amerikalı toplumsal reformcu Jane Addams olarak bilinmektedir. Chicago’daki Hull House Settlement’in kurucusu olan Jane Addams, sosyal hizmet mesleğinde insan haklarının geliştirilmesi açısından gerçekleştirdiği uygulamalar ve yayımladığı eserlerle özel bir ilgiyi hak etmektedir. Bu eserler arasında yer alan Demokrasi ve Sosyal Etik (1902), Barışın Yeni İdealleri (1907) ve Yeni Bir Vicdan ve Eski Bir Kötülük (1912) kitapları sırasıyla incelendiğinde; ilk kitapta “bütünsel demokrasi” fikrini geliştirdiği, ikinci kitapta

“daha yeni bir insancılığın tezahürleri” olarak herkes için evrensel bir etik ve barışa gönderme yaptığını, üçüncü kitapta ise toplumsal kötülük kavramının sosyal adalet uygulamaları açısından eleştirisinin yapıldığı görülmektedir. Jane Addams’ın eserleri arasından seçilen üç kitabın içeriği ve burada bahsedilmeyen diğer eserleri insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet müfredatının geliştirilmesi için kılavuz görevi görebilecek tüm genel temaları özetlemektedir. Bu temaların, bugünkü küresel sosyal hizmet tanımlamasının ve etik ilkelerinin oluşturulmasına katkı sağladığı bilinmektedir (Staub-Bernasconi, 2016).

Etik değerler, sosyal hizmet mesleğini yanlış kararlardan korumakta ve insani uygulamaları güçlendirmektedir. Sosyal adalete değer veren bir sosyal hizmet uzmanı, dezavantajlı ve marjinalleştirilmiş kişilere hizmet etmeye, yoksulluk ve işsizlik gibi zorlu sorunlar üzerinde çalışmaya ve baskı ve dezavantajı devam ettiren sosyal sistemleri değiştirmeye ve çabalamaya öncelik vermektedir. Her bireyin değerli olduğuna ve eşit haklara sahip olduğuna inanmaktadır. Fark gözetmeksizin, tüm insanları kucaklamakta ve başkalarına saygılı davranmaktadır. İnsanların bağımsız karar verme hakkını desteklemektedir. Evrensel insan hakları temelinde, ırk, etnik köken, ulusal köken, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, medeni durum, siyasi inanç din veya zihinsel ve fiziksel temelli herhangi bir ayrımcılık uygulamamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları herhangi bir birey, grup veya topluluk tahakküm altına alındığında, ayrımcı uygulamalara maruz kaldığında, ayrımcılığı önlemek, baskı ve tahakkümü ortadan kaldırmak için eylemde bulunmaktadır. Her bir bireyin kaynaklara adil bir şekilde ulaşmasında ve kaynakların tahsisinde savunuculuk yapmaktadır (NASW, 1996; Strain-Gottfried, 2008). Özellikle sosyal sorunlara çözüm üretebilmek için sosyal hizmetin uluslararası alanda çalışmalar başlattığı görülmektedir. Bu çalışmaların başlangıcı, Birleşmiş Milletler (BM)’in Binyıl Kalkınma Hedefleri (2000)’ne ve daha sonra bu hedeflerin BM tarafından kapsamının genişletilip güncellenmesiyle kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015)’ne dayanmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri; küresel düzeyde çevresel, siyasi ve ekonomik sorunları ele almakta ve acil olarak çözümlenmesi gereken 17 hususu göstermektedir. BM’nin bu küresel hedefleri ışığında özellikle sosyal sorunlara çözüm üretebilmek için uluslararası sosyal hizmet

alanında da birtakım çalışmalar başlatılmıştır. Sosyal hizmet mesleğinde kilit rolü olan Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW), Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) ve Uluslararası Sosyal Refah Konseyi (ICSW)'nin katılımıyla 2004 yılında “Sosyal Hizmet ve Sosyal Kalkınma İçin Global Ajanda” oluşturulmuş, BM ile iş birliği yapılmış ve “Eylem Taahhütleri” belirlenmiştir. Global Ajanda'nın eylem taahhütleri incelendiğinde (“insan haklarının tüm dünya nüfusu için erişilebilir olması; haksız ve yetersiz düzenlenmiş ekonomik sistemler ve piyasa güçlerinin çalışan kesimi etkilemesi, işverenlerdeki sosyal sorumluluğun eksikliği ve sağlıksızlık, eşitsizlik ve yoksulluk gibi beliren sosyal sorunların ortadan kaldırılması; küresel çeşitlilik ve kendini ifade etme hakkının artırılması; insan sağlığı ve refahın iyileştirilmesi için ekolojik yaşamı da içerecek şekilde düzenlemelerin yapılması”) insan yaşamını ilgilendiren her alanda düzenlemelerinin olduğu, kapsamının sosyal ve ekonomik eşitliği desteklemek; insanın değerini ve onurunu yükseltmek; insanın iyilik halini artırmak; çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği sağlamak olduğu görülmektedir. Nihayetinde Global Ajanda, küresel düzeyde dünyanın ve insanlığın karşı karşıya kaldığı çok boyutlu sorunları ve riskleri içerecek biçimde uygulama önerilerini kapsamakta ve insan hakları belgelerinin evrensel olarak uygulanması üzerinde çalışmayı taahhüt etmektedir (Çoban ve ark., 2018). Bu taahhüt kapsamında, sosyal hizmet, bir insan hakları mesleği olarak adlandırılmakta mikro, mezzo ve makro boyutta sorunları ele almakta ve bu sorunlara müdahale etmektedir.

Sosyal hizmetin müdahale alanı itibariyle, bu araştırmaya konu olan kimliksiz bireyler, karşılaştıkları çok yönlü zorluklar ve sorunlar ile her üç boyutta da sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanına girebilmektedir. Öncelikle, bu çalışma ile sosyal hizmet uzmanlarının, marjinal grup içerisinde yer alan vatandaşlık kimliği bulunmayan bireylerin toplum içerisindeki oranları hakkında bilgi sahibi olabileceği ve yaşadıkları deneyimler ve sorunlarla ilgili farkındalık kazanabileceği düşünülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının, vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin, sağlık, eğitim, sosyal, ekonomik ve yasal alanlarda deneyimlediği sorunlara ilişkin farkındalığının ise bu popülasyonla ilgili sorunları insan hakları çerçevesinde değerlendirip yetkin uygulamalar yapabilmelerinde, vatandaşlık

kimliğinin edinilmesindeki kişisel, sosyal ve yasal nedenlerle ilgili önleyici çalışmalar yürütebilmelerinde, yasal süreç hakkında bilgi sahibi olarak yönlendirmede bulunabilmelerinde, ayrımcı ve damgalayıcı tavırları bertaraf ederek toplumsal katılımlarını desteklemelerinde, sosyal koruma sunmalarında, sosyal bakım desteği vermelerinde ve hak savunuculuğunda bulunarak sosyal politika önlemleri almalarında katkı sağlayabileceği ifade edilebilir. Kimliksiz bireylerin yaşadıkları sorunlar, çeşitli sosyal hizmet kuramları ve yaklaşımları bağlamında (ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet, baskı karşıtı sosyal hizmet, güçlendirme yaklaşımı vs.) tartışılabilir. Ancak konunun çok yönlülüğü düşünüldüğünde, daha kapsayıcı bir yaklaşım olan hak temelli sosyal hizmetin sorunu daha geniş ve derinlemesine ele alacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada, kimliksiz bireylerin yaşadıkları sorunların sosyal hizmetle ilişkisi hak temelli sosyal hizmet bağlamında tartışılmıştır.

1.6.4.1.Hak Temelli Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2006)’ne göre, hak temelli bir yaklaşım, normatif olarak uluslararası insan hakları standartlarına dayanan ve işlevsel olarak insan haklarını geliştirmeye ve korumaya yönelik insani gelişme süreci için kavramsal bir çerçeve olarak açıklanmaktadır. Hak temelli yaklaşımın amacı, insan haklarını korumaktır. Hak temelli yaklaşım dahilinde uygulama yapılırken “katılım, ayrımcı olmama ve eşitlik, hesap verebilirlik, güçlendirme ve yasallık” ilkeleri dikkate alınmaktadır. Bu beş ilke veya unsur çoğu zaman birbiriyle ilişki içerisinde ve örtüşmektedir (Berthold, 2014). Belirtilen beş ilke aynı zamanda insan hakları beyannamesi, sözleşmeleri ve sözleşmelerin yanı sıra sosyal hizmet etiği, değerleri ve teorilerinde yer almaktadır (Androff, 2016a). Sosyal hizmetin etik kuralları, insan haklarının ilkeleri ve dili ile uygunluk (Buchanan ve Gunn, 2007; Reichert, 2011; Skegg, 2005;) göstermektedir (Amadasun, 2020). Etik kurallar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ni yansıtmakta ve sosyal hizmet uzmanlarını insan haklarını savunmaya zorlamaktadır. Belki de sosyal hizmet ve insan hakları arasındaki en açık bağlantı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin, her bireyin sosyal hizmet hakkını detaylandıran 25. Maddesinde (“*Her şahsın, gerek kendisi*

gerekse ailesi için yiyecek, giyecek, konut, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkanlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır. Ana ve çocuk özel ihtimam ve yardım görmek hakkına haizdir. Bütün çocuklar, evlilik içinde veya dışında doğsunlar, aynı sosyal korumadan faydalanırlar”) bulunmaktadır (McPherson ve ark., 2017).

Hak temelli yaklaşım ilkelerinin sosyal hizmet uygulamasında kullanılması, mesleği dönüştürme potansiyeli yaratmakta ve insan haklarının uygulanması için bir çerçeve yaratmaktadır. Örneğin uygulamalarında ayrımcılık yapmama ilkesini benimseyen bir sosyal hizmet uzmanının herhangi bir temelde ayrımcılığı önlemesi gerekmektedir. İnsan hakları belgeleri, cinsiyet, yaş, cinsel yönelim, cinsel kimlik, ulusal köken, dil, din ve göçmenliğe bağlı vatandaşlık statüsü gibi ayrımcılığın önlenmesi gereken unsurları listelemektedir. Ancak ayrımcılığın temeline ilişkin anlayış sürekli değişmektedir. Değişen ayrımcılık anlayışına karşı sosyal hizmet uzmanları, insan hakları gereği kapsayıcı bir misyon yüklenmeli, herkesin varlığına ve onuruna saygı göstermelidir. Hak temelli yaklaşımlara dayanan sosyal hizmet uygulamalarının, marjinalliği olan bireylere, yardım alıcıları veya profesyonel müdahaleyi bekleyen muhtaçlar şeklinde değil, insan haklarına sahip özneler olarak bakması ve bu anlayış ile ilişki kurması gerekmektedir (Androff, 2018).

Uygulamaya insan hakları temelli bir yaklaşımı benimsemek, sosyal hizmet uzmanının bireyleri bir hak sahibi olarak yeniden şekillendirmesini, bireysel teşhisin ötesine geçerek daha geniş sosyo-politik kaygılara odaklanan bir değerlendirme yapmasını diğer bir söyleyişle bireylerin hayatını etkileyen yapısal eşitsizlikleri değerlendirmeyi ve tüm değerlendirme süreci boyunca kişileri müttefiki veya ortağı olarak görmeyi kapsamaktadır (McPherson ve ark., 2017). Aynı zamanda ayrımcılık temelinde, tarihsel olarak dışlanmış ve marjinalleştirilmiş kişi ve gruplara karşı sosyal hizmet uzmanının kültürel yetkinliği bulunmalı ve sosyal hizmet uygulaması hiyerarşik olmamalı, katılımı içermelidir. Hak temelli yaklaşım gereği katılım, başlı başına bir insan hakkı olarak tanımlanmaktadır. Sosyal hizmet

uygulamasına hak temelli yaklaşım, bireylerin sosyal refahlarını etkileyen kararlara, programlara ve politikalara katılımını içermektedir. Katılım hakkı bulunan bireyler demokratik karar alma süreçlerine dahil olmaktadır. Dahil olamayan bireyler için sosyal hizmet uzmanları savunuculuk yapmakta ve hesap verebilirlik ilkesini benimsemektedirler. Hesap verebilirlik, iktidardakiler ve insan haklarını korumaktan sorumlu olanlar arasında lobi yapmak, hukukun üstünlüğünü güçlendirmek, hukukun üstünlüğüne erişimi artırmak ve adaleti teşvik etmek anlamına gelmektedir (Androff, 2018).

Hak temelli yaklaşımın sosyal hizmet uygulamasında kullanılması, sosyal adaletsizlik ve insan hakları ihlallerinin önüne geçmenin bir koşulu olarak düşünülebilir. Hak temelli sosyal hizmet, odağı insan ihtiyaçlarından insan haklarına kaydırmakta ve devletin toplumun çıkarlarına daha iyi hizmet edebilmesi için sosyal hizmet uzmanlarını ve birlikte çalıştıkları toplulukları devletin karar alma süreçlerine aktif olarak katılmaya davet etmektedir (Berthold, 2014). Bireylerin karar süreçlerine katılımı, onlar için güçlendirici olmaktadır. Çünkü bireylerin ihtiyaçları, görev sahiplerinin uymakla yükümlü olduğu bir hak veya haklar olarak yeniden tanımlanmakta ve denetime tabi tutulmaktadır. Böylelikle hak temelli bir bakış açısı, sosyal hizmet uzmanlarına bireyleri, grupları, toplulukları ve kendilerini eşitsizlikler ve daha büyük sosyal yapılar hakkında bilinçlendirmek için güçlü araçlar sağlamaktadır. Kişisel sorunların sosyo-politik bir bağlamda değerlendirilmesini sağlayarak sosyal adaletin gelişmesine katkı sunmaktadır (Amadasun, 2020).

Adaletsizliğe maruz kalan kişilerle sürekli olarak temasta bulunan profesyoneller olarak sosyal hizmet uzmanları, toplumdaki ayrıcalıkların azaltılması ve önlenmesi, güç ve kaynakların adil bir şekilde yeniden dağıtılması için mücadele ederken hak temelli yaklaşımları kullanmaktadırlar. Sorunların hak temelli bir mercekten değerlendirilmesi, sosyal hizmet uzmanlarının güçlü, adalet odaklı hedefler belirlemesini sağlamaktadır. Ancak bu hedefler kolayca karşılanamayabilmektedir. Örneğin, bir kişinin barınma ihtiyacı bir sığınağa yönlendirilerek giderilebilir. Fakat barınmaya ihtiyacı olan kişinin ve o kişi nezdinde diğer barınma ihtiyacı olan bireylerin, barınma hakkını güvence altına almak uzun

vadeli sosyal ve politik bir çaba gerektirmektedir. Bu çaba için haksızlığa uğrayan bireylerin mücadeleye katılımı ve bu bireylerle hak temelli yaklaşımın ilkelerine dayalı olarak demokratik, eşitlikçi ve saygıyı içerecek şekilde kurulan ilişkiler geleneksel güç dinamiklerinin ya da haksız düzenin yapısını bozmaya hizmet etmektedir. Hak temelli uygulamalar için adalet odaklı değişimi yaratabilmek adına sosyal hizmet uzmanlarının bireyleri, toplulukları, siyasi liderleri, avukatları, doktorları, eğitimcileri ve araştırmacıları uygulama alanına dahil etmesi gerekmektedir. Hem mikro hem de makro düzeydeki kaygılara dikkat gerektiren hak temelli uygulamalar, tek bir insanın (sosyal hizmet bilgi beceri ve değerleri gelişmiş olan bir uzmanın bile) sahip olabileceğinin ötesine geçen beceri ve enerji için iş birliğine ihtiyaç duymaktadır (McPherson, 2020).

İşbirlikçi, hak temelli sosyal hizmet yaklaşımı kişileri yardıma layık ya da değersiz olarak değerlendirmemektedir. Bunun yerine kişiler hak sahibi olarak görülmektedir. Gude'nin belirttiği gibi *“Haklar söylemi, güçlülerden izin almak yerine kendilerine ait olanı talep eden insan faillerinin bir söylemidir. Harekete geçiren ilke, hayırseverlik değil, haysiyettir. İnsanlar, insanlıkları sayesinde yaşamın temellerine (yiyecek, sağlık, barınma) erişim kazanmaktadırlar”* (McPherson ve ark., 2017).

Sosyal hizmet uzmanları, kişilerin haklarını talep etmelerine ve hakların nasıl ihlal edildiğini anlamalarına yardımcı olmaktadır. Sunulan müdahaleler, tepeden bakan veya damgalayıcı olmamakta bunun yerine tüm bireylerin onuruna saygı duyulmaktadır. İhtiyaç duyulan kaynaklara bireyler, haklarını talep etme yöntemi öğretilerek yönlendirilmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, insan hakları araçları, ilkeleri ve haklara erişim yöntemleri hakkında kişi, grup ve toplulukları bilinçlendirmektedir. İnsan olarak sahip olunan sivil, politik, sosyal, ekonomik ve kültürel roller konusunda haklara dayalı bir bakış açısı, maddi ihtiyaçların karşılanmasının ötesine geçen daha bütüncül bir refah anlayışı getirmektedir. İnsan hakları anlayışının her zaman geliştiği ve derinleştiği dikkate alındığında sosyal hizmet yöntemleri, uygulamaları, müdahaleleri, süreçleri ve araştırma alanlarının da bu doğrultuda çeşitleneceği ve gelişeceği beklenmektedir (Gabel, 2016).

Çeşitlenecek ve genişleyecek sosyal hizmet araştırma alanlarıyla birlikte, sosyal hizmet mesleğinin sorun alanları arasında, çeşitli faktörlerin etkisiyle (doğum kaydının yapılmamış olması, eğitim ve bilgi eksikliği, vatansızlık, düzensiz göçmen hareketleri) yasal kimlik belgesi bulunmayan kimliksiz bireylerin de bulunabileceği, bu bireylere ilişkin önleyici, koruyucu, savunucu çalışmalar yürütülebileceği, bu bireylerin haklarını teşvik etmeye odaklanabileceği, karşılaştıkları haksızlıklar ve artan kırılganlık durumlarının üstesinden gelmelerinde hak temelli bir yaklaşım sunulabileceği ifade edilebilir. Bireylerin kimliksiz olmalarının nedenlerine ilişkin literatür incelendiğinde (Asia Development Bank, 2007; Audsley ve ark., 2011; Beokle-Giufreda ve Harbitz, 2009; Bequele, 2005; But ve ark., 2015; Cappa ve ark., 2013; Cody, 2009; Flygge, 2009; Idris, 2021; Kumar ve Saikia, 2021; Messias ve ark., 2015; OHCHR Report, 2014; Plan International, 1999; Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu, 2011; UNICEF, 2001; UNICEF, 2002; UNICEF, 2005; UNICEF, 2019; Vespe ve ark., 2017; Waas, 2007) kimlik sahibi ol(a)mamanın nedenlerini ve kimliksiz bireylerin karşılaştıkları sorun alanlarını sosyal hizmet bakış açısıyla ele alan çalışmalara rastlanılmamaktadır. Ancak yukarıda belirtilen literatür dahilinde yasal kimliksizliği ortaya çıkaran göç, sığınmacı ve mültecilik, vatansızlık, yoksulluk ve ayrımcılık gibi sosyal sorun alanları değerlendirildiğinde, kimliksiz bireyler dolaylı biçimde sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanına girmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin birincil görevi savunmasız, ezilen, yoksulluk içinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını ve güçlendirilmelerini sağlamak ve tüm insanların temel insani ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmaktır. Sosyal hizmet mesleğinin tarihi ve tanımlayıcı özelliği, sosyal bağlamda bireysel refaha ve toplumun refahına odaklanmaktır. Sosyal hizmet mesleğinin temeli, yaşamda sorunlar yaratan ve bu sorunlara katkıda bulunan çevresel güçlükleri ele almaktır (Lee, 2014; Reamer, 2002). Mesleğin temeli, görevleri ve tanımlayıcı özellikleri dikkate alındığında, kimliksiz bireylerin dolaylı olmayan bir biçimde de sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanına girebileceği ve konunun hak temelli sosyal hizmet yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilebileceği söylenebilmektedir.

1.6.4.2. Kimliksiz Bireylere İlişkin Hak Temelli Sosyal Hizmet Tedbirleri

Kimliksiz bireyler, temel insan hakları olan sağlık, eğitim, sosyo-ekonomik ve yasal hizmetlerden yararlanamamakta, sosyal korunma ve refah hizmetlerine erişememekte, ayrımcılığa maruz kalmakta, kendilerini ve toplumu etkileyen siyasi karar süreçlerine katılamamakta ve kimliksizliğin getirdiği damgalanma gibi olumsuz psikolojik süreçleri deneyimlemektedirler (Cody, 2009; Gee ve Ford, 2011; Gee ve ark., 2016; Hunter, 2019; Griffin, 2021; Liamputtong ve Rice, 2020; Loganathan ve ark., 2022; Sumption ve Flamm, 2012; UNHCR ve Plan International, 2012;).

Kimliksiz bireylerin deneyimlediği süreçler itibariyle, belirleyici amacı tüm insanların insanlık onuruna saygı duymak ve onları desteklemek olan, yalnızca bir ihtiyaç, kırılganlık ve diğer eksiklikler nedeniyle değil genel olarak bireyi hak sahibi olarak tanıyan, insanların kendi kaderini tayin hakkına saygı duymayı ve insan hakları ihlalleriyle mücadele etmeyi içeren, ulusal köken, dil, cinsiyet, etnik köken ve göçmenlik statüsü gibi özelliklere bakılmaksızın ayrımcı olmayan eşitlikçi uygulamaları benimseyen, insan hakları ihlallerini değerlendirerek raporlara dönüştürülmesinde şeffaf süreçler yürüten, savunuculuğu, hukukun üstünlüğünü teşvik etmeyi ve bireylerin farkındalığını artırarak hesap verebilirlik ilkesini ön planda tutan hak temelli sosyal hizmet yaklaşımının uygulama alanına (Androff ve Mathis, 2021) dahil edilebileceği ve bu kapsamda aşağıda yer verilen hak temelli sosyal hizmet tedbirlerinin alınabileceği belirtilebilir.

1.6.4.2.1. Eşitlik ve Ayrımcılık Yapmama

Eşitlik ilkesi, tüm insanların özgür ve eşit doğduğunu, aynı haklara sahip olduğunu, aynı düzeyde saygıyı hak ettiğini ve eşit muamele görme hakkına sahip olduğunu açıklamaktadır. Bu çerçevede kanunların, politikaların ve programların ayrımcı olmaması gerektiğini aynı zamanda kamu görevlilerinin de kanunları ayrımcı veya keyfi bir şekilde uygulamaması gerektiğini savunmaktadır. Ayrımcılık

yapmama, eşitlik ilkesinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Hiç kimsenin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, mülkiyet, doğum, medeni durum ve cinsel yönelim gibi faktörler nedeniyle haklarından yoksun bırakılmamasını ve bu temellere dayalı ayrımcılığın yasaklanmasını içermektedir. Her iki ilke, dünya üzerinde bulunan tüm insanların herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın insan haklarını gerçekleştirme hakkına sahip olduğunu açıklamaktadır. Bu nedenle eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkesi, belirli ayrımcılık kalıplarının ve bu kalıplara dayalı damgalanma deneyimlerinin ortaya çıkarılmasını ve bu kalıpların ve damgalanma deneyimlerinin ortadan kaldırılması ve ezilen grupların kapasitelerinin geliştirilmesi yönünde ilgili çalışmaların gerçekleştirilmesini savunmaktadır (McPherson, 2015).

Gambrill (2014), ilgili çalışmalar temelinde, insan haklarının gerçekleştirilmesi için her türlü ayrımcılığın önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına yönelik mücadeleler veren hak temelli sosyal hizmet uygulamalarını incelemektedir. Hak temelli sosyal hizmet uygulamaları, haklardan yararlanmak noktasında eşitsiz ve ayrımcı engellerle karşılaşan ve marjinal grupta olan bireylere öncelik vermektedir. Bu çerçevede kimliksiz bireyler de medeni, siyasi ve sosyal haklarından yararlanamamaları nedeniyle (Gee ve Ford, 2011; Liamputtong ve Rice, 2020; UNHCR ve Plan International, 2012) eşitsiz ve ayrımcı uygulamalara maruz kalmakta ve hak temelli sosyal hizmet yaklaşımının kapsamına girmektedirler. Bu kapsamda hak temelli sosyal hizmet uzmanlarının eşitsiz ve ayrımcılık içeren uygulamalara son vermek ve sosyo-politik değişimi sağlamak için vurguladığı savunuculuk ve güçlendirme rollerini yerine getirmesi beklenmektedir.

1.6.4.2.2. Güçlendirme

Güç, çevremizi etkileyebilme, bir şeylerin gerçekleşmesini sağlama veya bir şeylerin gerçekleşmesini engelleme derecesi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kişinin yaşam alanını etkileyen güçleri kendi yararına etkilemesini ve değişiklik üretme kapasitesini ifade etmektedir. Gücün birey, grup ve

toplulukların/toplumların hayatlarında olumlu bir değişim meydana getirmesi ve güçlendirme çalışmaları sosyal hizmet uzmanları için önemli bir sorumluluk alanı oluşturmaktadır. Sosyal hizmette güçlendirme, bireylerin ailelerin ve toplumların güçsüzlük durumlarını iyileştirmek ve onların harekete geçebilmelerini sağlamak için kişisel, kişilerarası ve politik gücü artırma süreci olarak tanımlanmaktadır. Güçlendirme süreci bireylere, sosyal, politik ve ekonomik sistemleri içerisindeki güç ve güç ilişkilerinin dinamiklerini öğretmenin önemini vurgulamaktadır. Güçlendirme çerçevesindeki sosyal hizmet faaliyetleri, sosyal sorunlarla bu sorunların insanlar üzerindeki zararlı etkilerinin hafifletilmesiyle, ortadan kaldırılmasıyla ve önlenmesiyle ilgilenmektedir. Sosyal hizmetin amacı her zaman dezavantajlılara, yoksullara ve toplumun dışına itilmişlere daha fazla güç vermek olmuştur. Sosyal hizmet uzmanının rolü bu noktada bireylerin sorunları kabullenmelerine veya uyum sağlamalarına yardımcı olmak değil, durumu iyileştirme ve tekrarını önleme becerilerine yardımcı olarak güçlendirici uygulamaları harekete geçirmektir (Hossen, 2005). Bu uygulamalar, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini barındırmakta, kişisel ve sosyo-politik bağlamlara ilişkin eleştirel farkındalığı artırmakta ve güç ve kaynaklara eşit olmayan erişimi sonlandırmada etkin bir rol oynamaktadır. Ayrıca bireylerin çevreleri üzerinde kontrol sahibi olmalarına özgüven ve öz yeterlilik duygusu geliştirmelerine kendilerini güçlü hissetmelerine, kendilerine olan saygılarını geri kazanmalarına ve kişisel ve sosyal kimlik algılarını olumlu kılmalarına yardımcı olmaktadır (Turner ve Maschi, 2015).

Güçlendirici sosyal hizmet uygulamalarının kapsamı ve yukarıda değinilen tüm yönleriyle birey, grup ve topluluklar için sağladığı katkılar dikkate alındığında, kimliksiz bireylerin sosyal hizmetin güçlendirici çalışmalarına konu olmaları, kendi çevreleri üzerinde kontrol sahibi olmalarında, özgüven ve öz yeterlilik duygusu geliştirmelerinde, güç ve kaynaklara eşit erişim sağlamak için mücadele etmelerinde bu doğrultuda politik kaynakları insancıl ve adil bir dünyada yaşamak yönünde uyarılarında katkı sağlayacaktır. Hossen (2005), sosyal hizmetin güçlendirme çalışmalarının bu doğrultuda toplumun sınırlarına itilen bireylerin içerilmesinde ve adaletli bir düzenin sağlanmasında önemli bir fonksiyonu olduğunu belirtmektedir.

1.6.4.2.3. Savunuculuk

Sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk faaliyetleri, barınma, beslenme, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi temel kaynaklara ve insan haklarına erişimi artırmak için bireyler ve toplumlar adına yapılmaktadır. Sosyal hizmet savunuculuğu, bireyleri etkileyen küçük ölçekli eylemlerden tüm topluluklara ve bir bütün olarak topluma fayda sağlamak için tasarlanmış büyük ölçekli programlara kadar uzanmaktadır. Bireyler ve toplumlar adına sayısız şekilde savunuculuk yapmaktadırlar. Savunuculuk çalışmalarında ilk adım dinlemektir. Sosyal hizmet uzmanları, karşılaştıkları zorluklar hakkında bilgi edinmek için bireylerle/topluluklarla etkileşime girmektedirler. Bireyler/topluluklar sorunlarını ve ihtiyaçlarını dile getirdikten sonra sosyal hizmet uzmanları, kanun koyuculardan kâr amacı gütmeyen savunuculuk gruplarına kadar herkesi eğiterek sorunlar hakkında farkındalık yaratmaktadırlar. Farkındalığın artırılması, çeşitli paydaşlar arasındaki ilişkileri kolaylaştırmakta böylelikle politik reformların önünü açmaktadır. Ancak politik bir reform gerçekleştirilmeden önce mevcut politikalar hakkında bilgi edinmeleri, bu politikalardaki sorunları tanımlayabilmeli, iyileştirme yollarını bulabilmeli ve bu amaca ilişkin somut öneriler geliştirebilmelidirler. Sosyal hizmet uzmanlarının bu noktada araştırma becerileri, analitik becerileri ve iletişim becerileri ön plana çıkmaktadır. Bu becerilerin her biri bilgilerini eyleme dönüştürmek noktasında kullandıkları beceriler olarak açıklanmaktadır (Tulane University School Of Social Work, 2021).

Bu beceriler kapsamında sosyal hizmet uzmanları bireyler arasında farkındalık yaratmak, eşitsizlik ve yolsuzluklara meydan okumak ve yukarıda değinilen politik reformları gerçekleştirmek için savunuculuk faaliyetlerinde bulunurlar. Savunuculuğun amacı, bireylerin kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlayarak “güç” duygularını artırmak ve adaletli bir ortam yaratmaktır. İngiliz Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (British Association of Social Workers), Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (International Federation of Social Workers) ve Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (National Association of Social Workers) gibi dünyanın dört bir yanındaki ulusal ve uluslararası

profesyonel sosyal hizmet kuruluşları bile profesyonel sosyal hizmet uygulamalarına yönelik etik kurallarında savunuculuğu ısrarla vurgulamaktadırlar. Savunuculuk, dezavantajlı, güçsüzleştirilmiş veya ayrımcılığa uğramış bireylerin yaşamlarında değişiklik geliştirmenin önemli bir yoludur. İnsan haklarının “savunucusu” olmak, bir sosyal hizmet uzmanının en önemli rollerinden birini oluşturmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk faaliyetleri hakları reddedilen veya ihlal edilen marjinalleştirilmiş insan grupları ile birlikte ve onlar adına yürütülmektedir. Bu tür bireylerin ve grupların refahını artırmada hayati bir rol oynamaktadırlar (Dalrymple ve Boylan, 2013).

Refah söz konusu olduğunda birçok dezavantajlı grubun olduğu bilinmektedir. Vatandaşlık kimliğine sahip olmadıkları ve birçok sorun alanıyla karşı karşıya kaldıkları için kimliksiz bireyler de bu dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır (Open Society Justice Initiative, 2018; Griffin, 2021). Dolayısıyla dezavantajlı gruplar arasında yer alan kimliksiz bireylerin sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk faaliyetlerine konu olması kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bu noktada Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (2003), sosyal hizmet disiplinin bugün hala sosyal adaletsizliklere meydan okuma ve sistem düzeyinde değişiklikler yaratma yoluyla savunmasız nüfusları güçlendirme ve savunma iddiasında olduğunu açıklamaktadır.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın yöntemine ilişkin bilgi verilmiş; bu bağlamda araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama kaynakları ve yöntemi, verilerin analizi, araştırmaya katılan bireylerin özellikleri, süre ve olanaklar gibi başlıklar ele alınmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin kimlik sahibi olmalarının önündeki engelleri ve kimliksiz olmaları nedeniyle deneyimledikleri sorunları daha derinlikli bir şekilde ortaya koyabilmek, veri toplama sırasında gözlem yapmak ve kimliksizlik olgusunu derinlemesine araştırmak amacıyla nitel bir durum çalışması olarak yürütülmesi planlanmıştır.

Araştırmanın konusuyla ilgili Türkçe alinyazın taraması sonucu, vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireyleri, kimliksizliğin nedenlerini, kimliksiz bireylerin yaşadıkları sorunları ve kimliksizliğin getirdiği riskleri konu edinen hiçbir çalışmanın yapılmamış olduğu görülmüştür. Bu sorun alanına ilişkin araştırmaların yapılmamış olması nedeniyle hak temelli sosyal hizmet yaklaşımı bağlamında kimliksiz bireylerin yaşadıkları sorunların ve kimliksizliğin oluşturduğu risklerin değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda kimliksiz olan bireylerle nitel araştırma yöntemi ile çalışmanın, onların yaşadıkları sorunları keşfetme, anlamlandırma ve derinlemesine bir açıklamada bulunmada daha yerinde olacağı anlaşılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği ile çalışmanın önemli ve değerli bilgiler sunacağı ve böylelikle bağlamsal (konuya dair) bir anlayışa katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu nedenle kimliksiz bireylerin yaşantılarını anlamak, açıklamak ve elde edilen bilgileri onların deneyimlerine dayandırmak sebebiyle nitel durum çalışması tercih edilmiştir.

Durum çalışması (case study), bir ya da daha fazla olayı, ortamı, sosyal grubu veya birbirine bağlı toplumsal sistemleri derinlemesine incelemek için tercih edilen nitel bir araştırma yöntemidir (McMillan, 2000). Nitel araştırmacıların genellikle sosyal gerçekliğin bir insan eseri olduğunu varsaydıkları göz önüne alındığında, insanların inançlarından ve uygulamalarından gelen anlamları yorumlamakta ve bağlamsallaştırmaktadırlar (Denzin ve Lincoln, 2011). Nitel durum çalışmasında araştırmacı, bir programı, olayı, etkinliği, süreci veya bir ya da daha fazla kişiyi derinlemesine araştırdığı bir sorgulama stratejisi olarak tanımlamaktadır. Süreç boyunca çeşitli veri toplama prosedürlerini kullanarak ayrıntılı bilgi toplamaktadır (Dodge, 2011). Nitel durum çalışması, bir kişinin, topluluğun ve kurum veya kuruluşların yoğun analizini içermektedir. Bu nedenle durum çalışmaları, araştırmacıya, araştırma problemine ilişkin derin, bütünsel bir bakış açısı kazanma fırsatı sağlamakta ve bir araştırma problemini veya durumunu tanımlamayı, anlamayı ve açıklamayı kolaylaştırabilmektedir. Durum çalışmalarında genellikle araştırma problemine ışık tutabilecek olağandışı, ihmal edilmiş veya aykırı vakalara odaklanılmaktadır (Baskarada, 2014). Araştırmanın konusu itibarıyla özgün ve ihmal edilmiş bir sorun alanı olduğu dikkate alındığında nitel durum çalışmasının tercih edilmesinin isabetli olduğu düşünülmüştür.

Durum çalışması görüşme, gözlem, birincil ve ikincil kaynakları (gazete haberleri, fotoğraflar, resmi kayıtlar) analiz etme gibi yöntemleri kullanarak nitel verilere odaklanma eğilimindedir. Bu nedenle vatandaşlık kimliği bulunmayan bireylerin, kimliksiz olma nedenlerini ve kimliksiz olarak yaşadıkları sorunları gerek yüz yüze gerekse Covid-19 salgınının etkisi nedeniyle telefon veya internet tabanlı derinlemesine görüşmeler yoluyla ortaya çıkarmanın daha yerinde olduğu görülmüştür. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerde araştırma sürecine katılan bireylerin kendileri, yaşadıkları sorunları ve deneyimleri aktarma şekli, yüz ifadeleri, göz kontağı, bulundukları ortamın fiziki koşulları birebir gözlem yoluyla değerlendirilmiştir. Covid-19 salgın durumu ve katılımcıların kendi tercihleri üzerine telefon veya mahalle muhtarlarının aracılığıyla muhtarlıklarda yapılmış olan internet tabanlı görüşmelerde ise kelimelerin ifade ediliş tarzı, tonlama, duraksama,

suskunluk, heyecanlanma, kekeleme, duygulanma ve konuşma temposu gibi sözel ve görsel ipuçları değerlendirilmiş ve verilerin analizi sürecinde kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmanın araştırma evrenini, Türkiye’de doğumdan itibaren kimliksiz olarak hayatını devam ettiren 18 yaş üstü bireylerle ilgili verilere daha derinlemesine ulaşmak için coğrafi kısıtlama yapılarak kimliksiz bireylerin yoğun olarak yaşadıkları İstanbul oluşturmaktadır. Araştırma evreni olarak İstanbul’un tercih edilmesinin nedeni, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (2018)’nin İstanbul’u doğum oranına göre nüfusa kaydı yapılmayan çocuk sayısının en fazla olduğu il olarak tespit etmesine dayanmaktadır.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları, Avrupa Nüfus Etütleri Derneği (European Association for Population Studies)’nin üyesi olan Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından ilki 1993 yılında olmak üzere her beş yılda bir ülke genelindeki saha araştırmalarından elde edinilen bilgilere dayanılarak yürütülmektedir. Bu araştırmalar, geniş içerikli ve kıyaslamalı bir demografik veri kaynağı sunmaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2022). Nüfus araştırmaları serisinin on birincisi olan TNSA (2018)’ ya göre, Türkiye’de 2018 yılında 1 milyon 248 bin 847 çocuk dünyaya gelmiştir. Bu doğumların %2’sinin nüfusa kaydı yapılmamaktadır. Diğer bir anlatımla, doğumdan itibaren vatandaşlık kimliğine sahip olmayan resmi kaydı bulunmayan yaşayan bireylerdir. TNSA verilerine göre İstanbul’da nüfusa kaydı bulunmayan çocukların oranı ise %3,1’dir (TNSA, 2018). Konuyla ilgili olarak doğrudan bir resmi veri bulunmadığı için TNSA (2018)’nin verilerine göre, nüfusa kaydı bulunmayan ve vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin en fazla bulunduğu ilin İstanbul olduğu tahmin edilmektedir.

Araştırma evrenini oluşturan kaynak kişilere, amaçlı örnekleme yöntemi türlerinden zincir yönlendirmeli örnekleme olarak da bilinen, örneklerin sahip olması gereken özelliklerin nadir ve bulunmasının zor olduğu durumlarda kullanılan kartopu örnekleme tekniği ile ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi, araştırmanın

hedeflenen katılımcılarına ulaşmak için başlangıç kişilerin veya birincil kaynakların yaptığı yönlendirmelere dayanmaktadır (Randolph, 2009). Hedeflenen kişilere ulaşmada başlangıç olarak belirlenen dernekler, İstanbul'un Balat ilçesinde bulunan "Deliler ve Veliler Derneği" ve Kadıköy'de bulunan "İstanbul Azerbaycan Kültür Evi Derneği"dir. Deliler ve Veliler Derneği (dernek ismi ironi olarak tercih edilmiş olup dernek gönüllüleri ve yardım alanlar ruh sağlığı yerinde olan bireylerdir) din, dil, ırk, etnik köken ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın derneğe başvuran ve herhangi bir nüfus kaydı bulunmayan kişilere, kimsesiz, yardıma muhtaç, dezavantajlı birey ve ailelere ayni ve nakdi yardımda bulunmakta gönüllü bir dayanışma örneği sergilemektedir. İstanbul Azerbaycan Kültür Evi Derneği ise çoğunlukla Azerbaycan kökenli olmakla birlikte Türkiye Cumhuriyetlerden (Özbekistan ve Kırgızistan) de kişilerin yer aldığı kayıt dışı bulunan birey ve ailelere ayni, nakdi yardım ve hukuki destek sağlamaktadır.

Konuyla ilgili olarak derneklerle (dernek başkanı, dernek başkan yardımcısı ve dernek üyeleri) yüz yüze iletişim kurulmuş, derneklerin gönüllü faaliyetlerinde (derneğin aş evinde yemek paketlemek, sokaklarda yemek dağıtımını yapmak, sokakta yaşayanlar için barınak yerleri hazırlamak) Sağlık Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu "Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi" isimli bilimsel danışma kurulu çalışması (maske kullanılması, kişisel mesafeye dikkat edilmesi, kalabalık yaratmayacak şekilde gerekli sayıyı gözeterek etkinliklerde yer alınması, hijyen koşullarına dikkat edilmesi, gerekli dezenfektanlara erişimin sağlanması, yedek maske ve dezenfektan bulundurulması) dikkate alınarak keşfedici çalışmalarda bulunulmuştur. Keşfedici çalışmalarda Azerbaycan Kültür Evi Derneği'nin ayni, nakdi ve hukuki destek sağladığı ikisi kadın, biri erkek toplam üç üyesiyle (kimlik olmadığı için resmi bir üyelik bulunmamaktadır) araştırmanın pilot uygulaması gerçekleştirilmiş ve her iki dernekten de gerekli izin alınmıştır. Ayrıca belirtilen derneklerin yönlendirmeleri vasıtasıyla kimlik sahibi olmayan bireylere ulaşabilmek için kimliksiz bireylerin çoğunlukta olduğu yerlerdeki (Fatih, Esenyurt, Eyüp, Alibeyköy, Küçükçekmece, Halkalı) emekli mahalle muhtarları ve mahallenin ileri gelen nüfuslu bireyleri (Hadi Baba, Fahrettin Baba, Yaver Sadi) ile temas kurulmuştur. İlk görüşmeler, gerekli izinler alındıktan sonra belirtilen dernekler,

derneklerin yönlendirmede bulunduğu emekli mahalle muhtarlarının temsili ve mahallenin ileri gelen kişilerinin desteği aracılığıyla katılımcıların gönüllüğü doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler 2019 yılının Mart ayından beri ülkemizde varlığını gösteren Covid-19 salgınının etkileri ve katılımcıların istekleri doğrultusunda yüz yüze ve uzaktan olacak şekilde yapılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmaya başlandığı 2022 yılının Ocak, Şubat ve Mart ayları içerisinde, Covid-19 vaka sayılarının ve vaka sayılarına bağlı olarak bulaş riskinin salgının ilk başladığı günden bugüne en yüksek düzeyde olması (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu, 2022), vatandaşlık kimliğine sahip olmayan katılımcıların sağlık haklarından ve önemli bir koruyucu ve önleyici tedbir olan aşılama çalışmalarından yararlanamamaları, nihayetinde kendilerini yüz yüze olmayacak şekildeki iletişim yoluyla daha güvende ve iletişime açık hissettiklerini ifade etmeleri nedeniyle telefon görüşmeleri ve internet tabanlı (zoom, skype) görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmaya devam edildiği 2022 yılının Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz ayları içerisinde ise Covid-19 vaka sayılarının ve salgın bulaş riskinin düşük seyretmesi ve katılımcıların istekleri doğrultusunda 10 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilmiş olan bu görüşmeler, katılımcıların görüşme öncesi hem sözlü hem de yazılı onam alınarak araştırmacı tarafından kayıt altına alınmıştır.

Katılımcılarla uzaktan gerçekleştirilen görüşmeler (10), başlangıç olarak belirlenen derneklerin yönlendirmede bulunduğu araştırmaya destek vermek noktasında gönüllük içerisinde olan emekli mahalle muhtarlarının belirlediği yüz yüze görüşmeyi tercih etmeyen kimliksiz bireylerden oluşmaktadır. Dolayısıyla mahalle muhtarlarının aracılığıyla uzaktan yapılmış görüşmelerde, yazılı onamlar ilgili mahalle muhtarına gönderilen aydınlatılmış onam formunun muhtar tarafından katılımcılara imzalatılması vasıtasıyla alınmıştır. Daha sonra yazılı onam formları kargo ücretleri araştırmacı tarafından karşılanarak araştırmaya destek veren muhtarlar tarafından araştırmacıya gönderilmiştir. Ayrıca keşfedici saha çalışmasında dernek başkanları (2), emekli muhtarlar (2), mahallenin ileri gelenleri

ve emekli nüfus memuruyla (1) kimliksizlik sorununun nedenlerine ve nasıl çözümlenebileceğine ilişkin gerçekleştirilen görüşmeler ve sahadan edinilmiş gözlemler (kimliksiz bireylerin içinde bulundukları durumun fark edilmesini istemeleri, bu duruma çözüm bulma, seslerini duyurma noktasında istekli olmaları ancak ihbar edilme korkusu hissetmeleri, tanımadıkları kişilere karşı güven duymamaları, istismar edilmeye açık olduklarının bilincinde olmaları) yüz yüze ve uzaktan olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilmiş olan görüşmelerin yerindeliğini göstermiştir.

Başlangıç olarak belirlenen dernekler, derneklerin iletişim içerisinde olduğu ve yönlendirmede bulunduğu emekli mahalle muhtarları ve mahallenin ileri gelen nüfuslu (sözü geçen) kimselerinin aracılığıyla, İstanbul’da doğup, yaşayan; yasal bir kaydı (doğum belgesi, pasaport) bulunmayan; araştırmaya katılma noktasında gönüllülük gösteren 18 yaş ve üzerindeki 20 kimliksiz birey çalışmaya dahil edilerek hedeflenen görüşmecî sayısına ulaşılmıştır. Hedeflenen görüşmecî sayısına ulaşılmasının yanı sıra, kimliksiz bireylerin yasal süreçte deneyimledikleri zorlukları aktarmak ve yasal sürecin işleyişi hakkında mesleki tecrübelerini ortaya koymak için emekli nüfus memuru ile de keşfedici saha çalışmalarında gerçekleştirilmiş olan bilgi alışverişi veri toplama ve analiz etme sürecine eklenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olmayan katılımcılar ile gerçekleştirilmiş olan derinlemesine görüşmeler, araştırmacı tarafından toplanan verilerin, demografik çeşitliliği yakalaması, derinliğe ulaşması ve nüansların elde edilmesi ile sonlandırılmıştır. Hennink ve Kiser (2021)’e göre, çalışılan kavram ile ilgili toplanan verilerin, araştırma konusunun çeşitliliğini, derinliğini ve nüanslarını ortaya çıkarması böylelikle içerik geçerliliğinin sağlanmasını göstermesi doygunluk kavramını ifade etmektedir. Doygunluk, araştırılan konuya ilişkin verilerin tekrarlanmaya başladığı, daha fazla veri toplamanın gereksiz olduğu ve yeterli bir örneklem büyüklüğüne ulaşıldığı anlamına gelmektedir. Araştırma kapsamında kimliksiz bireyler ile gerçekleştirilmiş olan 15. görüşmeden sonra yeni bir tema oluşturulamamıştır. Bu nedenle veri toplamanın doyum noktasına ulaşıldığı kabul edilmiştir. Ancak ortaya çıkan yeni temalar olmadığını kanıtlamak ve veri

doğunluğunun sağlandığından emin olmak için 5 kimliksiz bireyle daha ek görüşmeler yapılmıştır. Kimliksiz bireylerle yapılan ek görüşmelerle birlikte, kimliksizlik olgusunun araştırıldığı vatandaşlık kimliğine sahip olmayan katılımcılarla yapılmış olan görüşmelerden elde edilen verilerin, yeni bir temayı, fikri, görüşü veya kalıpları ortaya çıkarmaması diğer bir ifadeyle, önceden keşfedilen verileri tekrar üretmesi veya benzer sonuçları vermesi, araştırmacının elde edilen verilerin araştırma sonuçlarını doğrulamaya hizmet edeceğinden makul ölçüde emin olmasına nihayetinde veri toplama sürecini sonlandırmasına neden olmuştur. Bu bilgiler bağlamında araştırmanın veri toplama süreci, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olmayan 10 kadın ve 10 erkek olmak üzere toplamda 20 kimliksiz kişi ile gerçekleştirilerek tamamlanmıştır.

2.2.1. Çalışmaya Katılan Bireylerin Özellikleri

Araştırmada vatandaşlık kimliği bulunmayan bireylerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin gerçekleştirildiği bireylerin kimliksiz olma nedenleri, kimliksiz olarak yaşadıkları sorunlar, kimliksizlikle baş etme yöntemleri ve kimliksiz olmalarının yarattığı sosyal politika ve sosyal hizmet gereksinimlerinin derinlemesine bir şekilde analiz edilebilmesi için kimliksiz bireyleri tanıtıcı bilgilere yer verilmesi gerekmektedir. Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya katılma noktasında gönüllülük gösteren görüşmecileri tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Araştırmaya katılan kimliksiz bireyler gerçek isimlerinin kullanılması hususunda yasal bir varlıkları bulunmaması nedeniyle hassasiyet göstermemişlerdir. Buna rağmen kimliksiz bireylerin gündelik hayat içerisinde kullandıkları isimlere araştırma içerisinde yer verilmemiştir. Katılımcıların gerçek isimleri yerine, ABD’de kimliği belirsiz kişilerin ve cesetlerin tanımlanması ve Magna Carta ile kişilere tanınan bir hak olarak şahitliğin gizli ya da anonim tutulması amacı ile kullanılmakta olan “John Doe” (erkekler için) ve “Jane Doe” (kadınlar için) takma isimleri tercih edilmiştir. Kimliksizliği görünmezlik ve ölüm olgusu ile ilişkilendiren (“Var mısın yok musun belli değil, zaten ölü gibiyim”) katılımcıların çoğunluğu da göz önünde bulundurulduğunda bu rumuzun kullanılmasının yerinde olacağı görülmektedir.

John Doe 1: Erkek, 24 yaşında ve resmi olmayan evlilik birlikteliği bulunmaktadır. 2 çocuğa sahiptir. Ebeveynleri Gazianteplidir. Ebeveynleri kendisi doğmadan önce İstanbul'a iç göç yoluyla gelmiştir. İstanbul Fatih'te doğmuş ve yaşamını burada sürdürmüştür. Herhangi bir eğitim almamıştır. Ebeveynlerinin her ikisinin de kimliği bulunmamaktadır. İkinci kuşak kimliksizdir.

Jane Doe 1: Kadın, 24 yaşında ve resmi olmayan evlilik birlikteliği bulunmaktadır. Çocuk sahibi değildir. Ebeveynleri İstanbul'da yaşamaktadır. İstanbul Küçükçekmece'de doğmuş ve yaşamını burada sürdürmüştür. Herhangi bir eğitim almamıştır. Ebeveynlerden annenin kimliği bulunmamaktadır. İkinci kuşak kimliksizdir.

Jane Doe 2: Kadın, 23 yaşında ve bekardır. Ebeveynleri yabancı kökenlidir. Irak'ta yaşanan Körfez savaşı nedeniyle annesi Türkiye'ye göç etmiştir. Burada kendisi gibi göçmen kökenli olan Iraklı babası ile tanışmış ve annesinin 2. birlikteliğinden kendisi dünyaya gelmiştir. Her iki ebeveynin de yasa dışı göçmen statüsünde olması nedeniyle kendisine kimlik çıkarmamışlardır. Okul müdürlerinin inisiyatifi doğrultusunda ortaokula kadar eğitim almıştır. Birinci kuşak kimliksizdir.

John Doe 2: Erkek, 25 yaşında ve bekardır. Ebeveynleri Bulgaristan'dan Türkiye'ye Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'ı işgal etmesi ve Türklere zulüm etmesi nedeniyle Türkiye'nin sınır kapılarını açması sonucu yasal bir şekilde göç etmiştir. Yasal olarak gerçekleşen göç süreci ebeveynlerinin ihmalkarlığı nedeniyle yasa dışı statüye düşmüş ve kendisinin kimliksiz doğmasına neden olmuştur. Birinci kuşak kimliksizdir. İlkokulu yarıda bırakmıştır ve iki kardeştir.

Jane Doe 3: Kadın, 28 yaşında ve resmi olmayan bir evlilik birlikteliği bulunmaktadır. 2 çocuğa sahiptir. Ebeveynleri iç göç yoluyla Ağrı'dan İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul Fatih'te doğmuştur ve burada yaşamını sürdürmektedir. Ebeveynlerinden annenin kimliği bulunmamaktadır. İkinci kuşak kimliksizdir. İlkokulu yarıda bırakmıştır.

Jane Doe 4: Kadın, 27 yaşında ve resmi olmayan bir evlilik birlikteliği bulunmaktadır. 1 çocuğa sahiptir. Ebeveynleri Ağrı'dan İstanbul'a iç göç yoluyla gelmiştir. İstanbul Esenyurt 'ta doğmuştur ve burada yaşamını sürdürmektedir. Ebeveynlerinden annenin kimliği bulunmamaktadır. İkinci kuşak kimliksizdir. İlkokulu yarıda bırakmıştır.

Jane Doe 5: Kadın, 26 yaşında ve resmi olmayan bir evlilik birlikteliği bulunmaktadır. 1 çocuğa sahiptir. Ebeveynleri Siirt'ten İstanbul'a iç göç yoluyla gelmiştir. İstanbul Esenyurt 'ta doğmuştur ve burada yaşamını sürdürmektedir. Ebeveynlerinden annenin kimliği bulunmamaktadır. İkinci kuşak kimliksizdir. İlkokulu yarıda bırakmıştır.

John Doe 3: Erkek, 32 yaşında ve resmi olmayan bir evlilik birlikteliği yaşamıştır. Çocuğu bulunmamaktadır. Ebeveynleri İstanbul kökenlidir. Kendisi Karagömrük'te doğmuştur ve yaşamını burada sürdürmektedir. Birinci kuşak kimliksizdir. İlkokulu yarıda bırakmıştır.

John Doe 4: Erkek, 33 yaşında ve resmi olmayan evlilik birlikteliği bulunmaktadır. 2 çocuğa sahiptir. Roman kökenlidir. İstanbul Balat'ta doğmuş ve burada yaşamını sürdürmektedir. Birinci kuşak kimliksizdir. Herhangi bir eğitim almamıştır. Okur yazardır.

Jane Doe 6: Kadın, 20 yaşında ve bekardır. Ebeveynlerinden anne Azerbaycan kökenli baba ise Türk vatandaşıdır. İstanbul Halkalı 'da doğmuştur. Birinci kuşak kimliksizdir. Herhangi bir eğitim almamıştır. Okur yazarlığı bulunmaktadır.

Jane Doe 7: Kadın, 20 yaşında ve bekardır. Ebeveynlerinden anne Özbekistan kökenli baba ise Türk vatandaşıdır. İstanbul Kadıköy'de yaşamını sürdürmektedir. Birinci kuşak kimliksizdir. Herhangi bir eğitim almamıştır. Okur yazardır.

John Doe 5: Erkek, 34 yaşında ve resmi olmayan evlilik birlikteliği bulunmaktadır. 2 çocuğa sahiptir. Ebeveynleri Ahıska kökenlidir. İstanbul Halkalı 'da doğmuş ve burada yaşamını sürdürmektedir. Birinci kuşak kimliksizdir. Herhangi bir eğitim almamıştır. Okur yazardır.

Jane Doe 8: Kadın, 27 yaşında ve resmi olmayan evlilik birlikteliği bulunmaktadır. Ebeveynleri Bulgaristan'dan Türkiye'ye Turgut Özal hükümeti döneminde yasal bir şekilde göç etmiştir. Yasal olarak gerçekleşen göç süreci ebeveynlerinin ihmalkarlığı nedeniyle yasa dışı statüye düşmüş ve kendisinin kimliksiz doğmasına neden olmuştur. Birinci kuşak kimliksizdir. Okul müdürlerinin inisiyatifi ile ortaokul mezunudur.

John Doe 6: Erkek, 33 yaşında ve resmi olmayan bir evlilik birlikteliği yaşamıştır. Çocuğu bulunmamaktadır. Ebeveynleri İstanbul kökenlidir. Kendisi Karagömrük'te doğmuştur ve yaşamını burada sürdürmektedir. Birinci kuşak kimliksizdir. İlkokulu yarıda bırakmıştır.

Jane Doe 9: Kadın, 31 yaşında ve resmi olmayan bir evlilik birlikteliği bulunmaktadır. Ebeveynleri Edirne kökenlidir. İstanbul Fatih'te doğmuş ve burada yaşamını sürdürmektedir. Birinci kuşak kimliksizdir. Herhangi bir eğitim almamıştır. Okur yazar değildir.

John Doe 7: Erkek, 53 yaşında ve bekardır. Ebeveynlerden anne Kırklareli baba ise Tataristan kökenlidir. İstanbul Fatih'te doğmuş burada yaşamını sürdürmektedir. Babanın kimliği bulunmamaktadır. Kendisi 2. kuşak kimliksizdir. Herhangi bir eğitim almamıştır. Okur yazardır.

John Doe 8: Erkek, 18 yaşında ve bekardır. Anne Arnavutluk'ta yaşanan ekonomik kriz, kıtlık ve iç savaş nedeniyle Türkiye'ye yasa dışı göç etmiştir. Baba Türk vatandaşdır. İstanbul Alibeyköy'de doğmuş ve burada yaşamaktadır. Herhangi bir eğitim almamıştır. Okur yazardır.

John Doe 9: Erkek, 52 yaşında ve resmi bir evlilik birlikteliği bulunmaktadır. 5 çocuğa sahiptir. Ebeveynleri iç göç yoluyla Muş'tan İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul Esenyurt 'ta doğmuş ve burada yaşamını sürdürmektedir. Ebeveynlerinin her ikisinin de kimliği bulunmamaktadır. İkinci kuşak kimliksizdir. Herhangi bir eğitim almamıştır.

John Doe 10: Erkek, 51 yaşında ve resmi bir evlilik birlikteliği bulunmaktadır. 3 çocuğa sahiptir. Ebeveynleri iç göç yoluyla Malatya'dan İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul Fatih'te doğmuş ve burada yaşamını sürdürmektedir. Birinci kuşak kimliksizdir. İlkokul mezunudur.

Jane Doe 10: Kadın, 24 yaşında ve bekardır. 3 kardeşidir. Ebeveynleri İstanbul kökenlidir. Fatih'te doğmuş ve burada yaşamını sürdürmektedir. Birinci kuşak kimliksizdir. Evde eğitim almıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Yöntemi

Araştırmaya konu olan kimliksiz bireylerden veri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Araştırmacı tarafından veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmasının nedeni, yarı yapılandırılmış görüşmelerin bilgiyi ortaya çıkarmadaki üretken doğasından, yeni soruları beraberinde yaratmasından ve beklenmeyen değerli verilere ulaşılmasını sağlamasından kaynaklanmıştır. Kakilla (2021), yarı yapılandırılmış görüşmeleri, farklı yaşam deneyimlerinden gelen bilgileri açığa çıkarmadaki vazgeçilmez araçlar olarak tasvir etmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, genellikle bireylerin seçimlerinin ve davranışlarının arkasındaki motivasyonları, tutum ve inançlarını ve belirli politikaların veya olayların yaşamları üzerindeki etkilerini öğrenmenin en iyi yolunu sunmaktadır. Ayrıca, araştırmacı ve görüşmeci arasında etkileşimli bir yapı doğurmakta ve görüşmeciden özgürce yanıtlar alınmasına olanak sağlayarak zengin bir bağlam yaratmaktadır.

Araştırmacı tarafından hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmadan önce “kimlik (identity)”, “vatandaşlık kimliği (legal identity)”, “doğum kaydı (birth registration)”, “vatansızlık (statelessness)” ve “insan hakları (human rights)” kavramları çerçevesinde literatürde var olan araştırmalar kapsamlı bir şekilde taranmıştır. Beraberinde, araştırmanın kimliksiz olan hedef kişilerine ulaşmak için başlangıç olarak belirlenen derneklerden biri olan “Deliler ve Veliler Derneği” nin gönüllü faaliyetlerinde (derneğin aş evinde yemek paketlemek, sokaklarda yemek dağıtımını yapmak, sokakta yaşayanlar için barınak yerleri hazırlamak) keşfedici çalışmalarda bulunulmuş, araştırmacının almış olduğu gözlem notları doğrultusunda gözden kaçırılan noktalara ilişkin sorular eklenmiş, sonrasında ise uzman görüşü alınarak yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun güvenilirliğini artırmak amacıyla Azerbaycan Kültür Evi Derneği’nin aynı, nakdi ve hukuki destek sağladığı ikisi kadın, biri erkek toplam üç üyesiyle (kimlik olmadığı için resmi bir üyelik bulunmamaktadır) pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Etkileşimli bir şekilde gerçekleştirilen pilot çalışma ile konuyla ilgili yeni kavramlar (saklı nüfus kaydı, misafir öğrenci) öğrenilmiş ve kimliksizliğin farklı bağlamları hakkında bilgi edinilmiştir. Öğrenilen yeni kavramlar ve kimliksizliğin farklı bağlamları çerçevesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu yeniden düzenlenmiştir. Araştırma bağlamında ele alınan kimliksizlik olgusuyla ilgili Türkçe literatürde hiçbir örnek çalışmanın yapılmamış olmaması ve kimliksizliğin çok yönlü bir sorun alanı teşkil etmesi, araştırmacının kimliksiz bireylere ilişkin yarı yapılandırılmış görüşme formunu birçok kez düzenlemesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış görüşmelerin, üretken doğası ve bilinmeyen değerli verileri açığa çıkarması gibi olumlu yanlarından fayda sağlanmıştır.

Araştırmacı tarafından keşfedici saha çalışmalarındaki diğer aktörlerle kimliksizlik sorununa ilişkin yapılmış olan bilgi alışverişinden, gözlem notlarından ve dernek çatısı altındaki kimliksiz bireylerle gerçekleştirilmiş pilot uygulamadan elde edilmiş verilere dayanarak hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin sosyo-demografik özelliklerinin; kimliksizlik süreci ve kimliksizliğin nedenlerinin; kimliksizliğin ortaya çıkardığı sorunlar veya neden olduğu risklerin anlaşılması;

kimliksiz bireylerin kimliksizlik sorunu ile baş etme yöntemlerinin ve bu sorunun çözümüne ilişkin sosyal hizmet ve sosyal politika önerilerinin neler olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Araştırmacı, derinlemesine görüşmelere başlamadan önce çalışma evreni hakkında detaylı bilgi toplamak amacıyla, araştırma verilerini toplamak için başlangıç olarak belirlenen dernek (“Deliler ve Veliler Derneği” ve “İstanbul Azerbaycan Kültür Evi Derneği”) başkanları ile bilgi alışverişinde bulunmuştur. Ayrıca dernek başkanlarının yönlendirmeleri doğrultusunda kimliksiz bireylerin yoğun olarak bulunduğu semtlerdeki emekli mahalle muhtarları (2) ve emekli mahalle muhtarlarının yönlendirdiği emekli nüfus memuru (1) ile iletişime geçmiştir. Dernek başkanları, emekli mahalle muhtarları ve emekli nüfus memurunun gönüllü katkılarıyla kimliksizlik sorunu hakkında bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla gerçekleştirilen görüşmelerde, kimliksiz bireylerin kimlik sahibi ol(a)mamalarının nedenlerine ve vatandaşlık kimlikleri olmadığı için yaşadıkları sorunlara ilişkin ön bilgi edinilmiştir. Kimliksizlik sorununun boyutuna ilişkin daha derinlikli ek bir kavrayış geliştirmek için kimliksiz bireylerle ilgili gazetede, ana haber bültenlerinde ve gündüz kuşağı programlarında yer alan haberler taranmıştır.

Vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerle gerçekleştirilecek yarı yapılandırılmış görüşmelere başlamadan önce, araştırmacının dernek başkanları, emekli muhtarlar, emekli nüfus memuru ve yazılı ve görsel medya taramalarından edindiği ön bilgiler neticesinde, kimliksiz bireylerle görüşme yapabilmek için güven ilişkisinin kurulması gerektiği veya tanıdık kişilerin (mahalle muhtarı, kendi arkadaş çevresi, kimliksiz olarak tanıştığı diğer arkadaşları) referansları yoluyla görüşmelerin yapılabileceği görülmüştür. Vatandaşlık kimlikleri bulunmayan bireyler, kendilerini istismara açık konumda hissetmekte ve ihbar edilme endişesi yaşamaktadırlar. İhbar edilme endişesi hissetmeleri sigortasız işlerde çalışmalarından, zor durumda kaldıkları zaman yakınlarının kimliklerini kullanma gerekliliklerinden ve çevreleri tarafından içinde bulundukları kimliksizlik durumunun öğrenileceği korkusundan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireyler incinebilir grupta yer almaktadırlar. Araştırmacı bu nedenle görüşme yapılacak

kişilere, kimliksiz bireylerle güven ilişkisi kurmak amacıyla derneklerin isteğe bağlı saha çalışmalarına katılarak; derneklerin yönlendirmede bulunduğu araştırmaya destek sunan gönüllü emekli mahalle muhtarlarıyla temasta bulunarak; görsel ve yazılı basında, kimliksiz bireylerle ilgili yapılan haber kaynağı (haberi yapan kişi) kişilere erişerek ulaşmıştır.

Haber kaynağı kişilerle, haberin içeriğinde paylaşılan, haber kaynağının kişisel mail veya ad ve soyad bilgileri kullanılarak iletişime geçilmiştir. Araştırmacı, haber kaynağı kişinin kişisel mail adresine attığı mailde (haber altında haber kaynağı kişinin ismi ve mail bilgisi bulunmaktadır) kendisini tanıtmış, araştırmanın konusundan bahsetmiş ve kimliksiz kişilere ulaşma noktasında haber kaynağının gönüllü katkıda bulunmasını talep etmiştir. Haber kaynağı kişinin, araştırmaya katkı sağlamak noktasındaki olumlu geri bildirimiyle, haber kaynağı kişi, haberini yaptığı kimliksiz bireyle iletişime geçmiş ve kimliksiz kişinin görüşmeyi kabul etmesiyle iletişim bilgileri haber kaynağı tarafından araştırmacıyla paylaşılmıştır. Haber kaynağı kişilerin aracılığıyla ulaşılan kimliksiz bireylerin araştırmaya katkı vermek noktasındaki gönüllülüğünün, kimliksizlik sorununun görünür olmasını istemelerinden, kimliksiz olarak büyük sorunlarla karşılaşmalarından, kimliksiz sorununun çözümüne ilişkin harekete geçilmesini talep etmelerinden bu hususta özellikle yasal sürecin hantallığına ve işlemlerin uzun veya sonuçsuz kaldığına dikkat çekmek istemelerinden kaynaklandığı belirlenmiştir.

Kimliksiz kişilere ulaşma noktasında başlangıç derneklerin, kimliksiz bireylerin yoğun olarak yaşadığı semtlerde görev yapmış olan emekli mahalle muhtarlarına yönlendirmede bulunmaları, emekli mahalle muhtarlarının gösterdikleri gönüllü çabalar ve yazılı ve görsel medyada kimliksiz bireylerle ilgili yapılan haberler üzerinden haber kaynağı kişilere ulaşılması ve haber kaynağı kişilerin kimliksiz bireylere erişim noktasında kurdukları bağlantı araştırmanın yürütülmesindeki belirleyici destek sistemlerini meydana getirmiştir. Bu anlamda başlangıç dernekler, başlangıç derneklerin yönlendirmede bulunduğu emekli mahalle muhtarları ve vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerle ilgili haber yapan haber kaynağı kişiler araştırmanın paydaşlarını oluşturmuşlardır. Başlangıç dernekler

aracılığıyla 5; emekli mahalle muhtarları aracılığıyla 10; kimliksiz bireylerle ilgili haber yapan haber kaynağı kişiler aracılığıyla 2 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcılarla yapılmış olan görüşmeler sonucu, yönlendirmede bulundukları diğer 3 kişiye erişilmiştir.

Emekli mahalle muhtarları, özellikle uzun yıllar görev yapan ve mahalle içerisinde sevilen muhtarlar, kendi mahallesinde yaşamakta olan kimliksiz bireyleri ve ailelerini tanımakta, kimliksiz bireylerin kırılganlığı, yaşadıkları sorunlar hakkında farkındalık taşımakta ve derneklerin oldukça sınırlı olan yardımlarını kimliksiz bireylere ulaştırmaktadırlar. Muhtarlar ve kimliksiz bireyler arasında var olan güven ilişkisi, araştırma katılımcılarına erişilmesi ve araştırmacı ve katılımcı arasında gerçekleştirilmiş görüşmelerin doğasını olumlu yönde etkilemiştir. Araştırmacının katılımcıyla kurduğu etkileşimli yapı yoluyla, yeni katılımcılara ulaşılması konusunda katılımcı tarafından kaynak sağlanmıştır.

Görüşmeler gerçekleştirilmeden önce katılımcılara, yapılacak olan araştırmanın bilimsel olduğu, verilerin yalnızca bilimsel amaçlar için kullanılacağı, katılımcı kimliklerinin (vatandaşlık kimliğine sahip olmasalar bile gündelik yaşam içerisinde kullandıkları isim ve soy isimlerinin) belirtilmeyeceği açıklanmış, araştırmanın amacı, içeriği ve araştırmacı hakkında bilgiler verilmiştir. Verilen bilgiler sonrasında ise katılımcılardan sözlü ve yazılı onamlar alınmıştır. Aydınlatılmış onam alınmasının, temelde sözel bir süreç olduğu ancak araştırmaya başlamadan önce yazılı olarak da alınmasının yasal bir zorunluluk içerdiği araştırmacı tarafından göz önünde bulundurulmuş, bu bağlamda yüz yüze yapılmış olan görüşmelerde yazılı onam birebir alınmıştır. Araştırmaya destek sunan emekli mahalle muhtarlarının aracılığıyla kimliksiz bireylerle, Covid-19 salgının ülkede varlığını gösterdiği ilk günden bugüne var olan en yüksek rakamlara ulaşmış olması (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu, 2022) ve kimliksiz bireylerin kendilerini uzaktan iletişim kurarak daha rahat ifade edebileceklerini belirtmeleri nedeniyle uzaktan görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Uzaktan yapılmış olan görüşmelerde ise yazılı onamlar, ilgili mahalle muhtarlarına gönderilen aydınlatılmış onam formunun muhtar tarafından katılımcılara

imzalatılması vasıtasıyla alınmıştır. Daha sonra yazılı onam formları, muhtarlar tarafından, kargo ile karşı ödemeli bir şekilde araştırmacıya gönderilmiştir. Sözlü onamda bahsedildiği ve yazılı onamda belirtildiği üzere katılımcılarla yapılmış olan görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan soruların akıcılığının sağlanması için basit sorularla başlanmış ve karmaşık sorularla devam edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle, katılımcıların sosyo-demografik ve aile özelliklerine, kök aile geçmişine ilişkin bilgiler alınmıştır. Katılımcıların aile özelliklerine ve kök aile geçmişine ilişkin bilgilerin alınmasında, araştırmacının, kök ailenin deneyimlediği göç, suç ve miras gibi vb. olguların, bireylerin kimliksiz olma sürecine ne şekilde katkıda bulunduğunu ve kimliksizliğin kaç kuşak boyunca devam ettiğini ortaya çıkarmak istenmesi etkili olmuştur. Sonrasında katılımcılara, kimliksizlik süreci, kimliksizliğin nedenleri ve kimliksiz olmanın yarattığı sorunları belirlemeye ilişkin yönlendirici olmayan, tarafsız, açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Kimliksiz bireylere yöneltilen sorular ile içinde bulundukları durumu nasıl açıkladıklarına; bugüne kadar kimliksiz biçimde yaşamlarını ne şekilde sürdürdüklerine; yakınlarının kimliklerini kullanıp kullanmadıklarına; kimliksiz olmalarının sosyal (eğitim, evlilik, komşuluk ilişkileri), ekonomik (çalışma hayatı, ücret biçimi), psikolojik (damgalanma, itibarsızlaştırma ve dışlanma), yasal (hukuki işlemler, miras) alanda ve Covid-19 salgınıyla birlikte sağlık alanında yarattığı sorunlara ve bu sorunlarla baş etme (kabullenme süreci, kaderci anlayış, sorun olarak görmeme) yollarına; kimlik sahibi olmak için izledikleri resmi sürece; resmi süreçteki prosedürleri vatandaşlık kimliği çıkartmada bir engel olarak tanımlayıp tanımlamadıklarına ilişkin bilgiler alınmış ve araştırmacı, katılımcıların sorulara verdikleri yanıtları duyarlı bir tarzda dinlemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerle gerek yüz yüze (10) gerek uzaktan (10) gerçekleştirilen görüşmeler, kendilerinin belirledikleri zaman diliminde yapılmıştır. Yüz yüze yapılmış olan görüşmelerde, katılımcıların ulaşım kolaylığı ve vatandaşlık kimliklerinin olmaması nedeniyle taşıdıkları riskler dikkate alınmış dolayısıyla kendilerinin belirledikleri ve kendilerini rahat hissettikleri mekanlar tercih edilmiştir. Bu mekanlar daha çok kendi

mahallelerine yakın kafeler olmuştur. Görüşmelerin en kısa olanı 60 dakika en uzun olanı ise 150 dakika sürmüştür. Görüşme sürelerinin farklılaşmasında katılımcıların yaşam deneyimlerinin zenginliği ve sorun alanlarının çeşitliliği belirleyici olmuştur. Görüşmeler etkileşimli bir nitelikte gerçekleşmiş, araştırmacı katılımcılara yakın olmaya çalışmıştır. Araştırmacı ve katılımcı arasında duygusal alışveriş yaşanmış, görüşme süreci ve sonrasında katılımcının kendini değerli ve saygın hissetmesi sağlanmıştır. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerde araştırmacı, katılımcının sözlü olarak bildirdiği yanıtların ötesinde gözlemler yapmıştır. Katılımcının beden dili ve hatta görüşme için zaman ve yer seçimi araştırmacıya faydalı veriler sağlamıştır. Uzaktan yapılan görüşmelerde ise sözel olmayan ipuçlarından yararlanılmış ve katılımcıların özel alana ilişkin bilgilerini açıkça paylaştığı görülmüştür. Yüz yüze ve uzaktan olmak üzere karma bir şekilde gerçekleştirilmiş görüşmelerle elde edilmiş olan veriler, katılımcıların araştırmaya katkı vermelerindeki gönüllükleri ve bu doğrultudaki paylaşımlarıyla şekillenmiştir.

Katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sonucunda, kimliksizlik olgusunun çoğu kişi tarafından görünmez ancak politika bazında göz ardı edilen bir sorun olduğuna vurguda bulunmuşlar ve araştırmacıya bu sorunun görünür kılınmasında yapmış olduğu araştırmadan dolayı minnettarlıklarını belirtmişlerdir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma verileri, araştırmacı tarafından ilgili alinyazın taramasının yapılması; uzman görüşünün alınması; başlangıç olarak belirlenen dernek başkanları, emekli mahalle muhtarları ve emekli mahalle muhtarların yönlendirmede bulunduğu emekli nüfus memuru ile kimliksizlik sorunu hakkında ön bilgi edinmek amacıyla bilgi alışverişinde bulunulması; keşfedici saha çalışmasında derneklerin gönüllü faaliyetlerinde yer alınması ve böylelikle derneklerin bünyesinde bulunan kimliksiz bireylere temas edilmesi ve onlarla yapılan pilot görüşmeler sonucu hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Katılımcılarla gerçekleştirilmiş

görüşmeler sonucu elde edilen veriler araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Patton (2014)'a göre nitel verileri analiz etme sürecinde, ağırlıklı olarak veriler kodlanmakta veya kategorilere ayrılmaktadır. Nitel veri analizi temel olarak, ham bilginin hacmini azaltarak büyük miktarda veriyi anlamlandırmayı, ardından önemli kalıpları tanımlamayı ve son olarak verilerden anlam çıkarmayı ve ardından mantıklı bir kanıt zinciri oluşturmaya içermektedir.

Verilerin analizinde MAXQDA 2018 veri analizi programı kullanılmıştır. Niteliksel veri analiz programı olan MAXQDA 2018, teknik karmaşıklığı büyük ölçüde azaltmakta ve süreci nispeten kolaylaştırmaktadır (Wong, 2008). Bu bağlamda araştırmacı tarafından verimliliği en üst düzeye çıkarmaya, verileri kategorilere göre gruplama ve kodlanmış temaları alma sürecini hızlandırmaya yardımcı olması, nihayetinde verilerin düzenlenmesini, azaltılmasını ve depolanmasını daha yönetebilir hale getirmek için MAXQDA 2018 programının kullanılması tercih edilmiştir.

Araştırmacı tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplam 20 kimliksiz birey ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kimliksiz bireylerin yanı sıra kimliksizlik sorunu hakkında farkındalık sahibi olan ve bu sorunun çözümüne ilişkin sosyal hizmet ve sosyal politika önerilerine gereksinim olduğunu ifade eden başlangıç olarak belirlenen dernek başkanları (2), dernek başkanlarının yönlendirmede bulunduğu emekli mahalle muhtarları (2) ve muhtarların yönlendirmede bulunduğu emekli nüfus memuru (1) ile de görüşmeler gerçekleştirilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınan ifadelerin deşifresi araştırmacı tarafından yapılmıştır. Deşifreler 250 sayfa tutmuştur. Veriler tematik analiz yöntemine göre tekrar tekrar okunmuş ve araştırmanın amaçları doğrultusunda yorumlanarak ana ve alt temalar oluşturulmuştur. Tekrar tekrar okumalar sonucu ana temalar, (1) Kimliksiz Bireylerin Kayıt Altına Alınmasının Önündeki Engeller; (2) Kimliksizliğin Ortaya Çıkardığı Sorun Alanları; (3) Kimliksiz Bireylerin Karşılaştıkları Sorunlarla Baş Etme Yöntemleri ve (4) Kimliksiz Bireylerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Politika Gereksinimleri olarak belirlenmiştir.

Verilerin analiz sürecinde, Sağlık Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu “Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi” isimli bilimsel danışma kurulu çalışması takip edilerek yapılmış olan birebir görüşmelerde, görüşme mekanının seçimine, kişinin jest ve mimiklerine, görünüşüne, hazırbulunuşluk durumuna ilişkin gözlemlerden; telefon ya da internet tabanlı görüşmelerde ise sözel ipuçlarından (kelimelerin ifade ediliş tarzı, tonlama, duraksama, suskunluk, heyecanlanma, kekeleme, duygulanma ve konuşma temposu) yararlanılmıştır.

2.5. Süre ve Olanaklar

01.01.2022 – 01.07.2022 tarihleri arasında, Sağlık Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu “Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi” isimli bilimsel danışma kurulu çalışması dikkate alınarak İstanbul'da gerçekleştirilmiş olan araştırmanın tüm maliyeti araştırmacı tarafından karşılanmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, İstanbul'un Fatih, Esenyurt, Halkalı, Balat ve Karagömrük ilçelerinde ikamet eden kimliksiz bireylerle yüz yüze ve uzaktan olmak üzere karma bir şekilde gerçekleştirilen alan araştırmasından elde edilen veriler analiz edilmektedir. Hak temelli sosyal hizmet bağlamında kimliksizliğin nedenlerini ve kimliksiz bireylerin yaşadıkları sorunları konu edinen bu araştırmanın bulgularının analizi sonucunda “Nedenleriyle Kimliksiz Olmak”, “Kimliksizliğin Ortaya Çıkardığı Sorun Alanları”, Kimliksizlikle Baş Etme Yöntemleri” ve “Kimliksiz Bireylerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Politika Gereksinimi” olmak üzere dört ana tema ortaya çıkmıştır. Temaların ortaya çıkmasında, araştırmaya konu olan kimliksiz bireylerin, kimliksizlik sorununun görünür olmasına ilişkin gönüllülükleri, gönüllükleri doğrultusundaki ifadeleri ve bu ifadelerin sunmuş olduğu güçlü ve benzersiz veriler etkili olmuştur. Bu verilerle böylelikle araştırmanın ana çerçevesi belirlenmiş ve kimliksizlik olgusu, kendi bağlamsallığı içerisinde ele alınmıştır.

Kimliksizlik olgusunun derinlemesine bir şekilde analiz edilebilmesi için öncelikle kimliksizlik sorunu nedenleriyle birlikte ele alınmıştır. Kimliksizlik sorunu her ne kadar kişinin cinsiyeti, toplumsal cinsiyetçi rolleri, içinde yaşadığı kültürü, dini algısı, kök aile geçmişi, aile ilişkileri, sosyal ve ekonomik destek mekanizmaları, olayları algılama ve olaylarla baş etme yöntemleri gibi farklılık gösteren nedenlerle bağlantılı olsa da kişiler için yarattığı sorun alanları açısından ortak bir paydada toplanması ve birbirleriyle bağlantılı olması nedeniyle kimliksizliğin ortaya çıkardığı sorun alanları başlığına yer verilmiştir. Kimliksizliğin doğurduğu bahsi geçen sorun alanları karşısında, kimliksiz bireylerin, sorunların üstesinden gelme şekillerinin irdelenmesi gerektiği düşünülerek kimliksizlikle baş etme yöntemlerine değinilmiştir. Kimliksiz bireylerin söz ettiği yöntemlerin, kimliksizlik sorununun çözümlenmesi hususunda yasal bir düzleminin olmaması, günü kurtarıcı nitelikte kalıcı bir dayanaktan yoksun olması, kimliksiz olarak kişilerin içinde bulundukları zorlu koşulları pekiştirmesi ve döngüsel olarak kimliksizliğin tekrarlanarak yeni kimliksiz bireyleri beraberinde getirmesi nedeniyle kimliksiz bireylerin sosyal

hizmet ve sosyal politika gereksinimlerine yer verilerek konunun bütüncül bir şekilde değerlendirileceği düşünülmüştür.

3.1. Nedenleriyle Kimliksiz Olmak

Vatandaşlık kimliği, her bir kişiye özgü olan, o kişiyi tanımlayan hem özel hem de kamu hukuku kapsamındaki ilişkilerini, yükümlülüklerini ve haklarını yöneten resmi, devlet tarafından verilmiş bir belgeyi ifade etmektedir. Bu belge, belirli hakların ve bu haklara karşılık gelen görevlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırdığı için bireyin yasalar önünde tanınmasının bir biçimidir. Ancak bireylerin, temel haklarının anahtarı olarak görülen vatandaşlık kimliğine sahip ol(a)mamalarının bir takım nedenleri bulunmaktadır (Institute on Statelessness and Inclusion, 2014). Beokle-Giufrida ve Harbitz (2009)'e göre, ülkeler genelinde kimliksiz olmanın nedenleri, coğrafi engellerden; toplumsal cinsiyetçi ayrımlardan; savaş ve iç çatışmalara bağlı yoksunluklardan; ekonomik zorluklardan; kültürel ve sosyal geleneklerin baskınlığından; politik zorluklardan ve farklı gelişmişlik düzeylerinden kaynaklanmaktadır. Lakin kimliksiz olma nedenlerinin genel olarak sıralandığı bu başlıklar, ülkeler özelinde benzer özellikler taşıyabilmekle birlikte birbirinden farklılıklar da gösterebilmekte ve kimliksizliğin nedenleri çeşitlenebilmektedir. Ülkelere has olduğu belirtilen farklı nedenler, analizin ilk kısmı olan bu bölümde, yöntem bölümünde sunulan araştırma modeli çerçevesinde, kimliksiz bireylerin ifadelerine göre gruplandırılmış ve alt temalar halinde sunulmuştur.

3.1.1. Bilgi ve Farkındalık Eksikliği

Devletlerin vatandaşlık politikaları doğrultusunda, vatandaşlık hakkı elde etmenin temel yolu, bireylerin yasal varlığını doğum veya soy bağı yoluyla kanıtlamasından geçmektedir. Bireyle devlet arasındaki ilişkinin varlığını göstermek için kişinin doğumunun, nüfus müdürlüğüne kaydının yapılması gerekmektedir.

Kişinin doğumunu takiben yasal kaydının gerçekleştirilmesi vatandaşlık statüsü ve kimliği kazanmasının ön şartıdır (Siddika, 2019). Türkiye özelinde vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin usuller incelendiğinde, Türk vatandaşlığının doğumla ve sonradan kazanma (evlat edinme, seçme hakkı, evlenme yoluyla) şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Doğumla kazanılan Türk vatandaşlığı, doğum anında kazanılan vatandaşlığı açıklamakta, doğumun bildirilmesiyle birlikte kazanılmaktadır. Doğumla Türk vatandaşlığının kazanılması soy bağı veya doğum yeri esasına göre düzenlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, 2022). Ülkemizde vatandaşlık kazanma şartları yasalar tarafından belirlenmiş ve koruma altına alınmış olmasına rağmen, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (2018)' na göre, Türkiye'de nüfusa kaydı yapılmayan dolayısıyla vatandaşlık kimliği bulunmayan çocukların oranı %2; İstanbul ili özelinde ise bu oran %3,1 olarak açıklanmıştır (TNSA, 2018). Paylaşılan veriler göz önünde bulundurularak araştırma bağlamında kimliksizliğin nedenleri irdelendiğinde, katılımcıların bazıları bu sorunun kökenini, kendilerinden önceki kuşağın (ebeveynlerinin) da kimliksiz olarak hayatlarını devam ettirmelerine bağlamaktadırlar.

Katılımcılar birinci kuşak bireylerin (ebeveynlerinin) kimliksiz olmalarının nedenlerini, kır toplumu içerisinde dünyaya gelmeleriyle; sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmişlik düzeylerinin yetersiz olmasıyla; geleneksel bir sosyal yapının varlığıyla; geleneksel yapı içerisinde ihtiyaçların organik ilişkiler yoluyla çözümlenmesiyle; doğdukları kırsal ortamın resmi kurumlarla çok fazla ilişkiyi gerektirmemesiyle; geleneksel yapı içerisinde kimliksiz olmanın çevre tarafından bir sorun veya eksiklik olarak görülmemesiyle en nihayetinde içinde yaşanılan ortamda, bir kimliğe sahip olmanın getirdiği haklar ve kazanımlar konusunda farkındalığın bulunmamasıyla açıklamaktadırlar. İkinci kuşak katılımcılardan John Doe 9 ve Jane Doe 3'ün, birinci kuşak bireylerin (ebeveynlerinin) neden kimlik sahibi ol(a)madıklarına ilişkin ifadeleri bu durumu kanıtlamaktadır:

Annemin de babamın da kimlikleri yokmuş. Benim ve ablamın da kimliği yok. Bizim doğu bölgesinde, eski zamanlar tabi atalarımız köylerde yaşarlarmış. Hala da

yaşayan var ama şimdi köyün de imkanları gelişti. Kimliği bilen kimmiş. Şehre gidip gelecek araba neredeymiş, imkân neredeymiş. İmkansızlıklar çoktu eskiden bugünkü gibi değilmiş ki. Nüfus dairesine gidip kimlik çıkartacak imkanları yokmuş. Kimliğe normalde ihtiyaç duymadıkları için anneme de babama da kimlik çıkarılmamış. Zaten amca çocuklarıymış. Köyde kimliği kullanacakları bir yer yokmuş. Kimliği kullanacak, kimlikle işlem yapacak bir bilgileri de yokmuş. Kırk yılda bir kimliğe ihtiyaçları oldukları zaman da kimliği olan bir akrabanın çocuğunun kimliği ile ihtiyaç karşılanırmış. O zamanlar kimliksizlik sorun da olmazmış ya da araya muhtar girer sorunu halledermiş. Muhtar da zaten ya babamın amca oğulları ya da başka bir akraba. Köyde yabancı yokmuş. Hep aynı sülaledeniz. İhtiyaç olmayınca da köy yerinde kimlik kimin aklına gelecek (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Annemin kimliği yoktu. Anneme zamanında, dedem ve anneannem kimlik çıkarmamış. Halbuki kendi kimlikleri varmış dedemle, anneannemin. Ama anneme çıkarmamışlar. O zamanın şartlarından çıkarmamışlar demek ki. Dedem ve anneannem trafik kazası geçirince annem öylece kimliksiz yaşamaya devam etmiş. Aslında kardeşleri annemi kütüğüne alabilirlermiş ama cehaletten, umursamadıklarından bildirimde bulunmamışlar, uğraşmamışlar. Bir de eskiden kasabaya gidip gelmek zormuş ve külfetliymiş. Anneme de köy yerinde kimlik lazım olmamış. Kimlik lazım olduğunda annemden bir büyük teyzemin kimliğini kullanırmış. O da bir kez çok kötü hastalanmış onda kullanmış. Bizim doğuda çok zor duruma düşmedikçe git gel yapılmaz dışarıya. Köyün ileri gelenleri kasabayla git gel yapar (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların, kendinden önceki kuşakların kimliksiz olmalarının nedenlerinden bahsederken köy, gelenek ve akrabalık ilişkileri kavramlarına vurguda bulundukları görülmüştür. Katılımcıların bu vurgularının, Alman sosyolog Tönnies (1995)'in toplumsal yapının nasıl organize edildiğini anlamak için geliştirdiği cemaat ve cemiyet tipi iki farklı örgütlenme biçiminden, cemaat tipi toplumsal yapının özellikleriyle benzerlikler taşıdığı dikkat çekmektedir. Tönnies, sıklıkla topluluk olarak ifade edilen cemaat kavramını, belirli bir mekânda varlığını gösteren kültür

olayını ifade etmek için kullanılmaktadır. Cemaat tipi örgütlenmelerde, aile ve akrabalık bağlarının güçlü olduğunu, üyelerin birbirlerine karşı ahlaki bir yükümlülük duygusu taşıdıklarını, bireyler arasında birliktelik, karşılıklı bağlılığın, iş bölümünün ve geleneklere bağlılığın bulunduğunu, geleneklerin toplumsal düzenin korunması ve dayanışmanın sağlanmasında belirleyici olduğunu, resmî kurumlarla ilişkisinin sınırlı ve bu ilişkilerin cemaat liderleri aracılığıyla sağlandığını açıklamaktadır. Bireylerin dış dünya ile kurdukları sınırlı temas, kimliğin getirdiği statü ve haklar konusunda farkındalıklarının olmamasını, kimlik sahibi olmanın bir ihtiyaç olarak belirmemesini böylelikle kimlikleri olmayan bireyleri (birinci kuşak) beraberinde getirmiştir. Birinci kuşak bireylerden özellikle her iki ebeveynin de kimliksiz olduğu bir senaryo, yasal olarak varlıklarını kanıtlayamadıkları ve varlıklarını kanıtlayacak resmi süreçle ilgili bilgi sahibi ve becerilere sahip olmadıkları için ikinci kuşak bireylerin (katılımcıların) kimliksiz olmasını kaçınılmaz kılmış böylelikle kimliksizlik döngüsü ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki katılımcılardan kimliksiz John Doe 9, 52 yıldır ikinci kuşak kimliksiz olmasına rağmen, kimliksizlik döngüsünü dini nikahlı eşinin kimliğinin olması sayesinde üçüncü kuşakta kırmıştır:

Annem ve babamın nüfus kaydı olmadığı için benim de kaydım yapılmamış nüfusa. Ben kimliğimi çıkarmak için 30 yıldır mücadele veriyorum. Ama hala sonuç alamadım. Çok şükür ki 5 çocuğumun da kimliği var. Eşimin kimliği olduğu için çocukları eşimin üzerine yazdırdık. Benim ismim çocukların nüfus kağıdında sadece baba adı olarak var. Öyle de olsa çocuklarımdan kimliksiz olmasından iyidir. Ben burada doğdum, büyüdüm. Kimliksizlik nasıl bir şey çok iyi bilirim. Atalarımızın cahilliğini annem babam çekmiş. Annemle babamın kimliksiz olması da bizi görünmez yapmış. Şimdi ben aynı durumu çocuklarıma yaşatır mıyım (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Ebeveynlerden (birinci kuşak) birinin kimliğinin bulunması halinde, doğum kayıt belgesinin alınması veya doğumun nüfus müdürlüğüne bildirimde bulunulması yoluyla kimliksizlik döngüsü kırılabilir. Çünkü doğum kaydı, yasal gerekliliklere uygun bir şekilde doğumun, oluşum ve özelliklerinin (doğum yeri ve tarihi; doğumu gerçekleştiren sağlık personelinin adı; ebeveynlerin isimlerini,

adreslerini ve uyruklarını) resmi biçimde nüfus kütüğüne kaydedilmesini içermekte ve bir kişinin varlığının hukuken tespit edilmesini sağlamaktadır (Todres, 2003). Ancak ebeveynlerin, kimlik çıkarmak hususundaki resmi süreçle ilgili bilgilerinin olmaması; doğumun sağlık kuruluşu veya sağlık personeli tarafından gerçekleştirildiğinde doğum belgesini almamaları, doğumun sağlık kuruluşu veya sağlık personeli nezaretinde gerçekleşmediğinde ise nüfus dairesine sözlü bildirimde bulunmamaları ikinci kuşak bireylerin kimliksiz olmasını kaçınılmaz kılmıştır. İkinci kuşak kimliksiz bireylerden bazıları hastane ortamında doğduklarını ancak annenin kimliği olmadığı için doğumun kayıtlara geçmediğini, ebeveynlerinin de doğumu takiben doğum kaydının nasıl, nereye ve ne şekilde tescil ettirileceğine ilişkin bilinçten yoksun olduklarını bu yüzden kendilerinin de kimliksiz bireyler olarak dünyaya geldiklerini açıklamışlardır:

Annemin kimliği olmadığı için anneme çok benzeyen kardeşinin kimliğini annemin eline vermişler ve annem o kimlikle İstanbul'a gelmiş. Daha sonra 18 yaşına gelince evlenmek istemiş ve elindeki kimliği verince 'sen zaten evlisin 3 tanede çocuğun var' demişler. Durum bundan sonra gelişmeye başlamış. Annem kimliği olmadığı için herhangi bir yere gidemiyordu. Sonra annem işlem başlattı. Burada şikâyetçi oldu ama hiçbir sonuç alamadı. Çünkü o zamanlarda bu tür prosedürlerle uğraşan memur pek yoktu. Çok zor görünüyordu. Kimse de uğraşmak istemiyordu açıkçası. Annem yıllarca uğraştı. Annemin kimliksiz olduğu sırada kardeşlerim ve ben doğmuşuz. Annemin söylediğine göre ben Fatih'te doğmuşum Cerrahpaşa hastanesinde dünyaya gelmişim ama annemin de kimliği olmadığı için kayıtlara geçmemiş evde doğdum görülmüş ve hiçbirimize kimlik çıkartılmamış. Çünkü ne annem ne de babam çocukları yani bizi babamın kendi kütüğüne aldırabileceğini bilmiyorlarmış (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Benim annemin kimliği yokmuş. Bana doğum yaparken çok zorlanmış sağlık ocağından ebe getirmişler. Ebe kadın gerçekleştirmiş doğumu. Ben doğduktan sonra kimsenin aklına nüfus dairesine gidip doğumu söylemek gelmemiş. Annem kimliksiz olduğu için çocuğa da kimlik çıkarılmaz sorun olmaz diye düşünmüşler herhalde.

Babam da ben doğarken İstanbul dışındaymış iş için. O döndükten sonra da benim kimliksiz olduğum kimsenin aklına gelmemiş. Hiçbir yasal süreçte bulunmamışlar. Eskiden çok da sorun olmadığı için kimliksizlik kimse kimliğin değerini bilmiyormuş (John Doe 1, 24 yaşında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların ifadeleri, kimliğin önemi ve bireylere sağladığı haklarla ilgili ebeveynlerin (birinci kuşak) farkındalığının yetersiz olmasında, eğitim kavramının önemini ortaya koymaktadır. Kimliksiz olmaları ve içinde yaşadıkları kültür nedeniyle eğitim geçmişi ya hiç bulunmayan ya da ancak okur yazar olan ebeveynlerin kimliğe araçsal (okul veya sağlık sistemlerine gereksinim duyulduğunda) yaklaşımları, kimliğin kazandırdığı yasal statü ve somut faydaları hakkında bilgilerinin sınırlı olmasına ve bu yönde girişimde bulunmamalarına neden olmuştur. Koç (2004)'un, "Türkiye'de Çocukların Nüfusa Kayıt Olmamasını Etkileyen Değişkenler ve Nüfusa Kayıtlı Olmaya Geçiş Süreci" ile ilgili yaptığı araştırmada, ebeveynin eğitim seviyesi ile çocuğun nüfusa kayıtlı olması arasındaki doğrusal ilişkiyi net biçimde görmek mümkündür. Araştırmada, eğitimsiz annelerin çocukları arasında nüfusa kayıtlı olmayanların oranı %28 iken, ortaöğretim ve üzerinde eğitime sahip annelerin çocukları için bu oran +4'tür.

33 yaşımdayım doğduğumdan beri kimliğim yok. Babam şu an rahmetli. Annem de biz çok küçükken bırakıp gitmiş bizi. Aileden bir halam var o da çok hasta. Şu an kimsem yok. Babam rahmetli değilken de bile benim bir kimliğim yoktu. Hala kimliğim yok. Babam bile belirli bir yaştan sonra kimlik çıkarmış kendisine. Çünkü adam umursamıyormuş, gelişine yaşıyormuş bu hayatı. Biz romanız. Roman kültüründe devlet işleri kafaya takılmaz. Biz devleti değil, devlet gelsin bizi bulsun modunda yaşarız. Babam da o kafada yaşamış. Eskiden romanlar, kimlik çıkarmayı çok da önemsemezlermiş ama devlet el atınca, bir de bu Roman dernekleri sahip çıkınca bu kimlik çıkarma işleri e baya düzeldi. Hatta babam da kimliğini o zamanlar çıkardı. Çok geç çıkardı kimliğini. Azıcık akli olsa kimliksiz olur muydum bu yaşa kadar (John Doe 4, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Biz romanız. Benim annem ve babam sorumsuz, okumamış insanlarmış. O demiş ben çıkarmam kimliği, diğeri demiş ben çıkarmam kimliği sonra da bana

gerçekten kimlik çıkarmamışlar. Sorumluluk almamışlar anlayacağın. Ondan sonracıma da bu kimlik işini ben kendim uğraştım (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

John Doe 4 ve Jane Doe 9'un ifadeleri yalnızca doğu bölgelerinden göç eden bireylerin değil, aynı zamanda Roman olan bireylerin de kültürel yapının etkileri, eğitime yeterince önem vermemeleri, kamu idaresinden uzakta kalmayı tercih etmeleri ve kendi sosyal organizasyonları dışına kendilerini kapatmaları nedeniyle kimlik sahibi olma konusunda girişimde bulunmadıklarını göstermektedir. UNICEF'in Türkiye'de Çocukların Durumu (2011) başlıklı yayımladığı rapor, söz konusu Roman kimliği hakkında ipuçları sunmaktadır. Rapora göre, Roman kültüründe pek çok dezavantaj bulunmaktadır. Bu dezavantajlardan en önemlisi, ailelerin eğitim sisteminin sağladığı faydalarla ilgili pek az deneyime sahip olması ve eğitime önem vermemesinden kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda ise çocukluk kavramı zayıf olmakta, çocuklar geleneksel olarak erken yaşta evlendirilmekte, kamu idaresiyle tanışamamakta ve nüfus kayıt hizmetlerinden yoksun kalmaktadırlar.

Ebeveynlerin, kimlik sahibi olmanın getirdiği kazanımlar konusunda sınırlı bilgilerinin ve yetersiz eğitim düzeylerinin, ikinci kuşak bireylerin de donanımlarını ve düşünce yapılarını etkilediği görülmektedir. Geleneksel bilincin varlığı nedeniyle, babasının, amcasının oğlu ile aynı kütüğe kaydının yaptırılmasından dolayı hem babasının hem de kendisi ve kardeşlerinin yıllarca kimliksiz yaşadığını belirten ikinci kuşak John Doe 10, ebeveynlerinin 14 yıl önce kimlik çıkarabildiğini, ancak kendisinin de kimlik çıkarmak noktasında cahil ve ihmalkâr davranarak kimlik çıkarmadığını belirtmektedir:

Babamın kütüğü mahkemelikti. Onların amcasının oğlu ile kayıtları, zamanın anlayışı yüzünden aynı kütüğe yaptırılmış. Amcam kimlik çıkardığında babamın kimliği iptal oluyormuş. Babam kimlik çıkardığında ise amcamın kaydı iptal oluyormuş. Her iki taraf da ne çocuklarını yazabiliyorlardı ne de ailesini. Bir süre bu karışıklık devam etti. Sonra bu karışıklık amcasının oğlu ile babam ikiz olarak yazılarak 14-15 sene önce düzeltildi. Bu düzeltmeden sonra benim de babamın

kütüğüne kimliğim çıkarılacaktı. Ama ben babama beni kütüğüne yazdırıp bana kimlik çıkartma dedim. Çünkü çok erken yaşta evlenmişim ve çocuklarım vardı. Çocuklarım küçüktü ve ailemi bakacak kimse yoktu. Onlar büyüsünler, kendi kendilerine baksınlar o zaman çıkarırım kimliği dedim. Ha bugün çıkaracağım ha yarın çıkaracağım kimliği derken iyice oyalandım. Kimliğe yazıldığım anda da askerlikten çağırılacaktım. O yüzden babama kimlik çıkarmak için biraz bekleyelim dedim. Onlar da tamam deyip kararı bana bıraktılar. Sonra ben kimlik çıkarmak için bir 11-12 sene geçmesini bekledim. Kardeşlerimin kimliği çıkartılmıştı. Ben kendimce biraz da ihmal ederek ve cahillikten öyle düşünerek çıkartmamıştım. Şimdi 3 sene önce başvurumu yaptım ve yakında çıkacağını söylediler (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Ebeveynlerin, yalnızca okur yazarlıklarının bulunmasının veya eğitim düzeylerinin düşük olmasının bireylerin kimliksiz olarak dünyaya gelmelerinde önemli bir belirleyici olduğu gözlemlenmesine rağmen genç katılımcılardan biri olan Jane Doe 10, diğer katılımcılardan farklı şekilde, ebeveynlerinin ve çevresindeki bireylerin eğitilmiş olduklarını ancak babasının bazı dini düşüncelerinden ve çevresinde de kimliksiz olarak yaşamını sürdüren birçok ailenin bulunmasından dolayı kendisi ve kardeşlerine, babası tarafından kimlik çıkarılmadığını ve babasının kimliksiz olmayı normalleştirdiğini açıklamaktadır. Bu durum karşısında annesinin, ilk zamanlar babasıyla mücadeleye girmediğini, ancak kimliksizliğin getirdiği zorlukların kendilerinin yaş alması ile artmasıyla birlikte, annesinin babasına baskı kurduğunu fakat babasının hem konuya “tevekküllü” bir şekilde yaklaşıp hem de annesinin önüne birtakım engeller koyduğunu bu nedenle kimliksiz şekilde yaşamlarını sürdürdüklerini ifade etmiştir.

Babamın bazı düşüncelerinden dolayı benim ve kardeşlerimizin kimliği yok. Bize kimlik çıkartmadı. Annem de onunla bu konuda çok fazla mücadeleye girmedi. Çünkü çevremizde de kimliksiz birtakım insanlar vardı. Böyle kimliği istemeyen, kimliksiz yaşayan. Daha çok İslami kesimden insanlar bu kişiler. Devlet sistemini kabul etmediklerinden dolayı kimliği de istemiyorlardı yani. Annem ile de bu yüzden resmi nikah yapmadı. Annem bu çocuklar yarın bir gün iş hayatına atılacaklar,

ehliyet alacaklar, ticaret yapacaklar, hastaneye gidecekler bunları nasıl aşacak bu çocuklar diyerek çok mücadele vermiş babama karşı. Sen her zaman bu çocukların başında durabilecek misin diye çok sormuş. Babam da Allah bir şekilde onları korur, gözetir. Önerine iyi insanlar çıkarır deyip tevekküllü bir şekilde yaklaşmış hep. Annem son çare olarak sen almıyorsun, bari ben alayım çocukları üzerime demiş ama babam annemi engellemiş. Bazı engeller koymuş önüne. Boşanmaktan bahsetmiş. Tabi o zamanlar biz küçük olduğumuz için annem de öyle bir şeye teşebbüs edememiş. Biz de büyüyünce biz kimlik istiyoruz baba, kimlik çıkaracağız deyince babam da o zaman kolon kanseri hastasıydı ve ölecekti ölüme yakın sizi üzerime nüfusuma almam, anneniz istiyorsa anneniz sizi üzerine alsın siz annenizle işinizi görün dedi. Bu şekilde izin verince ben devreye girdim ve o zamandan beri de biz kimlik çıkarmak için uğraşıyoruz (Jane Doe 10, kadın, 24 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Görüldüğü üzere bireylerin kimlik sahibi ol(a)mamalarında, birinci kuşak ebeveynlerinin kimliksiz olmaları, ebeveynlerinin içinde yetiştikleri kırsal toplum yapısı, bu yapı içerisinde geleneklerin baskınlığı ve kültürel uygulamaların etkililiği, cemaat tipi örgütlenme biçimi, eğitim faktörünün belirleyiciliği, doğum kaydı ve kimliğin getirdiği haklar konusundaki bilgi eksikliği gibi faktörler karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin kimliksizliğine neden olan bu koşullar, onları sahip oldukları haklardan alıkoymakta ve belki daha da kötüsü var olmalarına rağmen yok sayılmalarına neden olmaktadır.

3.1.2. Tek Ebeveynli Aile Yapıları

Tek ebeveynli aile, çoğunlukla ölüm, boşanma ve çiftlerin ayrı yaşamayı tercih etmeleri nedeniyle oluşan tek ebeveynin ve evlenmemiş çocuk veya çocukların oluşturduğu aile tipidir. Tek ebeveynli aile tipleri sıklıkla yukarıda sözü edilen nedenlerle meydana gelmesine rağmen evlilik dışı birliktelikten çocuk sahibi olan tek ebeveynli aileler de bulunmaktadır. Bu aileler, evlilik dışı birlikteliklerin yaşanması ve bu birlikteliklerin dağılmasıyla oluşmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı,

2018). Evlilik dışı birlikteliklerin pek çok nedeni bulunabilmesine rağmen araştırma çerçevesinde ele alınan evlilik dışı birliktelikler, anne babanın her ikisinin veya birinin kimliksiz olması dolayısıyla resmi nikah akdini gerçekleştirememelerinden kaynaklanmaktadır. Resmi bir kimliğe sahip olamayan bireylerin birleşimlerinin kanun önünde tanınma hakkı bulunmamaktadır. UNİCEF Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu (2011), kanun önünde tanınmayan evlilik dışı birlikteliklerden doğan çocukların, ebeveynlerinin aile yapılanmalarından en çok etkilenen ve kimliksiz olma riski daha yüksek olan çocuklar olduğunu belirtmektedir. Katılımcılardan Jane Doe 3, ebeveynlerinin kimliği olmadığı için evlilik dışı birliktelikten meydana geldiğini ve bunun sonucunda kimliksiz doğduğunu; kendisi kimliksiz olduğu için resmi nikah gerçekleştiremeden doğan kızının da eşiyle yaşadığı anlaşmazlıklar nedeniyle kimliğinin bulunmadığını belirtmesiyle UNICEF’in raporuna ilişkin verileri doğrulamakta ve aynı zamanda kimliksizlik döngüsünün 3. kuşakta da devam ettiğini göstermektedir.

Annemle babam kimlikleri olmadığı için resmi nikah ile evlenememişler. Sadece dini nikahları var. Resmi bir evlilikleri olmadığı için de bana ve kardeşlerime kimlik çıkarmamışlar. Sonra annemle babamın evliliklerinde ailevi nedenlerden dolayı sorunlar çıkmış annemle babamın evlilikleri bozulmaya başladı ve babam bizi bırakıp gitti. Daha sonra da annem de dayanamayıp bizi bırakıp gitti. Annemde gidince ailemiz tamamen dağıldı. Babamızla ve annemizle görüşüyorduk ama bir arada değildi ailemiz. Ailemiz dağılınca önceden başlatılan kimlik çıkarma süreciyle, hiçbirini uğraşmak istemedi. O yüzden beni tek başıma bıraktılar. Ben de kendi birlikteliğimde aynı süreci yaşadım. Kimliğim olmadığı için resmi nikah yapamadık ve bir süre sonra eşimin kıskançlık krizleri, saplantılı tavırlarından dolayı sorunlar yaşamaya başladık, beni kendi babasından bile kıskanıyordu, onunla konuştuğumda burnumdan getiriyordu ve bu sıkıntıların içinde o sırada kızım doğdu. Yaşadığım sorunlardan dolayı kızımı alıp evden ayrıldım. Kızıma babasının üzerinden kimlik çıkartılabilirdi ama ondan ayrıldığım için bana kızımı bir daha göstermezler, çocuğumun bütün hakları onun üzerine geçecek, her şeyiyle o ilgilenecek, kimliğim olmadığı için hiçbir hak talep edemeyeceğim korkusuyla onun üzerine vermek

istemedim. Bu yüzden kızım da kimliksiz doğdu (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Ebeveynlerin seçim ve tercihlerinin, çocuklarının geleceğini belirlediğini belirten John Doe 4, babasının kimliksizliği nedeniyle evlilik dışı birliktelikten doğduğunu, annesinin kendisini nüfusa kayıt ettirme hakkı bulunmasına rağmen babasıyla yaşadığı geçimsizlik nedeniyle ayrıldıklarını bu yüzden kimliksiz olduğunu belirtmektedir.

Annemle babamla 19 yaşında evlenmiş. Babamın kimliği olmadığı için resmi nikah yapamamışlar. Ama mahallede düğünlerini yapmışlar. Sonra ben doğmuşum. Ben doğduktan kısa bir süre sonra annemle babamın yaşadığı kavgalardan sonra annem evi terk edip gitmiş. Annem ile babam çok kısa evlilik geçirmişler anlayacağın. Annem kaçıp gidince beni babam ve halam büyüttü. Ben babamın kimliği olmadığı için annem de ben doğduktan sonra kaçıp gittiği için kimliksiz kalmışım. Aslında annem kendi üzerine alabilirmiş beni ama babamla ayrılmışlar gitmiş. Yani anlayacağın azıcık birbirlerini idare etselermiş ben de kimliksiz olmazmışım. Babam kimliğini çıkardı ama çok geç çıkarmış. Aslında o kimliğini çıkardıktan sonra benim de kimliğim çıkabilirdi. Ama umursamaz bir adamdı sonra da öldü gitti. Benim de başka yakınım akrabam yok kimliğimi çıkarmak için. Şimdi uğraşıyorum ama yok olmuyor. O yüzden anne baba olup da sadece kendini düşünmeyeceksin. Benimkiler öyle yaptı bak ben şimdi kimliksizim

(John Doe 4, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Evlilik dışı birliktelikle ve bu birlikteliğin bozulması nedeniyle kimliksiz olarak dünyaya geldiklerini belirten katılımcılar, ebeveynlerinin birlikteliklerinin bozulmasındaki ana faktörün kimliksizlik nedeniyle yaşanan sorunlardan kaynaklandığını açıklamaktadırlar.

Annemle babam birbirlerini çok severek, âşık olarak dini nikahla evlenmişler. Annemin kimliği olmadığı için o yüzden babam sorun etmemiş. Bir süre her şey çok

güzel gitmiş. Annem kendisini hiç eksik hissetmemiş kimliksizliğinden dolayı. Babamın ailesi de sorun çıkarmamış. Ama çocuk olacak haberini alınca işler zorlaşmaya başlamış. Annemin kimliği olmadığı için devlet hastanesine gidemiyormuş. Gitse de kimlik soruyorlarmış ve ücret alıyorlarmış. O yüzden özel hastaneye gidiyorlarmış ve maddi olarak çok yorucu oluyormuş. Babam ve ailesi bu yüzden söylenince annem de çok üzüliüyormuş ve kimliksizliği artık gündemden düşmüyormuş. Annem kendisini bu yüzden çok kötü hissetmiş. Psikolojik olarak yıpranmaya başlamış çünkü annemi ezmeye de başlamışlar artık ve babam anneme sahip çıkmamış hiç. Sonra annem ve babamın kavgaları artmaya başlamış. Bu kavgalar büyüyünce annem ben doğmadan evden kaçmış. Babam da ne aramış ne sormuş annemi. Arayıp sormaması annemin zoruna gidince annem de ben doğduktan sonra beni onlara göstermemiş. İyice izini kaybetmiş. Ben de onların sorunları yüzünden kimliksiz olmuşum (Jane Doe 1, 24 yaşında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

Babamın da annemin de kimliği yokmuş. Annemle de akraba oldukları, birbirlerini tanıdıkları için evlendirmişler. Memlekette yaşarken bu kimlik yüzünden sıkıntıları olmamış. Ama İstanbul'a göç edince babamın kimlik sorunu sıkıntı olmaya başlamış. Babam sigortasız işlerde az parayla çalışırmış. Evin geçimini sağlamakta zorlanmaya başlamış. Tabi İstanbul gibi bir yerde de her şey kimlikle dönüyor. O yüzden çoğu iş annemin üstüne kalmaya başlamış. Annemin de ilkokula kadar eğitimi var. Çok cahil olmadığı için işleri çevirmeye başlamış. Ama işleri çevirdikçe üstündeki yükü artmaya başlamış. Hem evlere temizliğe gidiyormuş hem evin işi, bizim bakımımız, bir de hastalığı var annemin astım hastasıydı. Sonra annem dayanamamış ve çekip gitmiş memlekete küçük kardeşimi de yanına alarak. Babamla da ben birlikte kaldık. Babamın kimliği olmadığı için ailemiz dağıldı (John Doe 1, 24 yaşında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların görüşleri, evlilik dışı birliktelikle bir araya gelen ve sonrasında dağılan tek ebeveynli aile yapılarının, kimliksizlik sorununun ortaya çıkmasında ve hatta yeniden üretilmesinde önemli bir etken olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir. Ülkemizde var olan yasalar (5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu),

ebeveynlerden birinin yokluğu durumunda bireylere kayıt işlemini gerçekleştirebilme hakkı tanınmasına rağmen bekar anneler tarafından evlilik kurumunun çatısı altında olmaksızın babanın soyadını taşımadan bir çocuk meydana getirmek büyük bir endişe ve utanç kaynağı olarak görülmekte ve evlilik olmaksızın doğan çocuk annenin üzerinde hissettiği toplumsal baskı nedeniyle yok sayılmaktadır. Söz konusu durumda Kumar ve Saikia (2021), bekar annelerin güçlü ataerkil tutumlar ve cinsiyetçi ayrımcı gelenekler tarafından sindirilmelerinin, toplum tarafından onaylanmama korkusuyla, çocuklarını gizli tutmayı tercih etmelerine nihayetinde çocukların kayıt dışı kalmalarına neden olduğunu belirtmektedir. Bekar annelere uygulanan cinsiyetçi ayırım ve geleneksel baskının, kayıt dışı kalmaya yol açmasını kimliksiz olarak dünyaya gelen John Doe 7'nin şu ifadeleri gösterir niteliktedir:

Babamın kimliği yokmuş, annemle evlenmeden aşk yaşamışlar. Annemin ailesinin de haberi yokmuş bu birliktelikten. Annem, babam kimliksiz olduğu için kabul etmezler diye saklıyormuş ilişkilerini. Bir iki sene böyle devam etmişler kaçak şekilde. Sonra annem bir gün hamile olduğundan şüphelenmiş ve babama söylemiş. Babam da olmaz, yapamayız deyip kabul etmemiş. Sonra da izini kaybettirmiş. Annem beni aldıracaktı ama cesaret edememiş. Annem durumu ailesine söylemek zorunda kalmış. Ailesi ona çok hakaret etmiş, dövmüşler ama onların da yapacağı bir şey yokmuş. Sonra anneme dünya yüzü göstermeden hamileliğini evde geçirtmişler. Doğumunu evde yapmış. Kimseye bir şey söylememişler. Babam kimliksiz olsa da aslında annemin ailesi, çocuk ortada kalmasın el aleme karşı bir babası olsun diye kabul ederlermiş babamı, annem öyle söyledi. Ama babam çekip gidince annem de beni millet ne der belasına kimliksiz doğurmuş (John Doe 7, 53 yaşında, Kırklareli-Tataristan, birinci kuşak kimliksiz).

Graham ve ark. (2007), ebeveynlerin çocuklarla ilgili duyarlılık ve sorumluluk düzeylerinin ve ebeveynler arasındaki ilişki biçiminin kimlik çıkarma konusunda önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Ebeveynlerinin yasal birlikteliklerinden dünyaya geldiklerini belirten katılımcılar, ebeveynleri arasında yaşanan geçimsizlikler, ebeveynlerinin kendi kök ailesiyle

yaşadıkları sorunlar ve sorumsuzluklar nedeniyle ailelerinin parçalandığını ve bunun da “kendilerine kimliksizlik olarak döndüğünü” açıklamaktadırlar.

Annemle babam kavga edip boşanmışlardı. Annem de ben küçükken öldüğü için ben ve kardeşlerim biz teyzemlerin yanında büyüdük. Babam da gelip gitmiyordu, sorumsuzdu. O şekilde kaldı. Büyüyünce alırlar, büyüyünce alırlar denildi. Biz Karagümruk'te büyüdük. Biraz da cahillik vardı. Büyüyünce alırlar, 18 yaşına gelince biz de alırız diye düşünüyorduk. 17 yaşına kadar rahat çıkıyor. 18 yaşından sonra çıkmıyor. Annem öldüğü için alamadık biz. Biz ufakken öldü annemiz. Babam da bize gelip gitmediği için kimlik kimin üstüne çıkacak ya anne olacak ya baba olacak kimliği almak için. İkisi de olmayınca çıkartılmadı. Sonuç koca bir yokluk (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Ebeveynlerin her ne kadar yasal birliktelik yoluyla bir araya gelmiş olmalarına rağmen, parçalanmış aile yapısına sahip olmalarının, katılımcıların kimliksiz olmalarında belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Bu anlamda Jane Doe 9'un, boşanmış ve suça karışmış olan ebeveynlerinin hikayesi de benzer bir başka örnek sunmaktadır.

Benim annem ve babam ayrılmışlar. Ben doğduktan sonra o demiş ben çıkarmam kimliği, diğeri demiş ben çıkarmam kimliği sonra da 8-9 yaşına kadar bana kimlik çıkarmamışlar. Ondan sonra da her ikisi de kendi hayatlarına bakmışlar. Beni mahalleden teyze büyüttü. Sonra annem uyuşturucudan ceza evine giriyor. Babam da arkadaş ortamında neden olduğunu bilmediğim yaptığı şeylerden dolayı ceza evine atıyorlar. Kimliğim olmadığı için araştıramıyorum bilgi vermiyorlar. Yani nasıl diyeyim sana kimsesiz gibi biriyim. Ben 8-9 yaşındaydım annem ceza evine girdi. 8-9 yaşından beri beni mahalleden bir teyze büyüttü bana bakıyor. O teyze benim üvey abimin karısının halası oluyor. Benden hiçbir beklentisi olmadı. Benim elime beş on kuruş geçerse ona yardım ediyorum. Nüfus müdürlüğüne gittim. Hatta beni büyüten mahalleden teyzeyle beraber o benimle uğraştı. Allah ondan bir kere razı olsun. O benimle hep ilgilendi. Nüfus müdürlüğünde ben bakıyorum, kimsesi yok, kimliği yok, çocuk hastalanıyor dedi.

Annemin, babamın yapacağı iyilikleri o yaptı bana. Kimlik çıkarmam için hala yardım ediyor bana. Annemle babam ayrılıp bana sahip çıkmadıkları için kendi keyifleri peşinden gidip belaya bulaştıkları için ben kimliksiz kaldım işte (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

3.1.3. Düzensiz Göçmen Grupların Varlığı

Waas (2007), düzensiz göç olgusunun yasal olmayan ve yasal biçimde iki şekilde gerçekleştiğini belirtmektedir. Yasal olmayan göç, bir ülkenin sınırları içerisine, o ülkenin göçmenlik mevzuatına aykırı şekilde yasa dışı yöntemlerle giren yabancı bireyleri belirtmektedir. Yasal göç ise bir devletin sınırları içerisine, o devletin göçmenlik mevzuatı uyarınca gerekli koşulları sağlayarak giriş yapan yabancı bireyleri açıklamakta ancak yasal olarak başlayan bir göç süreci, yabancı kişinin, hedef ülkenin göçmenlik mevzuatında belirtilmiş olan ikamet etme koşullarını ihlal etmesi nedeniyle yasa dışı bir hale gelebilmektedir. Dolayısıyla farklı biçimlerde gerçekleşen düzensiz göç olgusu, bireylerin koşullarına ve kaynak ülkeden göç etme nedenlerine göre şekillenebilmektedir. Kraler ve Reichel (2011), söz konusu olguya dayalı göç etme nedenlerini yoksulluk, salgın hastalıklar, aşırı nüfus artışı, çatışma ve savaşlar olmak üzere birçok faktöre bağlı olarak açıklamaktadır. Belirtilen faktörler dikkate alındığında, araştırma özelinde saptanmış olan düzensiz göç olgusunun da alinyazın ile paralellik göstererek yoksulluk, çatışma ve savaş gibi faktörlere bağlı olarak gelişmiş olduğu görülmekte ve katılımcıların üçte biri kimliksiz olmalarının nedenini, ebeveynlerinin düzensiz göçmen statüsünde olmasına bağlamaktadır. Ebeveyni 1990 yılında Saddam Hüseyin'in yönetimindeki Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında, Irak'ta yaşanan çatışma ortamından kaçarak Türkiye'ye yasal olarak giriş yapan ancak daha sonra Türkiye'de ikamet etme koşullarını "cahillikten" dolayı ihlal edip yasa dışı göçmen statüsünde bulunan ve bunun kendisine "vatansızlık" olarak yansıdığını belirten Jane Doe 2'nin hikayesi konuya ilişkin örneklerden birini sunmaktadır.

Annem zor şeyler yaşamış bir kadın. 1990 yılında Körfez savaşıdan 5 çocuğuyla birlikte buraya gelmiş. İlk eşi subaydı annemin. Savaşta olduğu için eşi, annem tek başına kalmış savaşta. İkinci eşi benim babam. Babam da Iraklı zaten. Onunla da Ankara’da tanışıyorlar. Böyle bir mahalle varmış hepsi yabancıymış babamla da Irak’ta zaten birbirlerini tanıyorlarmış aslında. Orada sahip çıkmış anneme ve beş kardeşime. Beraber bir birliktelik yaşamaya başlamışlar. Sonra İstanbul’a gelmişler. Bir oturma izni alıyorlar. Ama oturma izninde her hafta ya da her ay imza atmanız gerekiyor. Hala Türkiye’de ikamet ettiğinize dair. Öyle bir sistem var hatta şu anda da var. Ama babamla annem Türkiye’ye yeni geldiklerinden dolayı yabancı oldukları için bir cahillik var. İmzayı devam ettirmiyorlar. Böyle olunca da kaçak durumuna düşüyorlar. Yani kaçak durumunda hiçbir yere bağlı olmadan, kimlikleri olmadan yaşamışlar, Anlattığım olay annem Türkiye’ye girdiği zaman 90 yıllarında geçiyor. Fakat ben 2000 doğumlu olduğum için benim serüvenim o tarihten itibaren başlıyor. Sağlık ocağında ebe eşliğinde doğmama rağmen benim orada doğduğunu gösteren belge verilmiyor. Annem ve babam kaçak durumda oldukları için. Oradaki ebe kaçak durumda olan bir insana doğum yaptırdığı için durumun gizli kalmasını istiyor. Ebe sorumluluk almaktan korkuyor yani. Ailem de korktukları için beni herhangi bir kimlik sahibi etmiyorlar. Bu şekilde ben hiçbir kimliğim olmadan büyüyorum. Ama ben Türkiye’de doğdum. Daha önce Irak’a hiç gitmedim. Onların kaçak olması beni etkiledi. Şimdi ne Iraklıyım ne de Türkiyeliyim. Yani “vatansızım” (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Görüldüğü üzere, hedef ülkede yasa dışı göçmen statüsünde bulunulması, bireylerin hiçbir hak talep edememelerine neden olmakta ve yeni doğan bireylerin de yasal kaydının yapılmasını engellemektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2014), ülkelerin çoğunda, yeni doğan bireylerin yasal olarak kaydının yapılabilmesi için göçmen ebeveynlerin kendi resmî belgelerini ibraz etmeleri ve varlıklarına ilişkin bildirimde bulunmaları gerektiğini belirtmektedir. Ancak göçmen ebeveynlerin, yasal statüde bulunmalarına karşı “ihmalkarlık” nedeniyle yasa dışı göçmen konumuna geldikleri dolayısıyla hedef ülkedeki

göçmenlik mercilerine bildirimde bulunmadıkları ve göçmen ebeveynlerden doğan çocukların “vatansız” oldukları görülmüştür.

Benim annem ile babam 1990 yılında Bulgaristan’da buraya göç etmişler. İlk önce babaannemler göç diyor. Amcam halam hepsi buraya göç ediyorlar. Muhacir kâğıdı alıyorlar, hepsi de oturma izinlerini çıkartıyorlar. Sonra amcalar, halamlar hepsi oturma izni çıkartıyorlar. Benim babam da anneme ve kendine çıkartıyor biz doğmadık onlar buraya geldiler iki yıllık evlilermiş. Ondan sonra babam, zaten kendisi sorumsuz bir insan bu yüzden ihmal ediyor, yapmıyor geri kalan oturma izinlerini. Sonra bizim bütün akrabalarımız kimlik sahibi oluyorlar. Türkiye’ye geldiklerinde hemen oturma izni aldıkları için. Bizimkiler de oturma izni alıyor fakat direkt kimlik başvurusu yapmıyorlar onlar gibi. Yani diğer akrabalarım gibi. Daha sonra benim büyük abim doğuyor 93 yılında. Aradan iki yıl daha geçiyor ortanca abim doğuyor 95 yılında. Onun için de hiçbir şey yapmıyorlar. Hiçbir yere başvuru yapmıyorlar. Aradan bir iki yıl daha geçiyor yani 97 yılında da ben doğuyorum. Hepimizin doğunu evde doğum oluyor bir ebeyle ama hiç birimizin bir doğum belgesi yok. Hiçbirimiz kayıtlı değiliz. Ne Bulgaristan’a aitiz ne de buraya. Anlayacağınız “vatansızız” (Jane Doe 8., 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Ebeveynleri 1990 yılı Anavatan Partisi iktidarı döneminde, Bulgaristan’dan yasal olarak Türkiye’ye göç eden ancak yasal sürecin takibini ihmal etmesi nedeniyle yasa dışı göçmen statüsüne düşen John Doe 2’nin anlatısı “vatansızlık” olgusuna ilişkin kanıt niteliğinde olan bir başka örnektir.

Ailem Bulgaristan’dan Türkiye’ye, Sovyetler Birliği’nin Bulgaristan’ı işgal etmesi nedeniyle göç etti. İşgal etmesinin nedeni de Bulgaristan’ın 2. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın destekçisi olduğu içinmiş. Sonra Bulgaristan Komünist Partisi kurulmuş. Komünist Parti Türklere çok işkence etmiş. Türk isimlerini değiştirmiş, Türk okullarını kapatmış, camileri yasaklamış, Türkçe konuşmak yasaklanmış. Bulgaristan’da kötü her ne oluyorsa o dönem hepsinin sebebi Türkler görünmüş. Sonra Türkiye’den sınır kapılarını açmasını ve Türkleri ülkelerine geri

dönmelerini istemiş. O dönem de Türkiye’de hükümetin başında Turgut Özal varmış. Açmış kapıları bizim aile de o zamandan gelmiş Türkiye’ye. Akrabalarımız her şeyi yasal bir şekilde halledip kimlik başvurusunda bulunmuşlar ve kimlik almışlar. Ama benim babam ve annem başta resmi işlemler yapsa bile sonradan bunu formalite olarak görüp önemsemedikleri için belgesiz kalmışlar. Sonra abim ve ben doğmuşuz. Kaçak olma durumlarını düzeltmedikleri için biz doğunca bizim doğumumuzu da söylememişler hiçbir yere. Zaten evde doğmuşuz. Sağlık kuruluşuna gitmeye de korkmuşlar. Sınır dışı edileceklerini düşündükleri için. Öyle Allah’ın umuduna yaşamışlar. Allah’ın umuduna bizi doğurmuşlar. Biz de Allah’ın umuduna yaşamışız. Ne oraya aitiz ne de buraya. Hiçbir ülke kabul etmiyor “vatansız” biz (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (2009)’na göre, yabancı ana ve yabancı babadan doğan çocuk yalnızca Türkiye topraklarında doğduğu için Türk vatandaşlığı kazanamamaktadır. Çocuğun ana ve babasının belli olmadığı, vatansız oldukları ve milli kanunları gereğince vatandaşlık kazanamadıkları durumlarda ülke vatandaşlığını kazanamayan çocuklar doğumlarından itibaren Türk vatandaşlığı kazanmaktadırlar (Madde 8). Söz konusu durumun ispatı için İç İşleri Bakanlığı’na, çocuğun Türkiye’de doğduğunu kanıtlayan doğum belgesi, doğum tutanağı, çocuğun vatandaşlığının olmadığını kanıtlayan belge ve ebeveynlerinin vatansız olduğunu kanıtlayan belgelerin ibraz edilmesi gerekmektedir. Bakanlığın incelemesi sonucunda ise karar alınmaktadır. Ancak araştırma bağlamında gerçekleştirilen görüşmelerde her iki ebeveyni de göçmen kökenli olan katılımcılar, ebeveynlerinin belirli olduğunu, kaynak ülkenin vatandaşlığında bulunduklarını ve vatansız statüsünde olmadıklarını yalnızca hedef ülkenin mevzuatına göre belirlenmiş olan ikame etme koşullarını ihlal ettikleri için kaçak duruma düştüklerini ve bunun sonucunda kendilerinin hiçbir ülkenin vatandaşlığını kazanamadıklarını belirtmektedirler. Yalnızca annenin göçmen kökenli, babanın ise Türk asıllı olduğunu belirten katılımcılar ise kimliksiz olmalarının nedenini, annenin yasa dışı göçmen statüsünde bulunmasına ve Türk baba ile soy bağı kurulamamasına bağlamaktadırlar. Annesi 1990’lı yıllarda Arnavutluk’ta yaşanan siyasi ve ekonomik kriz nedeniyle Türkiye’ye yasa dışı giriş yapan ve Türkiye’de babasıyla tanışarak

imam nikahı ile evlenen katılımcılardan John Doe 8'in aktarımı durumu açıklığa kavuşturur niteliktedir.

Benim annem Arnavut vatandaşı. Zamanında 30 sene evvel Türkiye'ye kaçıp gelmişler anneannem ve teyzemle birlikte bir şekilde. Arnavutluk'ta yaşanan savaş ve ekonomik kriz nedeniyle zamanında kaçak olarak Türkiye'ye gelmişler. Annem 18-20 yaş civarındayken Türkiyede bir tane adamla imam nikahı kıyarak evleniyor. Sonra bana hamile olduğunu öğreniyor ve ben doğduktan sonra babam olacak kişi kaçıp gidiyor. Çünkü anneme ve bana kalacak yer bulamamış. Bize bakacak maddi durumu yokmuş. Açıkçası bizi istememiş. Annem de burada kaçak olduğu için ne Türk vatandaşlığı ne alabilmiş ne de oturma iznine sahipmiş. Zamanında kaçak olarak gelmişler öylece. Anneannem sonra Arnavutluk'a gitmiş. Annemin de Arnavutluk'a ait sadece kimlik fotokopisi var. Başka hiçbir resmî belgesi yok elinde. Annemin hem gidecek kimsesi olmadığı hem de Türkiye'de kaçak durumda olduğu için benim için kimlik çıkaramamış (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (2009)'na göre, Türkiye içinde veya dışında Türk vatandaşı baba ve yabancı anadan evlilik birliği dışında doğan çocuk soy bağı kurulmasını sağlayan usul ve esasların yerine getirilmesi halinde Türk vatandaşlığı kazanmaktayken (Madde 7) katılımcılar, annenin kaçak durumda olması ve baba ile soy bağının kurul(a)maması nedeniyle kimlik sahibi olamadıklarını açıklamaktadırlar. Baba ile soy bağı kurul(a)mamasında ise yasa dışı statüde bulunan göçmen annelerin deneyimlerinin ve babaların tercihinin belirleyici olduğu görülmüştür.

Annem Azerbaycan Bakü'den gelmiş. Ben burada dünyaya gelmişim. Annem burada evlenmiş. Resmi bir evliliği yokmuş. Dini nikah kıyarak evlenmiş. Eşi Gümüşhaneliymiş. Annem ev hanımıymış. Türkiye'ye evlilik yoluyla gelmiş. Orada bir pasaport çıkartmış, vize almış gelmiş. O vizeyle kalmış burada. Pasaportum 3 senelikmiş. Pasaportumu yenileyerek, Türk vatandaşı olabileceğini söylemişler. Fakat pasaportumun yenilenmesi için Azerbaycan'a gitmesi gerekmiş oraya da

gidememiş öylece kalmış. Evlendikten sonra eşi onu Azerbaycan'a ne götürmüş ne de göndermiş. Sonra anlaşmazlıklar başlamış, babam onu çok kıskanıyormuş, kadın olduğu için kısıtlıyormuş. Burada kaçak olduğunu bildiği için de ona çok baskı yapıyormuş, şiddet uyguluyormuş. Annemin arkadaşları dışında başka kimsesi ailesi yokmuş burada. Annem ayrılarak kendine yeni bir hayat kurmuş. Ama ayrıldıkları zaman annem hamileymiş ve beni çevresinin yardımıyla doğurmuş. Hamile olduğunu, doğum yaptığını babama söylememiş. Çünkü babam beni kendisine göstermez diye korkmuş. Bu yüzden babam ile soy bağı kurup onun kütüğüne geçememişim. Aslında ben doğmadan Azerbaycan'a gitmek için biraz parası olsaymış kaçak statüsünden kurtulurmuş. Ne kendisi çile çekermiş ne de ben kimliksiz kalırmışım (Jane Doe 6, 20 yaşında, Azerbaycan-Gümüşhane, birinci kuşak kimliksiz).

Annem üniversite mezunu inşaat mühendisiymiş. Özbekistan'dan 2003'te gelmiş. Ekonomik kriz dönemiymiş o dönem. Üniversiteyi bitirmiş çalışıyormuş ama maaşlar çok azmış. 1 kilo şeker 500 liraymış. Çok büyük kriz varmış o dönem. O dönemde çalışmaya gelmiş buraya. Her şeyi yasal olarak turistik vizeyle gelmiş. Geldikten sonra çalışma izni alamamış. Turistik vizenin geçerlilik süresi 1 aydan 3 aya kadarmış. Ama burada 3 aylık süre zarfında oturma izni alırsan sıkıntı olmuyormuş. Ama annem almamış. Nasıl olsa 6 ay sonra gideceğim diye düşünmüş. Şöyle böyle derken babamla tanışmışlar. Benim gitmem lazım vizenin süresi geçiyor, cezalar büyüyor falan demiş. Ama babama güvenmiş sonra ihmal etmiş yasal süreci. Geldikten 8-9 ay sonra hamile kalmış. Arkadaş arasında yemek ve dini nikah yoluyla evlenmişler ama evrak getirememiş. Evrak getirebilseymiş resmi nikah yapacaktı. Pasaportunun süresi de geçmiş o dönemde. Sonra ben doğmuşum. Ama ben doğduktan 2 yıl sonra ayrılmışlar. Çok kötü şekilde ayrılmışlar. Doğumdan sonra resmi nikah için direnmiş. Çocuğum senin soyadını taşımalı demiş. Hastanede doğum yaptığı için doğum belgesine annem adını yazdırmış. Babam bana soyadını vermemiş. Kimlik çıkartmak istemiyormuş, nereye gidersen git diyormuş anneme. Dolayısıyla ben kimliksiz kalmışım. İlk başta annem çocuğu pasaportuna işletebileceğini bilmiyormuş. Bilseymiş beni pasaportuna işletirmiş. O süreçte çok zorluk yaşamış. Hak talep edememiş, Pasaportunun süresi geçmiş, TC si olmadığı

için şikâyet edemiyormuş. Buradaki yabancı haklarını bilmiyormuş. Uluslararası kanundan haberi yokmuş. Bir ülkenin kanunlarını, yol yordamını bilmeyince bir şey talep edememiş. Bütün bunlar da bana yansımış. Kimliğimiz yok, hiçbir şeyimiz yok, sokaklarda kalmışız (Jane Doe 7, 20 yaşında, Özbekistan- İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların anlatılarından görüldüğü üzere 1. kuşak bireylerin yasa dışı statüleri hem kendilerini hem de kendilerinden doğan katılımcıları görünmez kılmıştır. Her iki ebeveyni de başka bir ülkenin vatandaşlığında olup yasa dışı göçmen statüsünde bulunan katılımcıların, hedef ülke olan Türkiye'nin göçmenlik mevzuatına göre vatandaşlık alma hakkı bulunmamaktayken, ebeveynlerinden biri Türk soylu olan katılımcıların ise vatandaşlık kazanma hakkı söz konusudur. Ancak söz konusu durumda yasa dışı statüde bulunan göçmen annelerin “ekonomik yetersizlikleri”, “bürokratik işleyişe ilişkin süreçten haberdar olmamaları”, “toplumsal cinsiyetçi eylem ve söylemlere maruz kalmaları” ve birliktelikleri bulunan partnerleri tarafından “fiziksel ve psikolojik şiddete uğramaları” nedeniyle yasal girişimde bulunamadıkları görülmektedir.

3.1.4. Politik ve Yasal Zorluklar

Herhangi bir amaca yönelik eylemleri yöneten politika terimi, sosyal boyutta vatandaşların refahını artırmak ve kamu yararı sağlamak için bilinçli şekilde tasarlanmış devlet eylemlerinin bir toplamını içermektedir. Söz konusu eylemlerin gerçekleştirilmesinde kullanılan en önemli araç ise yasal düzenlemelerdir. Yasal düzenlemeler yoluyla, sosyal politika alanına giren sorunlar ve bu sorunlara ilişkin tedbirler düzenlenmektedir. Günümüzde sosyal politika düzenlemelerinin görünür ve görünmez nitelikte olan birçok sorun alanıyla ilgili olduğu görülmektedir (Blakemore ve Booth, 2013). Araştırma bağlamında bu sorun alanlarından biri de “kimliksizlik olgusu” dur. Sorun alanı olarak görülen kimliksizlik olgusuna ilişkin gerçekleştirilmiş olan yasal düzenlemelerin varlığı bu duruma kanıt oluşturmaktadır. Konuyla ilgili yasal düzenlemeler dikkate alındığında, yasal düzenlemelerin sırasıyla

“5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu (2006) ve “Nüfus Hizmetleri Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2006)”, “5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (2009)” ve “Türk Vatandaşlığı Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2010)” olduğu görülmektedir. Türk Vatandaşlık Kanunu, *“Türk vatandaşlığının kazanılması ve kaybına ilişkin esasların düzenlenmesine ve vatandaşlık hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin usulleri”* kapsamaktayken; Türk Vatandaşlık Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik ise *“Türk vatandaşlığının kazanılmasına, kaybına, ispatına ve çoklu vatandaşlığa ilişkin işlemlerin yürütülmesinde uygulanacak usul ve esasları belirlemeyi, uygulamada birliği sağlamayı”* amaçlamaktadır. Araştırmaya konu olan kimliksiz bireylerin yasal süreci bu kanun ve bu kanunun açıklamasına ilişkin yönetmelik ile ilerlemekte ancak yasal süreç, katılımcıların ebeveynlerinin Türk soylu veya göçmen olma durumlarına göre farklı işlemektedir. Bu işleyişi yasal sürece ilişkin donanımı olan emekli nüfus memuru F. Bey’in şu paylaşımlarıyla açığa kavuşturmak mümkündür.

“Her iki ebeveyni de Türk olan katılımcıların yasal süreci, Türk Vatandaşlık Kanunu’nda yer alan “saklı nüfus” Ek Madde 1 hükmü üzerinden ilerlemekte ve ilçe nüfus müdürlükleri tarafından işlemleri yapılmaktayken; ebeveynlerinden birinin veya her ikisinin göçmen olduğu durumlarda ise bireyler saklı nüfusa başvuru yapamamaktadırlar. Kişiler adına sistem üzerinde açılan saklı soruşturma formlarında anne ve babanın kimlik numarası, adı ve soyadı istenmektedir. Ebeveynleri yabancı olan bireylerin kimlik numarası sistemde kayıtlı olmadığı için sistem ilerlememekte ve kişilerin başvurusu alınamamaktadır. Söz konusu durumdaki kimliksiz kişiler İl Göç İdaresi’ne yönlendirilmekte ve işlemleri orada yürütülüp sonuçlandırılmaktadır (Emekli nüfus memuru F. Bey, 65 yaşında).”

Türk Vatandaşlık Kanunu’na (2009) göre, on sekiz yaşını tamamlayıncaya kadar herhangi bir nedenle aile kütüklerine kaydedilmemiş olan ve yabancı bir devletle vatandaşlık bağı bulunmayan kişiler saklı nüfus kapsamına girmekte ana veya baba, bunların ölmüş olması halinde, varsa kardeşleri ile hısımlığını gösterir tıbbi rapor ibraz etmeleri durumunda ise Türk vatandaşlığı kazanmaktadırlar. Kanunda yer alan şekliyle, saklı nüfusa konu olan kişilerin vatandaşlık kazanma şartı

“pratık” görünmesine rağmen, meslek hayatı boyunca saklı nüfusa konu olan kimliksiz bireylerin işlemlerini yürüten emekli nüfus memuru F. Bey, saklı nüfus sürecinin oldukça uzun ve zorlaştırıcı bir süreç olduğundan bahsetmekte süreci şu şekilde özetlemektedir.

Kişiyle ilk işleme başlarken nüfus kayıt örneklerini alıyoruz. İlk önce kişinin anne babasının kimlik numaralarını alıyoruz nüfus kayıt sistemi üzerinden dosyamıza koyuyoruz. Sonrasında kişiden bir dilekçe alıyoruz. Dilekçede kişi durumundan bahsediyor. Şu nedenlerden dolayı nüfusa annem babam beni kaydettirmemiştir şeklinde dilekçe alıyoruz kişiden. Sonrasında telefon numarasını alıyoruz. Özellikle adres çok önemli bu işte. Her kişiyi kendi ilçesine gönderiyoruz. Çünkü biz adres üzerinden ilerliyoruz. Kişinin dilekçesini aldıktan sonra hastaneden yaş tespiti raporu istiyoruz. Yaş tespiti raporu hastaneden getirilmek zorunda. Kendileri gidiyorlar hastaneye. Genelde burada Haseki hastanesine yönlendiririz. Oradan yaş tespiti raporu çıkınca bize geliyor. Yaş tespiti raporu bize geldikten sonra ilgili kişiden 4 tane fotoğraf istiyoruz. Saklı müracaat formu düzenliyoruz. Soruşturma formu düzenliyoruz sistem üzerinden. Bu dört nüshayı muhtara gönderiyoruz. Muhtar 4 azayla birlikte kişinin bilgilerini imzalıyor. İmzaladıktan sonra o evrak bize gönderiliyor. Biz onlarla birlikte Fatih ilçe emniyete yazı yazıyoruz. Bu kişileri araştırıyorlar ve asıl süreç orada başlıyor. Kişinin annesini, babasını teyzesini geniş çaplı araştırıyor ilçe emniyet. Tabii ki bu bahsettiğimiz süreçler uzun sürüyor. Biz gönderiyoruz evrakları tekrar bize dönmeleri uzun süreç alıyor. Emniyete de bir şey diyemiyorsun. Kişileri ya buluyorlar ya bulamıyorlar, adreslerine yazı yazıyorlar. Emniyet evrakları toparlayıp bize gönderdikten sonra il jandarmaya yazı yazıyoruz. İl jandarmadan bu kişinin yurt dışına çıkmış mı, dönüş yapmış mı bu bilgilerini istiyoruz. İl jandarma da araştırma yapıyor. Bu esnada il göç idaresine yazı yazıyoruz. Sonra bunları toparlıyoruz ve kimliksiz kişilere 99’lu geçici kimlik numarası veriyoruz. Bunlar da göç idaresi ve il jandarmadan geldikten sonra bu kişiden DNA testi istiyoruz mahkemeden. Genelde anne baba sağ ise hastanelerden istiyoruz. Anne- baba sağ değilse kardeşler varsa mahkemeye yönlendiriyoruz. Bunları ilgili kişiler toparlayıp bize sonuçları gönderdikten sonra biz bu evrakları toparlayıp asıllarıyla birlikte Ankara’ya Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Müdürlüğü’ne

gönderiyoruz. Ankara eğer bu kişinin kimliği çıkartılabilir derse kimlik verilir. Eğer şu noksan derse, gerekli gördüğü kişilerin de ifadesi alınsın diyorsa Ankara bize yazı yazıyor. Ben o kişilerin de Emniyet tarafı kararıyla ifadesini alıyorum. Sonra dosya tekrar Ankara'ya gönderiliyor ve Ankara'nın yanıt vermesini bekliyoruz. Meslek hayatım boyunca işlemlerini dört dörtlük takip eden bir kişi, bir tane örneğim var o da 3. yıl içerisinde kimliğini alabildi. Bu süre resmi sürecin yoğunluğundan kaynaklanmakta. Kişinin de elinde olan bir şey değil bu süreç (Emekli nüfus memuru F. Bey, 65 yaşında).

Saklı nüfus dosyası hazırlamaya ilişkin uzun ve yorucu olan yasal süreci, emekli nüfus memuru F. Bey'in açıkladığı gibi katılımcılar da uzun, maddi ve manevi boyutta yorucu, hantal ve yaşamın tüm yönlerinden alıkoyan bir süreç olarak değerlendirmektedirler.

Resmi süreç oldukça uğraştırıcı. Gidip bir yerden evrak çıkarman gerekiyor, bekliyorsun. Bir gideceğin yere defalarca gidiyorsun. Bugün git yarın gel deniliyor. Emniyetten nüfus müdürlüğünden çağırılıyorsun. Tekrar gidiyorsun. Ya bir kâğıt ya bir dosya eksik diyor onu götürüyorsun. Muhtara gidiyorsun. Muhtarı, memlekette şahitleri, yaşadığın mahalleliden seni tanıyan eş dost akrabaları götürüyorsun. İnsanları işleri güçleri oluyor. Sürekli şahitlik edemezler ki bana. Evrakları tamamlayıp Ankara'ya gönderiyorsun. Bu kez Ankara'nın yanıt vermesi ayları buluyor. Ankara'dan ret yiyorsun bir sebeple. Sonra tekrar baştan al süreci. Bunlarla uğraşmak kolay mı sizce. Benim tek işim kimlik çıkarmak için kâğıt takip etmek, memurların gel git dediği zaman anında hazır olmak değil ki. Zaten geçim sıkıntısı yaşıyorum. Yapacak işler sınırlı, aldığım ücret normal bir insandan az. Ben nasıl tüm zamanımı onların istediği doğrultuda harcayayım. Bu sefer de çoluk çocuk açlıktan ölür evde (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

İnanın o kadar zorlayıcı, yorucu bir süreç ki. Sizinle konuşurken gittiğim yerleri, konuştuğum insanları anlatınca diyorum ki ne kadar çok yere gitmişim ne kadar çok insanla konuşmuşum. O kadar sıkıntılı ki. Aslında zor da olsa geçilebilecek az prosedür koysalar. Mesela DNA testi, adres tespiti, aile tespiti, aile

soyuna inme gibi az şeyler istense insanlar zorlanırlar ama az zorlanırlar. Gittiğinizde git adresini bul diyorlar buluyorsun anne babayı istiyorlar. Anneyi getiriyorsun babayı istiyorlar. Babayı getiriyorsun amcayı istiyorlar sonra dayılardan ifade istiyorlar. Sonra halaları istiyorlar. Bir de şu karakola gideceksin yazılı kâğıtla bize gönderteceksin diyorlar. O karakola gidiyorsun adam ne alaka buraya neden gönderdiler ki diyor. Belgeye bakınca benim yapabileceğim bir şey yok boşuna geldiniz bunu nüfus müdürünün jandarmaya yazması gerekiyor diyor. İki saatlik yolu boşuna gitmiş oluyorsunuz. Jandarmaya gidiyorsunuz jandarma bizimle alakalı değil ki neden buraya geldiniz diyor yine polise gönderiyor. Mesela beni eski oturduğum yerin muhtarına gönderdiler. Adam beni tanımaz ki belki babamı tanıyordur. Muhtara durumumu anlatıyorum azanızla birlikte ıslak imzanız gerekiyor benim için yapar mısınız diyorum. Adam da bana kızım ben seni tanımam etmem neden böyle bir şey yapayım ki başımın belaya girmeyeceğini nerden bileceğim diyor. Nüfustan gönderdiler diyorum ama adam hiçbir şekilde anlamıyor. Kimisinin vicdanına kalıyorsunuz kimi de bir şeyler yazıp göndermeye çalışıyor. Memurların alakasız olan yerlere sizi göndermesiyle siz çok sıkıntı çekiyorsunuz. Bu süreçte sizi o kadar yıpratıyor ki işinizden alıkoyuyor, maddiyattan, maneviyattan, uykunuzdan, yemeğinizden, rızkınızdan alıkoyuyor. Her konuda sizi alıkoyuyor (Jane Doe4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Yasal sürecin zorluklarına değinen katılımcılar, yasal sürece ilişkin tıkanıklığın ve hantallığın aynı zamanda kamu görevlilerinin iş takibini disiplinsizce yapmalarından ve süreci “işlemez” olarak değerlendirerek uğraşmak istememelerinden kaynaklandığını belirtmektedirler.

Mesela ben dosyalarımı hep elden götürdüm. Aracı kullanmadım. Çünkü onlara kalırsa 5-6 ayda ancak dönüyor. Mesela ben bir sene dosya bekledim emniyetten. Emniyet dosyayı Ağustos'ta yollamış adam beni ocakta arıyor senin dosyan daha gelmemiş diye. Emniyete gidiyorum bir tanıdık buluyorum. Aracı bakıyor dosyaya. Abi senin dosyan Ağustos'un 15'inde gitmiş diyor. Mail atmışlar nüfus müdürlüğüne diyor. Nüfus müdürlüğüne gittim. Dosyayı göndermişler emniyetten dedim. A gelmiş diyor. Bir seneni götürüyor senin oradan. Ondan sonra

zaten elden götürmeye başladım. Hatta emniyetten kendim almıştım dosyayı bir keresinde. Vermiyorlardı normalde. Akraba gibi olduğumuz için adamlar artık al götür kardeşim dedi. Onlar bile yani Fatih ilçe emniyet, bu kadar eziyet edilmez bir insana diyorlar (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Nüfus dairesine gidiyorsun. Saklı nüfus dediğinde insanlar seninle uğraşmak istemiyor. Çünkü prosedürü çok uğraştırıcı, senelerini alıyor, memurun daha çok uğraşması gerekiyor. Mesela bir adres kaydı yaptıracığı yerde seninle bir aşağı bir yukarı koşturması gerekiyor. Dosyanı takip etmesi gerekiyor durmadan. Onlar da seninle uğraşmak istemiyor saklı nüfusta. Adamlara saklı nüfus dediğin zaman sanki beyninden vurdun onu öyle bakıyor sana. Adamı vursan daha iyidir belki dövsen daha iyidir. Ah diyor, yandım diyor tekrardan. Nüfus müdürü veya ilgili memur seninle gezmesi gerekirken muhtarla görüşmede falan hiçbir şekilde gezmiyorlar. Arıyorlar buraya git, şuraya git diyorlar. Diyoruz ki hani nasıl olacak. Valla onu sen bilirsin diyorlar. Hani insanlar uğraşmayı sevmiyorlar aslında. Uğraşılsa bir kişi kendi işini düzgün yapsa orada zaten iş kolaylaşacak (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'ne, ilgili nüfus daireleri tarafından incelenmek üzere gönderilen saklı nüfus dosyalarının, 5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2006)'in 35. maddesinde belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde düzenlenmesi ve eksik bilgi ve belge konulmamasına gayret gösterilerek yazışma yapılmasına yol açılmaması gerektiği belirtmekte aynı zamanda ilgili nüfus dairesinin muhtarlar, öğretmenler ile iş birliğine gidilerek kayıtsız kişilerin "saklı nüfus" sorununun ortadan kaldırılmasına ilişkin gayret edilmesi gerektiği açıklanmaktadır (Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, 2006). Fakat katılımcılar, bu süreçte rolü olan diğer kurumlar ve kamu görevlilerinin de iş birliği yapmadıklarını, ilgili davranmadıklarını ve konuya ilişkin sorgulamada bulunmadıklarını dile getirmektedirler.

Sırf kimliğimin çıkacağına inanmadığım için duruşmaya falan da katılmıyorum. Yani ben artık bıktım ya niye gideyim ki hâkim okumuş bir kadın

önünde evraklarım da var ve bana hala sen ne istiyorsun diyor. Savcı “kardeşim çek git, terk et bu ülkeyi, ne işin var bu ülkede” diyor. Bu ülkenin savcısı hâkimi bunu bana söylerse ben bir cahil, okumamış insan olarak ne düşünebilirim. Ne düşüneyim ne düşünmem gerekir. Ben de dedim ki ben bu ülkenin vatandaşıyım, ben bu ülkenin sahibiyim. Yillardır benim sülalem atam dedem bu ülkede bu topraklarda yaşamış. Sen nerden geldin, bu ülkenin sahibi oldun dedim ben de savcıya artık kızdım, patladım. Ben yürütülen politikalardan dolayı endişeliyim. Süreçte bir tek memur dışında hiçbir görevli bana yardımcı olmadı (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Buradan birileri dediler ki hakkında mahkeme kararı çıkarsa kimlik verirler. Sonra ben de ona uydum. Gittim karakola kendim böyle böyle kimliğim yok benim dedim. Askeriyeye gittim onlar da ilgilenmedi. Karakola gittim ilgilenmediler. Kardeşimi alıp savcılığa götürdüm. Kendi hakkımda suç duyurusunda bulundurdum abim benim kimliğimi kullanıyor diye. Hani maksat dava açmaktı. Gittim onu yaptım, savcı çağırdı işte. Sen sahte kimlik kullanıyormuşsun dedi. Dedim evet kardeşimin kimliğini kullanıyorum. Niye kullanıyorsun dedi. Benim kimliğim yok dedim. Nasıl kimliğin yok, sen manyak mısın hem sahte kimlik kullanıp kendini bize dava ettiriyorsun. O da fazla uğraşmadı öyle üstü kapandı gitti. Kimse kimliği olmayan adamla uğraşmak istemiyor ki. Prosedür var, dosya uzun olacak. Yasal işlerin uzunluğundan dolayı herkes üstünü örtüyordu. Suç işliyorsun üstünü örtüyordu, kapatıyordu geç bu tarafa. Dosya kalsın öyle dosya altında. Benim dosyamla uğraşan savcı da artık sıkılmıştı. Çünkü durmadan kendi kendimi şikâyet ediyorum. Belki hakkımda 10 tane sahte kimlik kullanmaktan dava açıldı. Mesela ben kardeşimin kimliğiyle askere gittim belki öyle çıkar kimliğim diye. Askeriyeye de dedim ben sahte kimlikle geldim dedim bir 20 gün geçtikten sonra. Onu da öyle kapattılar. Orda da hiç uzatmadılar. Sorgulamıyorlar (John Doe 1, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların anlatılarından görüldüğü üzere, yasal sürecin işleyişinde ortaklığı bulunan diğer kurum ve kamu görevlilerinin katılımcılara karşı olumsuz eylemleri ve söylemlerine rağmen, Türkiye Cumhuriyeti Kimlik Kartı

Yönetmeliği'nin 14. Maddesi (Geçici Kimlik Belgesi) hükmünce katılımcıların kim olduğunu ispatlamaya ve mağduriyetlerini önlemeye ilişkin Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından geçici kimlik belgesi düzenlenmektedir. Fakat katılımcılar söz konusu belgenin tamamen işlevsiz olduğunu ve bu yüzden özellikle de kamu görevlileri tarafından ayrımcı tavırlara maruz kaldıklarını paylaşmışlardır.

Kardeşimin bir tartışması olmuştu bende dâhil olmuşum. İfade vermeye gittiğimde TC'mi hâkime uzattığımda bana bununla işlem yapamayız git kimliğini bul gel demişti. Resmen beni kovmuştu. Onu hiç unutmam. Düzgün bir kimlik getir yoksa seni dinlemem yani seni insan yerine koymam git o kimliği düzgünce al gel demişti (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Bana vermiş olduğu geçici bir kimlik belgesi vardı. 'Burada yazan kimlik numarası ile istediğini yapabilirsin, normal bir insan gibi istediğin yerlere girebilirsin' dediler. Ama hiç öyle olmadı. Tam tersi iki katı zorluk çektim. Mesela bir devlet hastanesine gittiğimde geçici kimlik belgesinin üzerinde yazan kimlik numarasını verdiğimde sistemden girişimi yapıyorlardı ama sistemde benimle ilgili hiçbir şey çıkmıyordu. Ne bu kimlik numarasının bana ait olduğu ne de bu ismin bana ait olduğuna dair hiçbir bilgi çıkmıyordu. Bu geçici kimlik beni daha çok zora soktu. Hiçbir yere gidip hiçbir şey yapamıyordum (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Saklı nüfus üzerinden yasal süreci başlatılan katılımcılar, geçici kimlik belgesinin işlevsiz, yasal sürecin zorlayıcı ve oldukça hantal olduğunu belirtirlerken ebeveynleri göçmen olan katılımcılar ise Türkiye'de yasal şekilde hiçbir kayıtları bulunmadığı için kendileri adına uygulanacak resmi sürecin olmadığını ve bu durumun onları daha da çıkmaza sürüklediklerini belirtmişlerdir.

Benim ailem göçmen olduğu için burada Türkiye'de hiçbir kayıtları bulunmadığı için benim için o kadar zor ki bu durum. Ailesi göçmen olmayanlar Türkler saklı nüfusa başvurup kimlik çıkartabiliyorlarmış. Onu da araştırdım ben.

Ama benimki öyle bir durum değil. Benimki çok farklı bir olay. Doğum belgem de yok (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Ebeveynleri Bulgar kökenli olan katılımcılardan John Doe 2, vatandaşlık alabilmek için hem Bulgar konsolosluğuna hem de İstanbul İl ve Göç İdaresine defalarca başvuruda bulunduğunu fakat hiçbir şekilde başvurusunun dikkate alınmadığını, umursanmadığını ve nihayetinde ebeveynleri göçmen olduğu için Türkiye’de doğum yoluyla vatandaşlık kazanmanın mümkün olmayacağını İl Göç İdaresi uzmanının şu sözleriyle anladığını ifade etmiştir.

Ben var ya kaç kere konsolosluğa gitmişimdir Bulgar konsolosluğuna. Yani var ya oradakilerle akraba oldum. Oradakiler de diyorlar ki bizim yapabileceğimiz hiçbir şey yok. Gittim kapısında yattım ya. Bildiğin kapısında yattım günlerce. İl ve göç idaresinde aynı şekilde. Nereye gittiysem geri çevrildim. Devlet dairesi hiçbir şeyi umursamıyor. Gidiyorsun kapıya anlatıyorsun seni geri çeviriyorlar. Ben il ve göç idaresine gittim. Orada bir uzmanla tanıştım. Baya böyle masalı falan bir kadın yani. Aile odası falan var. Girdim içeri böyleyken böyle anlattım, anlattım, anlatım. Dinledi, dinledi, dinledi beni. Sonra bana dedi ki. Burası Amerika değil ki dedi. Nasıl yani dedim ben. Senin annen gelsin burada doğum yapsın da sen direkt Türk vatandaşlığına geç de falan da filan da mümkün değil dedi bana. Ben ilk defa orada öğrendim böyle bir şeyin mümkün olmayacağını. Ben o zamana kadar Türk vatandaşlığı alacağıma inanıyordum. Ben burada doğdum, buranın vatandaşıyım, kardeşim benim doğum yerim bu ülke. Ama bunu kanıtlamıyordum ve bu şekilde Türk vatandaşlığı alacağıma inanıyordum (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Türk Vatandaşlığı Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2010)’te doğum yeri esasına göre vatandaşlık, Türkiye’de doğan ve ana ve babanın belli olmaması veya vatansız bulunması ya da milli kanunları gereğince ana ve babadan dolayı vatandaşlık kazanamaması (Madde 11) gibi şartlara bağlamıştır. Bu şartların sağlanması durumunda Bakanlığa gönderilecek dosyada, isteği belirten dilekçenin; Türkiye’de doğduğunu gösteren doğum belgesinin; doğum tutanağının;

ebeveynlerden dolayı çocuğun herhangi bir devletin vatandaşlığında bulunmadığını ve ebeveynlerin vatansız olduğunu kanıtlayan belgenin olması gerekmektedir. Böylelikle *Bakanlıkça yapılacak inceleme ve araştırma sonucunda; 11. maddede belirtilen şartları tespit edilen çocuk, doğumundan itibaren Türk vatandaşlığını kazanmaktadır* (Madde 12). Katılımcıların anlatıları doğrultusunda, vatandaşlık kazanmak için gerekli şartlar sağlansa bile Bakanlığa gönderilecek dosya içindeki en önemli belgelerden biri olan doğum belgesinin olmaması durumunda ebeveynleri göçmen olan bireylere yasal sürecin kapalı olduğu görülmektedir. Türk Vatandaşlığı Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'in 7-(4). Maddesine göre *Türkiye içinde veya dışında evlilik birliği dışında Türk vatandaşı babadan olan ve yabancı anadan doğan çocuk, 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun hükümlerine göre, Türk vatandaşı babaya soy bağı ile bağlanması halinde doğumundan itibaren Türk vatandaşlığını kazanmaktadır*. Katılımcılardan Jane Doe 7, bu hükmün şekil olarak zorlayıcı gibi görünmemesine rağmen o dönemki yasal süreçte Özbekistan-Türkiye ilişkilerinin bozulması nedeniyle Özbekistan konsoloslğunun annesine zorluk çıkardığını ve pasaportunun süresi geçtiği için oturma izni almaya gerekli olan evrakları tedarik etmediğini belirtmektedir. Pasaportunun süresi geçen Özbek anne yasa dışı statüde bulunduğu için çocuğun kaydını kendi pasaportuna yaptıramamış ve yasa dışı statüsüne son vererek çocukla birlikte ülkesine dönmek istemesine rağmen dönememiştir. Türkiye'deki o dönem uygulamada olan yasal mevzuata göre "babanın izni dahilinde çocuk yurt dışına çıkarılabilir" hükmü bulunduğu için yıllarca çocuğuyla birlikte kaçak bir şekilde yaşamıştır. Annesinin hem Özbek konsolosluğu hem de Türk mevzuatının cinsiyetçi ve ayrımcılık içeren yasal prosedürlerine bağlı olarak deneyimlediği zorlu yasal süreci Jane Doe 7'nin anlatısında daha detaylı görmek mümkündür.

Özbekistan konsolosluğu annemin evraklarını vermemiş o dönem. Pasaportunuzun süresi geçmiş, gidip değiştirmeniz lazım falan diye zorluk çıkarmışlar. Vatandaşlarımız Türkiye'ye gelip kalıyorlar diye zorluk çıkartmak gibi bir politika izliyormuş o dönem. İlişkiler minimal düzeydeymiş. Fetö nun okulları varmış bizim ülkede o dönem. Bizim ülkede İslam Careb, fetö okullarını, iş yerlerini kapattırmış. Ülker firması varmış, Murat Ülker'in firması onları fetöcü diye kovmuş

Özbekistan'dan. Mal varlıklarına el konulmuş. Ondan dolayı Özbekistan ile ilişkiler minimale alınmış. Sadece konsoloslüğümüz varmış Türkiye'de. Tüm bunların etkisinden dolayı Özbekistan vatandaşları çok sıkıntılar çekmiş bu dönemde. O dönemde kaçak kalanlar, o dönemde çocuk doğuranlar çokmuş. Bir de devlet o dönemde herkesi aynı kefeye koyuyormuş. Kötü kadın işte, oraya giden kötü kadın falan deyip etiketliyormuş. Yurt dışına çıkanlar vatan haini, kötü orospu, orospuluk yapıyor gibisinden etiketleme yapıyorlarmış o dönem. Konsolosluk da bundan dolayı işlem yapmıyor zorlaştırıyormuş. Özbekistan yoluyla sorunu çözemeyince Türkiye'de yabancı şubeyle işleme başlamış annem. Onlar da pasaportunu yenilerse oturma izni verileceğini ancak çocuğun babasından izin almadan annemi Özbekistan'a göndermenin mümkün olmayacağını söylemişler. Annem de beni bırakacak kimse olmadığı için benimle birlikte gidemediği için yıllarca yakalanmamaya çalışarak kaçak olarak yaşamış. Bana da kimlik alamamış (Jane Doe 7, 20 yaşında, Özbekistan- İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Ebeveynlerinin kökenlerine göre söz konusu yasal düzenlemelerin farklı hükümlerine tabii olduklarını ifade eden katılımcıların tamamının, yasal sisteme güvencelerinin bulunmadığı, yasalardaki hükümlerin çelişkiler taşıdığını ifade ettikleri ve yasaların değiştirilmesi veya esnetilmesi gerektiği yönünde düşüncelerinin olduğu görülmüştür.

Ben kimlik almak için bir sistemin veya prosedürün var olduğunu düşünmüyorum. Çünkü ne bileyim bir deprem yaşanmıştı. O depremde bir tane yabancı uyruklu çocuk kazazedelere yardımcı olduğu için devlet başkanı da dedi ki bu çocuğa da ailesine de kimlik verin. Bu kadar kolay olduğunu bilmiyordum mesela. Tamam çocuğun yaptığı çok güzel davranış ama kimliğin bu kadar kolay alındığını bilmiyordum. Çünkü ben senelerdir hem kendim hem de ailemle birlikte uğraşıyorum kimlik için. Keşke bir olay olduğunda gidip yardım etseydim. Belki bana da bir kimlik verirlerdi (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Ben bu ülkenin Türkiye'nin vatandaşıyım. Şahit mi istiyorsunuz, ispat mı istiyorsunuz ne gerekiyorsa hepsini yapın tamam ama bunları bir ayda yapın ya da

bir yılda yapın. 10 senede, 20 senede, 30 senede olmuyor bu iş yahu. 89 yılından başlamışım bugüne kadar devam ediyor. Artık bıktım, inanın bıktım, bıktım. Çıldırmamak mümkün mü sizce kimlik çıkarmak için uğraş, çabala dur. Sana kimliğini vermesinler, üstüne de bu muameleyle karşılaş olacak iş mi bu soruyorum size (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Prosedür çok değişik. Mesela şimdi işin sonuna doğru yaklaştık biraz. Şimdi şey diyorlar. DNA testi yaptırdım kardeşimle. DNA testi anne babayla yapılmadığı için kabul edilmeyormuş. Mahkeme kararıyla bir DNA testi daha yaptırılması gerekiyormuş. Yani tekrardan başa döndürüyorlar. Yani anne öldüğü baba da ilk başlarda çekip gittiği sonra da kalp krizinden öldüğü için ömrü sürece yetmediğinden yaptıramadım DNA testini. Kardeşimle yaptırdım. Test sonucu geldi, işte emniyet araştırması oldu, şahitler, tanıklar, okula ilişkin belge hepsini tamamladım. Dediler ki tamam Ankara'ya yollayacağız. Ankara'dan cevap geldi. Anne baba ile DNA testi istiyorlar. Anne de baba da ölü. Anne baba ölü olunca kardeşleriyle DNA testi olur diyordu yasada. Ama kendi yasalarını tanımıyorlar. Mezarı açıp DNA yaptırmak için de mahkeme kararı alınması gerekiyormuş. Mahkemeyi açacaktım ama kimliğim yok ki kimin adına. Mahkeme açmak için kimlik olması gerekmiş. Teyzemler yoluyla olmuyor açmıyorlar. Tıkandı mı yine süreç. Savcı falan da bıktılar artık. Nüfusa baskı yapıyor çocuğun kimliği çıkmadı mı mahkemeye çıkartacağım dolandırıcılıktan işte sahte kimlik kullanmaktan kendimi ihbar etmiştim ya hani. Adamlar geliyor beni evimden veya iş yerimden alıyor, nüfus müdürlüğüne götürüyorlar. Savcıyı nüfus müdürlüğünden arıyorlar. Savcı onlara bağırıyor. Devamı yok. Kimse hiçbir şey yapamıyor bu prosedüre. Ya yasanın değişmesi lazım ya da biraz esnetilmesi lazım. İnsanları çok zorluyorlar (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Yasalar değiştirilmediği sürece kimliksizlik sorununun her gün farklı bir boyutuyla sorun olmaya devam edeceğini belirten katılımcılar, kimliksiz oldukları için bu durumu ekonomik olarak istismar eden ve kendilerini kandırmak isteyen insanların olduğunu aşağıdaki deneyimleriyle dile getirmektedirler.

Bu süreçte bizi kandırmak isteyen insanlar da çıktı karşımıza. Eşim benim durumumu birine anlatıyor. Anlattığı adam da başa birine yönlendiriyor eşimi. İşte bir tane adam varmış da bu işi çözüyormuş da artık eşim böyle bir şeye başvurdu. Hani ne yapacağız, nasıl yapacağız derken adam bizim ayaküstü 5 bin liramızı çarptı. Adam bize o kadar çok şey anlattı ki hani inanılmayacak gibi değil. Bir de mecbursun. Anlattıkları bizim için umut oldu. E bir de mecbursun. Eşim de hiç düşünmeden çıkarttı 5 bin lirayı verdi mesela ama adam yok oldu. Çok kandırmaya çalıştı aynı adam bizi. Bu sefer kesin buldum diyor. Aldı parayı işte mesela çözemedim dedi, bu iş olmadı dedi. Parayı masrafa kullandık dedi. Sonra aradan bir sene geçti. Hiç unutmuyorum geçen sene aramış çünkü eşimi. demiş ki eşime ben il ve göç idaresinden biriyle tanıştım. Eşine vatansızlık kimliği verecekler. Hem de gidip PTT'den alacaksınız. Sen bana bu kadar para gönder, 3 bin TL gönder. İstersen seni adamla da tanıştırebilirim demiş. Eşim demiş ki beni bir daha arama demiş. Bu durumu kullanan bir sürü insan var böyle (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Bir tane arkadaşımın vesilesiyle biriyle tanıştım. Adam bana dedi ki hiç uğraşmayalım sahte kimlik çıkaralım dedi bana. Ben de dedim ki ben sahte kimlik istemiyorum, başımın belaya girmesini istemiyorum dedim. Ama benim bu tanıştığım adam eski polis. Herkesin işini gerçekten çözen bir adammış. Adam dedi ki sen bana 10 milyar ver tabi bunu da dolar üzerinden istiyor. Sen bana işte 10 milyar ver ben seni buradan hiç ses seda olmadan Bulgaristan'da kalacak yerini ayarla dedi, bir akrabanla konuş dedi ben seni uçakla Bulgaristan'a göndereceğim dedi. Oradan bizim danışmanımız seni karşılayacak dedi. Daha sonra o danışman sizi gideceğiniz her yerde sizin yanınızda olacak, sizi hiçbir şekilde yalnız bırakmayacak ve sana oradan doğum belgesi çıkartacağız dedi. Doğum belgesinin hemen ardından bir pasaport başvurusu yapılacak dedi. Danışman işini halledecek ve sonra Türkiye'ye istediğin şekilde gelebileceksin dedi bana. Ama korktum. Evet adam işi gerçekten çözen bir adammış ama ya gidip de dönemezsem Bulgaristan'dan dedim o zaman ne yapacağım dedim. Çünkü hiçbir belgem yok. Neyim MİT miyim kimim nasıl ispatlayacağım bunu dedim düşününce. O yüzden böyle bir şeye kalkışmadım (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Yasal süreçteki yerine getirilmesi gereken prosedürlerin özellikle ekonomik anlamda kendilerini yıpratıldığını belirten katılımcıların tamamına yakını, ilgili iradenin, işlemlerin ekonomik boyutunu dikkate almaları ve bu şekilde yeniden düzenleme yapmaları gerektiğini şu paylaşımlarıyla özetlemektedirler.

Bizim gibi insanların durumu yok. Bir DNA testi yaptırmak 3 milyar şu an. Ben en son yaptırdığımda 3 milyardı. Bir kemik testine gidiyorsun. Bir milyar harcıyorsun. Ben kemik testi için ilk başvuru yaptığımda kemik testi 250 TL' ye yapılıyordu 2006-2007 yılında. En son kemik testi yaptırdığımda 2018 yılında bir milyar civarıydı. Her sene kemik testim vardı. Bir kere iki kere yaptırıyordum. Hani bunu da düşünmüyorlar. Nüfus müdürü diyor ki git bunu yaptır. Hiç maliyetini düşünmüyorlar. Ama kimse bedava da yapmıyor ki. O yüzden bir yasa koyarken bu insanlar zaten çaresiz ona göre bir şey isteyelim ya da bir kısmını karşılayalım ya da sosyal devletim diyorsan ücretsiz yapalım demiyorlar (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimlik çıkartmak manevi olarak zaten çok yorucu bir süreç. Ama bu işin bir de maddi boyutu var onu kimse bilmiyor. Ya da bilmek istemiyor. Ben buradan Aksaray'a gidiyorum. Oradan Küçükçekmece'ye gidiyorum. E ne ile gidiyorum bedava mı gidiyorum. Her gününü kimlik çıkartmak için istedikleri evrakları yetiştirmeye çalışarak geçiremiyorsun. Haftada ya da ayda istedikleri belgeye göre bir gün ayırıyordum. Benim her çalışmadığım gün için yevmiyem giderdi. Benim işe gitmediğim gün çocuklarım aç kalırdı. Benim 5 tane çocuğum var. Çocuk bana bunu istiyor, bunu neden almadın diyor. Ben diyemiyorum ki ona benim bugün önemli işlerim vardı işe gidemedim diye. O yüzden o ayırdığım gün içinde her şeyi yetiştirmeye çalışıyordum. Onun için de taksi tutuyordum (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Yasal sürecin kimliksiz bireyleri hem ekonomik hem de psikolojik olarak yordugunu dile getiren ve yasal sürecin kolaylaştırılması noktasında katılımcılarla aynı fikri paylaşan emekli nüfus memuru F. Beyin yasal sürece ilişkin deneyimleri ve önerileri şu şekildedir.

Biz sürece mümkün olduğu kadar hızlı başlıyoruz ama tabii ki yazışmalar örnek veriyorum emniyete, yaş tespitine gidiyor, DNA testi çok geç çıkıp bize ulaşıyor. Bu bilgiler bize ulaştığı zaman biz gönderiyoruz Ankara'ya. Ama bu bilgiler bize hemen ulaşmıyor ki. Ben bir kişinin DNA testini kaç yılda çıkarıp da bize getirdiğini biliyorum ben. Çok geç bir süreç alıyor. Bir de bazı kişiler var. Biraz bunlar sorumsuzlar. Bunların çoğunun evleri yurtları yok sahipsizler. Sahipleri olanların işleri daha fazla ilerliyor. Çünkü onlar süreci takip ediyorlar. Beni takip etmeleri, burayı takip etmeleri gerekiyor. Öyle kişiler var ki sokakta yatıyor, maddi durumları yok. 4 tane fotoğrafı bile getirmeye imkanları olmayan insanlar var. Yaş tespiti, DNA testi maddiyat istiyor. Böyle olunca istenilen evrakları getiremiyorlar. Evraklar tamamlanırsa şayet Ankara'ya gönderiyoruz. Fakat çoğunlukla Ankara, emniyet tarafından yapılan soruşturmayı doyurucu görmüyor. Örnek veriyorum Diyarbakır'daki dayısının ifadesinin de alınmasını isteyebiliyor. Biz de Emniyet kanalıyla Diyarbakır'daki dayısının ifadesini aldırıyoruz. Tabi bunların her biri süreç alan şeyler. Genelde kişilerin kimlik talebi bu nedenle ret yiyor. Resmi süreçte en çok yoran konu, ilçe emniyet araştırması oluyor. Çünkü kişilerin akrabalarına ulaşamıyorlar. İlçe emniyetten evrak bize geç geliyor. Ya da DNA testi bizi uğraştırıyor. Çünkü çok zaman alıyor. DNA testi özelde yaptırılmıyor. Devlet hastanelerinden istiyoruz. Eski yönetmelikte önceden İl Jandarmaya sorulmuyordu. İl göç idaresine sorulmuyordu. Yeni yönetmelikte bu çıktı. Bunlar vatandaşa ekstradan yük getirdi. Ankara bunun da araştırılmasını istiyor. İl jandarmaya, il göç idaresine yazı yazıyoruz geliyor. Bunlar bize zaman kaybettiriyor. Bunlar olmadığında ne kadar az kuruma yazı yazarsak kolay oluyor daha hızlı geliyor cevaplarımız. Kişi zaten emniyet tarafından araştırılırken tekrar dosyasının İl jandarmaya gönderilmesine bir şey diyemiyoruz. Süreci Ankara belirliyor. Bana sorsalar Ankara'nın sürecini kolaylaştırmalarını isterim. Biraz önce de belirttiğim gibi bu insanlar sahipsiz insanlar, sokakta kalan insanlar. İstenilen evrakları, yazışmaları, DNA testini bize tam getiremiyorlar. Getiremedikleri zaman süreç kitleniyor (Emekli nüfus memuru F. Bey, 65 yaşında).

3.2. Kimliksizliğin Ortaya Çıkardığı Sorun Alanları

Vatandaşlık kimliğinin varlığı, hak sahibi olmakla eş tutulmakta ve diğer tüm hakların yolunu açan bir anahtar olarak görülmektedir. Vatandaşlık kimliği bulunan bireyler devletin koruması altına girmekte ve o devletin bir parçası olmaktadır. Vatandaşlık kimliğine sahip olmak, bireyler açısından sosyal içerme için bir mekanizma oluşturmaktayken; kimliğin eksikliği durumu ise sosyal, politik ve ekonomik hayata katılımı etkileyerek kimliksiz bireyler için birçok farklı sorunu beraberinde getirmektedir (Griffin, 2021). Teksoy (2021), bu sorunları eğitim, sağlık, sosyal güvenlik sistemlerinden yararlanamama; kamu hizmetlerinden mahrum kalma; ekonomik zorluklar yaşama; seyahat edememe; bankacılık işlemlerini gerçekleştirememe; hukuki işlem yürütememe ve mirasçı olamamak şeklinde sıralamakta ve bu sorunların kimliksiz bireylerin yaşamlarını olağan biçimde sürdürebilmelerinden alıkoyacağını dile getirmektedir. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler de söz edilen sorunların varlığını ispat etmekle birlikte aynı zamanda kimliksizliğin bireysel açıdan psikolojik, toplumsal açıdan ise baskı ve ayrımcılık içeren boyutta sorunlar yarattığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu bölümde bahsedilen sorun alanlarına ilişkin analize yer verilmiştir.

3.2.1. Eğitim Hakkından Yoksun Kalma

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve daha nice uluslararası belgelere göre eğitim hakkı, evrensel ve temel bir insan hakkı olarak görülmesine rağmen marjinal grupta yer alan birçok çocuk bu haktan yararlanamamaktadır. Palik (2020), marjinal grupta yer alan bu çocukları, yasa dışı göçmen statüsünde bulunanlar, vatansızlar ve vatandaşlık kimliği bulunmayanlar olarak sınıflandırmaktadır. İlgili sınıflandırma içerisinde yer alan, vatandaşlık kimliği bulunmayan bireyler araştırmanın konusunu oluşturmakta ve kimliksizliğin yarattığı en önemli sorun alanlarından birinin eğitim hayatından dışlanmak olduğunu belirtmektedirler. Kimliksiz olmalarına rağmen katılımcıların üçte ikisinin belirli bir sınıfa kadar misafir öğrenci olarak okula kabul edildiği üçte birinin ise hiç okula

gidemediği görülmüştür. Kimliği olmadığı için okula kabul edilmeyen ve okuma yazmayı ebeveynleri ile çevresindeki arkadaşlarından öğrenen katılımcıların paylaşımları şu şekildedir.

Bana göre kimliksiz olmanın yarattığı en büyük eksiklik bir okula gidememek. Çünkü bütün arkadaşların okula gidiyor, bir şeyler öğreniyorlar hem de eğleniyorlar ama sen kimliğin olmadığı için okula kabul edilmiyorsun, onlarla eğlenemiyorsun, bir şey öğrenme hakkın olmuyor. Anı biriktiremiyorsun, okul hayatın olmuyor çok ezik bir durum bu (John Doe 1, erkek, 24 yaşında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

Okul yüzü göremedim çünkü kimliğim yoktu. Kimlik olmayınca hiçbir okul kabul etmedi. Okuma yazmayı çevremdeki çocuklardan öğrendim. Hiçbir kardeşim okula gidemedi. Okula gidip kayıt yapmak istedim. Kaydım yapılmadı çünkü Türkiye Cumhuriyeti kimlik numaram yoktu (Jane Doe 1, 24 yaşında, İstanbul, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimlik olmayınca annem beni okula gönderemedi. Annem çok istiyormuş ben okuyayım, gelişmiş, eğitilmiş bir insan olayım diye ama kimlik olmayınca ne okula gönderebilmiş ne de herhangi bir kursa eğitime yazdırabilmiş. Kendisi bana evde okuma yazma öğretti. Bir de Özbekçe öğretti (Jane Doe 7, 20 yaşında, Özbekistan-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olmalarına rağmen katılımcıların üçte ikisinin, belirli bir sınıfa kadar “misafir öğrenci” adı altında okula kabul edildiği görülmektedir. Okula kabul edilen katılımcılar, kimlik çıkarmak için yasal işlemlerini başlattıklarını ve yakında kimliklerinin çıkacağını okul müdürüne açıklamalarıyla, “misafir öğrenci” adı altında kabul aldıklarını belirtmişlerdir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2014), bu uygulamanın gelişmekte olan bazı ülkelerde de var olan bir durum olduğunu nüfus kaydı bulunmayan çocukların okula başlaması ve devam etmesi için okul müdürlerinin yetkilerini kullandığını bildirmektedir. İnisiyatif alan okul müdürlerinin aracılığıyla okula gitmelerine izin verilen ancak kimliğine, okula devam edilen süre içerisinde sahip olamadığı için okul hayatı yarım kalan ve mezuniyet belgesi bulunmayan katılımcıların anlatıları aşağıdaki gibidir.

Kimlik olmadığı için okula kabul edilme imkânım yoktu. Ama tanıdıklar vasıtasıyla okul müdürü ile iletişim kurdum. Kimliğimi çıkarmak için yasal süreç başlattığımızdan ve kısa süre içinde kimliğimi alacağımızdan bahsettik okul müdürüne. Müdüre öyle söyleyince o da “madem kimlik çıkacak kimliğin çıktığında diğer arkadaşlarından ve yaşımın gerisinde kalma” dedi ve beni misafir olarak okula kabul etiler. Ama baktık ki bir iki sene sonra kimlik çıkmıyor. Sonra ben ilkokuldan sonra okula gidemedim. Benim kimliksiz olduğum için okula yasal bir kaydım da olmadığı için bana ilkokul diplomamı veremediler. Orada dosyada kaydım var ama sistem üzerinde bir resmi kaydım yok (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Ancak ilkokul 5. sınıfa kadar, tanıdıkların okul müdürüne kimliği yakında çıkacak ricası ile “misafir öğrenci” olarak okuyabildim. Okul bittikten sonra diploma alacaktım kimliğim olmadığı için alamadım. İlkokulu okuduktan sonra kimlik hala çıkmadığı için daha bir şey yapamadım sonrasında okul hayatı bitti. Sonrasında okumaya devam etmek okula gitmek istedim ama kimliksizlik engeldi (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Diğer katılımcılarla benzer şekilde Jane Doe 3 de kimliği olmamasına rağmen ilkokul 3. sınıfa kadar okula gidebilme fırsatı yakalamış ancak bu fırsatı “misafir öğrenci” olarak kabul edilmesiyle değil, Millî Eğitim Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)’nin, 2003 yılında ilköğretim çağındaki okula kaydı olmayan kız çocuklarını okullaştırmayı amaçlayan “Haydi Kızlar Okula” kampanyası ile elde ettiğini açıklamıştır.

Okula Sezen Aksu’nun Haydi Kızlar Kampanyası ile 3. Sınıfa kadar gidebildik. Çünkü kimlik sorunu karşımıza çıkmaya başladı. 3. sınıftan sonra da okuyabilirdim, ama bizim 1 tane müdürümüz vardı. Müdürümüz beni istemedi okulda. O yüzden maalesef okuyamadım, yani 5-6 sınıflara kadar götürme fırsatları vardı ama okutmadılar. Kimliğim olmadığı için herhangi bir şeylere giremediğim için kayıtlarda yer alamadığım için bu şekilde uğraşmak istemediler açıkçası. Listede arkadaşlarımızın adı-okul numarası yazıyorken bizim adımız o listede yazmıyordu.

Biz böyle 1-2 sene boyunca okula gidebildik. Daha sonra hatta ben sormuştum ben öğretmenime seneye de sizinle birlikte mi devam edeceğiz diye, o da dedi ki seneye sen olmayacaksın bu okulda başka bir okula mı geçiyorum diye sorduğumda hayır dedi kimliğin yok o yüzden okuyamayacaksın dedi. Söyledikleri çok ağrıma gitmişti. O kadar dışlanmış hissetmişim ki kendimi. Sonra okuldan çıktım zaten (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).).

Söz konusu katılımcının okulu bırakmasına neden olan kimliksizlik sorununun aynı zamanda okul sistemi içerisinde yer alan diğer unsurlar ve öğretmenler tarafından da dışlanmayı beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu dışlanmayı, sınıf yoklama listesinde isminin bulunmaması, kendisine özel okul numarasının olmaması ve karne alma heyecanı yaşayamaması nedeniyle deneyimleyen Jane Doe 2'nin vurguladığı “farklılıklar” kanıtlar niteliktedir.

Okula gidiyorum ama bir farklılık olduğunu anlıyorum. Çünkü arkadaşlarım herkes yoklama alınırken burada derken ben burada demiyorum yokum yani. Sadece her gün gidiyorum sınıfa, öyle okul numaram falan da yok. Sınıflarda mesela sınav oluyoruz. Kim ne yazıyorsa onu yazıyordum numara olarak sınav kağıdına. Karne günü oluyordu ilkokulda. Ben de yabancı olduğumu idrak etmişim artık 3. Sınıftan sonra anlamaya başlamıştım. Panik atak geçiriyordum son bir hafta. Midem bulanıyordu, kusacaktım artık. Bana karne vermezlerse utancımдан söyleyemeyeceğim arkadaşlarıma beş mi aldım, dört mü aldım diye. Ya da bana sorunca ne aldın, takdir mi, teşekkür mü diye, kimseye gösteremeyeceğim diye istiklal marşına bile kalmadan kaçardım, eve giderdim. Herkesin karne heyecanı olur mesela. Tatile gidersin mesela. Ama bana karne vermiyorlardı. Gururum kırılıyordu. Bir keresinde okul müdürümüz değişmişti ve karne zamanına yakın zamanlardı o zamanlar. Bilmiyordu beni, okul ile de çok fazla ilgisi yoktu. Karnemi almaya geldim dedim korka korka. O kadar şakalaştık ettik çok mutluyum karnemi alacağım için. İsmimi aradı, karnen yok dedi bana. Allah'ım nasıl üzüldüm, nasıl üzüldüm. Çünkü hani dedim ki bu kadar şakalaşıyorsa benimle, iyi davranıyorsa bana karnemi verecek. Çünkü benim için çok önemli bir konu bu. Normal bir insan

karnemi alır çıkarım diye düşünür ama benim her sene meçhul karne alıp alamayacağım (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların tamamına yakını, okul çağına gelmeleriyle birlikte akranlarıyla aralarında farklılık olduğunu hissettiklerini ve bu farklılığın kimliksiz olmalarından kaynaklandığını böylelikle kimliklerinin olmadığına ilişkin ilk farkındalıklarının o zaman ortaya çıktığını belirtmektedirler.

Biz ta ki okul çağına gelene kadar kimlik çıkarmayla ilgili hiçbir şey yapmamış ailem. O zaman okula gitmek için başvuru yaptığımızda kimlik yoktu. Orada öğrendim ben okula gidemeyeceğim zaman (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Aklım kimliğimin olmadığına erdiğinde 8 yaşımıydım. Sokakta oynarken arkadaşlarımız okuldan bahsediyordu. İşte “seneye ben okula gideceğim, bugün okula gideceğim, yarın okula gideceğim” diye. Çantalarını takıp gidenleri görüyorduk. Anneme “biz neden okula gidemiyoruz” diye sorduğumuzda “gideceksiniz” diyordu. Böyle bir senemiz geçti. Okula gidemedik. Okula gidenlere bakıyorduk sadece (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Mahallede arkadaşlarım okula giderdi. Ben neden gitmiyorum derdim. 8-10 yaşlarında kimliğimin olmadığını anladım. Okumayı çok istedim arkadaşlarım okula giderken ama kimliğim olmadığı için okula gidemedim. Eğitim hayatım olmadığı için üzüldüğüm çok oldu. En azından okula gidebilseydim, arkadaşlarımla ders dinleyebilseydim, sınıfta şakalaşmalarımız olsaydı. Okuma yazma bilirdim, bir diplomam olmasa bile bir okuldan mezun olurdum, burayı bitirdim derdim (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

3.2.2. Sağlık Sisteminden Yararlanamama

Sağlık sisteminden yararlanabilmek bireylerin yaşam kalitelerini artırmak için alabilecekleri en temel hizmetlerden biri olarak değerlendirilmekte ve ayırım yapılmaksızın her bireyin sağlık hakkının bulunduğu belirtilmektedir (Ladner ve ark.,

2014). Söz konusu bu hakkın varlığına, Türkiye Cumhuriyeti'nin tabi olduğu 1982 Anayasası'nın 56. ve 60. maddelerinde de değinilmekte ve Anayasa tarafından her bireyin sağlık hakkı güvence altına alınmaktadır. Ancak Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği'nin 67. maddesinde yer alan “*Hasta kabul memurluğuna gönderilen her hasta kimlik belgesini...hasta kabul memuruna vermek zorundadır. Bu belgeyi vermeyenler, (acil vakalar hariç) kuruma kabul edilemezler. Acil vakalarda kimlik belgesinin en kısa zamanda sağlanmasına çalışılır*” ibaresi ile vatandaşlık kimliği bulunmayan bireylerin genel sağlık hizmetlerinin dışında tutulduğu görülmektedir. Araştırma bağlamında kimliksiz bireylerle gerçekleştirilen görüşmeler ilgili hükmün doğruluğunu göstermekte ve katılımcılar kimlikleri olmadığı için devlet hastanelerinde sağlık hizmeti alamadıklarını bu nedenle kimliksizliğin en çok hissedildiği alanın sağlık konusunda olduğunu şu sözlerle dile getirmektedirler.

En zoru hastaneye gidememek ve sağlık imkanlarından yararlanamamak. Kimliği olan bir vatandaş ister Türk ister Suriyeli olsun hastalanınca ne güzel hastaneye gidebiliyor. Yaşadığı hastalığın, çektiği ağrıların kötü huylu mu olduğunu neden kaynaklandığını bilme şansı, ilaç alma imkânı oluyor. Ama ben burada doğup burada büyüdüğüm Türk soylu olduğum bu mahallenin dışına çıkmadığım halde kimliğimi alamıyorum. Ne yaptıysam ne kadar çabaladıysam kimliğimi alamadım. Kimliksiz olunca hastaneye gidemiyorum. Hastaneye gitsem bile içeri alınmıyorum. Kimliğim yok çünkü. Kimliğiniz yoksa siz yoksunuz. Varsınız ama yoksunuz. Ülkemin imkanlarından, Türk olarak sahip olduğum haklardan yararlanamıyorum. Dışlerim sızlıyor dışçıye gitmek istiyorum gidemiyorum (John Doe 7, 53 yaşında, Kırklareli-Tataristan, birinci kuşak kimliksiz).

Kimlik yoksa hastane de yok. Hiçbir hastaneye gidemiyorum. Şimdi hiç gitmediniz mi diyebilirsiniz. Gittim ama tıpış tıpış geri geldim. Kimlik olmadan muayene etmediler. Hiçbir yere hiçbir devlet dairesine gidip işlem yapamıyorum. Benim hayatımda günlük yapabildiğim tek şey bir markete gitmek, çünkü kimliğin sorulmadığı tek yer orası (Jane Doe 6, 20 yaşında, Azerbaycan-Gümüşhane, birinci kuşak kimliksiz).

2012 yılıydı. İş yerinde baygınlık geçirmişim. Beni hastaneye götürmüşler ama kimlik olmadığı için giriş yapamadıkları için muayene etmemişler. Patronuma bu kimliksiz, sorumluluk alamayız demişler ve bana hiçbir işlem yapılmamış. Kimliğim olmadığı için insan yerine konulup bakmamışlar. İneklerin bile kulaklarında küpeleri yani kimlikleri var ve onunla tedavi oluyorlar. Ama bak biz bırak insanı bir hayvan kadar bile değer görüp hastaneye giremiyoruz

(Jane Doe 1, 24 yaşında, İstanbul, ikinci kuşak kimliksiz).

Devlet hastanesine çok acil durumda kalmadıkları sürece gitmediğini dile getiren katılımcılar, zor durumda kalıp gittiklerinde ise doktorların inisiyatifine bağlı şekilde muayene olabildiklerini ve doktorların bu inisiyatifini ancak ölüm noktasına geldiğinde kullandıklarını paylaşmışlardır.

Doğumdan önce bir düşük yapmıştım ve ben bunu anlamamıştım. Hastaneye gidip baktırmıştık. Özel hastanede para karşılığı bakıyorlar zaten. O zaman gittiğimizde herhangi bir sağlık sorunu yoktu bebeğimin. Daha sonra düşük olmuş ama ben bunu fark etmedim. Fark etmediğim için beni zehirledi. Ben o sırda babamın evindeydim misafirliğe gitmişim. Birden kanamam başladı ve hastaneye gitmem gerekiyordu eğer gitmezsem bebek ölmüş ve kanıma karışmaya başlamış. Parçalarının biri mideme biri karnuma yerleşerek beni zehirlemeye başlamış. Beni apar topar devlet hastanesine götürdüler. İnanın hastanede bana bakmadılar. Kimliğim olmadığı için. Ben sancı içinde kıvranırken araya babam, amcam falan girdi. Neyse ücreti biz karşılayalım yeter ki bakın falan dediler. Birkaç tane doktor gezdim hiçbirini bakmadı. Son olarak bir doktorun yanına girdim. Kanamamı görünce “bu insan ölecek başınıza kalacak alın bunu ameliyata” dediler. Beni o şekilde uyutup ameliyata aldılar. Gözümü açtığımda, zaten ben öliyorumuşum 15 dakikam varmış. Ameliyata alınmasam ölecekmişim. Kimliksizlik yüzünden canımdan bile olacak duruma geldim (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliğim olmadığı için hastaneye çok zor durumda kalmadıkça gitmiyordum. Hani hatırlıyorum annem diyordu ki “Hasta yani çocuğum hani bakın ne olacak”. Yapamayız, nasıl bakalım, doktor seni görmek isterse görür diyorlardı anneme.

Hasta olup gittiğimizde hep bu tarz bahsettiğim muhabbetler oluyordu doktorla annemin arasında (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Hastaneyle hiçbir bağı yok. Yaşayabildiğin kadar yaşa. Yaşayamadığın yerde öl. Motor kazası geçirdim. Kimliksizim dedim. Kaburgam kırık halde beni 3 saat beklettiler hastanenin girişinde. Nasıl işlem yapacaklar diye. Sonra kavganın gürültüsü çıktı orda. Artık acıdan bayılıyordum. Dayımlar geldi bekleyecek durumu yok dedi. O şekilde aldılar içeriye. Sonra zaten özel hastaneye sevk ettiler. Devlet hastanesi bakmıyor, uğraşmıyor. Hastaneye gidip anlatıyorsun durumunu ben bir şey yapamam diyor (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Beyin kanaması geçirmesi nedeniyle devlet hastanesine acilden giriş yaparak ameliyatı gerçekleştirilen ancak ameliyat sonrası tedavisi devam etmesi gerekirken kimliği olmadığı için tedavisi yarıda bırakılan ve farklı hastanelerde tedavi süreci devam eden Jane Doe 10'un yaşadığı zorlu süreç doktorların inisiyatifine bağlı olarak kimliksiz bireylerin deneyimlerini gözler önüne sermektedir.

Beyin kanaması geçirdim ve Haseki hastanesinde ameliyat oldum. Çünkü kimlik çıkarmak için kemik yaşı ve DNA testi işlemlerim orada devam ediyordu ve oraya acilden giriş yaparak alındım. Kabul etmeselerdi aksi takdirde ölecektim. Tabii işlem yaptılar ama kimliksiz diye yaptılar. Annemin imzasını, babamın imzasını aldılar o şekilde ücretsiz ameliyat oldum. Ama sonrasındaki tedavi sürecinde kimliğim yok diye anjiyo yapmadılar. Çünkü ameliyat sonrasında ikinci bir kanama oluştu. Anjiyo ile beyin damarında tıkanıklık mı olup olmadığı neden kanama oluştuğuna bakılacaktı. Ameliyat sonrası yoğun bakıma alınmıştım. Yoğun bakım süreci uzamıştı. Uyutuldum, uyanmaz dediler, tepkileri yok, çocuk komada ümit bağlamayın demişler. Sürekli anjiyo yapacağız demişler ama sırf kimliğim olmadığı için anjiyo yapmadılar. Anjiyo olması gerekiyor, dışarda siz paranızla 100 bine mi 30-40 bine mi ne kadar olur bilemeyiz yaptırın dediler. Sonra ben özel bir hastanede anjiyo oldum. Doktor, ben belirli bir yere kadar girip anjiyo yaptım gerisine girip devam ettiremedim bir sıkıntı var gerisinde dedi. Sıkıntının ne olduğunu bilmiyorum ben bıraktım kapattım dedi. O özel hastaneden CD'lerimi aldılar. CD'lerim

tanıdıklar vasıtasıyla FSM hastanesine Kardiyovasküler bölümünde bir doktora gösterilmiş ve o doktor beni 5 saatlik süren bir ameliyata aldı. Kanamanın nedenin de beyin damar yumağı olduğunu söylemiş ve ailemi insan yerine koyarak açıklamalarda bulunmuş. Sonra bu süreci Haseki hastanesindeki doktoruma anlatmışlar. Anjiyo CD'sini gördüğü halde ilk ameliyatta gördüğü kanamayı tetikleyen damar yumağını bildiği halde bize yine açıklama yapmadı. Ölümünden döndüm ailem öldü dirildi ama o doktor sırf kimliksiz olduğum için ailemi insan yerine koyup açıklama yapmadı. Bir şey soruyorlarmış doktora, hemen lafı ağzına tikiyormuş ailemin. Uzun süreli baş ağrılarım oldu psikolojik dedi. Psikolojik tedavi aldım ve sorunun psikolojik olmadığı anlaşıldı yine hiç ilgilenmedi bizimle. Bizim bildiğimiz ağır ameliyat geçirmiş bir hastanın doktoruyla irtibatı olur. Telefonunu verir, sıkıntını bana anlat der, hastası onu arar. Biz böyle biliyoruz doktorları. Ben migren hastası değilim ki. Beyin kanamalı bir hastayım ve sürekli ağrı çekiyorum. Rahat geçirdiğim bir anım olmadı. Kimlik yüzünden doktorlar bile çok çileler çektiler bize (Jane Doe 10, 24 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Bazı devlet hastanelerinin kimliksiz bireyleri kabul ettiğini belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Ancak bahsi geçen katılımcılar, devlet hastanesinin ekonomik maliyet anlamında özel hastaneden farkı olmadığını ve kendilerine dışlayıcı tavırlarda bulunulduğunu ifade etmektedirler.

Sağlık sorunları alanında çok zorlanıyorum. Bazı devlet hastaneleri kimliksiz parayla kabul ediyor ama çok pahalı her şey. Ben de özel hastaneye gittim özel hastaneye. Bende polikist çıktı. Şeker de çıktı aynı zamanda. Tedavi olmam gerekiyor ama sürekli doktora gidemiyorum. Para yetiştiriyor. Özel hastanede bir muayeneye girdiğimde 500 TL para veriyorum. Bu sadece muayene parası. Bu durum devlette de böyle. Devlet hastanesine gidemiyorum. O da özel kadar para istiyor çünkü. Annem çok ağır kanser hastası, son evrede. Annemi götüremiyorum doktora. Annemin hastalığı için birkaç defa devlet hastanesine gittim. Onda da özel hastane kadar para istediler. Hatta özelden daha fazla para istiyor devlet hastaneleri (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Devlet hastanesine kimliğim olmadığı için gitmedim. Paranla gitsen de çok uğraştırıyorlar ya da özel hastaneler kadar para alıyorlar ya da hiç ilgilenmeyip “köpek muamelesi” yapıyorlar. Özel hastaneye de gözümde aşırı yaşarma vardı. Beni çok rahatsız ediyordu artık onun için gitmiştim. Özel hastanenin de muayene ücreti fazlaydı ve doktor gözlük de yazmıştı. Sigortam olmadığı için muayene ücretini kendim karşıladım. Gözlüğün fiyatının tamamını da. Kimliğim olsaydı devlet hastanesine giderdim. Gözlüğümün maliyetinin bir kısmı ve muayene ücretim devlet tarafından karşılanırdı. Yani kimliksizlik her türlü karşına çıkıyor. Allahtan ki bir ciddi, kötü hastalığım, ameliyatım olmadı. Kötü bir şey olsa özel hastanede işin içinden çıkamazsın ki. En ucuz bir ameliyat 15-20 milyar özel hastanede (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Kamu hastanelerinin vatandaşlığı bulunan ve birçok hakka sahip olan “normal” bireylere göre, kendilerine daha toleranslı davranması ve ekonomik anlamda yardımcı olması gerektiğini vurgulayan Jane Doe 3 ancak tam tersi bir durumun söz konusu olduğunu ve ekonomik olarak istismar edildiklerini açıklamaktadır.

Devlet hastanesi bana masraf çıkartıp başından savmaya çalışıyordu. Gittiğim hastaneye benim geçici TC'm var beni vatansız kaydedin diyordum. Bana yardım edecekleri yerde 500-600 TL'lik fatura çıkarıyorlardı. Özel hastane ise sadece paraya bakıyordu. Bir kan testi yapalım diyordu. Bir serum takıp iyisiniz deyip gönderiyordu. Sadece paraya bakıyordu. 200 TL gibi bir ücret alıyordu ama devlet bundan 500-600 TL ücret istiyordu ve muayene etmemek için de elinden geleni yapıyordu. Ölecek kadar kötü durumda olduğunuzda sizde bakıyordu sadece daha iyi durumdaysanız size bakmıyordu. Onu da başlarının derde girmemesi için yapıyorlardır. Çünkü bir insan ölüyor sonuçta. Evet, bende Allah'ınızdan bulun deyip çıkmak zorunda kalıyordum. Bir gün çok hastalanmıştım. Kemiklerim kırılırcasına ağrım vardı. Hastaneye gitmek zorunda kaldım. Devlet hastanesine gideyim belki iyi birine denk gelirimde beni muayene ederler dedim. Gece 01:00'de gittim. Çocuk neyimin olduğunu sordu. Bende ateşim var çok üşüyorum dedim. Odaya geç ateşine tansiyonuna baksınlar dedi. Geçtim baktılar. Durumumu anlattım gerekirse ödemesini yaparım dedim zaten ödemesini yapmadan hiçbir şekilde

bakmıyorlar. Tamam, ödemesini çıkartalım dediler ve bana getirdikleri ücret 1500 TL üstüydü. Bunların içine daha eklenecek testler de vardı yani benden 2500 gibi bir rakam istiyordu devlet. Yani düşünün üşümem var gribim ödeyeceğim rakam 2500 TL (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Görüldüğü üzere vatandaşlık kimliği, bir bireyin ücretsiz tıbbi tedaviye erişimindeki önemli bir araçtır. Kimliği bulunmayan bireylerin, ücretsiz sağlık hizmetlerine erişemediği veya kimliğe sahip olan bir bireyin yaptığı ödemeden daha fazlasını ödediği görülmekteyken, kimliği bulunan bir bireyin ise sağlık ödemelerinin bir kısmının devlet tarafından karşılandığı görülmektedir.

Gece iş çıkışı bıçaklandım ve ambulansla özel hastaneye götürülmüşüm. Baygınlıktan ambulansı kimin çağırdığını nasıl gittiğimi bilmiyorum. Tedavimi gördüm tam çıkacağız ücret istediler. O zamanki parayla yani 2010 yılında çok para 2 buçuk milyar istediler. Çok sinirlendim. Ne olur dedim anlayın benim bunu verecek param yok dedim. O zaman polis çağıracağız dediler. Ne olur polis çağırmayın çünkü bizim kimliğimiz yok dedim. Sonra patronum gelmişti. O parayı ödemişti ama o zaman çok üzül müştüm niye biz bunu yaşıyoruz diye. Çok fazla para istemişlerdi kimliğimiz olmadığı için, sigortamız olmadığı için özel hastane (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Herhangi bir hastaneye gidip muayene olamıyorum. Ücretli muayene olmak istesem 500-600 TL civarı rakamlar isteniyor. Bende bunu karşılayamıyorum. Kimliksizlikten dolayı sigortam vs. olmadığı için (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Vatandaşlık kimliğine sahip olmanın, sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek açısından kritik önemde olduğunu belirten Cody (2009), aynı zamanda hayati önem taşıyan çocukluk aşılarını yaptırmak ve bulaşıcı hastalıkları önlemede de oldukça önemli bir işleve sahip olduğunu belirtmektedir. Kimliği olmadığı için aşılarının çoğunu yaptıramayan katılımcıların konuya ilişkin paylaşımları kimliğin söz konusu işlevini ortaya koymaktadır.

Hiçbir aşımı yaptıramadım. Sadece okulda aşı yapılıyordu iki koldan ama bize yapılamayacaktı çünkü öğrenci sayısına göre aşı gelmişti. Bir tane öğretmenim vardı onun rica minnetiyle bize de aşı yaptılar. Onun haricinde aşı olmadım kimlikten dolayı olamadım. Benden dolayı kızım da kimliksizdi. Kızıma da rica minnetle üç tane aşı yaptırabilmiştim. Kimliğim olmadığı için insanlar uğraşmak istemiyordu sana acınası bakıp gönderiyordu. Doğru düzgün aşılarını yaptıramadım (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliğim olmadığı için aşılarımı yaptıramadım. Okulda aşı yapıyorlardı ama sayılı gelmişti o yüzden bana kalmadı. O yüzden kendimi hep korumaya çalıştım hastalığa yakalanmamak için. Çok şükür yakalanmadım da. Kimlik olmadan bırak aşığı normal bir iğne bile olamazsın (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olmaları nedeniyle aşı gibi hayati ve ücretsiz sağlık olanaklarından yararlanamayan katılımcılar, sağlık sisteminin, kimliği bulunan bireylere sağladığı ücretsiz imkanlardan yararlanabilmek için kanunen suç teşkil etmesine (5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Madde 268) karşın yakınlarının kimliklerini kullanarak devlet hastanesinde işlem yaptırdıklarını paylaşmaktadırlar.

Bir keresinde çok hastalandım. Abimin eşinin kimliği ile götürdüler beni. Yani başkasının kimliği ile. Bu dolandırıcılığa geçiyor ama elde olan bir şey değil mecburuz. Para yok ne yapacaksın. Bende yok beş kuruş, abimde yok beş kuruş ev geçindiriyor (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Ben çoğu şeyi kardeşimin kimliği üzerinden hallediyorum. Eski kimlikler varken kardeşimin kimliğiyle gidiyordum. Kan testi mesela. Kızılay'da kardeşimin kan grubu yazmıyor. Benim kan grubum yazıyor. Ben kan verdim. Benim kan grubum yazıyor Kızılay'da. Kardeşim gitse yalancı çıkar. Mesela yakınımıza kan lazım oldu. Kardeşimin kimliği ile ben gidip kan verdim. Elimden geldiğince de hastaneye gitmiyorum. En son yeni kimlikler çıkmadan önce kullandım. Hatta yeni kimlikte de kullanabilirim diye saç modellerimizi aynı kestirip kimlik fotoğrafına koydurdum.

Sonuçta birbirimize biraz da olsa benziyoruz. Gidebildiği yere kadar gitti kimliğini kullandım (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Yakınlarının kimliklerini kullan(a)mayan ve hastaneye gitmek için hiçbir maddi imkânı olmadığını belirten katılımcılar ise sağlık sorunu yaşadıkları zaman çaresizce ya eczaneden reçete gerektirmeyen ağrı kesici ilaçlar aldıklarını ya komşularından hastalığına iyi geleceğini düşündükleri rastgele ilaçlar tedarik ettiklerini ya da yakınlarının kendi kimliklerine aile hekimliği aracılığıyla o ilacı yazdırdıklarını açıklamaktadırlar.

Benim kalbimde bir sorun var bana kardiyojolojiye gideceksin diyorlar. Kardiyojolojiye gideceğim ama kendi kimliğimle gideceğim. Ben şimdi 30-31 yaşındayım. Yengemin kimliği 43-44 yaşında. Çünkü bana bakacaklar sen bu kadar yoksun diyecekler. Yaşımı da göstermiyorum ben. Beni 22-23 sanıyorlar. Hayır 92 doğumluyum ben diyorum. Bana bazen de inanmıyorlar yaşımdan dolayı. Şimdi ben nasıl gideyim yengemin kimliğiyle kardiyojoloji doktoruna. Arada çok yaş fark var. Zaten yaşımla da göstermiyorum hemencecik anlarlar benim olmadığımı. Eh gidemiyorum eczaneden ilaç alıyorum, içiyorum. Oradan komşulardan onlardan bunlardan onların kendi hastalıkları için kullandıkları ilaçları öylece yapııştırıp gidiyoruz. O ilaçlar da bazen iyi geliyor bazen de daha çok hasta ediyor beni. İyi gelirse içmeye devam ediyorum. İyi gelmezse bırakıyorum o ilacı. Kendi kendime ayakta kalmaya çalışıyorum işte ne yapayım başka (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Ben başkasının kimliğini kullanıp da hiçbir işimi yapmaya çalışmadım. Çok katlanamaz duruma gelmedikçe hastalığım ağrı kesici ile tedavi oluyorum. Gidip eczaneden ağrı kesiciler alıyorum reçete gerektirmeyen. Bağımlı gibi en ufak bir ağrım olduğunda hastalanacak gibi hissettiğimde günde 3 kez kullanıyorum ağrı kesiciyi. Allah'a şükür ciddi bir hastalığım yok. Allah bana o yardımı yaptı işte. Allah en büyük yardımı bana hastalık konusunda yaptı. Çünkü doktora gidemezdin. Evde var 6 nüfus. Parayı hastaneye versem evdekiler aç kalır. Ciddi hastalığım olsa

da gidip tedavi olma imkânım yoktu (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliğim olmadığı için ilacı olduğu fiyatıyla bize satıyorlar. Sigortamız olsa mesela o ilacı 12 TL'ye falan alabilecekken ben o ilaca 50 TL veriyorum. O yüzden de komşularda falan varsa o ilaç onlardan alıyorum. Yoksa da eğer bir yakınım kendine o ilacı yazdırıyor sağlık ocağında. Ben de oradan karşılamaya çalışıyorum. Sağlık konusunda çok sıkıntı yaşıyoruz (John Doe 5, 34 yaşında, Ahıska, birinci kuşak kimliksiz).

Sağlık alanında yaşadıkları zorlukların, kimliksizlik sorununu en çok hissettiren alan olduğunu ifade eden katılımcıların tamamına yakını, Covid-19 salgınıyla birlikte sağlık alanında yaşadıkları sıkıntıların arttığını ve salgının kendilerini tamamen çaresizleştirdiğini ifade etmektedirler.

Bir gün çok hastalandım. Kesin Covid bulaşmıştı. Devlet hastanesinin acilinden giriş yaptım, çok kötüydüm, ateşim vardı kimliksiz olduğum için kabul etmediler. O halde ölüyorum hastalıktan özel hastaneye gittim, 350 TL'ye test yaptılar ama testim negatif çıktığı için hiçbir şey yapmadılar. O zaman da bazen testler yanılabiliyordu. Benim testimin de yanlış çıktığını düşünüyorum. Çünkü çok ateşim vardı, tüm vücudum kırılıyordu. Bir serum verdiler gönderdiler. Kimliğim olsaydı devlet hastanesi bana bakardı. Bir test daha yapardı, Covid ilacı verirlerdi. Ama ben hiçbir şekilde ne tedavi olabildim ne de ilaç alabildim (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Salgından önce öyle böyle idare ediyordum kendimi. Az çok ağrılarımın neden olduğunu biliyordum ve ona göre para olursa doktora gidiyordum. Olmazsa da eczaneden ağrı kesici ya da abimin kimliği ile ilaç alıyordum. Öylece atlatıyordum. Ağır bir hastalığım yok çok şükür. Ama bu salgın çıkınca en ufak bir hapsürsam korkuyorum. Doktora da gidemiyorum. Zaten normal zamanda kabul etmiyorlar. Salgında hiç kabul etmezlerdi. Ortalık kaynıyordu ölen çoktu, nasıl geçtiği bilinmiyordu. Doktorlar da kimseye elini sürmüyordu bize mi bakacaktı bir

de. Hastalığı geçirsem de hastaneye gidip ücretsiz test yaptıramadım. İlaç da kullanamadım. Ama çok korku içinde geçirdim hastalığı, Allah düşmanımı bile benim düştüğüm duruma düşürmesin (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Covid belirtilerini taşıdığı ve sağlık durumu oldukça kötü olduğunu için devlet hastanesine acilden giriş yaptığı halde hastaneye kabul edilmeyen, nöbetçi doktor tarafından tedavisi gerçekleştirilmeyen hatta kimliksizliğiyle ilgili hakaretlerde bulunulan ve hastalığın etkilerini korku içinde çaresizce bir hafta boyunca yaşayan John Doe 9'un deneyimi, kimliksiz bireylerin Covid-19 salgını sürecinde yaşadıklarını örneklendirir niteliktedir.

Bir gece hastalandım ateşim 40 derecenin üzerine çıktı. Artık dayanamıyordum bir insan olarak mecbur kalarak kabul etmeyeceklerini bile bile devlet hastanesine gittim. Orada kadın doktora hasta hasta kimliğimin olmama nedenini anlattım. Resmi sürecimin devam ettiğini de belirttim ve ateşim olmuş 40 derece belki Covid de olabilirim doktorun umuruna gelmedi. Bana ya sen nasıl kimliksiz geziyorsun, nasıl sorumsuz insansın ve sen nesin tarzında konuşmaya başladı. Hakaret etti, alay etti benim durumumla. Ben de çok sinirlendim. Doktora kızdım, bağırdım. Polis çağırdı ve polislerden beni yakalamasını istedi. Eğer alay etmeseydi ve bana durumu kardeşim devlet kanunudur, sizi vatandaşlık kimliğiniz olmadığı için tedaviye alamıyoruz şeklinde ifade etseydi ağzımı açmazdım. Polis de geldi baktı, beni taniyordu bana güzel kardeşim bak ben senin durumunu biliyorum ve anlıyorum da dedi. Beni kendi arabasına bindirdi evime getirdi. O doktor kadının gösteremediği anlayışı bana gösterdi ve beni anladı. Sonra eve ambulans ve polis geldi ama kimliğim olmadığı için hiçbir tedavi yapılamadı bana. Ben o acının içinde 7-8 gün kıvrandım. Bir de hastalığı çocuklarıma bulaştırırım korkusu da çok yıprattı beni. Çocuklarıma bulaşırsa ne olacak onlara kim bakacak diyordum. Ne test yaptırabiliyordum ne hastaneye gidebiliyordum. Neyin ne olduğunu bilmeden atlattım ağrı ve korku içinde. Aşı çıktı aşı da yaptıрма hakkım yoktu. Böyle rezil bir durum işte yaşamaksa bu yaşadığım şey (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

3.2.3. Ekonomik Fırsat ve Kaynakların Yetersizliği

Vatandaşlık kimliği bulunmayan bireylerin eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişim hakkının olmaması hayata iyi bir başlangıç yapma fırsatını kaçırmalarına, çocuk yaşta çalışma hayatına atılmalarına aynı zamanda gelecekteki istihdam olanaklarının da kısıtlanmasına neden olmaktadır (Cody, 2009). Konu ile ilgili vatandaşlık kimliği bulunmayan katılımcıların tamamı, kimlikleri bulunmadığı için istedikleri eğitimi alamadıklarını, eğitim alamamaları nedeniyle bir meslek sahibi olamadıklarını ancak kimlik gerektirmeyen veya kimliksiz olarak kendilerini kabul eden işverenlerin yanında çalıştıklarını ve erken yaşta çalışma hayatına atıldıklarını belirtmişlerdir.

İş konusu belimi büken en zor konu. Kimliğimiz olmadığı için okuyamadık, bir meslek sahibi olamadık. Yoksa ben de isterdim bir baltaya sap olayım. Şimdi de kimse iş vermiyor, kahvelerde çalışıyorum. 14 yaşında çalışmaya başladım hala da çalışıyorum. Seyyar satıcılık yapıyorum sıkma portakal suyu satıyorum geçimimi öyle sağlamaya çalışıyorum. İş imkânın sıfır. Beni birisi tanıyacak ki bana bir iş verecek. Yoksa kimse işe almıyor (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Zamanında okula devam edemedik kimlik yok diye. Kimliksiz yapabileceğim tek iş inşaatta çalışmaktı orada küçük yaşta çalışmaya başlayarak hayata atıldım. Sürekli inşaat işçiliğinde çalıştım sonra. Kimliğim olmadığı için sigortalı işe ne girebildim ne de beni o tarz işlere aldılar. Beni işe almıyorlardı çünkü her şeyde kimlik istiyorlardı. İnşaat işinde de çalışırken kimliğim olmadığı için çok zorluk çektiğim dönemler oldu. İnsanlar korkuyordu kaza olur, inşaattan düşerim başıma bir şey gelir diye. Beni korkarak çalıştırıyorlardı. Ufak tefek kazalar da oldu zaten olmadı değil. Arkadaşlar vasıtasıyla başka bir işe gittiğimde kimliksiz olduğumu öğrendiklerinde de beni işten çıkarıyorlardı. İnşaat işi tehlikeli olduğu için başıma bir şey gelebileceği korkusuyla (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olmaları nedeniyle eğitim hayatından yoksun kalan bireylerin çalışma yaşamına erkenden atıldığı ve kimliksizliğin çocuk işçiliği sorununu beraberinde getirdiği görülmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (2021) tarafından, çocuk işçiliğinin artış oranına ve artışın altında yatan nedenlere ilişkin yayımlanan rapor söz konusu durumu desteklemektedir. Rapora göre, çocuk işçiliğinin yükseliş nedenleri arasında Covid-19 salgınının etkileri, göçle ilgili yaşanan sorunlar ve vatandaşlıkla ilgili yasal kimlik belgelerine bağlı yasal sorunlar yer almaktadır. Dolayısıyla vatandaşlık kimliğinin bulunmamasının çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilmekte ve katılımcıların paylaşımlarıyla ilgili tespit doğrulanmaktadır.

Kimliksiz olduğum için ilkokula kadar okula gidebildim. Sonra gidemediğim için okuyamadım. Okul da olmayınca mecbur çalışacaksın. Bir mesleğim olmadığı için çalışabileceğim işler çok sınırlıydı. İlk önce 14-15 yaşında Laleli’de seyyar satıcılık yaparak elma, erik, limon satarak geçimimi sağlamaya çalıştım. Sepetin içine koyardım meyveleri kapı kapı esnafı gezerdim. Esnaf da çocuğuz diye alışveriş yapardı az çok bir şeyler alırlardı. Belediye, zabıta, polis sürekli beni kovalıyorlardı. Onlardan kaçarak işimi yapmaya çalışıyordum. Yakalandığım zaman polis sattığım meyvelere el koyardı. Sonra toptancıya gidip tekrar meyve alırdım satış yapabildiğim parayla. Bana da bir şey kalmazdı ancak aldığımı satabiliyordum ortada para yoktu. Polis el koymasa yine üç beş kazanıyordum ama sattığım ürünlere el koyunca para kazanamıyordum. Karakola götürdüklerinde polis beni bir gece nezarethanede tutardı. Sen niye seyyar satıcılık yapıyorsun, git bir yerlerde çalış diyordu. E ne yapacaksın kimlik yok, eğitim almamışım, başka bir becerim yok, maddi durumlar sıkıntılı. Bu yüzden mecbur çalışacaktım (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Annem Covid-19 salgınından bu yana çalışamıyor. Çünkü hastalıkları var ve hastalık bulaşırsa doktora gidecek bir gücümüz yok. O zamandan beri evimizin geçimi benim üzerimde. Yani o zamandan beri ben sanayide çalışıyorum. Tek başıma çalışarak geçimimizi sağlamaya çalışıyorum. Ama asgari ücret almıyorum. Asgari ücrete yakın bir ücretle çalışıyorum. Sigorta para mı da vermiyorlar. Verebildiğimiz

ancak bu diyorlar. Ben de yaşamımı sürdürmek için açıkçası bu şartları kabul ediyorum ve 3-4 seneden beri çalışıyorum (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Çocuk yaşta çalışma yaşamına atılmak zorunda olduğunu belirten katılımcılar, kalıcılığı olmayan kayıt dışı işlerde kısa süreli çalıştıklarını, sosyal güvencelerinin bulunmadığını, istismara açık konumda olduklarını ve kimliksiz oldukları için işverenler tarafından sömürülmelerine boyun eğdiklerini dile getirmektedirler.

12 yaşındayken bir esnaf lokantasında çalışıyordum hafta sonları. Ondan sonra bir kozmetikçiye girdim yine bir lokantada çalıştım. Sonra bir otele girdim. O otelde ful yabancıları çalıştırıyordu. Gerçekten çok zor şartlarda çalıştırıyordu. Bir hafta kalabildim orada. Benim mesela otelde havuz başında garsonluk yapacaksam akşam beni mesaim bitmesine rağmen sahil restoranına yolluyorlardı çalışayım diye. Otelde asgari ücretle çalışacaktım. Fakat bir hafta ancak dayanabildiğim ve kimliğim olmadığı için bir haftalık ücretimi vermediler. Ondan sonra bir kafeye girdim. Orada 3 yıl çalıştım. Oradan bir otele girdim orada çalıştım. Ben 15TL'ye de çalıştım 20 TL'ye de çalıştım. Bana ne verirlerse kabul ediyordum. Çünkü benim seçme şansım yoktu (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Evimin kirasını, faturalarını ödemek için acil çalışmam gereken durumlarda beni 1500 TL'ye işe alıp bunu 700-800 TL'ye düşürmeye çalışanlar bile oluyordu. Çalıştığım güne saate bakıp daha maaşım gelmeden kesmeye çalışıyorlardı. Yaptığımız iş çok zorluydu. Sabah yedi de gidiyordum ve bir sürü insanın dırdırıyla uğraşıyordum. Üçe dörde kadar asla oturamıyordum, altıya kadar çalışıyordum. Yemek yemeye bile fırsatımız olmadığı halde birde paramızı kesmeye kalkışıyorlardı. Öyle öyle birçok yerden sıkıntı çektim. Yani sömürmek istediler. Ben de bazı yerlerde susmak zorunda kaldım çünkü bana göre iş yoktu (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Hunter (2019), vatandaşlık kimliğinin devlet ile birey arasındaki bağlantıyı sağlamada, yasal olanın tesis edilmesinde ve kayıt dışılığın önüne geçilmesinde

belirleyici bir işlevi olduğuna değinmektedir. Ancak katılımcıların haklarını savunacakları bir kimlik belgeleri olmadığı için küçük ve orta ölçekli işletmelerde hatta büyük firmalarda kayıt dışı şekilde düşük ücretlerle çalıştıkları görülmektedir.

Etrafımda benimle aynı işi yapanlar benden kat kat fazlasını alıyordu. Hiçbir şeyi eksik yapmadığım halde hakkım ödenmiyordu. Sonra oradan çıkıp arkadaşımın yanına başka bir işe girdim. Orada da kimliğim olmadığı için maaşımdan falan kesmeye kalkıştı. Arkadaşta bir yere kadarmış onunla da anlaşımadım. Kimliğimin olmadığını biliyordu. Nasıl olsa SSK'sı yok para vermek zorunda da değiliz diye düşündü. Oradan da çıkıp büyük bir kafeye girdim. Orası da yeni açılmıştı. İki sene orada çalıştım bulaşıkçı olarak. Daha sonra orası da verdiği maaştan çok iş yapmamı istediler. Üç işi birden yapmam istendi bunu da kimse kabul etmezdi. Kabul etmediğim için o işten de ayrıldım (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Her gittiğim yerde maddi olarak eziliyorum kimliksizliğim yüzünden. Arkadaşıma zam yapıyorlar bana yapmıyorlar. Maaş olarak sesimi çıkartamadığım çok yer olmuştur yani. Arkadaşım benden daha fazla alıyordu bana sigorta yapmadığı için bir hakkım olmadığı için daha az para veriyorlardı. Ben kendi isteğimle çalışmaya devam ediyordum. Çünkü maddi durumumuz kötüydü zaten. Benim de bir şekilde para kazanmam gerekiyordu aileme destek çıkabilmek için kendi isteğimle işe başladım ve her türlü haksızlığa göz yumdum (Jane Doe 8., 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Düşük ücretle çalışmak zorunda kaldığı için kazancı evin giderlerini karşılamada yetersiz kalan Jane Doe 7, bu yüzden ek işlerde çalıştığını ancak çalıştığı ek işlerde de asgari ücretin yarısını aldığını belirtmektedir.

Çalışıyorsunuz, iş hakkının yarısını alıyorsunuz. Ben iki yerde çalıştım, sırf evimi geçindirebilmek için. Hem arkadaşımın yanında çalışıyorum hem de çocuk bakıyorum. Özbek çocuklar var kendi arkadaşlarımızın. Beni tanıyor, çocuğumu dövmez, ona sövmez, deyip akşama kadar benim çocuğuma bak. Mesela diyelim ki

normalde çocuk bakıcıları 500-600 dolar alıyor ama evine gidiyor yani çocuğu kendi evinde bakmıyor. Ben kendi evimde bakmayı kabul etmek zorunda kalıyorum. Almam gereken ücretin çok çok altında 500 TL ye bakıyorum. Çünkü çocuk sahibinin istediği şartlara razı olanı kabul ediyorlar. Razı olmayanı kabul etmiyorlar. Başka yerlerde mesela asgari ücret 1000 TL. size 500 TL veriyorlar. Aslında normal bir ücret alsanız geçinebilirsiniz ama asgari ücret alamıyorsunuz ki geçinebilesiniz. Yoksulun da altındasınız yani yoksulun da yoksulu. Çalışmak isteğiniz var, elinizden de geliyor. Ama bunu yapamamak çok acı. Her şeyden yoksun olarak yaşıyorsunuz. Baba yok, aile yok. Hiç kimse yok. Çünkü siz yoksunuz. Bu çok acı bir durum (Jane Doe 7, kadın, 20 yaşında, Özbekistan- İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların yarısı, kimliksiz olduklarının bilinmesi nedeniyle istismar edildiklerini bu yüzden bazı durumlarda kimliksiz olduklarını sakladıklarını ve sakladıkları durumlarda güzel fırsatlarla karşılaştıklarını açıklamaktadırlar.

Bir hastaneye denk geldim. Ben önce işi sordum. Bize acil eleman lazım dediler. Günlük işlerde de günlük sigorta yapılıyor. Ben de sigorta yaptırmayacağımı söyledim. Onlar da sigortaya gerek olmadığını hastanedekilere bir şey söylemeden çalışmamızı söylediler. Ben de size de bir zararı yoksa çalışayım dedim. İki haftalığına anlaşmıştık ama oradaki müdürler beni çok beğenmiş beni kadroya almak istediler. Oraya da herkesi almıyorlarmış. Medicana'da çalışıyordum. Kimliğim olmadığı için gidemedim (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Aslında bana girdiğim işlerde çok disiplinli ve sıkı çalıştığım için SSK'nızı yapmak istiyoruz diyorlardı. Kimliğinizi bize verin diyorlardı. Ben de yalan söylemek zorunda kalıyordum kimliksiz olduğumu öğrenmesinler diye. Babamdan maaş alıyorum o yüzden sigorta yapmak istemiyorum götürebildiğiniz yere kadar götürebilir misiniz diyordum. Kimi kabul ediyordu kimi de kabul etmiyordu. Böyle bir buçuk sene kadar çalıştım. Ben çok çalıştığım için emeğimin karşılığını istedim. Sabah beşte gelip akşam on birde çıkıyordum. Sadece uyumak için vaktim oluyordu çok çalışıyordum. O çalıştığım yerin sahibi hatta beni dükkâna ortak yapmak istedi

ama kimliğimin olmadığını bilmiyordu. Ben de o kadar param yok dedim. Karşıma böyle çok fırsat çıktı (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliği bulunmadığı için karşısına çıkan fırsatları değerlendiremediğini belirten John Doe 10, kimliksizliğin aynı zamanda bir girişimde bulunmasını engellediğini de şu sözlerle anlatmaktadır.

Kimliğimin olmadığını bilmeyen bir çevrem var sonuçta herkese söylemiyorum. Beni çok sever ve sayarlar. Önemli bir adam olarak görürler biraz da kılık kıyafetim, ağırlığımdan, sözümün eri olduğumdan dolayı. Bana bir güvenlik işi ayarlamışlardı ama giremedim. Nasıl gideceksin adam sigorta yapayım diyecek kimlik yok mu diyeceğim. O iş olmadı. Biraz birikimim var kimliğim olsaydı onunla iş yeri açardım. Kendim yapardım, kurardım işimi. Niye başkasına vereyim. Diyelim ki olsun 40-50 milyar para ile bir yer açabilirsin. Bir çiğköfteci açarsın, başka yemeklerin olduğu küçük bir dükkân açarsın ya da büfe tarzı bir yer bakarsın. Sonuçta kendin kazanırsın. Şimdi gittin açtın elindeki parayla bir yer. Devlet dairesine gidip ruhsatını çıkarman gerekecek. Devlet dairesine kimliksiz giremezsin ki ruhsat çıkarabilesin. Kimliğin yok dükkân kendi üzerine olmayacak. Kontrat, sözleşme yapma şansın yok yine kimlik yok. Bir şey alamayacaksın dükkâna kimliksiz. Çünkü malzeme alabilmek için dışarı gidip toptancıları gezmen gerek. E kimliksiz bir yere gidemezsin. Derdini anlatana kadar dükkân kapalı mı kalacak. Dükkânı kim bakacak. Birinin üstüne dükkânı alsan kimseye güvenemezsin. Ben bununla yol yürüyeyim, birlikte yolculuk yapalım diyemezsin Yarın öbür gün o adam seni iki dakikada satar. Nereye kadar gideceksin. Kimliğin olmadığı için bir şey de ispatlayamazsın. Kolay değil yani her türlü engel (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Görüldüğü üzere, kayıtlı bir sektörde istihdam edebilmek veya bir işletme açabilmek yasal birtakım işlemlere, yasal işlemlerin gerçekleşmesi ise vatandaşlık kimliğinin varlığına bağlı olmaktadır. Vatandaşlık kimlik belgesi, iş gücüne katılabilmek, vergi mükellefi sayılmak, sözleşme yapabilmek, kredi alabilmek, kamu ve özel sektör fırsatlarına erişim sağlayabilmek, mülk sahibi olabilmek, seyahatte

bulunmak ve banka hesabı açabilmek için gerekli olmaktadır. Yasal bir kimliğe sahip olmayan bireyler bu işlemlerden hiçbirini gerçekleştirememektedir (Ladner ve ark., 2014). Konu bağlamında vatandaşlık kimliği olmadığı için bahsedilen işlemlerin hiçbirini gerçekleştiremediğini ifade eden katılımcıların paylaşımları bu durumu kanıtlamaktadır.

Ben Esenyurt 'un yerlisiyim. Benim kimliğim olsaydı ben farklı bir insan olarak hayatıma devam edecektim. Ben Esenyurt 'un yerlisi olmama rağmen altıma bir araba alamadım. Bir arsa alamadım. Ben Esenyurt tarla iken bu dönemlerde buradaydım, yerlisiydim Esenyurt 'un, geç evlendim, inşaatta çalışıyordum. En hızlı genç olduğum, gece gündüz çalıştığım, çok para kazandığım dönemlerde ben inşaat bitirirdim, çok çalışırdım. Çok elime fırsatlar geçti ama ne oldu hiçbir şey yapamadım, biriktiremedim. Kimliksizlik benim için hem büyük bir yokluk hem de büyük bir kayıp, büyük bir maliyet, büyük bir külfet. Öyle bir daire, bir arsa, bir araba sahibi olamamak değil. Kimliğim olmadığı için hiçbir şey yapamadım, hiçbir şeye sahip olamadım. Adıma kayıtlı bir şeyim yok. Benim kaydım yok ki adıma bir şeyler kayıtlı olsun. Benim bir varlığım kaydım olmadıktan sonra, bir araba, bir tapu, bir gayrimenkul ne alabilirdim, kimin adına alabilirdim, kime güvenebilirdim. Benim üzerimde şu anda bir mavi gömlek var sadece o bana aittir. Başka da bir şeyim yok (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Birikim yapmak istiyorsun bankaya para atamıyorsun. Paraya ihtiyacın oluyor kimseden alamıyorsun. Kimlik olsa bir kredi kartı olurdu. Bir banka hesabım yok. Banka hesabım olsa elime ne geçti mesela 5-10 TL geçti atardım banka hesabıma. Damlaya damlaya göl olur hesabı az da olsa benim için birikim olurdu. Ama onu bile yapamıyorsun yani. Kimliğim olsa ben çalıştığımı birikim yapabilirdim. Benim belimi büken kimliksizliğim (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların yukarıda bahsedilen işlemler arasında, en çok yakındıkları konulardan birinin de kişisel bir banka hesabının bulunmamasıyla ilgili olduğu görülmektedir.

Bir beş kuruş paran oluyor götürüp güvenli bir yere koyamıyorsun. Eve hırsız girer korkusu taşıyorsun. Ya çekyatın altına koyuyorsun ya yastığın içine koyuyorsun ya tencerenin içine saklıyorsun ya saksının içine gömüyorsun ya da çorapların içine saklayıp o çorabı da çamaşır dolabında ayrı bir yere saklıyorsun. O sakladığın yeri de unutuyorsun. Vay haline o zaman. Bin bir türlü zorlukla karşılaşıyorsun. Ama bir banka hesabın olsa rahat olursun. Bir sıkıntın olduğunda birikim yaptığın parayı hesabından çekebilirsin (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Yola çıktım. Yanımda da belli bir miktar nakit vardı bana yeteceğini düşünmüştüm. Kuzenim ve kız arkadaşıyla yemek yedik. Kuzenimde de nakit olmadığı için ben ödedim hesabı. Sen öder misin ben sana daha sonra veririm dedi bende tamam dedim. Daha sonra tekrar bir yere gittik. Orada da kart geçmiyormuş. Nakit lazım oldu verir misin dedi veririm dedim. Sonra kuzenimin o parayı bana vereceğini zannettim. Öyle öyle ayırdığım paranın yarısı gitti. Kuzenim de bana paramı vermedi. Sadece bana bir bilet aldı Urfa'dan Ankara'ya aktarmalı olarak. Yolda da beş kuruşum kalmamıştı mecburen Ankara'da inmek zorunda kaldım. Ankara'da da kız kardeşimin arkadaşı vardı ona telefon ettim. Gelip beni alır mısın benim param da yok burada kalakaldım dedim. Bir banka hesabım olmadığı için kimse bana para da yollayamadı. Sonra kız geldi beni aldı onun evine gittik. Orada kardeşlerimi arayıp bana para yollar mısınız dedim. Arkadaşının hesabı üzerinden bana para yolladılar yoksa hiçbir şekilde para alamazdım (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Bir yere giderken bana 1000 TL yeter dedim ama gidince 1500 TL gibi bir miktar lazım oldu. Alsanız olmuyor almasanız olmuyor. Almasanız bu sefer yolda paranız yetmiyor. Ehliyetim, kimliğim ya da banka kartım olmadığı için yolda kaldığım çok oldu. Çok zorlandım. 10 TL'ye bile ihtiyacım olduğu zamanlar oldu kartım da olmadığı için parasız kaldım. Bunu bir başkasına da diyemiyordum para hesabım yok diyordum (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olmaları nedeniyle vatandaşlık kimliğinin sağladığı yukarıda bahsedilen birçok haktan yoksun kaldığını ifade eden katılımcılar, yoksunluklarının

Covid-19 salgınıyla birlikte daha da “katmerlendiğini” ve salgının ekonomik olarak en çok kendilerini etkilediğini belirtmektedirler.

Salgın başladığı ilk zamanlar, o ilk önlemler alındığında çok sıkıntılar yaşadık maddi olarak. Biz günü birlik çalışan insanlarız. Bir güvencemiz yok maaşımız yok. Tamamen evde kapalı kaldık. Yasaklar vardı her şeyde kimlik kontrolü yapıyorlardı. Bu durum bizi daha çok zora soktu. Hem pandemi hem de kimlik yok dışarı çıkıp rızkımızın peşinde koşamadık. Sonra biraz önlemler gevşeyince HES kodu çıktı. Pandemi döneminde HES kodu olmadan kimseyi çalıştırmıyorlar. Eee ne yapıyorsun arkadaşından HES kodu alıyorsun. Ötekinden alıyorsun. Birinin başka bir şeyi olunca Covid olunca gidiyorsun ötekinin HES kodunu kullanıyorsun. Ötekinin kimlik numarasını kullanıyorsun böyle devam etti. Şimdi önlem kalmadı da rahatız eskiye göre (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Salgının patladığı zaman kilitlendik resmen. Ama evde hapis hayatı yaşadık. İşe gidemedik. İş olmayınca kazanç da olmadı çok sıkıntı çektik. Hanımın babası benim babamlar destek çıktı. Çünkü kimliğim yoktu çalışamadım. Çay ocağında çalışıyordum. Her yer kapatılınca çay ocağında kime çay satalım. Biz de dükkânı kapattık. Sonra salgın biraz hafifleyip önlemler kalkınca iş yerini açtık ama bizim işlerin geliri düştü. Artık bırakmaya kadar geldi. İş yerinin sahibi de çay ocağını bana bıraktı 3 senedir. Al işlet ne çıkarsa çıksın, çıkmazsa da aç kal bana ne deyip gitti. 3 senedir ben de bakıyorum ama ben de bırakmak zorundayım bu gidişle. İşler kötü, bir çıkış yolu yok yani. Herkes çayını kimseye bulaşmayayım hastalık kaparım diye bireysel yapıyor. Herkes su ısıtıcı almış, makine almış. Alıyor demlik poşet çayını da demliyor. Mecbur kalmadıkça çay içmiyor, çay ocağından çay istemiyor (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Pandemi öncesi de ekonomik olarak sıkıntılar yaşadığını ancak durumu idare ettiğini belirten John Doe 9, pandemi ile birlikte ekonomik anlamda oldukça zor günler yaşadığını şimdi ise pandeminin piyasaya olan etkisi nedeniyle hala yaşamakta olduğu sıkıntılı dönemin devam ettiğini aşağıdaki ifadeleriyle dile getirmektedir.

Pandemiden önce öyle böyle geçiniyorduk. Pandemi ile birlikte iş yapamaz olduk. Ortamı biliyorsunuz o dönemi neler olduğunu. Pandemi öncesi günlük kazancım 300-400 TL idi inşaatta. Ancak her gün işe gidersem geçimimi sağlıyordum. Benim 5 tane çocuğum var. 4 tanesi öğrenci, okuyor. Günlük işe gitmesem nasıl geçineceğim. Ama pandemide gidemedim. Pandemi öncesi zaten kimliksizim diye kaçak göçek yaşıyordum yakalanmayayım, işimden olmayayım diye. Bir yere gidilecekse işe amcaoğullarının arabasına biniyordum. Arkada gidiyordum. O zaman arabaya binip de gidemedim. Her şey yasaktı, seyahat yasaktı. Arabada kim var kim yok kimlik soruluyor, HES kodu soruluyordu. Öyle olunca da işe gidemedim. Maddi çok sıkıntı çektik çok. Esenyurt 'ta durumu olmayan fakir insanlara yardım yapıldı. Ama biz alamadık. Çünkü bizim varlığımızdan devletin haberi yoktu yani kimlik yoktu. Hak talep edemedik. Şimdi tabi biraz daha rahat ama şimdi de piyasa durgun kimse iş yapmıyor. İş yapacak olan da benle mi uğraşacak. Başıma bir şey gelse dert yükü. Adam gidiyor kimliği olanla çalışıyor başıma dert açılmasın diye. Öyle olunca da bu durumda en çok etkilenen biz olduk (John DOE 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Özellikle göçmen bireylerden dünyaya gelen kimliksiz bireyler, salgının ekonomik maliyetini, yabancı oldukları için işten ilk kendilerinin çıkarılmalarıyla deneyimlediklerini ve salgının kendilerini ekonomik olarak daha da savunmasız hale getirdiğini açıklamaktadırlar.

Salgında çok sıkıntılar yaşadık. Yabancı olduğum, kimliğim olmadığı için ilk beni işten çıkardılar. Türk vatandaşını işten çıkarmıyorlar. Evde oturdum bir buçuk yıldır. Hiçbir hak da talep edemiyorum. Devletin evraklarında bulunmadığınız için "MAL" gibi, hiçbir hak da tanınmıyor. Devlet de sizi sormuyor, kimse de sormuyor. Kimsesiz yani. Anlayacağınız bu salgın en çok bizi etkiledi, zaten yoktuk, iyice battık (Jane Doe 7, 20 yaşında, Özbekistan- İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Ekonomik olarak çok zorlandım. Zaten bütün Türkiye olarak çok zor günler geçirdik ama biz daha çok darbe aldık. Vatandaş olanlara destek çıkıldı, ne bileyim maaşı olanlar vardı. Olmayanlara da az da olsa yardım yapıldı, devlet destekli

krediler verildi. Devletin en azından onlardan haberi vardı. Bizim hiçbir maaşımız yok, güvencemiz yoktu. Devletin bizden haberi yoktu. Biz yabancı olduğumuz için hiç böyle şeylerden yararlanamadık. O yüzden beni ve ailemi ekonomik olarak çok zorladı (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Bu pandemi döneminde en çok zarar gören bizim Ahıskalı Türkler oldu. Asgari ücretin daha aşağısında çalışıyorlardı zaten. Pandemi döneminde işler durduktan sonra işçi çıkarma diye bir olaylar oldu biliyorsunuz. Ama bu sefer devlet müdahale edip işçi çıkaramazsınız dedi. İşçi çıkarma yasası çıkardı. Bu sefer işverenler, çalışma izni olmayan, resmi kaydı bulunmayan işçilerini çıkarmaya başladı. Böyle olunca bizim Ahıskalı Türkler mağdur oldu. Vatandaş olmayanları çıkardı. Dolayısıyla ceza da almadı, tazminat da ödemediler. Kolay yoldan bizimkileri çıkardılar işten ve çok insan o dönem çok ağır bedeller ödedi o zaman (John Doe 5, 34 yaşında, Ahıska, birinci kuşak kimliksiz).

3.2.4. Siyasal Katılımda Rol Almama

Siyasal katılım, ülkede yaşanan konular hakkında karar verme süreçlerine dahil olmayı ve bu süreçlerde yer almayı içeren bir kavram olarak ifade edilmektedir. Bireylerin siyasal katılım davranışı gösterebilmeleri, vatandaşlık kimliğinin varlığından geçmektedir (UNDP, UNSD ve UNİCEF, 2020). Söz konusu hakkı, vatandaşlık kimliğine sahip olan bireyler kullanabilmekteyken kimliği bulunmayan bireyler ise diğer temel hak ve özgürlüklerden dışlandığı gibi siyasal katılım hakkını kullanmaktan da dışlanmaktadırlar.

Bizim zaten ne yapmaya hakkımız var ki siyasal açıdan da bir şey yapmaya hakkımız olsun. Hasta olduk hastaneye mi gidebildik, okula mı gidebildik. Rahatça dışarıya mı çıkabildik. Biz zaten görünmeyiz. Görünmez adam nereye gidip oy kullanacak. Nasıl oy kullanacağım kimlik yok. Kimlik yokken bana oy mu kullandırırılar. Ben ancak izin verdikleri sürece olanı biteni izlerim. Benim fikir beyan etme gibi bir şansım da olamaz. Geçenlerde arkadaşlarla aramızda

konusuyoruz. Partilerden konuşuyoruz. Ben de o sırada kendimi kaptırdım saydırıyorum bir partiye seçimlerde görüşeceğiz demişim o esnada. Herkes birden gülmeye başladılar. İlk başta neye güldüklerini anlamadım. Sonra durumu izah ettiklerinde fark ettim oy verme gibi bir şansımın olmadığını (John Doe 1, 24 yaşında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

Ben çevremde sevilen biriyim, ağırlığımla bilinirim. Herkes de bilmez kimliksiz olduğumu ancak birkaç kişi bilir. Ben kimliksiz olsam da şu anda taraftarı olduğum partinin çalışmalarına katılırım. Parti içinden de arkadaşlarım bir çevrem ağırlığım var kendimce. Beni sayarlar. Bir gün partiden arkadaşlar bana bu mahalleden muhtar adayı sen ol dediler bana. Benim de bu durum çok hoşuma gitti ama kimliğim olmadığı için yok ben uğraşamam dedim arkadaşlara. Ben bu işlerde hayır için bulunuyorum dedim. Kimliğim olsa hemen gidip aday olurdum ve seçilirdim de. Kimliksiz olunca ne seçebiliyorsun ne de aday olabiliyorsun (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Türkiyede doğup büyüdüğünü ve kendisini Türk vatandaşı olarak gördüğünü belirten Jane Doe 2, buna rağmen ülkede yaşananlarla ilgili hiçbir karar verme sürecine dahil olamadığını ve ne dayatılırsa onu yaşamak zorunda kaldığını açıklamaktadır.

Ben burayı seviyorum, buralıyız, ailem de burayı benimsedi. Ben burada doğdum, buranın vatandaşıyım ama buranın hiçbir şeyinden yararlanamıyorum. Hani oy hakkım bile yok. Hâlbuki burada yaşıyorum. Buranın her şeyine alışkınım. Buranın devlet başkanını seçmek istiyorum ama hiç oy hakkım yok mesela. Yani ne dayatılırsa onu yaşamak zorundayım şu anda (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), vatandaşlık kimliği bulunmayan bireylerin seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma haklarının söz konusu olmadığını, siyasi faaliyette bulunma hakkının yalnızca vatandaşlığı bulunan veya vatandaşlık kimliğine sahip olan Türk vatandaşlarına verildiğini “Siyasi Haklar ve

Ödevler” başlığı altında yer alan Madde 67’de açıkça ifade etmiştir. Madde 67’de yer alan “*Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir*” ifadesi (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022) kimliksiz bireylerin siyasi katılım hakkının olmadığını net bir şekilde göstermektedir. Ancak katılımcılar, karar alma ve verme süreçlerine dahil ol(a)masalar bile Türkiye’de yaşanan olayların kendilerini de etkilediğini, kimliksiz olmalarına rağmen ekmeğe, faturalara, otobüs biletine, kiraya vergi ödediklerini ve ülkedeki enflasyonun ve kira artışlarının kendilerine yansıdığına dikkat çekmektedirler.

Benim oy kullanma, kendi mahallemdaki muhtarı seçme, belediye başkanına oy verme, ülkenin iktidarının kim olacağını belirlemek için oy verme hakkım yok doğru ama bu saydıklarımın hepsi verdiği kararlarla benim hayatımı etkiliyor. Bizim evde en çok tüketilen şey ekmek. Ekmekten vergi alınıyor bu ülkede. Bu fakir bu zengin denilmiyor. Ekmeği de en çok biz fakirler yiyoruz. Ekmeğe en çok vergi veren de biziz. Kimse demiyor bize sen kimliksizsin hiçbir hakkını alamıyorsun ama yazık ekmeğe vergi veriyorsun sana ekmek bedava diye. Kimliksiz de olsan almaya gelince yok ama vermeye gelince varsın. Hakkını alamazsın, başındakini seçemezsin, ben de bu ülkenin vatandaşıyım ben de varım diyemezsin ancak bedel ödersin, kıyıda köşede itilip kakılırsın (Jane Doe 1, 24 yaşında, İstanbul, ikinci kuşak kimliksiz).

Vallahi oy verme hakkımız yok ama zamları hissediyoruz, kiraya yetişemiyoruz, pazardan eli boş dönüyoruz. Akpile kadar vergi alınıyor. Hani biz kimliksiziz oy verme hakkımız yok. Nasıl oluyor vergi alınıyor bizden. Kimliksiz de olsan bu ülkedeki her şey bizi etkiliyor (Jane Doe 10, 24 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Türkiye’de olanlar beni de etkiliyor, ben de kirada yaşıyorum. Ben de fatura ödüyorum, vergi veriyorum. Gelen zamlar beni de sarsıyor. Türkiye’deki her şey Türk vatandaşlık kimliğine sahip olmasam bile beni de etkiliyor. Fakat Türk vatandaşı Türkiye’de olup bitenlere, yapılan zamlara, enflasyona, kira artışlarına

karşı bir şey söyleyebiliyor ama ben söyleyemiyorum. Ben söylediğimde beğenmediysen çık git diyor. Dolayısıyla bu tarz durumlarda geri çekilip geri adım atıyoruz, susuyoruz. Oysa bir vatandaşlığımız olsa, çıkar gösterir, kardeşim senin kadar benim de bu ülkede söz söyleme fikir bildirme hakkım var. Al bu da benim kimliğim derim yani (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Siyasi katılım hakkı bulunmayan katılımcıların tamamına yakını ülke gündemini takip ettiklerini, ülke gündemiyle ilgili siyasi fikirlerini beyan etmekten kendilerini alıkoyamadıklarını fakat kimliksizlikleri nedeniyle düşüncelerini dile getirme noktasında çekimser kaldıklarını belirtmektedirler.

Mesela bir şeyde bir ortamda siyasi fikirde bulunacağım örneğin. Şu siyasetçinin şu tavrını beğenmedim, Türkiye için bu fayda sağlamaz dediğimde geldiğin yere git o zaman diyorlar. Senin geldiğin yerde çok mu iyi, beğenmiyorsan çek git diyen patavatsızlar oluyor. Türk vatandaşlığım olsa onlara çıkarır gösteririm. Derim ki bakın ben buranın vatandaşıyım, seninle aynı hakka sahibim. Oy kullanma, fikrimi bildirme, düşüncemi söyleme hakkına sahibim derdim. Her ne kadar milli duygularım buraya ait olsa da ailem yabancı uyruklu olduğu için bu tarz konularda fikrimi bildiremiyorum. Kendim aslında siyasetle çok ilgileniyorum. Fakat böyle durumlarda sessiz kalmak zorunda kalıyoruz. Fikrimizi bildiremiyoruz. Fikrimi bildirdiğim zaman da oy ver de görelim diyorlar. O zaman diyecek bir şey kalmıyor. Sana ne olduğunu hatırlatıyorlar çünkü (John Doe 5, 34 yaşında, Ahıska, birinci kuşak kimliksiz).

Bir keresinde kuzenlerimle oturmuş haber izliyorduk. Haberlerde siyasi partilerin kanal İstanbul projesi ile ilgili atışmaları vardı. Kuzenlerimin ikisi aynı partiyi tutuyorlardı ben de farklı bir partiyi destekliyordum. Onlar kendi partilerine sahip çıkınca ben de kendi partimle ilgili bir şeyler söyledim. Bana dönüp “sen ne konuşuyorsun bizim iki oyla bile bir şeyleri değiştirme söz sahibi olma hakkımız var. Ya sen ne yapabilirsin burada bize çene çalmaktan başka o partiye ne desteğin olabilir ki” dediler. Benim o kadar çok zoruma gitti ki bu durum (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz bireylerin siyasi katılım hakkından yoksun kalmalarıyla ilgili olarak, karar verme ve alma süreçlerine dahil olamadıkları, ülkede yaşanan gelişmeleri takip ettikleri, bu gelişmelerden etkilendikleri ve bu gelişmelere ilişkin fikir beyan ettikleri takdirde dışlayıcı tavırlarla karşılaştıkları görülmesine rağmen siyasi katılım haklarının bulunmamasının kendilerini en çok genel ve yerel seçimler yaşandığı zaman etkilediği görülmektedir.

Benim yaşıtlarımda kimliğimin olmadığını söylediğim arkadaşlarım vardı. Bilenler sormuyordu ama kimliğimin olmadığını bilmeyenler bana oyunu kime vereceksin diye soruyorlardı. Ben de buna vereceğim falan diyordum. Nerde kullanacaksın oyunu diyenlere burada bizim okulda kullanacağım diyordum. Yalan söylemek zorunda kalıyordum. Oy kullanamamak o kadar zoruma gidiyordu ki. Bir ara gidip müracaat etsem oy kullanırlar mı acaba diye düşünmüştüm. Sonra yok, gidip de orada insanlar durumunu öğrenmesinler dedim vazgeçtim. Kesin reddederler zaten diye kendimi avutuyordum. Çok kötü bir durum herkes oy vermeye giderken siz oturup bekliyorsunuz. Bu ülkenin vatandaşısınız, yurt dışından bile insanlar gelip oy kullanabiliyor ama siz bir köşede oturuyorsunuz (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Seçim günü geldiğinde herkes oy kullanmaya giderdi. O gün onlar için oy kullanmak bir iş olurdu. Herkes heyecanlanırdı kendi partisi için oy atmaya giderken. Ben kendi partimi çok benimsemem bile bir şey yapamazdım. Sadece televizyondan seçim sonuçlarını izlerdim. Mahallede herkes oyunu atıp sen hangi partiye oy attın muhabbeti yaparken ben onlarla böyle konuşmalar yapamazdım. Birbirleriyle şakalaşıyorlardı, “sen kesin şu adama attın o partiyi seviyorsun, bize bile laf ettirmiyorsun” diye. Benim oy atma gibi bir hakkım olmadığı için o muhabbetleri yapamıyordum onlarla. Onlar oy atmaya giderken ben kahvede onları bekliyordum. Ama o boşluğu gelin de bir bana sorun çok zoruma gidiyordu. O yüzden seçim zamanı geldiğini hiç istemem (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

3.2.5. Sosyal Yaşamdaki Zorluklar

Vatandaşlık kimliğine sahip olmak sosyal, siyasi, ekonomik, hukuki haklara erişimi ve bu haklarla ilgili toplumsal hayata katılımı beraberinde getirmektedir. Vatandaşlık kimliği ile bireyler yasalar tarafından tanınmakta ve toplum içerisinde özgürce hareket edebilmektedirler (Balaton-Chrimes, 2014). Vatandaşlık kimliğinin sunduğu söz konusu sosyal yaşam içerisinde hareket edebilme olanağının kimliksiz bireyler için özgürce mümkün olmadığı görünmekte ve kimliksiz bireyler temel haklara erişemedikleri için zorluklarla sosyal yaşamlarını sürdürmektedirler.

Sadece annem için yaşıyorum. Hapis yaşamıyorsunuz ama hapis gibi bir hayat. Bir yere çıkamıyorsunuz, bir yere gidemiyorsunuz. Annemle bir yere gitmek istediğimde gidemiyoruz. Korkuyoruz polis çevirmesine takılırız ve sınır dışı ediliriz diye. Annem yasa dışı burada kalıyor onu gönderirlerse ben tek kalırım. Bu ülkede yaşıyoruz ama hiçbir hakkımız sosyal yaşantımız yok. Sadece sıkıntılarla nefes alıp veriyoruz ölmeyesiye. Yoğun bakımdaki can çekişen hastalar gibiyiz (Jane Doe 7, 20 yaşında, Özbekistan- İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliğim olmayınca gezemiyorsun. Eşinle çocuklarınla bir yere gidip gönül rahatlığıyla bir şeyler yapamıyorsun. Eşim de benimle dışarı çıktığı zaman tedirgin oluyor. Her yerde de polis var artık eskisi gibi değil ki. Bir polisi görüyoruz elimiz ayağımız titriyor. Eşim korkunca ben daha da kötü hissediyorum kendimi. Buruk bir hayat hem çocukların hem eşin hem de sen buruk bir hayatı yaşıyorsunuz anlayacağın (John Doe 4, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların üçte ikisi, kendilerinin bu ülkenin vatandaşı olduklarını belirtmekte ancak yasal bir vatandaşlık statüsüne sahip olmadıkları için resmi bir evlilik birlikteliği gerçekleştiremediklerini bu birlikteliğin gerektirdiği rolleri yerine getiremediklerini ve bu nedenle kendilerini toplumun bir parçası olarak görmediklerini dile getirmektedirler.

Kimlik olmayınca diğer insanlar gibi resmi nikah yapamadık. Çocuklar oldu. Çocukları bir baba olarak kendi nüfusuma alamadım kendi soyadımı onlara veremedim. Bir baba olup da onları rahatça dışarıda gezdirip yedirip içiremedim. Okullarına gidemedim. Derslerinin durumunu sormadım. Kimliğim olsa ben de diğer babaların yaptığı gibi çocuklarımın her şeyini yapardım ama yapamıyorum (John Doe 1, 24 yaşında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

Ne okula gidebildim ne işe gidebildim. Ne arkadaşım oldu ne gezmeye gidebildim. Evin içinde kaldım hep. Evlendim yine öyle. Evlendiğime dair bile bir belgem yoktu. O kadar kötü bir durum ki. Eşiniz ama kimseye anlatamazsınız çünkü herkes belgeyle çağırıyor. Elinde devletin bir belgesini istiyor. Senin beyanıyla söylemenle olmaz diyorlar. Dışarı çıkıyorsun bir yere gideceksin normal bir çift gibi bir şeyler yapamıyorsun her şeyde kimlik istiyorlar. Bir polis çevirmesine denk geldi. Eşim bu benim karım dedi ama inanmadılar. Doğru sorguya götürdüler. Ne evlilik hayatı yaşayabiliyorsun ne de normal bir hayat (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olduğu için eşiyle dini nikah ile evlenen ve aileler tarafından çocuk sahibi olmaları beklenirken resmi nikahı olmadığı için tüp bebek tedavisi gerçekleştiremeyen bu nedenle evlilik birlikteliği sona eren John Doe 3, hayatına devam etmekte zorlandığını ve kimliksizliğin tüm yaşantısını engellediğini belirtmektedir.

Kimlik olmadığı için resmi nikah yapamadan evlendik. Bizim orada evlendikten sonra çocuk beklenir. Eşler de ister çevre de bekler. Ama çocuğumuz olmuyordu. Tüp bebek tedavisi olmak gerekiyordu onun için de resmi nikah gerekiyordu. O zamana kadar herhangi bir sorun yaşamadık. Kardeşimin kimliğini kullanarak az çok sosyal hayatımızı yaşıyorduk. Onun kimliği olmasa hiçbir şey yapamazdık. Eşimin ailesi de çıkar kimliği uğraşılıyor çocuk diyordu. Uğraşıyorduk biz de zaten. Mesela kayıinvalidem falan da yardımcı oluyorlardı bana. Benim çalışırken gidemediğim yerlere onlar gidiyorlardı, onları yolluyordum evrakları alıyorlardı nüfus müdürlüğüne götürüyorlardı yani uğraşıyorlardı. Ama baktı ki

çıkıyor yani çıkıyor. Ne yaparsak yapalım çıkıyor. Çıkmayınca ben de onlar da ümidi kestik. Ailesi kimliğin ne zaman çıkacak ne zaman olacak ne zaman nikahınız kıyılacak demeye başladılar. Nikah problemli bebek olması için tedavi göremiyorduk. Eşim de kimlik çıkacak mı çıkmayacak mı diye sürekli soruyordu. Uğraşıyoruz diyordum. Baktık da olmuyor. O anda sinirli anına denk geliyor. Devamlı aynı sorular, aynı sorular üstüne. Bir şey anlatıyorsun olmadığını biliyorlar 5 senedir uğraştığımızı biliyorlar. Yine aynı soruyu soruyorlar. Ne zaman çıkacak. Ben de çıkıyor dedim. O da çıkmıyorsa ayrılalım dedi. Ben de tamam dedim çünkü kimliksiz hiçbir hayatın olmuyor. Her şey kaçak göçek, gönlünce hiçbir şey yapamıyorsun. O da haklıydı doğru dürüst hayatı sosyal yaşantısı olmuyordu, bir yere gittiğimizde tedirginlik yaşıyorduk. Dışarı çıktığımızdan tat almıyorduk aile kurmak istiyorduk herkes gibi olmuyordu (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Görüldüğü üzere vatandaşlık kimliğinin eksikliği ile bireyler hak sahibi olamamakta yaşamlarını özgürce, engellerle karşılaşmadan devam ettirememekte ve içinde yaşadığı toplumla bütünleşememektedir. Vatandaşlık kimliğinden yoksun bireylerin kendilerine yasal olarak tanınmış hakları bulunmamaktadır (Siddika, 2019). Yasal olarak tanınmış hakları bulunmayan katılımcıların tamamına yakınının, sosyal yaşantılarının yoksunluklar taşıdığı, seyahat edemedikleri, tatile gidemedikleri, gündelik rutinlerini yürütemedikleri, yakınlarının cenazesi ve çocuklarının özel günleri gibi törenlerde bulunamadıkları görülmektedir. Katılımcılar, yaşadıkları seyahat zorluğuna ilişkin deneyimlerini şu şekilde paylaşmaktadırlar.

Günden güne kötüye gidiyor. Kimliksiz bir şekilde memlekette bir otobüse biniyorum. Muş'tan başlayıp Bingöl, Elâzığ, Malatya, Kayseri'ye kadar birçok kez güvenlik çevirmesi yapılıyor. Kaç defa otobüsten indirildiğimi hatırlamıyorum inanırım. O çevirmelerde yüreğimiz ağzımızdaydı çünkü kimlik yoktu. Her çevirmede kimsin, nesin, nerelisin, nereye gidiyorsun, ne yapacaksın sürekli bu sorulara maruz kalıyordum. Normal bir araca kimliksiz binemiyorum. Otobüse bilet alıp yolculuk yapamıyorum. Şu anda çoluk çocuğum tatile memlekete gitti. Ben burada kaldım

gidemiyorum. Ben istemez miyim onlarla hep birlikte tatil yapmak güzel günler geçirmek eşimi dostumu ziyaret edip ellerini öpmek. Ama olmuyor kimliksizsin ve her şeyden eksiksin (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Memleketime gitmeyeli 22 yıl oldu. Babamlar köyde yaşadıkları için gel yanımıza özliyoruz diyorlardı ama gidemiyordum. Ben gidemeyince onlar İstanbul'a gidip gelmeye başladılar. Köyü de köy yaşantısını da unuttur olduk. Gitmeye kalksam güvenlik kontrolüne takılıyordum. Nüfus kütüğümü araştırıyorlardı. Malatya Pütürge'den bilgi alıyorlardı. Bu da tam bir saat sürüyordu. Zaten otobüs beklemiyordu beni alıkoyduklarında. Yolcular da geç kaldık diye isyan ediyorlardı. Bir kontrol noktasından kurtuluyordum içinde bulunduğum duruma inanıyorlardı. Başka bir güvenlik kontrolünde inanmıyorlardı, sorun çıkıyordu. Karakola götürüp ya 3-4 saat ya da gece boyunca ya da 3-5 gün nezarethanede bekletiyorlardı. Memleketi geçtim hadi İstanbul içinde de bir yere gidemiyorsun. Çocuklar ve hanım ailecek bir şeyler yapmak, vakit geçirmek beni yanlarında görmek istiyorlar ama nereye gideceksin. İstanbul'un her yeri polis kaynıyor. Gidemiyorsun, gittiğin zaman da bir çevirmeye takılıyorsun günün rezil oluyor. Çocuklar ve hanım da bu kez üzülüyor. O yüzden ailecek bir şeyleri evde yapıyoruz ama ondan da sıkılıyorlar. Böyle geçiyor hayat yarım yamalak bir şey (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Yaşanılan seyahat zorluğu ile benzer şekilde Jane Doe 5, kendisinin ve 8 yaşındaki kızının da kimliksiz olması nedeniyle sosyal bir aktivitede bulunamadıklarını, birlikte tatile gidemediklerini, kızını okula kayıt ettiremediğini ve hesabını veremeyeceği her şeyden uzak durduğunu aşağıdaki gibi aktarmaktadır.

Kızımın bir tatile ya da bir yolculuğa çıkamadık. Kızımın bir yere gitsek hep özel araçla gitmek zorunda kaldım. Çünkü polislerin durdurup senin kızın değil falan demelerinden korktum. Bunun maliyetini çektim hep. Kuran kursuna vermek istedim ama veremedim. Kreşe gitmesini istedim, ilkokula gitmesini istedim ama bunlar için hep kimlik gerekiyordu. O kadar çok okul yolu aşındırdım ki. İlk başta misafir öğrenci olarak alırsınız diyorlardı ama kimliği yok kızımın deyince alamayız diyorlardı. Biz bu

sorumluluğu alamayız deyip geri gönderiyorlardı. Kızım şu an 8 yaşında ve şimdiye kadar hiçbir şey yapamadım hep kimliğe takılı kaldım. Onun arkadaşları anaokuluna falan giderken kızım gidemiyordu. Ben çalışırken kız kardeşim bakıyordu. Kreşe ver dediler. Başvuru yapmaya gittim TC'si lazım dediler. Ücretli bir kreşti ama TC, kimlik istiyorlardı. Böyle yerlerde çok araştırdım ama bulamadım. Evde de eğitim veren yerler var ama başına bir şey gelir falan diye korktum veremedim. Hesabını vermeyeceğim her şeyden uzak yaşamak zorunda kaldım (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Bir başka katılımcı ise kimliksizliğinden dolayı arkadaşlarının kendisiyle alay edeceklerini, kendisine acıyacaklarını ve kendisini utandıracaklarını düşündüğü için kimliksiz olduğunu saklamış ve arkadaşlarıyla sosyal bir paylaşımda bulunmaktan uzak durmuştur.

Ben çalışıyordum mesela. Tatil denen şey ne demek onu unutmuştum. Arkadaşlarım tatile gidelim hep beraber diyorlardı. Ben işim var gelemem diyordum. Kimliğimin olmadığını söyleyemiyordum o kadar utanıyordum. Bana hadi sende gel rezervasyon yapacağız dediklerinde işin içine kimlik olayı girince beni bir ürperme alıyordu. Benim kimliğimin olmadığını anlayacaklar, bana acıyacaklar, sürekli yüzüme vuracaklar diye kayıt yapılan yerlerden hep uzak duruyordum. Hastaneler, karakollar, herhangi bir çevirme en büyük korkularımdı. Uzak durduğum için de hiç kimseyle sosyal bir yaşantım olmuyor. Evden işe, işten eve robot gibi geçiyor hayatım (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

“Normal insanların” sosyal yaşam rutinlerinden mahrum kaldığını belirten katılımcılar, okul törenleri ve yakınlarının önemli günleri gibi özel faaliyetlere katılamamalarının kendilerini en çok yaralayan alanlardan biri olduğunu ifade etmektedirler.

Bir oğlum ve bir de kızım var. İkisi de işitme engelli. Oğlum okulun futbol takımında ve antrenmanları oluyor maçları oluyor. Sadece annesi gösterilere gidebiliyor. Ben okulun kapısına kadar gidebiliyorum. Kimliğim olmadığı için içeri

alınmıyorum. Herkes kimlik kontrolü ile içeri alınıyor. Eşim içeri giriyor ben dışarıda kalıyorum. Okulun kapısında bekliyorum. Herkesin babası çocuğunun gösterisine gidebiliyor, seyrediyor, net görebiliyor. Ben kimliğim olmadığı için kapılarda bekliyorum. Baba görünmediğim için alınmıyorum içeri. Çocukların her şeyiyle eşim ilgileniyor. Bu durum beni o kadar incitiyor ki. Kanınız, canınız çocuğunuzun en güzel anlarında yanında olamıyorsunuz. Bu durum çocuğu da çok üzüyor. Neden baba gelmiyorsun maç izlemeye diyor. O zaman düğümleniyorsun (John Doe 4, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Çok sevdiğim Adıyamanlı hayırsever bir abim vardı. Çok iyi bir insandı. O yakın zamanda vefat etti. Onun cenazesine çok çok gitmek istedim. Son yolculuğuna uğurlamak için ama kimliğim olmadığı için gidemedim. Hala aklıma geliyor ve içim parçalanıyor. Kimliksiz olmamın en çok beni üzdüğü zamanlardan biriydi. Kimliğim olsa giderdim. Son zamanlarında yanında olurdum. Helallik isterdim, bakımına yardım ederdim. Ama hiçbir görevimi yerine getiremedim. Bir de umreye gitmek çok isterdim ama kimliğim çıkmadı. Kimliğim çıksaydı burada hayırsever ve benim umreye gitmek için çok istekli olduğumu bilen bir abimiz vardı o gönderecekti beni umreye ama kimlik bir türlü çıkmadı, çıkmıyor hep başvuru yapıyorum sözler veriliyor ama sonuç yok (John Doe 7, 53 yaşında, Kırklareli- Tataristan, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların, sosyal hayatın birçok alanından eksik kalmasına neden olan kimliksizlik sorununun kendini hissettirdiği diğer alanın ise askerlik olduğu görülmekte katılımcıların üçte biri askere gidemediği için kendilerini “eksik” hissetmektedirler.

Herkes gibi askere gitmek çok isterim. Doğduğum, büyüdüğüm topraklarda ülkeme hizmet etmek benim için onurlandırıcı olurdu. Çok bir şey yapmayacağım belki askerde. Ya da bir savaşa katılamayacağım veya ayak işleri yaptıracaklardı ama yine de gitmek isterim askere. Ama kimliğim olmayacağı için ondan da eksik kalacağım (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Yaşıtların askere gidiyor arkadaşların sen gidemiyorsun. Asker uğurlamaları olurken mahallede içim cız ediyor. Ben de gidebilseydim ne uğurlama yapardım be mahalleyi inletirdim diyorum. Her erkeğin yerine getirdiği vatani görevini kimliksiz olduğun için yapamaman eksik hissetmene neden oluyor. Arkadaşlarla toplanıyoruz, askerlik anılarını anlatıyorlar. Benim niye askerlik hatıralarım yok diye üzülüyorum. Ben de gidebilseydim kesin şöyle yapardım diye anlatıyorum onlara. Onlar da benim bu durumuma üzülüyorlar o zaman (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Eksikliğin hissedildiği bir başka alan ehliyet belgesi alamamaktır. Kimliksiz bireyler ehliyet belgesi al(a)mamalarının “örtülü” bir şekilde yaşamalarına neden olan başka bir faktör olduğunu ifade etmektedirler.

Eskiden kimliğim olmasa bile 17-18 yaşındayken araba kullanıyordum. Otoparkta çalışıyordum o zaman. Otopark içinde görevli olduğum için kullanıyordum ama dışarı çıkamıyordum. Bir arabanın sahibi adam bir gün bana oğlum heves ettiysen arabayı git al gez dedi bana. Çünkü adam benim arabaya hayranlıkla baktığını gördü. Araba da yeni model bir arabaydı ve tertemizdi. Yok dedim teşekkür ederim dedim arabanın sahibine. İçimden de kendi kendime ben bu arabayı alıp gezersem bir polis güvenlik kontrolünde ben de içeri alınırım, arabayı da bağlarlar dedim. Arabayla gezmeyi çok istememe rağmen gidemedim arabayı alıp gezmeye. Araba kullanmayı bilsen neye yarar araba sahibi olamıyorsun, bir arabaya binip aileni alıp gezmeye gidemiyorsun (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliğim olsa ilk yapacağım şeylerden biri de ehliyet almak araba kullanmak olurdu. İşim gereği bütün hayatım zamanım arabaları tamir etmekle geçiyor. Bu kadar zaman ayırıp hayatımı verdiğim arabayı kullanma hakkım yok. Niye çünkü kimliğim yok. Hep örtülü bir şekilde yaşadık. Her şeyden eksik yalnızca hayatta kalmaya yetecek kadar (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliği bulunan bireylerin sahip olduğu haklara ve sosyal yaşantılarına dikkat çeken katılımcılar, içinde bulundukları duruma üzölmektedirler.

Mesela arkadaşım veya eşim hastalandığında ben de onlarla birlikte hastaneye refakatçi olarak gittiğimde onlar hastaneye girebiliyor, ben giremiyorum. Ya da eşim iki kere aşı oldu ben aşı olamadım. Kendimi kötü hissettim. Duygulandım. Ay Allah'ım insanların kimlikleri var her şeyi yapıyorlar, işleri var güçleri var, sosyal hayatları var, yaşantıları güzel, işe gidiyorlar, çalışıyorlar, sabah gidip akşam geliyorlar, düzenli hayatları var diyorum ve kendi halime çok üzölüyorum. Ne bileyim her zaman her şeyde engel kimliğimin olmaması (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Bizim durumumuzu normal insanlar bilip anlayamaz. Çünkü onlar farkında bile değiller kimlikleri sayesinde neler yapabildiklerinin. Her şey ama her şey kimlikle dönüyor. Kimlik olmayınca sıkışıp kalıyorsun. Hiçbir hakkın olmuyor, düzgün evliliğin olmuyor, çocuk yapamıyorsun, korkuyorsun. Sosyal hayatın hiçbir şekilde olmuyor çünkü yaptığın her şeyi kaçak gizli yapıyorsun. En basitinden eşime bir kargo geliyor onu bile alamıyorum ya. Kargoyu almak istediğimde postacı benden kimlik istiyor. Kendisine ne diyeceğimi bilemedim. Kimliğim yok dedim ve kapıyı kapatıp saatlerce ağladım. Neden bu durumdayım, niçin bu sorun çözölünmüyor neden ben diye ağladım. Tek yapabildiğin ağlamak, üzölmek (Jane Doe 1, 24 yaşında, İstanbul, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların içinde bulundukları durumun Covid-19 salgınıyla birlikte daha da zorlaştığı ve HES kodu uygulamasının sosyal yaşantılarını oldukça kısıtladığı görölmektedir.

Aşırı derecede zorlandım çünkü HES kodu çıkınca ben metrobüse binemedim hiçbir alışveriş merkezine bir toplum içine giremedim. Hep evde kalmak zorunda kaldım çünkü kimliğim yok HES kodu alamıyordum. Bir başkasının HES kodu da kullanılamaz diye düşünüyordum. Pandemi nin ilk iki senesi evden çıkmamak zorunda kaldım. Çünkü gitsem bile HES kodum yok TC'm yok almayacaklardı.

Hastaneye bile gidemiyordum. Covid olacağım diye öyle korkuyordum ki eşim dışarda çalışıyordu. Bize Covid bulaştırsa bana bakmazlardı bile. O yüzden dışarı falan çıkmayayım da Covid falan olmayayım diyordum (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Özellikle pandemi öneminde HES kodu gerekiyordu. Kimliğim olmadığı için HES kodu da alamıyordum. Hiçbir yere gidemiyorduk. Mahallede birkaç tur atabiliyordum sadece. Tek yaptığım aktivite o oldu desem yeridir O zamanlar polis gördüğümde bekçi gördüğümde yolumu değiştiriyordum. Radara yakalanmamaya çalışmak gibi bir şey bu. Onlarla karşılaşmamaya çalışarak evden işe ya da işten eve gidiyordum (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kardeşinin HES kodunu kullanarak yaşantısını devam ettirmeye çalışan John Doe 6, kardeşiyle ortak bir paylaşımda bulunamamakta ve aşı kartı istenen yerlerde çalışamamaktadır.

En zoru Covid süreciydi zaten. Salgından önce bir şekilde idare etmeye çalışıyorduk. Kardeşimin kuzenimin kimliğiyle bazı şeyleri hallediyordum. Sonra HES kodu çıktı ve ilk o zaman başladı zorluklar. HES kodu olmadığı için çalışamıyorsun. İşe giriyorsun adam bilgi istiyor. Mesela bir yere gidiyorsun HES kodu istiyor. Kardeşim yemek sepetinde çalışıyor. Kardeşimin HES kodunu kullanarak giriyordum. Ama bazı yerlerde olmuyor. İkimiz aynı yere gidemiyoruz. Aynı anda iki HES kodunu gösteremiyoruz. Hiçbir zaman ikimiz HES kodu isteyen bir yere yan yana giremiyoruz. Aşı kartı isteyen bir yere hiçbir şekilde gitmiyorum. Covid aşısı olamıyorum ben. Mesela bir yerde çalışacağım Covid aşısı yapılmış istenen bir yere giremiyorsun. Ya da belediye otobüsüne binerken kardeşlerimin kartlarını alıyorum. Çünkü onların HES kodu onaylı. Onlardan biri hasta olduğu zaman sen de hasta olmuş görünüyorsun iş yerine giriş bilgilerini öyle verdiğim için (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların yarıya yakınının Covid-19 salgınının getirdiği zorlukları, yakınlarının HES kodunu kullanarak atlatmaya çalıştıkları görülmekteyken diğer

katılımcıların ise bir başkasının HES kodunu kullanamamaları nedeniyle başta kamu daireleri olmak üzere sosyal hayatın birçok alanında zorluklar yaşadığı görülmektedir.

Nüfus dairesine girerken kavga dövüş giriyoruz biz şu anda HES kodu yüzünden. Kimliğimin olmadığını söylüyorum. Kapıdaki güvenlik almıyor. Polis almıyor. Kavga, dövüş tartışarak artık nüfus müdürleri aşağı iniyor. Memur kimliğimin olmadığını biliyor, çağırıyor beni telefon açıp. Mesela bundan 8-9 ay öne nüfus müdürlüğüne çağırılıyorum. Kapıdaki polis almıyor beni içeriyor. HES kodu ver diyor. Diyorum yok benim kimliğim olmadığı için geldim ben buraya zaten diyorum. Adam almam, etmem, yapmam öyle itiş kakış muamele. Diyorum arayın nüfus müdürünü, söyleyin. Hatta bir ara girişim yasaklanmıştı kavga ettik diye. Kavgaadan sonra almadılar beni (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Covid ile birlikte HES kodu isteyen yerlere giremedim. Adliyeye almıyorlar, otobüse binemiyorum otobüs biniş kartına HES kodu yüklemem gerek onu yükletemiyorum (ak pil), kafede kod istiyorlar yok yok. Kafeye gireceğim zaman arkadaşlarım diyor ki bu benim arkadaşım, hasta değil bir şey değil diyor ve bu şekilde arkadaşlarımla tanıdıkları mekâna mekân sahibinin de tamam sizin hatırıma içeri alayım demesiyle giriyorum. Ama resmi yerlerde hiçbir şey yapamadan geri geliyorum. Yani çok sorun yaşıyorum anlayacağınız (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

3.2.6. Psikolojik Stres ve Damgalanma

Psikolojik sağlık, insan sağlığı ve refahının ayrılmaz bir parçasını oluşturmakta ve her bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirdiği, yaşamın normal stresleriyle baş edebildiği, üretken ve verimli çalışabildiği ve yaşamına katkıda bulunabildiği bir iyilik hali olarak tanımlanmaktadır. Bu iyilik hali büyük ölçüde insanların içinde yaşadıkları sosyal, ekonomik, fiziksel çevre ve haklara eşit erişim

sağlama olanağı tarafından şekillenmektedir. Haklara eşit erişimi olmayan, olumsuz sosyal, ekonomik ve çevresel koşullara maruz kalan bazı gruplar savunmasızlıkları nedeniyle psikolojik zorluklarla daha fazla karşılaşmaktadırlar (WHO, 2004). Sale ve Shukor (2021) bu grupları çocuklar, yaşlılar, kadınlar, mahkumlar, yoksullar, engelliler, azınlıklar, göçmenler ve vatansızlar gibi pek çok başlıkta toplamaktadırlar. Ancak Gee ve Ford (2011) ve Sumption ve Flamm (2012) bu gruplar arasına eklenebilecek diğer bir marjinal grubun ise vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireyler olduğunu, bu bireylerin vatandaşlık statüsü bulunan bireyler gibi medeni, siyasi ve sosyal hiçbir haklarını kullanamadıklarını ve tüm bu haklardan dışlandıklarını dolayısıyla karşılaştıkları bu dışlanmışlıkların kimliksiz bireylerin psikolojik sağlıkları üzerinde belirleyici bir olumsuz etki yarattığını savunmaktadırlar. Bahsi geçen olumsuz etkiyi kanıtlar şeklinde katılımcıların tamamına yakını kimliksiz olmanın birçok soruna neden olduğunu, kimlik sahibi bireylerin sahip oldukları hiçbir haktan yararlanamadıklarını ve kimliksizliğin psikolojik zorluklara yol açtığını paylaşmaktadırlar.

Başa çıkamıyorum, işin içinden çıkamıyorum. 24 yaşındayım bu yaşıma kadar işin içinden çıkamadım ya. Bana çevremdekiler ya niye bu kadar kafana takıyorsun bizim kimliğimiz var da ne oluyor diyorlar. Ben de nasıl ne oluyor her istediğinizi yapabiliyorsunuz, rahat gezebiliyorsunuz, hiçbir sıkıntı çekmeden tüm imkanlara erişebiliyorsunuz, her türlü hakkınız var, en basitinden bir kredi kartınız var, hesap numaranız var, hastane randevusu alabiliyorsunuz, hiçbir sorun yaşamıyorsunuz. Ne kadar önemli olduğunun farkında değilsiniz siz diyorum arkadaşlarıma. Benim yaşadığımı ancak ve ancak ben bilirim. Çok zor bir durum. Çoğu yerde tıkanıyorum. Böyle kalıyorum. Sürekli aklıma geliyor. Allah'ım diyorum nasıl bir şeyle sınanıyorum ya. Hani uğraşıyorum uğraşıyorum olmuyor. Hiçbir şekilde olmuyor. Çıldırarak duruma geliyorum bazen. Ya diyorum bu kadar çaba bu kadar şey boşu boşuna mı veriyorum diyorum. Artık dayanamıyorum psikoloji denen bir şey kalmadı (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Bir topluluk var ve ben o topluluğun dışında, o topluluğu izliyormuşum gibi. Hem onlardanım hem onların yanındayım. Ama uzaktan izliyorum. Çünkü hiçbir

şeyde hakkım yok mesela. Onların yaptığı şeyi yapıyorum, yediği şeyi yiyorum, gittiği yere gidiyorum ama onların kullandığı hakkı kullanamıyorum. Sadece toplumu uzaktan izliyormuş gibi hissediyorum. Bir evim varmış, orada kalıyorum geçici süreliğine. Bu şekilde hissediyorum. Bazen unutuyorum kimliksiz olduğumu, tam bir şeye ayak basacağım. A tabi senin kimliğin yok bunu sana yapmazlar diyorum kendime. Hayatını sen yönetemiyorsun. Seni neye mahkûm bırakıyorlarsa ona göre bir hayat çizmek zorundasın ve bu mahkûmiyet bu kısıtlılık da psikolojimi bozuyor çünkü gerçekten ama gerçekten bunun zorluğunu yaşayan bilir ve insanın ruh sağlığını alt üst ediyor (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Bazı durumlarda kimliksiz olduğunu kabul eden, bazı durumlarda ise kimliksiz olduğu için insanların gözünde değersiz olduğunu hisseden ve çoğu kez kimliksiz olması nedeniyle sosyal çevre tarafından dışlanan Jane Doe 3, deneyimlediği psikolojik zorlukları aşağıdaki gibi aktarmaktadır.

Kimliksizlik beni psikolojik olarak bir çöküntüye sürüklüyor. Hiçbir şey anlatamıyorum kimseye. Arkadaşımla dışarıda yemek yemeye korkuyorum kimlik isteyecekler rezil olacağım diye. Bir yere çıkarken korkuyorum polis durduracak kimlik soracak arkadaşlarım da duyacak diye. Bana aşağılayıcı bakacaklar acıyacaklar diye korkuyorum. Bu o kadar kötü bir durum ki. Ben bu saydığım şeyleri birçok kez yaşadım. Daha beterlerini de yaşadım. Her seferinde her sıkıntıda psikoloji denen bir şey kalmıyor. Kafanın içinde sürekli yaşadığın şeyler ve daha yaşayacağın sıkıntılar dönüyor. Bu inanın baş etmesi çok zor bir durum. “Kimliğin olmadığı için sen yoksun, sen yoksun kimliğin yok ama sıkıntılar çok”. Bir yandan kabulleniyordum ama bir yandan da kabullenmek istemiyordum bu durumumu. Bu benim kaderim değil ben bunu yaşamayacağım diyordum. Çoğu kez kimliğimin peşine düşüyordum. Bazen de bırakıyordum. Sonra bir umut diye diye bu zamanlara geldim ama psikolojik olarak çok çöküyordum. İnsanların tepkileri, davranışları, gördüğünüz muamele her şey psikolojik bir sıkıntı yaratıyor üzerinizde atlatamıyorsunuz zaten de hep devam ediyor (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Psikolojik zorluklar özellikle arkadaşlar, komşular ve aile gibi yakın çevre aracılığıyla verilen sosyal destek sistemlerinin yoksunluğu durumunda belirginleşmektedir (Drageset, 2021). Katılımcılar kendilerini seven, önemseyen, kendilerine değer veren ve kendileri hakkında iyi düşüncelere sahip olan sosyal destek sistemlerinin olmaması nedeniyle psikolojik açıdan daha fazla kırılgan ve dayanıksız olduklarını dile getirmektedirler.

Bir gün yengeme bir arkadaşım ile yemeğe gittik. Benden tuz istedi ben de mutfığa alamaya gittim. Ben sofradan kalktıktan sonra arkadaşım “bunun annesi de kötü yoldaydı kimliği o yüzden çıkmadı. Oh iyi oluyor buna kimliksiz dolaşıyor ortalıkta” demiş. Arkadaşım da senin yerinde olsam yenge yerine koymam bunu dedi bana. Sen kalktıktan sonra seni bana kötülemeye başladı dedi. Zaten defalarca karşılaşmıştım bu durumla ve beni yaralayan konulardan biri de en çok bu oluyor. Ailemin, aile dediğim kişilerin kimliksiz olmamın asıl nedenlerini bilmelerine rağmen böyle kötü düşünceleri ve kimlik çıkarmamla ilgili bana destek olmamaları. Destek olmadıkları varken en azından zehirli konuşmaları olmasa bu durumla psikolojik olarak baş edebilirsiniz belki en azından kimliksiz olsam da beni seven düşünen insanlar var dersiniz ama yok tam tersi bir durum söz konusu oluyor. Öyle olunca da çöküyorsunuz, taşıyamıyorsunuz, altından kalkamıyorsunuz (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Hiçbir akrabam yanımda olmadı bu konuyla ilgili. Ben 16 yaşındaydım. Bir arkadaşım vardı çalıştığım yerde Ankara’da hakimmiş kuzeni. Onu aradık hani benim böyle böyle bir arkadaşım var deyip benim durumumdan bahsetti. Sen hakimsin belki bilirsin dedi. O da avukat tutsun vs. bunları bunları yapsın demiş. Sonra işte anlattı arkadaşım bana. Böyle böyle yapman gerekiyormuş diye. Sonra o akşam ben de babaannemi görmeye gittim. Babaannem de amcamlarla yaşıyordu. Ben amcama anlattım durumu o bana sormuyor ama ben kendi kendime anlatıyorum amcama. Dedim ki amcama böyle bir şey öğrendim avukat tutunca oluyormuş dedim. Amcam bana sadece şöyle dedi. “Hayırlısı olsun yeğen” ve şöyle bir terslik de var benim amcamların durumları çok çok iyi hepsinin. Benim küçük amcamın sadece

4 tane evi var, 3 tane arsası var, arabaları var. Hani malında gözüüm olduğu için söylemiyorum ama babama hiçbir şey vermediler, hiçbir şey. Halamın tırları var. Büyük amcamın 4-5 tane evi var. Bizim yok bir de hiçbir destek çıkmadı bize hiçbir yanımızda olmadı. Hiç uğraşmadılar bile bizim kimliksiz olmamızla ilgili. Onlar destek çıksa bizim hem kimliğimiz çıkardı hem de her saniyesi zorluklarla, sıkıntılarla dolu şu yaşadığımız hayattan kurtulurduk. Dert çeke çeke iyilik, sağlık kalmadı bizde. Hem bedenem hem ruhen en çok da psikolojik olarak tükendik, bittik (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Sosyal destek sistemlerinin eksikliği nedeniyle yalnızlık psikolojisi içerisinde yaşamına yön verdiğini ve ruh sağlığının bozulduğunu ifade eden Jane Doe 9'un konuya ilişkin aktarımı bir başka örnek sunmaktadır.

Bir evim yok, kimsem yok. Beni istemediklerini bildiğim halde abimin evine gidiyorum. Onlar da zaten bir istiyor bir istemiyor. Abim evli o yüzden bir istiyor bir istemiyor durumu oluyor. Eve katkım temizlik yapabiliyorum, yemek yapabiliyorum onlara. Alıyorlar malzemeleri ben onlara yemek yapıyorum. Onların evine elimden bir şey gelmediği, maddi katkı sağlayamadığım için surat yapıyorlar. İnsan anlamaz mı surat yapılırca. Söylemese bile insan anlıyor zaten isteyip istemediğini. Surat yapılırca a bunlar istemiyor diyorum. Ama elden bir şey gelmiyor. Ama kimliğim olsa gireceğim bir sigortalı işe. Çalışacağım tutacağım kendime bir ev ama bin ama bin yüz liraya bakacağım işime gücüm. Ama kimlik olmadığı için işverenler sigortalı çalıştırmak zorunda oldukları için o yüzden bir şey sağlayamıyorum. Onların beni istemediği an istemediklerini hissettiğim an hiçbir şey yapmıyorum. Geçiyorum odaya, açıyorum kendime şarkı içime atıyorum, ağlıyorum doğruyu söylemek gerekirse. Yalnız olduğumu, kimsenin beni istemediğini, kimliksizliğimin getirdiği sıkıntıları bir bir aklımdan geçiriyorum. Zaten hiç çıkmıyor aklımdan. Düşünmekten kafayı yiyorum, beynim uyuşuyor bazen, ruh sağlığımı kaybettim diyorum. Gerçekten de kaybediyorum. Bu kadar sıkıntıyı kim çekse normal olur. Psikolojik olarak çok zor bu sıkıntıları idare etmek, yaşamına devam etmek (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Sosyal destek sistemlerinin eksikliğinin, katılımcıların psikolojik iyi oluşları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmekle birlikte sosyal destek sistemleri var olan katılımcıların da kimliksiz olmanın getirdiği sorunlar ve belirsizlikler nedeniyle özellikle evlilik yaşantısına ilişkin korkular yaşadıkları ve psikolojik baskı hissettikleri görülmektedir.

Ben eşimle imam nikahı ile evlendim. Çünkü eşimin kimliği var ama benim kimliğim yok. Mesela çocuk düşünsek direkt aklımızdan çıkarıyoruz o düşünceyi. Hani çünkü ben bu durumda asla istemiyorum. Kendi yaşadığım şeyi ona asla yaşatmak istemiyorum. Ne kadar babasının üstünden olabilse bile nasıl oluyor bu şekilde onu da bilmiyorum ama istemiyorum. Korku da oluyor bazen. Hani olmuyor değil hayat. Ya diyorum ki bir şey olsa çok feci bir tartışma yaşasak hani pat diye çekip gitse benim hiçbir şeyim olmayacak yani. Bizim birlikte yaptığımız birçok şey var. Dükkân açtık, araba aldık. Hepsini beraber yaptık. Ama ben bunların hiçbirinden faydalanamayacağım yani. Allah göstermesin böyle bir şey ummuyorum ama hayat. Eşimin böyle bir korkudan haberi yok (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Psikolojik problemlerin oluyor. Mesela evlensem çocuğum da benimle aynı problemi mi yaşayacak korkuların oluyor içinde. Mesela ben evlendim ilk senesi sorun olmadı. İkinci senesi, üçüncüsü senesi karşındaki bizim nikahımız olması gerekiyor diyor. Başvuruyorsun olmuyor. Bu defa aile içinde problem çıkıyor. İnsana gına geliyor artık. Hem karşındakinin hem de senin psikolojin bozuluyor çok zor bir durum bu işte (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliğimin olmaması evlilik hayatımızı çok yıpratıyor. Eşim, benim mahalle insanı yani aynı mahallede yaşıyoruz. Normalde arkadaşlık. Sonra sevgili olduk. Bir buçuk yıl önce de evlendik. Şu anda ayrı gibiyiz. Resmi nikahımız olmadığı için bana çok baskı yapıyor. Yeter artık kimliğin çıksın, bu ne, evli miyiz değil miyiz belirsiz diyor. İmam nikahlı eşimsin ama resmi nikahın yok diyor. Bunu bir an önce halletmen gerekiyor diyor. Ama benim elimde olan bir şey değil ki be ablam. Ben zaten kaç yıldır uğraşıyorum çıkmıyor. Ne yapayım ben. Kimlik olmadığı için çocuk

da düşünemiyoruz. Kimlik olmadığı sürece hiçbir şey olmuyor. Gebe kalsam hastaneye gitmem gerekiyor, kontrollere gidemem, kaç aylık olduğunu öğrenemem özel hastaneye gidecek param da yok. Her şey hem benim hem eşim hem de doğacak çocuk için zor olacak yani. Ne gerek var böyle bir durumda çocuğa. Zaten kendim fazlasıyla sıkıntı çekiyorum. Bütün bu sıkıntılar da psikolojimi mahvediyor (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Kim ve McKenry (2002), evlilik ilişkisinin çiftlerin birbirini koruyucu ve destekleyici özelliğine ve psikolojik sağlığı güçlendirdiğine vurguda bulunmaktadır. Benzer şekilde katılımcılardan John Doe 7 de evlilik birlikteliğinin olumlu işlevlerinin bilincinde olması, evli bir yaşam sürmeyi ve aile destek sisteminin varlığını çok istemesine rağmen kimliksiz olmanın getirdiği zorluklar nedeniyle herhangi bir birliktelikte bulunmaktan kaçındığını ve yalnız şekilde yaşamını devam ettirmek zorunda kaldığını açıklamaktadır.

Nereye giderseniz gidin her şeyde kimlik isteniyor. Kimliksiz olduğum için evlenmeyi düşünmedim. Kimlik olmadığı için işe başvuramıyorum. İşe başvuramadığım için de evliliği nasıl düşünebilirim. Hadi dini nikahla evlendik diyelim. Sonra ne olacak. Hep resmi nikah isteyecek. Kimliğim olmadığı için hiçbir hakkım yok, hiçbir haktan yararlanamıyorum. Hiçbir hakkı olmayan, hiçbir şeyden yararlanamayan bir insan karşısındakine ne verebilir. Hep bunları düşündüğüm için bu zamana kadar evliliği çok istesem de evlenemedim. Kim istemez sıcak bir yuvasının olmasını. Mesela şimdi evlensen yarın öbür güne o sana tantana eder. Bak ben aldım seni yoksa kimse almayacaktı kimse seninle evlenmeyecekti, kimliğin yoktu, resmi nikah yapamayacaktın, ben giyindiriyorum, ben gezdiriyorum seni dediğinde ne yapacağım. Bunları duymaktansa intihar et daha iyi. Mesela Facebook yoluyla bayan arkadaşlar mesaj yolluyorlar. Hepsini silip atıyorum. Bir tanesi Bey diye hitap etmişti. Ben de bey değilim. Beylerin hepsi mecliste ben kimliksiz bir insanım bir şey değilim dedim. Sonra da bu şekilde mesaj yollayan bayan arkadaşların hepsini engelledim. Ama içim de yanıyor. Yaşım geldi bakıma muhtaç olacağım. Kimse bakmaz. Bunları düşünürce de korkuyorum. Kafama takıyorum,

bunalıma giriyorum. İnsanın bir desteğinin olması lazım yanında (John Doe 7, 53 yaşında, Kırklareli- Tataristan, birinci kuşak kimliksiz).

Görüldüğü üzere sosyal destek sistemlerinin varlığı, hayatın zorluklarıyla baş etmede koruyucu bir faktördür. Stresli durumlarda dayanıklılığı artırmakta, yalnızlığı önlemekte, bireylerin gündelik yaşamında karşılaştığı güçlüklerle başa çıkma becerilerini geliştirmekte nihayetinde kaygı ve stresi azaltarak psikolojik refahı sağlamaktadır (Bjørlykhaug ve ark., 2021). Güçlü sosyal destek sistemleri bulunmayan katılımcıların, stres ve kaygı bozuklukları gibi yaşadıkları ruh sağlığı sorunları bahsi geçen destek sistemlerinin işlevselliğini kanıtlar niteliktedir.

Arkadaşlarım ve çevremdeki tanıdıklarım kimliğimin olmadığını biliyorlardı ve bu durumla bazen gerçekten bazen de şakaya alarak benimle muhabbet ediyorlardı. Ben de ciddiye almıyormuş gibi davranmaya çalışıyordum. İçimden ne kadar çok kafama taksam da dışarıdan belli etmemeye çalışıyordum. Hani ben ciddiye almıyormuş gibi davrandığım için Google'a kimliksiz yazsak senin resmin çıkar diyorlardı mesela. Ben çok kafama takmadığım için öyle lanse ettirdiğim için artık gülüp geçiyordum. Küçükken çok üzülüüyordum ama ağlıyordum, mideme kramplar giriyordu, kalbim yerinden çıkacak gibi oluyordu, heyecanlanıyordum panik atak durumum oluyordu. Bazı durumlarda yine öyle oluyorum ama şimdi kontrol etmeye çalışıyorum başarabildiğim kadarıyla (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Ben okula gittiğim dönemlerde annem komşularla konuşurdu çocukların kimliği yok falan diye. Biz de orada çevre edindiğimiz için birçok kişi duydu. Daha sonra konuşulmaya başlandı. Bunların kimliği yok, bunlar okula gidemeyecek, açıkçası kötü kötü laflar konuşulmuş. Bazen arkadaşım yolumu kesip senin kimliğin yok mu diye soruyordu. Bende var ben okula gidiyorum diyordum ama ondan ayrıldıktan sonra yolun devamında strese giriyordum, ağlamaya başlıyordum. Çünkü zoruma gidiyordu. Arkadaşlarım çıkıp senin kimliğin yok, neden kimliğin yok, seni okula göndermiyorlar mı, seni annen baban kabul etmiyor mu diye psikolojik baskı

uyguluyorlardı. Bu baskılar beni psikolojik olarak çok yoruyordu. Çevremdeki kimseyle karşılaşmak istemiyordum, benimle alay edecekler bana baskı yapacaklar diye kaçıyordum. Hemen midem bulanıyordu o anlar ve titreme tutuyordu beni. Çok fazla strese giriyordum ve o stresi günlerce üzerimden atamıyordum. Şimdi de aynı şeyleri yaşıyorum. Kimliksiz olduğumu öğrendiklerinde benzer şeyleri yaşayacağımı biliyorum ve yaşıyorum da (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Stein ve Sareen (2015), ara sıra kaygı yaşamanın normal bir insan deneyimi olduğunu ancak kaygı duygularının yoğun olması ve uzun sürmesi durumunda psikolojik sağlığı etkileyebileceğine, uyku sorunlarına ve panik atak gibi fiziksel belirtilere yol açabileceğine işaret etmektedir. Bu belirtileri, kimliksiz olması nedeniyle yaşamının birçok döneminde deneyimlemiş ve bunun sonucunda depresyona girmiş olan John Doe 1 şu sözlerle ifade etmektedir.

Sigortasız bir işte çalışıyordum ve çalışma arkadaşlarım kimliğimin olmadığını biliyorlardı. Kimliğim olmadığı için zaten hep başıma ne gelecek ne olacak bugün ne yaşayacağım diye kafamda kuruyorum. Her zaman düşünüyorum bunu. En çok endişe ettiğim şeylerden biri çevremdeki insanlar tarafından kimliksiz olmam nedeniyle dışlanmak, benimle dalga geçilmesi, beni aşağılamaları oldu. Belki yaşadığım şeylerdendir ama sürekli bunun stresini yaşıyorum ve düşündüğümde başıma geliyor. Bir gün iş arkadaşlarımdan biri kimliksiz olduğum için ne olduğun kim olduğun belli değil, niye kimliksiz geziyorsun, bir insanın neden kimliği olmaz ki, ne işler karıştırıyorsun, niye kimliğini çıkarmıyorsun diye beni tüm iş arkadaşlarımdan yanında rencide etti. Sonra oradan ayrıldım ben. Çünkü bu tarz sözlerle hep karşılaştım. Her girdiğim işte, mekânda, mahallede çevremdeki insanlar tarafından böyle rencide edilme duygusu yaşar mıyım diye düşünüyorum. Bunları düşündüğüm zaman nefes alamıyorum, vücudum uyuşuyor, midem bulanıyor, uykularımdan oluyorum. O yüzden kendimi çoğu şeye kapadım. Kapalı bir şekilde yaşamımı sürdürmeye çalışıyorum. Böyle de çok bunalıyorum depresyona giriyorum (John Doe 1, 24 yaşında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcılardan John Doe 'nin ifade ettiği üzere kimliksiz olması nedeniyle yaşamına istediği şekilde yön veremeyen ve içe dönük yaşantı sürdürdüğünü belirten bazı katılımcılar, depresyon hissi yaşadıklarını belirtmektedirler. Miller ve Masie (2006)'ye göre depresyon, uzun süre devam eden ve bireylerin günlük yaşamlarını etkileyen moral bozukluğu hissidir. En hafif haliyle her şeyi yapmayı zorlaştırmakta ve yaşamın daha az değerli olduğu hissini vermektedir. En şiddetli halinde ise bireyleri intihara meyilli hissettirmekte ve hayatlarına son verme tehlikesine yol açmaktadır. Depresyonun söz konusu her iki halini deneyimlediğini dile getiren bazı katılımcıların umutsuz, çaresiz, değersiz, motivasyonsuz hissettikleri; sosyal bağlantılarının zayıf, güven verici ve destekleyici ilişkilerinin olmadıkları görölmektedir.

İnsanların sokakta saçma sapan konuşmalarını duyuyorum. Oh olsun iyi olmuş diye düşünen o kadar çok insan gördüm ki. Bir de sohbetimiz esnasında kelimesinin arasına katıp söyleyen oluyordu. İşte, çok üzülüyorum senin bu haline yapabileceğimiz bir şey var mı ama neden böyle olmuş ki senin ailende mi problem var sen mi onlara bir şey yaptın diye soran insanlar vardı. Hasta ruhlu insanlar da gördüm. Hayatım boyunca kimliğimin çıkıp çıkmaması beni belki üzmezdi. Bir şekilde idare ederdim ama bu akrabalarım dediğim insanların yüzünden insan intihar etmeye kadar gidiyor. İntihar tek kurtuluş yolu olarak görünüyor hayatınızdaki insanların söylediklerine yaptıklarına karşı (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliksizlikten dertten sıkıntıdan o kadar bunalmıştım ki. Bir binanın tepesine çıkıp intihar ediyorum diye bağıracaktım o dereceye gelmiştim. Çünkü insan çaresizlikten neler yapar çok iyi anladım. Umutsuzca düşünmeye başladığınız zaman da ölümü düşünüyorsunuz. Kabullendiğiniz zaman ölümü kabullendiğinizi anladığınız zaman oluyor. Gerçekten biraz daha hayatım böyle devam ederse gider bir yerden atlarım ya da başka türlü intihar ederim diye düşünüyordum. Ne zaman yüksek bir yerde olsam hep aklıma geliyordu hadi at kendini buradan aşağı da kurtul diye. Zaten sen yaşamıyorsun ki yap ta kurtul diyordum. Arkamda bir mektup bırakıp tüm sıkıntılarımdan kurtulmak istiyordum. Beni bu duruma getiren çevremdeki

insanlar yüzünden ben intihar etmek istiyordum (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Depresyon hissi aynı zamanda, kimi katılımcıların içe dönük yaşam sürmelerine neden olmakta, benlik saygılarını olumsuz etkilemekte ve kimliksiz olmaları nedeniyle katılımcılar kendileri hakkında olumsuz değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Kendimi o kadar değersiz o kadar aciz öyle lanetlenmiş hissediyorum ki. Bir kutu hap içip intihar etmek istemiştım bir kere hatta çoğu kere. Nasıl olsa kimliğim de yok beni kimsesizler mezarlığına gömecekler. Çünkü insanlar bununla ilgili dalga bile geçiyordu nasıl yani ölünce seni kimsesizler mezarlığına mı gömecekler diyorlardı. Onların söylediği bir laf benim bir senemi alıyor. İnsanlarla konuşamıyorum, hiçbir şey anlatamıyorum. Kimse ne derdin, sıkıntın olduğunu anlamıyor. Bu bende psikolojik bozukluk yapıyor. Eve kapanma, arkadaşlarımla görüşmeme, kısıtlanma gibi şeyler yaşadım. Bu ortamdan da çıkamıyorum o zaman öleyim ben diye düşünüyorum. Hatta intihar mektubu yazayım ölümümden şu kişiler sorumludur yazayım diyorum. Bunun psikolojik tarafı çok fazla bir boşlukta yaşıyorsunuz ve sürekli aşağı çekiliyorsunuz kendinizi de aşağı çekiyorsunuz. Bir insanın duyması bin insanın duyması gibi oluyor. Çünkü insanlar iyi gibi görünüyorlar ama gerçekten kötüler. Her şeyinizden yararlanmaya çalışıyorlar ve siz böyle bir durumda kapana kısılmış gibi hissediyorsunuz (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz bireylerin olumsuz değerlendirmeleri ciddi bir “kimlik” sorununa yol açabilmektedir. Çünkü önemli hak ve ayrıcalıklar sağlayan vatandaşlık kimliği, bireylerin psikolojik ve sosyal boyutta iyi oluşlarını etkilemekte kişisel ve sosyal kimlik algılarını anlamlandırmada etkili olmaktadır (Malakuti ve Talebi, 2018). Kişisel kimlik, bireylerin kendileri hakkındaki değerlendirmelerini, benlik bilinci, benlik saygısı ve kendini tanıma veya tanımlama şeklini ifade etmekteyken (Watzlawik ve ark., 2012) sosyal kimlik ise diğer bireylerle olan ortaklığını veya sosyal gruplara ait olma özelliğini içermekte ve her iki kimlik arasında gizli bir

bağlantı söz konusu olmaktadır (Harwood ve ark., 2005). Katılımcıların anlatıları değerlendirildiğinde kimlik sorunu yaşadıklarına ilişkin bulgular ve her iki kimliğin örtük bir bağlantı içerisinde olduğu dikkat çekmektedir.

Abim de ben de kimliksiziz ve bununla ilgili çok sıkıntılar yaşıyoruz. En başta kim olduğumuzu bilmiyoruz. Ben kimliksiz olduğum için kendimi tanımlayamıyorum ne kendime ne de başkasına karşı kim olduğumu açıklayamıyorum. “Ben buyum ve hayatımda böyle bir yerdeyim, bunu yapmak istiyorum” diyemiyorum kendime. Çünkü kim olduğumu bilmiyorum. Bir ismim var ama kanıtlayamıyorum. Türkiye’de doğdum ama Türk vatandaşı değilim. Türk kimliğim yok. Annem, babam Bulgar göçmeni, Bulgar vatandaşı ben Bulgar vatandaşı da değilim. Hiçbir ülkeye aidiyetim yok. Ben yokum resmiyette. Gerçek hayatta da sıkıntılarla varım. Sıkıntıları hafifletmek için kendimi biraz daha kapatıp yaşamaya çalışıyorum. Yapmak, gerçekleştirmek istediğim çok şey var başta eğitimi tamamlamak arkadaşlarım gibi üniversite okumak gibi. Ama kimlik olmadan bu imkânsız. Okumuş insanların arasında olmayı bırakın, o üniversitenin kapısından geçemezsiniz bile kimliksiz. Arkadaşlarınızla bir tatile gidemezsiniz, sosyalleşme şansınız, gönlünüzce insanların arasına girmeniz olanaksız (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Her erkeğin askerlik anıları olur o anıları arkadaş ortamında anlatırlar, dalga geçilir ya da o anılarla hava atılır. Benim askerlik anım olmayacak. Ya da her erkek araba kullanır. Onunla aslında biraz da kendini gösterir. Ben de araba ustasının yanında çalışıyor olsam arabaların dilinden çok iyi anlasam da bir ehliyet sahibi olamayacağım. Araba kullanamayacağım. Bu yaşıma kadar geldim okul yüzü görmedim. Bana iş yerinde okula gidiyor musun diye sorduklarında hayır diyorum. Onlar da ileride kafanı taştan taşa vuracaksın. Okul okunmaz mı, en azından bir okula gitseydin. Bugüne kadar böyle söyleyen çok oldu. Oğlum git oku ileride çok pişman olursun, en azından elinde bir diploman olsun. Ya bilmiyorlar ki elimde olan bir şey yok. Elimde olsa direkt yapacağım ilk iş bir okul okumak. Böyle söyleyenlere hem sinirleniyorum hem de kendi halime üzülüyorum. Bu kez ben neden kimliksizim, ben kimim diye kendi kendime soruyorum cevap alamıyorum. İleride ne olacağını

bilmiyorum. Ne kendimi tanıyabiliyorum ne de bir şey yapabiliyorum. Her şey yanıtız (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Luyckx ve ark. (2013), kimlik kavramının bireysel ve toplumsal boyuttaki karşılıkları olan kişisel ve sosyal kimlik kavramlarının belirleyiciliğini vurgulamakta, kişisel ve sosyal kimlik algıları güçlü olmayan bireylerin kişisel farkındalıklarının olmadığını, olumsuz davranışsal özellikler gösterdiklerini ve benlik saygılarının zayıf olduğunu savunmaktadır. Bu savunmayı destekler nitelikte vatandaşlık kimliğine sahip olmayan katılımcılar, tutarlı bir kimlik algılarının bulunmadığını bu nedenle kontrollü olmayan “saldırgan” davranışlar sergilediklerini, yeterlilik duygusu taşımadıklarını, özel ve değerli hissetmediklerini, belirli bir sosyal gruba aidiyet hissetmediklerini ve sosyal rollerini yerine getiremediklerini paylaşmaktadırlar.

Vatandaşlık kimliğimin olmaması beni gerçekten çok etkiliyor. Davranışlarım bile değişebiliyor. Huysuz, lanet bir adam olup çıkıyorum. Yaşadığım çıkmazlardan bazı zamanlar öyle öfkeleniyorum, öyle nefret ediyorum ki çocuklarıma bile saldırmaya kalkıyorum. Kötü sözler söylüyorum, yaşama küfrediyorum, isyan ediyorum. Hırçınlaşıyorum, geriliyorum, patlıyorum. Bir yere gidecek oluyorum arabaya binemiyorum. Bir yerde işim vardır gidemiyorum. Ben bu evin babasıyım. Nüfusumuz kalabalık babalık görevimi yerine getiremezsem bu çocuklara kim bakacak. Bu evi kim geçindirecek. Bir arkadaşımın içime sinerek bir yere gidemiyorum. Çocuklarımı alıp babaları olarak gezmeye götüremiyorum. Okullarına durumlarını soramıyorum. Veli toplantılarına katılamıyorum. Gösterileri oluyor, çocuklar heyecanlanıyor baba gel, baba gel diyorlar. İçeri giremiyorum. Ben neye yararım o zaman. Benim bu çocukların babası olduğum bile belli değil. Birisi çıkıp gelse bu çocukların senin olup olmadığını ispat et dese ben bunu nasıl kanıtlayacağım. Bütün bunları düşünmek, her gün sorunlarla karşılaşmak çok bunaltıcı. Baştan sona sıkıntılı bir insanım. Kendimi ölü bir insan gibi hissediyorum (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimlik yok, eksiklik çok. Bir kere herkes gibi beni tanımlayan, benim bu ülkenin vatandaşı olduğumu gösteren belgeden eksikim. E bu olmayınca ben kendimi

nasıl millete ben buyum diye tanıtacağım. Derdimi kime anlatacağım. Sen kimsin ki diyorlar bana. Devlet dairesine gitsem ilk sordukları şey kimlik. Sokakta geziyorsun yine kimlik lazım. Kredi çekmek istersin yine kimlik lazım. Bu kadar yer seni kimlikle adam sayıyor. Böyle olunca ben kendime nasıl ben de varım, ben buyum diyeyim. “Ben eksğim, ben bir hiçim”. Çocuklarımla bir yere gidemiyorum. Evimin faturalarını yatıramıyorum. Eşimle bir düğüne, davete katılamıyorum. Yaşayacağımız evin kira sözleşmesini yapamıyorum. Hastalanınca çocuklarımı hastaneye götüremiyorum. Anamı babamı, evlat olup da memlekete ziyarete gidemiyorum. Ben bana düşen hiçbir görevi yerine getiremiyorsam benim ne çevremdekilere ne de kendime bir faydam yoksa ben kimim, ben ne işe yararım, niye varım (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Bhugra ve ark., (2013), katılımcıların deneyimledikleri depresyon, olumsuz benlik saygısı, tutarsız kimlik algısı, çaresizlik, sosyal izolasyon, toplumsal destek sistemlerinin eksikliği ve kaygı bozukluğu gibi etkenleri psikolojik sorunlara ilişkin iç faktörler olarak sıralamaktayken sosyal koşulların (barınma, yoksulluk, işsizlik) yetersizliği, istismar ve damgalanmaya uğrama gibi etkenleri ise psikolojik savunmasızlığa katkıda bulunan dış faktörler şeklinde tanımlamaktadır. WHO (2014), dışsal faktörlerin sosyal eşitsizliklerle büyük ölçüde ilişkili olduğunu bu nedenle yaşanan eşitsizliğin ne kadar büyükse psikolojik sorunlara yönelik risk eşitsizliğinin de o kadar yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu vurguyu destekler nitelikte katılımcıların bazıları kimliksizlikleri nedeniyle haklara, fırsatlara ve faydalara erişebilme imkânı olmadıkları için yoksulluk içinde yaşadıklarını, ayrımcı tavırlarla karşılaştıklarını ve istismara uğradıklarını şu deneyimleriyle aktarmaktadırlar.

Annem ölmüştü. Babam dağınık durumdaydı. Bize bakan bizimle ilgilenen kimse yoktu. Ta ki biz ergenlik çağına gelene kadar. Kimliksiz olduğumuz için bizim de elimizden bir şey gelmiyordu. Amcam biz büyüdüğümüzde, bize sebze meyve getiriyordu birkaç gün bizimle kalıyordu, oyunlar oynuyordu. Babam da biz yetimiz diye yaptığını zannediordu. Sonra bu olay şiddete dönmeye başladı sonra tacize döndü sonra tekrar şiddete döndü. Bu olaylar farklı farklı yollara gitmeye başladı ve

canavarlar görmeye başladık. Bir iki tane de değillerdi dört beş tanelerdi. Onların içinden de on on beş kişi çocukları çıkıyordu. Babamın sekiz bir kardeşi var dokuz bir kardeşi var. Öz de var üvey de var. Bunların örgütlendiğini düşünsenize. Bir de bunların amca çocukları falan da var. Aslında biz utandığımız için olayı duyurmamaya çalıştık ama nasıl olduysa herkes tarafından duyulmuş olay. Ölmüş annem hakkında bunların annesi kaçmıştı öldürün bunları diyorlardı. Hem kimlik yüzünden hem de muhtaç olduğumuz, elimizden bir şey gelmediği için aileden çekiyorduk. Düşünsenize amcam, abim dediğiniz insanlar sizin bedeninizden haz almaya çalışıyor. Bu ne kadar acı bir şey bir de kan bağınız var bu insanlarla. Bu durumla çok kez karşılaştık. Taciz durumu hiçbir zaman tecavüz boyutuna geçmedi. Biz önüne geçmeseydik belki o da olabilirdi. Ama taciz de olsa buna sebep olan şey kimliksiz olmamız. Kimliksiz olduğumuz için ne bir hakkımızın ne de kendimizi savunacak bir hukukumuzun olması (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Aile çevremiz kimliksiz olduğumuz ve kimsesiz kaldığımız için bunları evlendirsek kaç para ederler, bunlar pantolon giyiyor, zaten bu yolun yolcusu, bunlarda din iman yok şeklinde hakkımızda konuşuyorlardı. Birine selam versek görücü geliyordu artık birine selam vermeye korkar hala gelmiştik. Özellikle bu kişiler aile içinden kişilerdi. Aslında yardım edecek gibi görünüyorduk ama bizden menfaat bekliyorlardı. Kız isteyen, biz evlendiririz diyen, evlatlık verelim diyen sanki bir malmışız gibi davrananlar çok oldu. Annemin cenazesine annemin uzaktan bir akrabası geldi. Dışardan bakıldığında gerçekten tam bir adam profili vardı. Benimle konuştu kimlik probleminiz falan varmış dedi. Annem öldüğünde bize çok borç kaldı. Kirası, faturaları derken birikince 10-15 bin TL kadar bize bir borç kaldı. Bu borç yüzünden bize baskı uygulayıp bizi kendi dengeleri altına almaya çalıştılar. Konuştuğum bu adam da ben size yardım edeceğim falan dedi. Sonra bu adamın kadın pazarlama işiyle uğraştığını öğrenince şok oldum. Adam dış görünüşünden çok beyefendi görünüyordu ama bir iki konuşmadan sonra adamın fikrinin ne olduğunu anladım. Bak kimliğin de yok gel bir iki estetik yaparız erkeklerle münasebette bulunursun dedi. Bizim üzerimizden para kazanmanın derdine düşmüş. Bu kızları kötü yola düşürürüm ama kızlar kendi düştüler gibi gösteririm diye düşünmüş.

Bunlar hayatın gerçekleri ama biz bunları hep kimliğimiz olmadığı için yaşadık (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Bazı katılımcıların ise psikolojik açıdan savunmasız hale gelmelerine neden olan bir diğer unsurun damgalanma deneyimi olduğu görülmektedir. Damgalanma, toplumdaki bir bireyi veya belirli bir grubu farklılıkları nedeniyle toplumun genelinden ayırmayı ve değerini düşürmeyi ifade etmekte dışlanma, statü kaybı yaşatma, değersizleştirme, etiketlemede ve ayrımcı tutumlarda bulunma süreçlerini içermektedir (Uzunaslan, 2016). Bahsedilen süreçleri, katılımcıların birçoğunun deneyimlediği ifadelerine yansımaktadır.

Kimlik çıkarma sürecindeki işlemler için yıllarca nüfus dairesine gidiyorum. Bir şey çıkmasa da. Bir gün yine gittim. Orada işlemimi gören memurlardan biri benim adımlı hatırlayamadı. Orada sıra beklerken bana “kimliksiz şıstt kimliksiz” diye hitap etti. Nüfus dairesinde sıra bekleyen o kadar kişi döndü bana baktı ve benim hakkımda sesli sesli “nasıl ya, kimliksiz ne demek, insanın bu zamanda kimliği olmaz mı, neden kimliksizsin sen kardeş, neden bu zamana kadar kimliğini çıkarmadın” şeklinde konuşmaya ve bana soru sormaya başladılar. Orada o kadar çok utandım ki gözlerim doldu, çok üzüldüm. O memurun beni herkesin içinde “kimliksiz” diyerek aşağılaması, herkesin bana bakışları, soru sormaları hiç aklımdan gitmiyor. Hala da o yaşadığım olayı unutamıyorum. Aklıma takılıp duruyor orada aklıma geldikçe ağlıyorum (John Doe 4, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimlik olmadığı için sigortasız işlerde çalışıyorum. Kuzenimin yakın bir arkadaşının ailesi eczacıymış. Benden bahsetmiş ve beni almak onun da işine gelmiş ve ben o eczanede çalışmaya başladım. Belirli bir süre sonra işten ayrılmak istediğimi söyledim patronuma. O da bana dedi ki çıkamazsın. Dedim ki çıkmak istiyorum vs. Bu şekilde biraz tartıştıktan sonra bana dedi ki iki hafta süre ver. Ben de tamam dedim. Daha sonra gittim dedim ki N. Hanım ben daha erken ayrılmak istiyorum dedim. Ondan sonra o dedi ki böyle bir şey yapamazsın. Dedim ki nasıl yapamam her yerde bir haftadır en fazla işten ayrılma. Bilemedin on beş gündür ama

yani normal olarak bir hafta. O da bana dedi ki “senin kimliğin yok ki sen ne hakkından bahsediyorsun” dedi. O söylediği cümleyi hala unutamıyorum (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Damgalanma sürecini deneyimleyen katılımcıların bir kısmı, kimliksiz olmanın yanı sıra ırk, etnik köken, cinsiyet ve medeni durum gibi sahip oldukları “farklılıklar” nedeniyle de ötekileştirildiklerini açıklamaktadırlar. Farklılık kavramının öteki olma, normal olmama, başkalık, yabancılık ve eksiklik unsurları etrafında tartışılan anlamlarının bulunduğu (Uzunaslan ve Akgül Gök, 2019) dikkate alındığında, katılımcıların anlatılarından kavramın olumsuz algılarını deneyimledikleri ve bu olumsuz algılanmanın yol açtığı dışlanma ve çifte damgalanmayla karşılaştıkları gözlemlenmektedir.

Ben Kürt kökenliyim. Bu yüzden evlendiğimde kocamın ailesinin içerisinde o kadar dışlandım ki daha beni tanımadan bana terörist muamelesi yaptıklarını duydum. Eşim beni tanıştırmaya götürmeden önce bilsinler diye kimliğimin olmadığından bahsetmiş yargılamasınlar falan diye. Kimisi terörist bu demiş, kimisi de bence iki evli kocasını kandırıyor, bu kız kesin yalan söylüyor bir insanın kimliği nasıl olmaz hangi devirde yaşıyoruz, kimliği var ama kesin bizim oğlandan saklıyor, eşini mi dolandıracak acaba bunun gibi daha birçok şey duymuştum. Kürt olduğum için istemiyorlardı bir de kimliksiz olduğumu duyunca hiç istemediler. Çoğu insan Kürtler bu durumu yaşıyor, görgüsüzler, bunlar nerden bilsinler böyle durumları, bir şey yapmışlardır ki kimlikleri yoktur, kaç evlilik yaptın, kaç tane çocuğun var gibi sorular soruyorlar (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Sosyal hayatta da çok fazla zorluğum oluyor. Mesela benim diksiyonum güzel, tipim de fazla yabancılara benzemiyor ama ne yazık ki toplumda bazı ayrıştırmalar olabiliyor. Bir yere gittiğimde ben kimliksizim, yabancıyım, Iraklıyım deyince bir de Ortadoğu ülkesi ya tamam o zaman geç kenara. Normalde çok kibar davranırlarken bir anda kabalaşabiliyorlar. İkinci sınıf, ikinci kalite bir insan olabiliyorsun gözlerinde. Bu nedenle iş arkadaşlarıma yabancı olduğumdan bahsetmiyordum. Öğrendikleri zaman da mesela şöyle bir şeyi hiç sevmiyordum

mesela 3 yıllık çalıştığım bir iş yerim vardı. Orada mesela mecburen anlatıyordum. Bir şeyler artık bir yerden çıkıyordu. A bak gelsene seni kiminle tanıştıracam, bak bu kız vatansız muhabbeti geçiyordu mesela. Bir defa da bir öğretmenimle derste bir münakaşaya girdim. Bana mültecisin sen diye bir söylemde bulunmuştu. Yabancılıkla ilgili bir konu konuşuluyordu derste. Bana sen de mültecisin dedi direkt. Ben de mülteci olmadığımı söyledim. Çünkü benim annem buraya pasaportuyla girmiş bir insan. Biz kaçak yollardan ya da bir gemiyle falan gelmedik buraya. Öyle bile gelsek evet o statüdeyim ama bu aşağılanacak bir şey değil. Herkesin içinde mültecisin sen deyince ben de kendimi savunamadım. Herkesin içinde beni kırdı. Fakat hiç kimse yokken özür diledi (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Akrabalarım kimliksiz olduğumu herkese söylüyorlardı. Aile içinde çok fazla sözümüz ediliyordu. Kimliksizliğimden dolayı “orospu” gözüyle bakıldı. Tacize uğradım. Yakınlarımdan biri bir tane adam var makam mevki sahibi belki kimliğinin çıkmasına yardımcı olur, gel seni onunla tanıştıralım dedi. Adam gel yüz yüze görüşelim ben senin kimliğini çıkartayım dedi öyle deyince içime sevinç doğdu. Çünkü her yolu denemiştım. O zaman 20 yaşlarındaydım. Adamla görüşmeye gittim kimlikle ilgili sorununu anlat bana dedi ben de durumu anlattım evliliğimden bahsettim. İkinci kez gittiğim de adam bana para karşılığında ilişki teklif etti. Bu benim o kadar zoruma gitti ki dört duvar arasında görüşelim istediğin parayı veririm dedi. Sevgilim ol istediğin parayı veririm kimliğinde çıkartırım sana istediğin hayatı sunarım dedi. Kimliksiz olduğum için, kadın olduğum için orospulukla ilişkilendirildim. İstismar etmeye kalktılar. Sahip olduğunuz dezavantajlardan dolayı kendilerinde sizi istismar etme, sizi damgalama hakkını görüyorlar (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların, çifte damgalanma ile karşılaşmalarına yol açan faktörlerin dışında, bazı katılımcılar fiziki bir işaret olan ve kimliksiz bireylerin sol elinin üzerine yaş tespiti için vurulan somut bir mührün varlığının da damgalanmalarına yol açan diğer bir faktör olduğunu belirtmektedirler.

Yaş tespiti için sistem üzerinden yaş tespit raporu çıkarıyorlar. Hastaneye ön yazı yazıyorlar. Ön yazıyla birlikte bizi hastaneye gönderirken sol elimizin üst kısmına bir damga, mühür gibi bir şey vuruyorlar ve o mühür kaybolmadan bizim hastaneye gitmemiz gerekiyor. Hatta çok tuhaf bir şey o damga. O damga olmadan yaş tespitine almıyorlar. İnsanın psikolojisini bozuyorlar yani bir nevi. O mührün rengi kırmızı. O mührü hastaneye gidip gösteriyorsun yanındaki evrakla birlikte. O mühür silinirse o gün kabul etmiyorlar hastaneye. Tekrar nüfusa gidip tekrar mühür vurduruyorsun “piç” gibi kendine. İnsanı alt üst ediyor. O mührü gün içinde gören olursa merak ediyorlar, soruyorlar. Cevabını aldıktan sonra da “piç” muamelesi yapıyorlar (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kemik testine gideceğimiz zaman çocuk aklımla sadece yüzüme bakacaklar falan zannettim. Önce nüfus dairesine gittik. Kolunu aç dediler ve bir mühür vurdular. Bu mühür silinmeden git kemik testi yaptır dediler. Sonra babamla hastaneye gittik müracaat ettik ve o mühür üzerinden işlem yaptılar. Şimdi düşünüyorum da gerçekten çok kötü bir şeymiş. Gerçekten kimliksiz olduğum için damgalamışlar beni o mühürle (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Yaş tespiti için vurulan mührün katılımcılar üzerinde yaratmış olduğu damgalayıcı etki yalnızca birkaç katılımcı bazında gözlemlenmesine karşın kimliksizlik ile ilişkilendirilen damgalayıcı unsurların katılımcıların çoğunda var olduğu gözlenmektedir.

Çevremdeki insanlar benim kimliksiz olduğumu bildikleri için tepki göstermiyorlardı. Ama polis veya yabancı bir insanın tepkisi oluyordu. Ben utanıyordum artık bu durumdan çünkü insanlara inandırıcı gelmiyordu. Ben yıllarca bu sorunu yaşamış bir insanım büyük bir sorun ve zorlu bir yaşantı geçiriyorum. İnsanlar inanmıyor bu duruma. Sen Fetö terör örgütüne bağlısın sen başka örgütlere de bağlı olabilirsin o yüzden kimliğini saklıyorsun diyorlar bana. Ya utanın Allah’tan korkun diyorum. Beni o kadar pislige bağlıyorlar ki anlatılacak gibi değil

ben utanıyorum size bunları anlatmaktan, açıklamaktan (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Bir gün mısır çarşısına giderken polis beni durdurdu çevirmede. Kimlik sordu bana yok dedim. Kimlik numaramı sordu yine yok dedim. Polis bana “senin kesilmiş cezan var o yüzden kimliğini vermiyorsun, sen kesin ya kaçak ya da başka bir şeysin” dedi. Ben de “benim hiçbir cezam yok ne kaçak ne de hırsız ne de arsızım” dedim. Sadece benim kimliğim yok, çıkarılmamış dedim. Sonra sen gel bakayım benimle dedi. Emniyete götürdü beni. Anlayacağın kimliğim olmadığı için hırsız da oldum, kaçak da oldum. Hatta devlet seni istemiyor, sen kimliğini kesin bilerek kaybetmişsindir, anne baban seni reddetmiş deyip beni kimsesiz düşürmeye çalışanlar da oldu. Her türlü insan var ve her türlüyle karşılaşıyorsun. Ağzlarına geleni söylüyorlar işlerine geldikleri gibi (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

3.2.7. Baskı ve Ayrımcılıkla Karşılaşma

Alinyazında baskı ve ayrımcılığa maruz kalan birey veya grupların ortak özellikleri incelendiğinde toplumun yoksun, yoksul, sosyo-ekonomik olarak geri kalmış kesimlerine mensup, azınlık statüsünde bulunan ve dezavantajlı olan bireylerinin olduğu görülmektedir (Tek, 2018). Baskı ve ayrımcılığa konu olan bireylerin ortak özellikleri bulunmakla birlikte baskı süreçleri fiziksel istismar, dövme, yaralama, sözlü taciz, müstehcen dil kullanma, zulüm etme, zorlama, yıldırma, marjinalleştirme, nezaketsizlik, ekonomik sömürü, fiziksel ve psikolojik şiddet uygulamayı (Kapur, 2018) içermekteyken; ayrımcılık biçimleri ise marjinal gruba olumsuz tutum ve davranışlarda bulunma, değersizleştirme, ötekileştirilme, önyargılı davranma, kötü bir dil kullanma, ikincilleştirilme, kaynaklardan yoksun bırakma, dışlama, kaçınma, fiziksel saldırı ve soykırımda bulunmayı (Cankurtaran ve Beydili, 2016) kapsamaktadır. Söz konusu kavramlara ilişkin uygulama biçimlerinin taşıdığı benzerlikler ve katılımcıların her iki kavrama ilişkin uygulama süreçlerini birlikte deneyimlemesi nedeniyle, katılımcıların paylaşımları her iki kavramın çatısı

altında incelenmiştir. Bu bağlamda, öncelikle katılımcıların gündelik yaşamda karşılaştıkları sonrasında ise kolluk güçleri tarafından uygulanan baskı ve ayrımcılık içeren deneyimleri ele alınmıştır.

İlk okula başlarken kimliksiz olduğumu bilmiyordum. Çünkü kimliğim olmamasına rağmen yakında kimlik çıkacak gerekçesiyle okula kabul edilmişim ve orada kimliksizliğimin farkına varmadım. Çevrem de benim kimliksiz olduğumu bilmediklerinden benimle iletişimleri iyiydi. Onlarla etkileşimimiz her şey çok güzeldi. Sonra başka bir mahalleye taşındık orada okula kabul edildiğimde oradaki arkadaşlarım beni hiç sevmедiler. Kimliksiz olduğumu öğrendiler. Benim kimliksiz olmamı garip karşıladılar. Sen kaçaksın, yabancısın, Iraklısın diye dalga geçiyorlardı. Bir süre okula gitmek istemedim. Okula gittiğimde önümü kesiyorlardı. Ben böyle şeyleri aileme anlatmayı seven bir insan da değilim. Güçsüz görünmekten nefret ederim hayatımda. Çok fazla dışlandım ve zorbalıkta bulundular bana kimliksiz olduğum ailem yabancı göçmen olduğum için. Dışlanmanın birçok çeşidine maruz kaldım ve yaşadım (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Bir yerde işe başlamıştım. Orada bir kız vardı benimle arkadaşlık kuran. Hiçbir şeyimi anlatmıyordum ne patronuma ne ona ne de diğer arkadaşlarıma. Ben orada bir sene kadar çalıştım. Ne kimliksiz olduğumu ne kızımın olduğunu bile anlatmamıştım kimseye ama kardeşimin bir gün anlatması sonucu öğrendiler. Patronumuz öğretmendi. Ablana yardımcı olabileceğimiz bir durum varsa yardımcı olalım demiş. Kardeşimde bunun üzerine ablamın kimliği yok demiş ve bu olay zamanla iş arkadaşlarıma da yansıdı. Yüzüme karşı senin şimdi kimliğin yok mu, kızının da mı kimliği yok, sen hiç evlilik yapmadın mı, nasıl oluyor nasıl hastaneye gidebiliyorsun, nasıl yaşıyorsun gibi aşağılayıcı tavırlarla konuşmaları başladı. İnsanlar senin hakkında “ne yaptı da kimliği yok, acaba başka birinden de mi ailesi nüfusuna almadı, acaba birinden mi kaçtı, yoksa pavyona mı düştü” gibi düşünceleri oluyor. “Sen bir yeri soysan parmak izin de yok kimliğin de yok seni asla bulamazlar” gibi o kadar garip şeyler duymuşluğum bile var. Birde bir kişi duyunca hepsi duyuyordu. Kimisi acınarak bakıyordu kimisi yardım edeyim mi diyordu (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların paylaşımlarından açık bir şekilde görüldüğü üzere kimliksiz bireylerin, sözlü taciz, müstehcen dil kullanılması, zorbalık, nezaketsizlik, marjinalleştirilme ve psikolojik şiddet gibi baskı süreçleriyle; ön yargılı davranılma, dışlanma, değersizleştirilme, kötü söylemlerde bulunulma ve ötekileştirilme gibi ayrımcılık süreçlerini deneyimledikleri gözlemlenmiştir. Burke ve Harrison (2004), baskı ve ayrımcılık süreçlerinin karmaşık doğasının bilhassa marjinalize edilmiş diğer bir ifadeyle önemsiz olarak anlamlandırılan veya fiilen yok sayılmaya çalışılan bireylerin yaşamlarında var olduğunu iddia etmektedir. Kimliksiz olduğu için yok sayıldığını yasalarca tanınmadığını ve korunmadığını belirten John Doe 2 bu nedenle sosyal ve ekonomik yaşamını çok zorlu koşullarda sürdürdüğünü, ekonomik anlamda istismar edildiğini, iş yerinde kendisine baskı uygulandığını ve emeğinin sömürüldüğünü ifade etmesiyle baskı ve ayrımcılık süreçlerinin karmaşık yapısına ilişkin ekonomik boyutu örneklendirmektedir.

Kimliksiz olduğum için kimse sahip çıkmıyor. Bu ülkenin vatandaşı olarak görünmüyorum. Yasal bir varlığım yok. Yasal bir kaydın olmayınca hakların da olmuyor. Hakların olmayınca herkes seni ezmeye ve seni sömürmeye seni malıymış gibi kullanmaya çalışıyor. Onlar ezmeye çalıştıkça ben küçülüyorum, zorlanıyorum. Hayatımı devam ettirmekte zorlanıyorum. Daha çok çalışmama rağmen daha az kazanıyorum. Verdiğim emeğimin karşılığını alamıyorum. İşe girerken kimliksiz olduğumu biliyordu patronum. Çalışmaya mecbur olduğumu ihtiyacım olduğumu da biliyordu. O yüzden beni ekonomik olarak ezebiliyor. Aynı zamanda kendisinde bana baskı uygulama, bana karşı istediği dili kullanma ve beni aşağılama hakkını kendisinde görebiliyor (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Kendi bağlamsal çerçevesi içerisinde kimliksiz bireylere yönelik baskı ve ayrımcılık süreçlerini çeşitlendiren örneklerin arttığı görülmekte, bu anlamda diğer katılımcıların hikayeleri de benzer başka örnekler sunmaktadır.

Kimliksiz olduğum için herkes her türlü hakareti edebilmeyi, sana şiddet uygulamayı kendisinde hak olarak görebiliyor. İlk eşimle kaçarak dini nikah yoluyla

evlendim. Fakat belirli bir süre sonra evlilikte sorunlar çıkmaya başladı. Sorunlar çıkınca kimliksiz olmam da gündemden düşmedi. Kimliksiz olduğum için bana türlü türlü hakaretler, aşağılamalar, fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet uygulamaya başladı. En son olarak benim acı çekmem için benden intikam almak için beni zorla başka biriyle cinsel ilişkiye zorladı. Bu zulmü bana yaşatmasının ve yapabilmesinin tek sebebi benim kaçarak evlenmiş ve özellikle de kimliksiz olmamdı. Çevremdeki insanlar da başka şekillerde zorbalık yapıyorlar. Hep en yaralı ve zayıf noktam kimliksizlik olduğu için kimliğimin olmaması üzerinden bana saldırmaya çalışıyorlar. Mesela size bunlardan örnek vereyim. “Yanlış anlama da annen ya da baban seni başka yerden mi kazandı o yüzden mi kimliğin yok, diğeri üvey mi, hangisi üvey olan” gibi daha birçok iğrenç sözler. İyilik yapıyorum adı altında kimliğimin olmadığını millete duyuran mı dersiniz benim bu derdimi dedikodu malzemesi yapan mı dersiniz daha neler çekmişimdir (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Bazen insanların bana acıyarak beni dışladıklarını da gördüm. Hani ah yazık nasıl yapıyorsun, kimliksiz zor olmuyor mu falan diyorlar. Böyle olunca da farklı ezik hissediyorsun. Onların bana bu şekilde üzülmüş gibi davranması beni üzüyor. Ben kendimi insanlardan ayırmak istemiyorum. Durumumun farkındayım zaten. Bazı şeylerin hatta çoğu şeyin dışında olduğumu ve o şeylerde hakkım olmadığını biliyorum ama ben onu unutmuşken bana tekrardan hatırlatıyorlar. Çünkü hani ölünce bile nereye gömüleceğini bilmiyorsun. Kaydın yok hiçbir şeyin yok. Ne Türkiye’de ne de başka bir yerde. Bir şekilde unutup insanların içine karışmaya çalışıyorum, çaba gösteriyorum, kimliksizlik durumunu hatırlamak istemiyorum ama o acıklı bakışlarıyla alaylı söylemleriyle bana bunu unutturmuyorlar. Sen farklısın, sen başkasın, sen ayrısın diyorlar (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Karşılaştıkları baskı ve ayrımcılıkların her zaman her yerde gerçekleştiğini belirten katılımcıların çoğu en çok da kolluk güçleri tarafından kendilerine baskı ve ayrımcılık içeren uygulamalarda bulunduğu söz konusu uygulamaların gündelik

yaşamda karşılaştıkları baskı ve ayrımcılık biçimlerine göre kendilerini daha fazla savunmasız bıraktığını aktarmaktadırlar.

Bir gün her zamanki gibi iş çıkışı eve gidiyordum. Zaten başka bir yere gidebilme imkânımız çok kısıtlıydı. O gün eve giderken birine bıçaklı saldırıda bulunulduğunu gördüm. Sonra birdenbire ortalık karıştığı için kimin yaptığı belirlenemedi. Bunun üzerine orada bulunan herkesi topladılar. Ben de olayı izlediğim için oradaydım ve beni de alıp emniyete götürdüler. Emniyete gidince herkesten tek tek kimliğini göstermesini istediler. Oraya getirilen herkes kimliği olduğu için kimliğini gösterdi. Kim oldukları tespit edildikten sonra emniyetten ayrıldılar. Orada kimlik veremeyen bir bendim. Benim kimliğim olmadığı için tek başıma sabaha kadar nezarethanede tutuldum. Olayla hiçbir ilgim olmama rağmen sadece kimlik kartım olmadığı için şüpheli olarak görüldüm ve hak etmediğim şekilde hak etmediğim bir üslupla orada insan dışı muameleyle karşılaştım (Jane Doe 1, 24 yaşında, İstanbul, ikinci kuşak kimliksiz).

Bir kere metrobüse bineceğim akşam saat 7:30-08:00 civarıydı polis beni durdurdu. Zaten hep ben ürkerim polislerden. Sebebini bilmiyorum. Aslında hep karakollardaydım ama. Metrobüsün tam o köprüsünün üzerinden giderken işte beyefendi bakar mısınız dedi polis. Buyurun dedim. Türkiye Cumhuriyeti kimlik numaranızı verebilir misiniz dedi. Ben dedim ki yanımda değil dedim. Ezbere biliyorsanız söyleyin dedi. Ben de bilmiyorum dedim. Baktım bunlar alacaklar beni ve karakola götürecekler beni ve tekim o an çok korktum. Dedim ki ya bir şey söylemek istiyorum. O an deli gibi titriyorum zaten. Benim dedim kimliğim yok. Nasıl yani dediler. Durumumu anlattım. Dedim böyleyken böyle, şu an dedim benim bir dava sürecim var vs. anlattım. Dediler ki yanındaki polis çok sert biriydi. Benim yaşıtımdı zaten muhtemelen. Dedi ki nasıl, bu beni alakadar etmez, ben istesem seni kelepçeyi takar götürürüm. Sen de bana gıkını (sesini) çıkartamazsın. Sonra dedi ki bu beni bağlayan bir nokta değil biz al gülüm ver gülüm yaparsınız dedi. Sen kimliği gösterirsin biz de sana geri veririz dedi. Sonra ben, bu benim özel bir durumum, ben bu konu hakkında ne diyebilirim ki size alın götürün o zaman dedim. Onlar da tamam git buradan bir daha seni gözümüz görmesin dediler bana. Yani kendimi o

kadar kötü hissetmiştim ki o gün anlatamam size (John Doe 1, 24 yaşında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

Cinsiyeti erkek olan bazı katılımcıların, güvenlik güçleri tarafından potansiyel tehlike olarak algılandıkları bu yüzden daha fazla baskı altına alındıkları görülmektedir.

Abimleri kimliksiz oldukları için sürekli nezarethaneye alıyorlardı. Sürekli kimliksiz oldukları için karakolda sabahladığımı biliyorum yani. Alıyorlardı abimleri, tutuyorlardı. Çünkü her seferinde farklı bir polis oluyor ya hani. Yani bir polis görüyor, çeviriyor alıyor hop gel karakola gidiyorlar. İşte yine olaylar. Yine abimler beni arıyor. Biz buradayız gel bizi al diyorlardı. Ben hemen koşa koşa ağlaya ağlaya gidiyorum karakola durumu anlatıyorum. Oradan çıkıyorlar. Aradan bir iki ay geçiyor bir daha başka bir polis görüyor. Erkek oldukları için onları hemen alıyorlar. Ben gidiyorum yine durumu anlatıyorum. Hep bu şekildeydi yani (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Mesela bizim semtimiz kötü bir semt polis çeviriyor. Kimliğim yok diyorsun durumunu anlatıyorsun. Polis anlamıyor alıyor seni karakola götürüyor. Üstüne bir de dayak atıyor sana. Belki bir kadın olsam dayak yemezdim ama erkek olunca bir de kimliksiz olunca kesin bir iş vardır deyip alıp götürüyor istediği zulmü yapıyor (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Cinsiyet dışında, bireylerin ait oldukları toplumsal sınıf, etnik köken veya ırk gibi diğer unsurlar bireylerin deneyimlediği ayrımcılık ve baskı üzerinde çoğalan bir etki yaratmakta ve bu durum alinyazında “çoklu tehlike” olarak adlandırılmaktadır (Harnois, 2015). Etnik kökeni ve ırkı itibarıyla farklılık taşıdığını belirten bazı katılımcıların, güvenlik güçlerinin önyargıları nedeniyle yaşadığı ayrımcılıklar ve uğradıkları baskılar çoklu tehlike durumunu doğrulamaktadır.

Kimliğimin olmadığını bir de Kürt kökenli olduğumu öğrendiklerinde olaylar başlıyordu. “Terörist misin? İn misin cin misin?” diyorlardı hemen. Birçok kez polis

tarafından sıkıntıya uğradım. Hatta bundan iki sene önce otobüsle kardeşimin yanına İzmir'e gidiyordum. Kardeşim kendi kimliğiyle mecburen bana bilet almak zorunda kaldı. Daha sonra yine aynı şekilde otobüsle İstanbul'a dönerken dokuz tane polis tarafından otobüs durduruldu. Bunlar Yunus polisiydi. Herkesten kimlik istediler. Ben de elimdeki TC'yi uzattım. Bu kimlik değil dediler. Ben de bu Fatih Nüfus Müdürlüğü'nün bana verdiği kimlik dedim. "Hiçbir kayıt çıkmıyor in aşağı" dediler. İndim. O dokuz polisin bana dedikleri şunlar; "Kimsin sen? Nerelisin? Söyle uzatma? yoksa terörist misin sen hadi bizi uğraştırma, terörist olduğunu söyle de kurtulalım. Şimdi seni alırsız gözaltına görürsün" dediler. Bana olmayacak ithamlarda bulundular. Ben normal bir vatandaşım ama mağdur edilmiş bir vatandaşım. Bana hepsi birden "sen terörist misin? Bu nasıl bir şeydir? Kimliksiz mi gezer insan? Senin kimliğin yoksa sana bu evrakı nasıl verdiler, yalan mı söylüyorsun? Başkanın evrakı mı bu?" Daha sonra orada bir polis memuru akıl edip devletin sitesinden girip TC'yi girmeyi düşündü ve bütün belgelerim önüne dökülünce "tamam, doğru söylüyor" dedi. "Yaptığınız terbiyesizliği ömrüm boyunca unutmam" dedim. Beni azarlarcasına otobüse bindirip gittiler. Zaten bu polis sistemlerinde geçici TC'ler zor görünüyor. Kimi görüyor ama uğraşmak istiyor. Kimi de görmüyor uğraşmak istemiyor, başından savıyor. İnanın orada ne hissettiğimi bir ben birde Allah biliyor. 9 kişi tarafından hem terörist ilan edildim hem de ağıza alınmayacak sözlerle itham edildim. Aşağılık konuşmalarına maruz kaldım. Sebebi hem kimliksiz olmam hem Kürt olmamdı (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Dün değil önceki akşam iki tane genç polis beni gördü, durdurdular kimliğimin olmadığını öğrenince sen nasıl bugüne kadar nasıl yaşadın, sen nasıl oldun da bunca zamandır kimliksiz kaldın seni karakola götüreceğiz diyorlar. Bu sefer de direniyorsun o polislere. Ben onlara öfkeleniyorum da bu kez. Onlar da bana öfkeleniyor. Ha bir de Kürt'üm. Muş dedikten sonra, iş başka yola gidiyor. Ben ondan sonra çok çile çekiyorum. Ben inanmıyorum artık nasıl bir ülkede yaşıyoruz. Suriyelinin kimliği var, Afgan'a kimlik veriliyor, Afrikalı 'nın kimliği veriliyor. Dünyanın hangi ülkesinden Türkiye'ye iltica etmiş kim varsa kimliği veriliyor. Ben Türkiye'nin vatandaşıyım. En az 2000 yıldır Türkiye'den, Ortadoğu'ya,

Ortadoğu'dan Mezopotamya'ya kadar yaşayan bir aileyiz. Ama ben kimliksizim. "Sen nerede kalıyorsun, şöyle bağlantı istiyorum" deyip bana terörist muamelesi yapıyorlar. Ben otuz senedir aynı binada, aynı yerde, Esenyurt 'ta oturan bir insanım. Sonra beni savcının emriyle 7 gün ters kelepçe ile nezarethanede tuttular. Ağzımı burnumu kırdılar benim. Ben doğuluyum Kürt'üm. Bu ülkenin bayrağı ne kadar bir Türk'ün bayrağı ise bir Kürt'ün de o kadar bayrağıdır. Ben bir Türk'üm. Ben bu ülkenin vatandaşıyım. Sonuna kadar ben bu ülkenin çocuğuyum. Böyle düşünmeme rağmen bana bu konularda çok sorun çıkarıldı Kürt olduğum için. Bu yüzden çok güvenlik sorunu ile karşılaştım, Kürt olduğum için ayrıca o kadar çok güvenlik sorununa maruz kaldım ki anlatamam size (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Bu örneklerle görüşmeler boyunca sıklıkla rastlanmasına karşın, yaşadığı semtin dezavantajlı ve kriminal bir özelliğe sahip olduğunu belirten ve bu yüzden kimliksizliğinin yanı sıra yaşadığı semtin olumsuz algısı nedeniyle de maruz kaldığı ayrımcılığın ve uğradığı baskının boyutunun bir yıl hapis cezası şeklinde ileri dereceye vardığını ifade eden John Doe 6 bu yönüyle görüşmecilerin genelinden ayrılmaktadır.

Benim Karagömrük'te yaşıyorum ve orada dükkanım var ve burası sıkıntılı bir yer. Burada mesela uyuşturucu satıcıları, mafya, hırsızlık adam kaçırma, kumar gibi pis işler varmış. Polislerin de burada takip ettiği bir uyuşturucu çetesi varmış. Polisler onları kameraya çekiyorlarmış satarken. Tam sattıkları yerde de bakkal ile cami arası var. Bakkala girerken o kameranın önünden geçiyorum. O sırada da kamerada kim varsa polis onları da topluyorlarmış. Kamerada çıktığım için beni de aldılar. Video üzerinden iş yerine baskın oldu. Beni de sokakta bulup aldılar. Sonra da cezaevine girdim. Kamerada görüp içeri aldıkları bütün herkesi sonradan bırakmışlar. Benim iş bilğim, kimliğim, kimlik bilğim olmadığı için potansiyel suçlu göründüm. Bana orada zulüm de ettiler. Kimlik çıkarmak için kendim hakkında suç duyurusunda bulunmuştum kardeşimin kimliğini kullanıyorum diye. Bu yüzden hakkımda dava açılmıştı. Açtığım davalardan ötürü de sicilim temiz değildi dolandırıcılıktan. Bu saydığım sebeplerden dolayı tam bir yıl cezaevinde yattım.

Kimliksizlik durumumu açıklayana yani kim olduğumu anlayana kadar bir sene geçti ceza evinde. Ceza evinde yattığım bir sene içerisinde yine kimlik vermediler. Mahkemede de benim için hiçbir işlem başlatılmadı. Kimliksiz olmam, iş yerimin Karag  mr  k'te olması benim bir yılımı çaldı (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

John Doe 6'nın deneyimlediği ayrımcılık ve baskı, güvenlik g    eri ile sınırlı kalmamakta ayrıca savcı başta olmak üzere nüfus müdürü gibi diğer kamu görevlilerine kadar uzanmaktadır.

Savcı benden nefret ediyor. Açık açık söylüyordu adam. Senin yüzünden dosyaları kapatamıyorum diyordu. Kimlik çıkarmak için başkasının kimliğini kullanıyorum diye suç duyurusunda bulunduğum dosyaların hiçbirini kapatamıyor adam. Elinde duruyor. Bir nevi haklı. 10 senedir dosya adamın elinde. Adam durmadan karakolu zorluyor. Karakol beni alıyor. Nezarethaneye nüfus müdürlüğüne götürüyor. Savcı diyor ki tutun elinizde artık onu, atın ceza evine kimliği çıkmıyorsa diyor. Ben yeter ki dosyayı kapatayım diyor. Polis memuru da diyor ki benim yanımda konuşuyorlar bu arada. En son konuştukları 6 ay önce işte. Nüfus müdürlüğüne götürdüklerinde işte. Savcı al onu at nezarete kalsın orada diyor. Sanıyorlar ki ben bilinçli çıkarmıyorum kimliği. Anlatıyoruz onlara da nüfus müdürlüğü de savcıya kar  şı kendini savunuyor. Yasa böyle, o kadar u  ra  mıyorlar, gelip gitmiyorlar diyor. Onlar da yasaların i  lemezli  ini bildikleri halde nasıl olsa kimliğim yok hak arayamam, zavallıyım diye bana su   atıyorlar. Nüfus müdürlüğündeki en çok dosya bana aittir yaptırđım en büyük dosya. Savcıya her gün burada mı yatacağım dedim en son. Sizin dediğinize göre her gün burada yatmam gerekiyor. Biz de çalışıyoruz, biz de insanız dedim. Siz aradığınızda gelmiyor muyuz geliyoruz dedim (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların çoğu kimliksiz oldukları için hiçbir şekilde ne sosyal çevreleri ne kolluk kuvvetleri ne de diğer kamu görevlileri tarafından “insan” yerine alınmadıklarını, umursanmadıklarını, umursandıkları durumlarda ise ancak

“küçültücü” söylem ve tutumlarla karşılaştıklarını bilhassa görevde yeni olan, “yunus” statülü, stresli ruh haline sahip ve egosunu tatmin etmenin peşinde olan kolluk kuvvetlerince “stres topu” işlevi gördüklerini fazlaca baskıya uğradıklarını ve ayrımcılıkla karşılaştıklarını aktarmaktadırlar.

Hiç umursanmıyorsun, umursandığında da aşağılanıyorsun en büyük sorun o. Çevrende de aynısın, polisin gözünde de aynısın, karşılaştığın ne kadar memur varsa onların gözünde de aynısın. Bazı polisler hiç uğraşmamak için hadi geç diyor. Bazı polisler de o an psikolojisi mi bozuk ne “hayırdır, sen kimsin, nesen” diyor. Mesela en çok problem yaşadığım polis yunus polisi. Direkt dövüyorlar, direkt dövüyorlar. Nasıl kimliğin yok senin, yalan söylüyorsun, kimsin nesen hiç ikiletmiyor yani. Hemen bam bam çakıyor sana. Baktı ki hiçbir şeyin yok tamam git diyor. Stres topusun onlar için. Karşılık verince de dava açıyorlar. Problem çok var yani (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Metrobüsten inince karşınıza kimlik soran bir polis çıkıyordu. Kimi polise geçici kimliğimi uzatınca tamam deyip incelemeden gönderiyordu. Kimisi de milletin içinde hava yapmak istediğinden senin kimliğin nerde alayım mı seni şimdi içeri, kelepçe mi takayım, senin kimliğin neden böyle anlat bakayım falan diyordu. Orada mühür var diyordum ama adama hala arkadaşlarının yanında hava yapmaya çalışıyordu. O kadar insanın içinde aşağılamanın derdinde oluyordu. Genç olan polisler hiç bilmiyordu kimliksizlik nedir diye. Ama mesleğinde eski olanlar ben bu durumu duymuştum nasıl oluyor bu durum diye soruyorlardı. Bazıları da bağırarak sanki kimliğimi getirebilecekmiş gibi hangi yüzyılda yaşıyoruz nasıl kimliğin olmaz diyerek prim çıkarmaya çalışıyordu. “Sen şaka mısın, kamera önünde miyiz” falan diyordu. Bende hayır, gerçek diyordum. Yeni polislere derdimi anlatana kadar eski polisler derdimi anlayıp beni bırakıyordu. Zaten uğraşmakta istemiyorlardı (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Görüşmelerin neredeyse tamamında karşılaşılan çeşitli alanlardaki baskı ve ayrımcılık deneyimlerinin kendilerini tamamen “değersizleştirdiğini” ifade eden katılımcıların çoğu, bu anlamda Suriye’de meydana gelen iç savaş sonucu 2011

yılında Suriye’den Türkiye’ye gerçekleşen dış göç dalgasına dikkat çekmektedirler. Dış göçle birlikte milyonlarca Suriyeliye göçmen olmalarına rağmen kimlik verildiğini ve Türk vatandaşlarının sahip olduğu haklardan yararlanabildiklerini, Suriyelilere karşı uygulanan bu pozitif ayrımcılığın kendilerini oldukça rahatsız ettiğini çünkü kendilerinin Türkiye’de doğmuş olmalarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olamadıklarını, uzun yıllardır uğraşmalarına rağmen kendilerine kimlik verilmediğini ve hiçbir haklarının bulunmadığını ifade etmektedirler.

Burası benim milletim. Benim ailemin ve soyumun kanını akıtarak aldığı bir ülke. Biz yüzyıllardır burada yaşamaya çalışıyoruz ve çok güzel bir toplumuz. Bu Suriyeliler buraya gelip onlara da haklar tanındıktan sonra bizim toplumumuz çok ötelendi. Ben Suriyelilere verilen değer kadar kendime değer verilmediğini hissettim. Onu da şöyle anlatayım. Bir hastaneye gidiyordum önümdeki Suriyeli istediği gibi ücretsiz muayene oluyordu. Ben bu ülkenin vatandaşı olduğum halde ücretli muayene oluyordum. Onlara vatandaşlık verilmesi, haklar verilmesi, bizden üstün tutulması ve benim ötekileştirilmem o kadar çok zoruma gidiyordu ki. O insanların bizim ülkemizde olmaması gerektiğini ve devletimizin bu insanları göndermesi gerektiğini düşünüyorum (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Bir gün şöyle bir şeyde geldi başıma. Bundan 8-9 sene önceydi. Suriyeliler daha yeni Türkiye’ye akın ediyordu. Ben geçici kimlik alabilmek için sıraya girdim. Düşünün ben bir Türk vatandaşıyım ama sıraya girip bir kimlik kâğıdı imzalatabileceğim için memurun önünde bağıra bağıra ağladım resmen. Suriyelilere bile gözümün önünde kimlik veriliyordu ama bana verilmiyordu. Siz nasıl insansınız ben Türk vatandaşıyım benim kimliğim yok siz bunlara kimlik veriyorsunuz dedim. Ve bir kuyruk vardı. Buradan Ankara kadar olabilirdi. Abartısız söylüyorum. İki gün üst üste gittim ve bütün nüfusu onlar kaplamıştı. Hiçbir şekilde Türk vatandaşıyla ilgilenilmiyordu. Ondan sonra ben oradan ağlaya ağlaya gittim ve bir iki ay uğrayamadım. Çünkü bir sonuç alamıyordum (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Suriyelilere uygulanan pozitif ayrımcılık dolayısıyla ülke kaynaklarının tüketildiğini düşünen katılımcılar, Suriyelilere karşı önyargılı olmadıklarını ancak birçok kez olumsuz örneklerle karşılaştıklarını bu yüzden sosyal politikalar yoluyla bu duruma bir sınırlama getirilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Suriyeliler yüzünden ihtiyacı olan insanlar bir yardım alamıyorlar, sağlık yardımı alamıyorlar. Bu ülkede şu an Suriyeli olmasa ve devlet benim gibi kimliği olmayan sıkıntıda olan insanlara bir bölüm açabilir ve bizi orada muayene edebilir. Ya da benim yardım almam gerektiğinde devlet bu yardımı sağlayabilir. Bir iki kere benim paramı kazanıp kendime bakacak duruma gelene kadar yapsa yeterli ama şu an öyle değil. Suriyeliler yüzünden benim hakkım yeniyor ben onlar yüzünden yardım bile alamadım. Çünkü benim ülkemde benim hakkım olan parayı yiyorlar ve benim ülkemde bana ahkâm kesiyorlar. Bu insanlar yarın biz düşsek bize acımayacak insanlar. Suriyeliler bizden aldıkları 1 TL'lik şeyi bize 5 TL'ye satmaya çalışıyorlar ve o kadar iyiliklerimi görmeyen insanlar ki çok kez Suriyelilerle karşılaştım. Hiçbir zaman ön yargılı olmadım aşağılamadım ama bizim haklarımızı çok yiyorlar. Biz bu ülkeyi kazandık bu insanlar yüzünden harap etmeyelim. Savaş çıksa bu ülkede onlar kaçar biz kalırız. Ben, eşim, çocuklarım hepimiz kalırız ama onlar kalmazlar. Benim yemem gereken haklarımın yarısından çoğunu Suriyeliler yedi. Suriyeliler hakkımızı çok yediği için devletimizin de buna bir dur demesi gerekiyor. Onlara verdikleri kolaylığı bize versinler bize verilen zorluğu da onlara versinler de bir bakalım bir dakika bu ülkede durmazlar. Çünkü ben paralı muayene olurken onlar ücretsiz muayene oluyorlar. Ben yardım alamazken onlar yardım alıyorlar. Evet, ülkemize gelmişler kardeş olabiliriz ama bu ülkede de bu kadar yardım almamaları gerekiyor. Bunlar gibi nice şeylerle karşılaştım (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Suriyelilerde hainlik var. Şimdi ben onlarda hainlik olduğu için onlara hiçbir hakkın verilmesini istemiyorum doğal olarak. Türk vatandaşlığı bizim vatanımıza, milletimize sadık, vatan millet sevgisiyle yanıp tutuşan insanlara verilmesi gerekiyor. Ama bu insanlara vatandaşlık verilmiyor. Gidip elin Suriyelisine vatandaşlık veriliyor. Kendi vatanını korumayan, savunmayan kendi vatanına faydası olmayan

insan sana bana yarar mı Allah aşkına. Yani bir gün Allah korusun Türkiye’de savaş çıksa bunlar karşı tarafta yer alır. Demezler ki bu ülke bize kapılarını açtı, karnımızı doyurdu, işyeri açabildik, vatandaşlık aldık, üniversitelerde okuyabiliyoruz, sosyal her türlü yardım ve hizmetlerden faydalanabiliyoruz. Bize, biz anadan babadan doğma Türk vatandaşına bu imkanlar sağlanmıyor. Bu duruma bir çare bulunması gerek (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Yıllardır kimlik sahibi olmak için uğraş veren John Doe 6, Suriyeli göçmenlere vatandaşlık kimliği rahatlıkla verildiği için Türkiye’den çıkış yapıp sonrasında sınırdan tekrar giriş yaparak göçmen kimliği almayı düşündüğünü belirtmektedir.

Bir ara isyan çıkartıyordum ya nüfus müdürlüğünün önünde. Suriyelilere 5 sene yaşıyor kimlik veriliyor. Ben 30 senedir bu ülkede yaşıyorum kimlik alamıyorum. Vatandaşlığı yabancılara daha kolay veriyorlar. Bir ara onu düşündüm yani. Çıkayım sınırdan tekrar geri geleyim bari göçmen kimliği alayım kendime dedim (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Annesi Özbek babası ise Türk vatandaşı olan Jane Doe 7 ise Suriyelilere tanınan kolaylıkla kimlik sahibi olabilme, bir Türk vatandaşının sahip olduğu bütün haklardan yararlanabilme yönündeki yasal alanda var olan pozitif ayrımcılığın gündelik yaşamda da var olduğunu toplum içerisindeki Türk vatandaşlarının da Suriyelilere ilişkin pozitif ayrımcılıkta bulunduğunu kendisinin ise ayrımcı tavırlarla ve baskıyla karşılaştığını dile getirmektedir.

Ben bu devletten hiçbir zaman yardım, istemedim, yetim hakkı yemedik haram kursağımızdan geçmedi. Ben milliyetçi bir kadınum. Hiçbir Azerbaycanlı, Özbekistanlı gelip de Türkiye’yi parçalamak için uğraşmaz. Hiçbir Türk soylu gelip de kendi dilimi konuşacağım demez. Türkçe konuşur. Çünkü biz Türk soyluyuz. Size gelen Suriyeliler hak talep eder, yarın sizi ezer. Ama biz sizi ezmeyiz, bizden zarar gelmez. Yarın öbür gün her yere Arapça tabela asılacak. Bugün Türkiye’de 3 milyon Özbek yaşıyor. Hiçbiri sizden Özbekçe tabela istedi mi. Çünkü biz Türk soyluyuz. En

azından Türk soyundan olanların bir ayrıcalığı olmalı. Türk soylu olanları her şeyde 10 katıyla çarpıyorlar. Biz hak istemeyiz, Özbekçe okul istemeyiz, Özbekçe dil konuşalım demeyiz. Benim erkek çocuğum olsa yarın askere gider. Türkiye'yi korur. Ama Suriyeli sizi korumaz. Ben Pendik'te yaşıyorum. Oturduğumuz mahallede kimliksiz olduğumuzu bilen yok. Her ne kadar Türk soylu da olsak açık aydın Atatürkçü kadınlar olduğumuz için sevilmiyoruz. Ben sana evimi kiraya vermem ama Suriyelilere veririm. Çünkü onlar Müslüman diyen insanlar tanıdım. Ayrımcılık, horlanma, aşağılanma, müstehcen dil kullanma, mahalle baskısı nasıl adlandırırsanız adlandırın hepsini gördük yaşadık (Jane Doe 7, 20 yaşında, Özbekistan- İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Nihayetinde derinlemesine görüşmelerle elde edilen veriler Suriyelilere ilişkin bahse konu olan pozitif ayrıcalıklara katılımcıların olumlu yaklaşmadıklarını göstermektedir.

Suriyelilere kimlik verilmesi insanın sinirini bozuyor. Suriyelilerin bile kimlik alma hakkı var. Ben burada doğdum büyüdüm babam Türk ben nasıl kimlik alamıyorum diye çok sitem ediyorum ama sesimizi kim duyuyor ki (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Ben Suriyelilere vatandaşlık kimliği verilmesini tasvip etmiyorum. Belirli bir mal karşılığında insanlar kimlik alıyorlar. Ben çok karşıyım. Bunun altında çıkar yatıyor. Herkes paranın peşine düşmüş ve maddi bir değer peşinde. Yabancılar vatandaşlık verilmesi bu kadar kolay olmamalı. Niye diğer Avrupa ülkesi veya yabancı ülkeler başka bir ülke vatandaşına vatandaşlık vermiyor. Niye bizim ülkemizde böyle bir kural, kanun yok. Ben buna çok öfkeliyim. Kesinlikle kendi vatandaşına, vatandaşlık almaya çalışan vatandaşlarına şu hakkı koysa, prosedürlerdeki o sıkıntıyı kaldırırsa belki de insanlar kimlik sorunuyla ilgili fikrini değiştirecek (Jane Doe 10, 24 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

3.3. Kimliksizle Baş Etme Yöntemleri

Araştırmanın bu bölümünden önce, Türkiye’de vatandaşlık kimliği olmayan katılımcıların yaşadıkları farklı sorun alanları ele alınmıştır. Bu bölümde ise bahsedilen sorunların üstesinden gelebilmek için katılımcıların eğitim, sağlık, psikolojik stres ve damgalanma, baskı ve ayrımcılık sorununa ve ekonomik sorunlara ilişkin geliştirdikleri sınırlı baş etme yöntemleri incelenmektedir. Katılımcıların söz konusu yöntemleri kullanmalarında, sosyal devletin yasal bir varlığı bulunmayan kimliksiz bireyleri kendi kaderlerine terk etmiş olması dolayısıyla bu bireylerin devletin üstlenmesi gereken rolleri kendi kendilerine telafi ederek yaşamlarını sürdürmek zorunluluğu etkili olmuştur. Bu bağlamda katılımcıların yasal ve yasal olmayan yöntemlerle; sosyal destek ve manevi destek sistemlerinin varlığıyla hayatlarını devam ettirebildikleri görülmektedir.

3.3.1. Eğitim Sorununa İlişkin Baş Etme Yöntemleri

Derinlemesine görüşmeler yürütülen kimliksiz bireylerin 11’inin hiç okula gitmediği, 5’inin ilkokulu yarıda bırakmak zorunda kaldığı, 2’sinin ilkokul ve 2’sinin ise ortaokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Alan araştırması boyunca demografik çeşitliliği sağlayabilmek adına eşit veya birbirine yakın sayıda olan farklı eğitim düzeylerindeki kimliksiz bireylerle görüşme konusunda gayret gösterilmesine karşın, farklı eğitim düzeylerine ilişkin eşit sayıda kişi ile görüşme imkânı bulunamamıştır. Görüşme gerçekleştirilen katılımcılardan eğitim alma fırsatı bulanların bazılarının ise “misafir öğrenci” statüsü altında ve okul müdürünün inisiyatifi doğrultusunda bu haktan yararlandıkları ancak bazen kayıtlı olan diğer öğrenciler gibi karne alamadıkları bazen de ebeveynlerinin baskısı üzerine öğretmenler tarafından geçici bir karne düzenlendiği görülmektedir.

Ben okula misafir öğrenci olarak gidebildim. Beni misafir öğrenci olarak kabul eden okul müdürü. Okul müdürü istemese beni kabul etmeyebilir. Zaten böyle bir şeyin olmaması gerekiyor. Fakat bizim yaşadığımız yerin avantajı dolayısıyla herkes birbirini tanıyor orada. Yani okul müdürü de tanıdık. Orada herkes birbirini

tanıdığı için müdür de bizi kırmadı, aldı beni okula. Misafir öğrenci olarak hani karne falan da vermiyorlardı zaten. Ailem ben ağlamayayım diye öğretmen ile konuşuyorlardı, öğretmenim de komşumuzdu bizim, ben ağlayarak eve gidince annem yalvarıyordu artık. Hocam ne olur elle de olsa bir karne verin, çocuk bunu hiç yaşayamadı diyorlardı ve karne de almıştım böyle birkaç kez (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Tanıdık vasıtasıyla, müdür tanıdıktı okula gittik. O şekilde okuma yazma öğrendik. Dördüncü sınıftan sonra kimlik olmadığı için bıraktım. Daha ilerisini okutamam dediler. Müdür dayımın tanıdığıydı. Akşemsettin ilköğretim okulunda orada okudum. Müdür tanıdık olduğu için okula kabul edildim. Kimliği çıkartacağız, uğraşacağız diye söyledik o şekilde başlamıştım. Müdür de kayıt açmıştı. Kayıt açmak şu şekilde oluyor. Normal kimliğim varmış gibi kayıt yaptı. Biz söyledik o yazdı. Sadece kimlik numaram yoktu. Benim şu anda okulda kaydım var kaydım duruyor. Senesine baktığım zaman belgemi alabilirim. Benim ismim yazılı olarak kayıtlı duruyor orada. Normal öğrenci gibi gittim. Öğretmenlerim diğer öğrencilerden eksik kalmayayım diye biraz da ailemin ricasıyla bana da karne verdiler (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılabileceği üzere, kimliksiz bireyler okul müdürlerinin kendilerini okula “misafir öğrenci” statüsünde kabul etmelerindeki etkeni “tanıdık olma” faktörü ile açıklamaktadırlar. Kişilerin birbirlerini tanımaları veya tanıdık kişiler vasıtasıyla kurulan iletişimlerin, kimliksiz bireylerin okula kabul edilmelerinde belirleyici bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak ilkokul 5. Sınıfı kadar okuyabildim. Muhtar ailemi tanıyordu. Öğretmene tanıdığın çocuğu, kimliği yok ama gelsin okusun, kimliği de yakında süreç içerisinde çıkacak demişti. Öğretmen de tamam o zaman gelsin demişti ve okula gitmiştim. Okul bittikten sonra diploma alacaktım kimliğim olmadığı için alamadım. İlkokulu okuduktan sonra daha bir şey yapamadım sonrasında okul hayatı bitti. Sonrasında okumaya devam etmek okula gitmek isterdim ama kimliksizlik engeldi (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

İlk abimi, büyük abimi yazdırıyorlar okula. O beşinci sınıfa kadar okuyor. Sonra kendi isteğiyle bırakıyor. Sonra benim diğer benden iki yaş büyük olan abimle aynı vakitte birinci sınıfa yazdırılıyor. Bu tanıdıklarım vesilesiyle oluyor. Kaydımız olmadığı için tanıdıklar vasıtasıyla okula misafir öğrenci olarak gidiyoruz. İşte bir akrabamız okulda çalışıyor. O müdüre söylüyor. Müdür de tamam olur o zaman misafir öğrenci olarak kabul edelim diyor. Bu şekilde üçümüz de okula tanıdıklar vasıtasıyla yerleştik. Ama yalnızca ben devam ettirebildiğim yere kadar okulu bırakmadım (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Tanıdıklar aracılığıyla okula kabul edildiğini ve sekizinci sınıfa kadar eğitimini sürdürdüğünü belirten Jane Doe 8, diğer katılımcılarda karşılaşılmadığı şekilde okula baskı yaparak ve yine tanıdık bireylerin katkılarıyla mezun olduğunu gösteren diploma belgesini aldığını paylaşmaktadır.

Ben devam ettim sekizinci sınıfa kadar. Diplomamı da aldım. Diplomamı almak için dini nikahlı eşim araya aracı soktu, öğretmenlerim yardımcı oldu. Okulda sadece öğretmenlerim biliyordu. Onlar da beni hiç kayırmadılar. Okul arkadaşlarımın hiçbiri bilmediler bu konuyu. Sadece öğretmenlerim biliyorlardı. Okula çok baskı yaptım. Dedim ki siz beni buraya misafir öğrenci olarak aldıysanız bana diplomamı da vermek zorundasınız. Çünkü ben bir dava açacağım ve bu davada bu benim işime yarayacak dedim. Hep bu şekilde söyledim. Biraz korktular onlar. Sonra verdiler diplomamı. Yalnız liseye de gitmek çok istedim. Ama gidemedim. Çünkü sınava girmem gerekiyordu. TEOG sınavına. Ona da kimliği olmayanlar giremediği için ben de o sınava giremedim (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Okul sistemi ile tanıdıklar aracılığıyla bağ kuramayan katılımcılardan biri okur-yazarlık kursları yoluyla okuma yazma öğrendiğini açıklamaktayken diğeri ise kız çocuklarının okullaşma oranını artırmak için Millî Eğitim Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)'nun 2003 yılında ilköğretim çağındaki okula kaydı olmayan kız çocuklarını okullaştırmayı amaçlayan “Haydi Kızlar Okula” kampanyası ile ilkokulun yarısına kadar okula gidebildiğini açıklamaktadır.

Benim okulda tanıdığım ne bir öğretmen ne de bir müdür vardı. O yüzden kimliğim olmadığı için okula gidemedim. Çok eskiden 8-10 yaşındayken okuma-yazma kursları falan oluyordu. Kimlik olmadığı için ben oraya gidiyordum. Öyle böyle orada harfleri yazmayı öğrendim, az buçuk okumayı öğrendim ablacım ama tam yazamıyorum (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Sezen Aksu'nun "haydi kızlar okula" diye bir kampanyası vardı. Sonra "Haydi Kızlar Okula" kampanyasıyla annem başvuruda bulundu. Bizi o şekilde okula aldılar. Tesadüf eseri, yoksa biz hiçbir şekilde okula gidemezdik. Bu kampanya olmasaydı biz hala okula gidememiş, eğitim alamamış, okuma yazma bilmiyor bir şekilde hayata başlamış olacaktık. Biz bu kampanya sayesinde okula başlayınca okuma yazma öğrendik. Çantamızı sırtımıza takıp normal bir şekilde okula gidebiliyorduk. Ta ki okulda pürüzler çıkana kadar. Tabi kimliğim olmadığı için 3. Sınıfa kadar zorlamayla okula gidebildim. Daha sonra kendi çabamla kendimi geliştirmeye başladım. Kitaplar okudum, testler çözdüm. Kendimce yazı yazmaya çalıştım. İlkokulda öğrendiklerimi normal hayatımda da pratik bir şekilde geliştirmeye çalıştım. Kendimi geliştirdim (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Sosyal sorumluluk projesi dahilinde okul kurumu ile tanıştığını ve okuma yazma öğrendiğini ifade eden ikinci kuşak Jane Doe 3, kendisi gibi kimliksiz olan kızının da okula kabul edilmediğini, kendisinin yaşadığı zorlukları şimdi kızının deneyimlediğini ancak kendisinin bilinçli şekilde davranmaya çalışarak bu süreçte çocuğunu desteklediğini belirtmektedir.

Ben kimliksiz olduğum için kızım da kimliksiz ve şu an hiçbir şekilde okula gidemiyor. O da benim çektiğim sıkıntılar çekiyor. Aynı sıkıntıları çekmemesi için elimden geleni yapıyorum. Teyzeleri çok olduğu için kitap alıyorum ona birlikte boyama yapıyoruz, harfleri, sayıları öğretiyoruz. Geri kalmasın diye okula başlayana kadar ona yardımcı olmaya çalışıyoruz. Biz ona gösterdikçe her şeyi öğreniyor. Ona kitap seti almıştım üzerine harfler isimler yazmış. Bizim gösterdiğimiz kadarıyla okuma yazması var. Bizi hiç zorlamıyor. Renkleri hayvanları

biliyor. Kimliğinin olmadığını biliyor. Zaten bana sorup duruyordu neden okula gidemiyorum diye. Bende karşıma alıp anlattım. Anne adım yanlış yazıldığından dolayı kimliğimi alamadım ama seninkini düzeltiyorum. Bu sene okula gidemeyeceksin ama seneye söz gideceksin dedim. O da tamam dedi. Ben bu olayları yaşadığım için ona belli etmemeye çalıştım. Küçükken kimliksizliğin nasıl bir durum olduğunu çok iyi biliyorum. Geri kaldığını hissetmesin diye teyzeleri tatile götürdü. Gezmeye götürüyorduk. Çok şükür hiçbir eksiklik hissetmedi (Jane Doe 3, kadın, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Okul sistemi ile hiçbir bağı bulunmamasına karşın ilkokul ve ortaokul derslerinin birçoğunu ebeveynlerinin aynı fikri yapıda olan bir grup arkadaşıyla ortaklaşa özel bir eğitim sistemi tasarlaması ile aldığını açıklayan katılımcılardan Jane Doe 10 bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Benim babam resmi sisteme, devlet sistemine karşıydı ve bu yüzden bana ve 2 kardeşime kimlik çıkarmamış. Kimliğimiz olmadığı için zaten babam da okul kurumuna karşı olduğu için biz okula hiç gitmedik. Ama eğitim yönünden eksik kalmayalım diye bize özel eğitim verildi. Ailem ve onlarla aynı fikirde olan belirli bir arkadaş grubu toplandı ve hoca tuttular. Hoca geliyordu ve ilkokul, ortaokul dersleri veriyorlardı bize. Yani aslında devlet okuluna gitmeden özel eğitim aldırıldılar bize. Öğretmenler paralıydı. Ailem aslında varını yoğunu bizim eğitimimize harcadı. O yüzden okula gidememek de fazla sıkıntı olmadı bizim için. Bu öğretmenler annemin arkadaş çevresindendi veya akrabalarındandı. Biri diş hekimi, biri kimya mühendisi ya da üniversite okuyup da baş örtüsünden mağdur olan ve ücretli şekilde öğretmenlik yapan bayanlardı. Sınıfımız en az 3-5 en fazla 10 kişi oluyordu ve sayıya göre bir yer ayarlanıyordu. Öğretmenlerimiz oraya gidip geliyordu. Aileler bildiğiniz okul tarzı bir yer hazırlıyordu kendi imkanlarıyla. Evde eğitim gibi bir şeydi aslında gördüğümüz. 10 kişilik bir grupla bir dairenin salonunda masalarla tahtayla. Bildiğiniz özel bir eğitim kurumu gibi ders gördük açıkçası (Jane Doe 10, 24 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Herhangi bir eğitim kurumuna gitme imkânı olmamasına karşın katılımcıların okur yazar olmayı ve eğitim almayı önemsedikleri görülmektedir. Bu doğrultuda eğitimsizliğin yaşamlarında yarattığı eksikliklere dikkat çekmekte ve kimliksiz olmanın doğurduğu sorunların eğitimsizlikle birlikte katlandığını özetlemektedirler.

Bir okula gitmeyi tabi ki çok isterdim. Kimliksizlik yüzünden gidemedim okula. Ben okula gidebilseydim iyi bir yerlere gelirdim ama kader. Okuma yazma bilmeyince bir şeylerin dilinden de anlaşılmıyor. O zaman anlıyorsun eğitimin okula gitmenin önemimi. Kimliksiz olarak yaşadığım sorunlar eğitimsiz olmamla birlikte daha da artıyor. En azından birileri bana ucundan da olsa bir şeyler öğretseymiş diyorum. Ama o da olmamış (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

3.3.2. Sağlık Sorununa İlişkin Baş Etme Yöntemleri

Toplumdaki diğer bireylerden vatandaşlık statüsüne sahip ol(a)mamaları nedeniyle farklılık gösteren katılımcılar, anayasamızda yer alan ve sosyal haklar arasında yer alan sağlık hakkından yararlanamamaktadırlar. Bu olumsuzluk sebebiyle katılımcıların yaşadıkları sağlık sorunları karşısında kendileri için işlevselliği olan birtakım çözüm arayışları bulunmaktadır. Bahsedilen çözüm arayışlarının içerisinde en belirgin olanlardan birinin özel hastanelere yönelmek olduğu gözle çarpmaktadır.

Baş etmeyi öğreniyorsunuz bir şekilde. Ben hasta oldum, annem hasta oldu hep özele gittik. Devlet hastanesine küçüklüğümde bu yana hiç götürmedi annem de beni. 6 senedir mücadele ediyoruz. Annemin ayağında tümör var. Onu bile özelde 3 kere ameliyat ettirdik. Artık dördüncüsüne paramız yetmedi. Özelde para verdiğiniz için hiçbir sıkıntı olmuyor, hiç fark etmiyor. Çünkü siz parayla satın alıyorsunuz. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı 200 TL veriyorsa siz 400 TL, 700 TL veriyorsunuz. Siz 200 TL ile emar çektiyorsanız ben 1200 TL ye çektiyorum. Para karşılığında, özel hastanelerde hiçbir sıkıntı çıkarmıyorlar, çıkar uğruna belki yasalarda boşluk var ondan yararlanıyorlar. Yasal süreçte sıkıntı olmuyor fakat maddi boyutta

sıkıntısı size yansıyor otomatik olarak. Ama ben kendi işimi hep özellerde hallettim (Jane Doe 7, 20 yaşında, Özbekistan- İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Özel hastanede kimliksiz olma durumunu kabul ediyorlar. Sorumluluk alıyorlar. Sadece paraya bakıyorlar. Kimliksizliği sorun etmiyorlar. Devlet hastanesinde kimlik istiyorlar. Kimlik yoksa çoğunlukla muayene etmiyorlar ya da kimliksiz işlemi kabul ettiklerinde çok para istiyorlar. Özel hastaneyi bile aşabiliyor. 2017 yılında eşimden ayrıldığımda artık psikolojim bozulmuştu. Çünkü kimliksizlik yüzünden hiçbir şey olmuyordu. İntihar ettim. İntihar ettim derken sinir hapi içtim. Devlet hastanesine götürmediler beni özele götürdüler. Özelde hiçbir işlem polise yansımada kapandı (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Özel hastaneleri tercih eden katılımcıların yarıya yakını kamu hastanelerinin maliyetinin özel hastanelere göre yüksek olduğunu ve bazı sağlık çalışanlarının kimliksiz işlem yapmadığını diğer taraftan ise özel hastanelerin kendilerini kimliksiz bir şekilde kabul ettiğini ve işlem yapma ücretini kamu hastanelerine göre düşük tuttuğunu iddia etmektedirler.

Bir gün özel bir hastaneye gittim. Kan testini devlet hastanesinin aldığı fiyata göre uygun bir ücrete yaptırdığımı fark ettim. Devlet hastaneleri para ve kimliğe bakıyorlar. Özel hastaneler ise sadece paraya bakıyor. Ben de bütçemin yettiği hastanelere gitmeye başladım. Zaten işlem yaparlarken de vatansız olarak kayıt ediyorlardı sorun çıkarmıyorlardı (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Doğum yapmaya gittiğimde özel hastane buldum çok şükür. Özel hastaneler paraya baktığı için beni kabul etti. O yüzden mecburen özele gidiyorduk. Devlet hastanesine kimliksiz doğum yapmanın fiyatını sorduk bize 6000 TL dediler. Bizde o kadar parayı veremezdik yani durumumuzda elverişli değildi. Daha sonra birkaç hastane araştırdık. Bir tane yeni açılan hastane denk geldi. O hastanede de 2500 TL'ye doğum yapma fırsatım oldu (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Kadın doğum sorunlarım oldu. Özel hastaneye gidebildim kimliğim olmadığı için. O da sadece bir kerelik maddi durum açısından. Çünkü ailemin benim maddi durumu çok fazla iyi değildi. Onda yine kendi çabamla gitmiştim. Çalışarak paramı biriktirdim ve gittim. Orası da klinik gibiydi zaten. Adam hastanede fakat tek bir kat ona ait. Kimlik numarası vermedim. Kimlik falan istemedi zaten sadece ön görüşme yaptık. İşte birkaç tahlil istedi. Ben de gittim o tahlilleri yaptırdım laboratuvarı. Onları yaptırdım ona attık o da böyleyken böyle böyle sorunlar var dedi işte (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Ekonomik kaynakları özel hastane ücretini karşılamak konusunda yetersiz olan katılımcıların bazıları “tanıdık” sağlık personelinin inisiyatifiyle hastane içerisinde veya ev ortamında muayene olabilmektedir.

Annemin gittiği bir doktor vardı. O da bizim aileden tanıdığımız bir insanmış. Babam inşaat ustalığı yaptığı için doktordur, şudur, budur zaten tanışmış oluyordu. Onlar bakıyormuş ama en son annemin sancısı gelince babam götürmüş sağlık ocağına, hastaneye falan götüremez almazlar çünkü. Ondan sonra doktor doğum yaparım demiş ebeyle birlikte doğurtmuşlar beni ama kayda geçmemişler, ne diye geçecekler. Kimlik yok, bir şey yok. Kimlik olmadığı için hani hasta bile olmamaya çalışıyorduk. Allaha çok şükür büyük bir hastalık yaşamadık o sürede ki, sağlıklıydık, iyi beslenmeye çalışıyorduk. Annem de çok anaç bir insan iyi bakıyordu bize, dikkat ediyordu. Hatta çocukluk aşılarım da bu şekilde yine öğretmenlerin beni kayırmasıyla okulda yapılıyordu. Öğretmen beni listenin sonuna ekliyordu aşımı yaptıırıyordu (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Annem kanser hastası ve o da burada yasa dışı göçmen konumunda. Durum böyle olunca hastaneye gidemiyoruz sınır dışı edilme korkusundan dolayı. Hastalığının şiddetli ağrıları için ancak bir şeyler yapabiliyoruz. Özel hastanede çalışan arkadaşlarım var. Onlar geliyorlar, serum takıyorlar, ağrı kesici veriyorlar, onun dışında hiçbir tedavi sağlayamıyoruz. Rahatlatıcı şeyler, o kadar (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Sağlık kurumları içerisinde katılımcıların “tanıdık” destek sisteminin bulunmaması durumunda bireysel veya toplumsal bazda “hayırsever” destek mekanizmalarının varlığının devreye girdiği anlaşılmaktadır.

Benim elim sakat. Sağ elim, camın üstüne düşmüştüm lifler, tendonlar kopmuştu. Bu yüzden çok zorluklar çektim. Mahallede beni seven insanlar yardımseverler vardı onlar beni parayla ameliyat ettirdi. Onlar benim için para toplayıp bana hayır yapmasalardı ben şimdi belki de hiçbir şey yapamayacaktım. Bir keresinde de devlet hastanesinde ücretsiz muayene ederler belki diye gittim. Kimliğim de yok param da yok çünkü ne yapayım ben. “Benim ücret ödeyecek durumum yok. Yok yani Allah rızası için bakacaksınız” dedim. Bakamayız, edemeyiz dediler. Oradan işte bir tane adam çıktı hastanede. O da yardımsevermiş. Tamam ne kadar masraf çıkarsa ben karşılayacağım dedi. O zaman EKG çektiler, kan aldılar, idrar tahlili yaptılar, tomografi çektiler, bir sürü şey yaptılar. O yardımsever olmasa ben hiçbirini yaptıramayacaktım. Yani kimliğin olmadı mı her şey parayla (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Bir sağlık sorunun olduğunda arıyorum abileri onlara söylüyorum. Benim şu anda dişlerim yaptırma dişler takma diş yani. Çalıştığım dükkân olan Âdem ustanın mermer dükkanında, hayırsever bir dişçi abimiz geldi benim dişlerimi orada yaptı. Mesela diş yapıştırıcısı lazım oldu. Ben de kimlik olmadığı için alamıyorum. Abileri aradım bana bir tane diş yapıştırıcısı alır mısınız diye. Onlar da alıp getirdiler. Anlayacağınız onlar olmasa ne ilaç alabilirim ne de yaşamımı devam ettirebilirim (John Doe 7, 53 yaşında, Kırklareli- Tataristan, birinci kuşak kimliksiz).

Sağlık ocağı var bizim mahallede. Sağ olsun bir tane doktor amca vardı. Bayadır görmüyorum kendisini. Bizim kimliksiz olduğumuzu biliyordu ve bize yardımcı oluyordu. Kimliğimiz olmamasına rağmen hastalığımızı tedavi etti. Ücretsiz ilaç aldı. Hiç zorluk çıkarmadı bizim kimliğimiz olmadığı için. Çok sevdiğim bir söz var. “Kul sıkışmayınca hızır yetişmezmiş” denilir. Bizim gibilerin imdadına da bu hayırsever insanlar deva oluyor (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Yukarıdaki paylaşımlardan da görüleceği gibi kimliksiz bireyler sağlık sorunları karşısında ekonomik kaynaklarının izin verdiği oranda özel hastanelerde tedavi olmakta, “tanıdık” destek sistemleri ve hayırsever temelli mekanizmaların katkısı ile başa çıkmaktadır. Sorunların üstesinden gelmek için başvurulana diğer bir yol da yasal olmaması ve kanunen suç sayılmasına karşın başkasının kimliğini kullanmaktır. Kamu sağlık personelleri söz konusu durumda bazen tolerans göstermekteyken bazen ise muayene işlemlerinin karşılığı olan ücret hastane tarafından talep edilmektedir.

Ben küçükken hastalanınca benden birkaç ay küçük erkek kuzenim vardı. Onun kimliğini alıp defalarca hastaneye gittiğim oldu. Ama şu anda yeni kimliklere geçildiği ve fotoğraf olduğu için kuzenimin kimliğini kullanma şansım artık yok (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Abimin şekeri çok yüksek çıkıyordu ve o da kimliksizdi. Bir gün yine şekeri çok sınırdan yüksek çıktı ve her an komaya girme riski vardı. Babam da kimliksiz olduğu için sorun çıkaracaklarını düşünerek hastaneye gitmeye çekiniyordu. Sonra amcamın kızı hemşireydi ve babama baskı yaptı. Çocuğu ne olur hastaneye götürün kurtuluşu olmaz yoksa dedi babamı cesaretlendirdi ve biz bunun üzerine hastaneye acilden giriş yaptık. Babamın kimliği ile abimin tedavisi yapıldı. Kimliğinde sorun çıktı, yeniden kimlik çıkarılacak, çıkma aşamasında dedik. Onlar da tolerans gösterdiler ve böylece tedavi başlandı (Jane Doe 10, 24 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Jane Doe 10, çok acil durumlarda kamu hastanelerinin acil kısmından giriş yapabildiklerini ancak tedavi ücretini acilden giriş yapmalarına rağmen sağlık personellerinin inisiyatifi doğrultusunda ödediklerini paylaşmıştır. Yukarıdaki paylaşımında, acilden giriş yapılarak ücretsiz tedavi edildiğini paylaşmaktayken aşağıdaki paylaşımında ise acilden giriş yapmasına ve durumunun çok acil olmasına karşılık ücretli işlem yapıldığını paylaşmaktadır.

Annemle mahallede marketten beraber geliyorduk. Bana bir araba çarptı. Çarpma esnasında ayak bileğim kırıldı. Kimlik olmadığı için ailem başta beni acile götüremedi. Tanıdığımız bir poliklinik vardı. Babamın arkadaşının yeri. Bu benim yapabileceğim bir şey değil. Ciddi bir kırık var ve poliklinikte olacak bir şey değil dedi. Aileme “siz çocuğu acilden giriş yaparak hastaneye götürün, kimliği sorun yapmazlar, parayla muayene ederler” dedi. Gerçekten dediği gibi de oldu. Parayla ameliyatımı yaptırdık ayağıma platin takıldı. Polis falan gelip de neden kimlik çıkarmadınız diye bir olay yaşanmadı yani (Jane Doe 10, 24 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların aciliyeti bulunmayan sağlık sorunları karşısında geliştirdikleri en belirgin önlemlerden biri de bitkisel yöntemlerle ve ağrı kesiciler ile hastalığı atlatarak yaşamlarını devam ettirmektir. “Hayati olmayan” ve kronik hastalıkları bulunmayan sağlık sorunları karşısında reçete gerektirmeyen ağrı kesiciler kullanmaktalarken kronik hastalıklarla ilgili ilaç tedavisi gerektiren durumlarda ise mahalle içerisindeki tanıdık eczaneler aracılığıyla ilaç tedarik etmektedirler.

Çok katlanamaz duruma gelmedikçe hastalığım ağrı kesici ile tedavi oluyorum. Gidip eczaneden ağrı kesiciler alıyorum reçete gerektirmeyen. Bağımlı gibi en ufak bir ağrım olduğunda hastalanacak gibi hissettiğimde günde 3 kez kullanıyorum ağrı kesiciyi. Allah’a şükür ciddi bir hastalığım yok. Allah bana o yardımı yaptı işte. Allah en büyük yardımı bana hastalık konusunda yaptı. Çünkü doktora gidemeyecektim pahalı kanser tedavileri göremezdim. Şimdi ufak tefek hastalanıyorum ama onlarda hanım ot çayları hazırlıyor ve mutlaka ağrı kesiciler alıyorum (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

İlaçları tanıdık eczaneler ya da iş yerinden, mahalleden akraba eş dostun yardımıyla alıyorum. Eskiden daha rahattı tabi eczaneden ilaç almak. Şimdi yeni yeni zorluklar çıktı. Normal ilaçları, ağrı kesici veya kremleri veriyorlar. Antibiyotiği ve ağır ilaçları vermiyorlar. Ancak birinin adına ya rica ederek ya da o da aynı ilacı kullanıyorsa yazdırabiliyorum (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Hastalığımla ilgili ilaç kullanıyorum ve ilacı ömrümün sonuna kadar kullanacağım. İlacı reçetesiz temin ediyorum. Şu an benim kullandığım ilaç reçetesiz bir ilaç. Ama reçeteli ilaç da kullandım. Bunda da eczanede çalışan arkadaşımın temin ettik. O sisteme başka birini giriyor ve bana ilacı getiriyor (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Bitkisel yöntemlerle ve ağrı kesicilerle sağlık sorunlarını gidermeye çalıştıkları dönemin Covid-19 salgınında yoğunlaştığını belirten katılımcıların tamamına yakını salgın boyunca ancak bu şekilde sağlıklarını koruyabildiklerini aşağıdaki paylaşımlarıyla aktarmaktadırlar.

Ben Covid belirtileri olduğu zaman kendimi eve kapattım. Tek başıma durdum. Kimseyle görüşmedim. Çünkü test yaptıramıyorum. Test yaptırmak için hastane benden kimlik numarası istiyor. Kimliği olana bile zor test yapıyorlardı zaten. Özelde de dünya para isterler. Evde çorba, bitkisel çaylar, işte C vitamini içeren meyvelerle özellikle limon sonra da eczaneden aldığımı ağrı kesicilerle atlatmaya çalıştım (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Geçen gün camı açık unuttuğum için üşütmüştüm. Benim Covid olduğumu zannettiler. Sonra manevi ablama gittim hasta olduğumu söyleyince sen Covid olmuşsun eve girme dedi bana. Tamam girmeyeceğim dedim sonra hasta olduğumu gören ve beni iyi tanıyan bir abimiz hayırdır neyin var dedi. Herkes beni Covid sanıyor ama değilim dedim. Camı açık unuttuğum için böyleyim limon ve karabiber alacağım ikisini kaynattıktan sonra bir şeyim kalmaz dedim. Götürdü beni markete 2 paket karabiber, 1 paket limon aldı bana. Sonra geldim eve dediğim gibi kaynattım ikisini de içtim. Ertesi sabaha tüm hastalığımı atlattım. Hastaneye gitme şansım olmadığı için böyle basit şeylerle kendimi ayakta tutmanın, sağlığımı koruma yollarını da öğrendim (John Doe 7, 53 yaşında, Kırklareli- Tataristan, birinci kuşak kimliksiz).

3.3.3. Sosyal Sorunlara İlişkin Baş Etme Yöntemleri

Kimliksizliğin kaçınılmaz olarak getirdiği sorunlara ilişkin baş etme yöntemlerinin sosyal alanlarda da devam ettiği görülmektedir. Bu bölüme dek olan sorun alanlarına ilişkin baş etme yöntemlerinde olduğu gibi sosyal alandaki sorunlarla da baş etmede katılımcıların kimliksiz olduklarını açıkça söylememeleri başta olmak üzere benzer yöntemleri kullandıkları belirlenmiştir. Kimliksiz olduklarını belirli ortamlarda ve gerekli konularda paylaştığını belirten katılımcılar, bu durumla yalan söyleyerek aynı zamanda tanıdıkları, bildikleri ortamın dışında başka bir yere gitmeyerek ve yabancı insanlara güvenmeyerek başa çıktıklarını açıklamaktadırlar.

Kimliğimin olmadığını gizlediğim zamanlar tabi ki oldu. Yoksa yaşamam, hayatımı sürdürmem mümkün olabilir mi? Asla olmaz. Mesela bir yere gideceğim. Edirne Selimiye camisine giderim bazen orayı çok seviyorum, oraya gittiğimde maneviyat doluyorum. Bana huzur veriyor orası. Otobüs garajına gittim. Bilet alacaktım. Bileti kesen kişiye Edirne Selimiye camisine gideceğim fakat kimliğimi unuttum dedim. Ya nasıl unutursun kimliğini dediler. Ben de acele çıktım evden unuttum kimliğimi dedim. Yani kimliğimin olmadığı için yalan söyledim ve sık sık da bunu yapmak zorunda kalıyorum. Sonra adımı sordular söyledim bileti kestiler ve gidebildim. Her seferinde başka bir otobüs firmasıyla gidiyorum. Aynı kişilerden almamaya çalışıyorum. Böyle daha bir sürü şey (John Doe 7, 53 yaşında, Kırklareli-Tataristan, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olduğu için birçok sıkıntı çektiğini bu yüzden hayatına devam edemediğini ifade eden katılımcıların tamamına yakını bu konuyla ilgili güven duymadığı ortamlarda paylaşımda bulunmadığını açıklamaktadırlar.

Bir ara çok sıkıntı çektiğim için bu konuyu kapattım. Kimliksiz olduğumu düşünmemeye çalıştım. Bu konuyu olabildiğince kimsenin yanında konuşmadım. Zaten bunu bilenler de toptanız 15-20 kişidir. Onlar da çok yakınimdaki insanlar

ya da derdimi anlattığım insanlar. Yani benim için bir şeyler yapmak isteyen insanlar (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Çoğu yere gitmiyordum, gidemiyordum kimliğim olmadığı için. Çocukların okuluna annelerini gönderiyordum. Kimliklerinde baba adı olarak ismim yazıyordu ama hangi Mehmet. Sarı çizmeli Mehmet Ağa. Her türlü sorun yani kimliksizlik. Bir an önce olması gereken bir şey. Ben kimliğim olmadığı için bilmediğim tanımadığım ortamlara girmiyordum. Benim kendi çevremde takılıyordum. Sağa sola gidip sıradan insanlarla takılmıyordum. Çamurlu yoldan yürüyen insana her türlü pislik bulaşır. Yabancı ortamlarda adamla muhabbete girdin diye kimliğinin olmadığını söyleyemezsin ki. Her türden insan var, güvenemezsin, niyetlerini anlayamazsın. Seni kötü yola sürüklerler. Kimliksiz olduğumu bilip benden benim haberim olmadan faydalanabilirler. Neler duyuyoruz, neler görüyoruz haberlerde, şurada burada. Özellikle de İstanbul Fatih gibi semtlerde. Her çeşit pislik her çeşit milletten var. O yüzden kendi tanıdığım bildiğim ortamın dışında bir yere gitmezdim ve kimliksiz olduğumu da güven duymadığım yerde söylemezdim (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olduğunu samimiyet duymadığı insanlarla paylaşmayan ve kimliği olmadığı için kapalı bir sosyal yaşam tarzı benimseyen John Doe 10'un evlilik tercihinin de karşı taraftan gelecek olası dışlanma ve yok sayılma durumuna karşı bu doğrultuda şekillendiği ve akraba bireylerinden biriyle evlendiği görülmektedir.

Eşim yakın köylümüzdü. Beni ailemi tanır ve bilirdi. Eşimin babası “oğlum resmi nikahını yapamıyor olsan bile şimdi için imam nikahını yap” dedi. Resmi nikahını kimliğin çıkınca yaparsın dedi. Beni tanıdıkları, ailemi bildikleri ve aileme güven duydukları için kimliğimin olmamasını sorun etmediler. Bizde güvence olduktan ve güven duyduktan sonra sorun olmaz. Tanımayan biri olsa sıkıntı olurdu. Sen diyorsun ki falan kişi, falan köydendir, falanın oğludur. Bunlar iyi, dürüsttür efendidir denildikten sonra olay bitti yani. Ama aileden bir sıkıntı varsa adam es geçiyor, yok diyor. Benim kendi köyümden biri olmasaydı evlenmem zor olurdu. Niye dersin kimliksiz olduğum için beni dışlardı belki de ya da beni saymazdı. Veyahut

yabancı olunca ailesi nikah isterdi kızını vermezdi. İcabında evleneceğin kadın da sana güvenmez. Ailesi de senin kimliğin yok bir şeyin yok sen nereden geldin, nesin kimsin, neyin nesisin belli değil terörist misin, vatan haini misin her türlü aklına gelen şeyi söyleyebilirdi (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Evlilik birlikteliği bulunan katılımcıların çoğu, kendi akraba sistemi ve mahalle kültürü içerisinde bireylerle evlenmeyi tercih ettiklerini belirtmeleriyle, karşı taraftan gelebilecek olası dışlanma ve yok sayılma ihtimaline ilişkin önlem aldıklarını doğrulamaktadırlar.

Biz yıllardır bu mahallede yaşıyoruz ve eşimi mahalleden tanıyorum. Mahallede herkes az çok birbirini bilir ve tanır. Ben de eşimi biliyorum. O da bizi tanıyor ve böylece evlenmeye karar verdik. Kimliksiz olduğumu bilmesi benim için çok önemliydi. Kimliksiz olduğumu bildiği için yaşadığım sıkıntıları da biliyor ve tüm bunları bilerek evlenmek istedi. Ben de kabul ettim. Aynı mahalleden olmasaydık, birbirimizi tanımasaydık evlenmekten korkardım. Hiç evlenmezdim belki de. Ama şimdi eşim bu durumu bilerek evlenmeyi istedi. O yüzden bana bir şey demeye hakkı yok ve demiyor da. Kimliksiz olduğumu yüzüme vurmadı, beni dışlamadı. Bana bu yüzden kötü davranmadı (Jane Doe 1, 24 yaşında, İstanbul, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların hissettikleri baskının sosyal yaşamın birçok alanında etkili olduğu görülmektedir. Bu yüzden dışlanacağı ve ayrımcı tavırlara maruz kalacağı korkusuyla sosyal yaşamını kısıtlama yoluna giderek kendi yaşam alanının dışına çıkmak konusunda çekimser tutum sergileyen bir diğer katılımcı ise Jane Doe 3'tür.

Benim yaşlılarım tatile giderken, arkadaşlarıyla rahat rahat gezerken inanın ben bir arabaya binip buradan Şişli'ye ya da ne bilim karşıya rahat bir şekilde gidemiyordum. Çünkü bir polis durdurduğunda ona bir şey anlatamayacağım için münakaşaya gireceğim için karakola götüreceği için bilmediği bir kimlik üzerinden bana hakaret edeceği için o kadar hayatımı kısıtlamıştım. Hastalansam bile hastaneye gitmek yerine evde o hastalığın çaresini bakmaya çalışıyordum. İlaçsız ve ağrılı bir şekilde ve bunun gibi nice nice olaylar. Okula gidemeyince mecburi bir şekilde aynı ortamda okula gidemeyen birçok kardeşimle aynı ortamda geçirmeye

başladık. Arkadaş olarak birbirimizi görüyorduk beraber dışarı çıkıyorduk onlarla beraber benim de hayatım kısıtlanmıştı. Çünkü kimliğimiz yoktu. Bir yere çıksak bir şey olsa başımıza gelecek bir şeyden dolayı ailemizin bizi bulamayacağını anlamaya başlamıştık. Daha sonra biz dışarı çıktığımızda, kimlik istenilen bir yere gittiğimizde ailemiz bizi çoğunlukla götüremiyordu. Çünkü sıkıntı çekiyordu. O yüzden ailem “siz evde durun, biz sizin kimliğinizi çıkartana kadar idare edin” diyorlardı (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Kendi yaşam alanının sınırları içerisinde sosyal hayatlarını devam ettirmek için uğraş veren katılımcıların “manevi abla ve manevi abi” olarak adlandırdıkları bireylerin desteğiyle gündelik yaşamın zorluklarını aştıklarına ilişkin ipuçlarına rastlanmaktadır.

Beni mahalleden bir teyze büyüttü. Ben ona manevi teyzem derim. Benim annem uyuşturucudan ceza evine giriyor. Babam da arkadaş ortamında neden olduğunu bilmediğim yaptığı şeylerden dolayı ceza evine atıyorlar. Kimliğim olmadığı için araştıramıyorum bilgi vermiyorlar. Yani nasıl diyeyim sana “kimsesiz” gibi biriyim. Ben 8-9 yaşındaydım annem ceza evine girdiğinde. 8-9 yaşından beri beni mahalleden bir teyze büyüttü bana bakıyor. O teyze benim üvey abimin karısının halası oluyor. Benden hiçbir beklentisi olmadı. Benim elime beş on kuruş geçerse ona yardım ediyorum. Nüfus müdürlüğüne gittim. Hatta beni büyüten mahalleden manevi teyzemle beraber o benimle uğraştı. Allah ondan bir kere razı olsun. O benimle hep ilgilendi. Nüfus müdürlüğünde ben bakıyorum, kimsesi yok, kimliği yok, çocuk hastalanıyor dedi (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Allaha çok şükür mahallede hayırsever abilerimiz ve yardımsever ablalarımız var. Hepsi beni tanır. Ablalarımız camileri temizlerler, yemek yaparlar. Abilerimiz dışarı işlerine koştururlar. Onlara telefon ediyorum. Ya ayağımda sızım var, kolumda sızım var duramıyorum diyorum. Bana ilaç getiriyorlar. İlaç getiriyorlar ama hastaneye çıkmak için kimlik istiyorlar. Bir yere gideceksin kimlik istiyorlar. Kimliğim olmadığı için bir yere de gidemiyorum. Hayırseverler de geceleri işleri olmadığı zamanlar geliyorlar yanıma, öyle geçinip gidiyorum. Ben tek yaşıyorum.

Allaha çok şükür bir tane abimiz var Âdem Usta. Ona yardım ediyorum. Getir götür yapıyorum. Eksişim oldu mu ona söylüyorum. Para veriyor, ekmeğimi, suyumu getirir. Burada da bir tane manevi abla var elbiselerimi o yıkar. Ablalar, abiler yardımseverler. Bir tane garaj var, orada yaşıyorum. Bu dünyada belki üşürüz de öbür dünyada rahat ederiz. Bu dünyada ısınırsın soba yanar ama dışarı çıkarsan yine üşürsün. Allah üşütmesin (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Bahsedilen bireylerin dışında aile yakınları ve arkadaş destek sistemlerinin üstlendiği sorumluluklar da kimliksiz bireylerin sosyal yaşamlarındaki zorlukları aşmasında belirleyici faktörlerdir.

Annem ve babam yasa dışı statüde olduğu için benim de kimliğim yok ve biz bu yüzden birçok sorunla karşılaşıyoruz. Ablalar evlenince biraz rahatladık. Çünkü eniştemler evi kiralama, fatura aboneliği alma hatta bizim telefon hattı alabilmemizde bize çok yardımcı oldular. Ev ile fatura abonelikleri ile ilgili birçok işlemi onların üzerinden yapıyoruz artık. Eskiden babamın arkadaşları veya çok zor durumda kalırsak tanımadığımız kişiler üzerinden bu işleri çözmeye çalışıyorduk. Ama şimdi içimiz çok rahat ve sıkıntı yaşamıyoruz. Bir yere gidecek olduğumuzda da onların araçları var. Özel arabayla gidince kimlik kontrolü sıkıntısı olmuyor ve sürekli kaçarak yaşamak zorunda kalmıyorsun (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Oturduğumuz ev yerin altında bir daireydi ve berbat bir yerd. Annemin hastalığı için yeni bir ev kiralamamız gerekiyordu. Yakın bir arkadaşımın üzerinden evi kiraladık. O doğal gaz, elektrik ve su için kefil oldu. Ev sahibi benim kimliğimin olmadığını biliyor. Biz durumumuzu anlattık. İki kardeş gidip bizim böyle bir durumumuz var dedik. Adam da Bulgar göçmeniymiş. Bizi çok sevdi. Kendisi de mali müşavir. Biz çekindik ilk başta anlatmaya. Biz evi görmeye gittik. Ama durumu anlatamadık ikimiz de. Çünkü adam ya evi vermezse diye düşündük. Karnımız acıkmıştı. Çiğköfteciye girdik çiğköfte yemek için. Sonra adam arabayla pat diye oraya geldi. Karşılaştık adam da çiğköfte almaya gelmiş. Biz de çiğ köfteciye adama

nasıl söyleyebiliriz bu durumu diye konuşuyorduk. Sonra ben dedim abime ben durumumuzu söyleyeceğim dedim. O da söyle gitsin yani eninde sonunda söylememiz gerekiyor dedi. Sonra adama anlattık. Adam dedi ki gençler ben sizi çok sevdim, çok dürüst insanlarsınız. Yalnız bu durum beni ırgalayan bir durum değil. Eğer kefil olabilecek bir arkadaşınız bir tanıdık varsa çünkü elektrik, su için gerekli. Yoksa benim için sözleşme önemli değil dedi. Varsa bir arkadaşınız getirin sözleşmeyi imzalayalım geçin oturun bu büyütülecek bir konu değil dedi. Şansımıza çok iyi bir insanla karşılaştık (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcılar sosyal yaşamın getirdiği zorluklarla başa çıkma konusunda diğer bir formül olarak gereksinim duyduklarında yakınlarının kimliklerini kullanmaktadırlar.

Kardeşimin kimliğini birçok kez kullanmak zorunda kaldım. Kullandığım yerlerden birisi kısa mesafeli yolculuklarda otobüs bileti almaktı. Otobüs firmaları dikkat etmiyorlar ve sorun çıkarmıyorlar. Onlar için önemli olan boş koltuğun satılması. Bir tane kimlik numarası verdikten sonra çok da sorun değil. Kullandığım yerlerden diğeri de genelde mahallenin dışına çıktığım merkezi yerlere gittiğim zaman yanımda bulundurmaktı. Biz birbirimize benzediğimiz için genelde fark edilmiyordu başkasının kimliği olduğu. Ancak çok dikkatli bakan kişiler anlayabiliyordu. Ama onun kimliğini almak yine de korkutuyordu beni. Çünkü yanlış bir şey olursa onun üzerine kalır diye çok korkuyordum. O yüzden keyfi olarak kimliğini almıyordum. Sadece ihtiyaç duyduğum sıkıştığım zamanlarda oluyordu (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Yakınlarının kimliğini kullanarak sosyal yaşamda var olmaya çaba gösteren katılımcılar bu yöntemle en çok Covid-19 salgın döneminde “HES” kodu uygulamasının varlığı nedeniyle başvurumaktadırlar.

Başıma yeni gelen bir olayı anlatayım size. Bir arkadaşımın kınası vardı, kınaya gideceğiz, bayağı kalabalık bir ekibiz. İşte kapıda hes kodu soruyorlar benim de hes kodum yok. Hazırlanmışım, içeri gireceğiz. Nasıl gireceğiz, nasıl edeceğiz,

nasıl yapacağız falan. İşte adam bana hes kodu deyince ben böyle bir kaldım. Yanımdaki arkadaşım, çok yakın arkadaşım durumu bildiği için o da mecbur kaldı buna kendi hes kodunu okutmuştu. Ablamış gibi davrandı “dur ya kardeşim seninki bende vardı, senin telefonun bozuk ya” dedi. Hemen çıkarttı kendi hes kodunu bir daha okuttu. Yine çok kötü hissetmiştim kendimi o gün de. Tatile gideceğim, gidemiyorum. Otele vs. hiçbir şekilde giriş yapamam bu şekilde. Eşimin hes kodunu okutuyorum ama bayadır pandemi falan hiçbir ortama girmemiştım zaten. Mesela metrobüste falan onun kartıyla giriyorum ben (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Sosyal yaşamda var olmak için gösterilen çabaların kendilerinde “yorgunluk ve tükenmişlik” yarattığını belirten bazı katılımcılar da bulunmaktadır. Sözü edilen katılımcılar bu durumda kimliksiz olduklarını açık şekilde paylaşarak süreci yönetme yoluna gitmektedirler.

Şu an neredeyse herkes biliyor. İlk başlarda zordu. Söylerken utanıyordum. Sonra herkes tek tek öğrendi zaten. En son televizyona çıktığımda da komple öğrendiler. Televizyona çıkma nedenim de artık bu süreçten yorulmuş olmamdı. Çünkü her yerde her zaman sürekli sorun olarak çıkıyor karşınıza. Kimliği olan bir insan bu durumu anlayamaz. Özellikle dışarıda bu durum beni çok etkiliyor. Bayağı bir etkiliyor hayatımı. Çünkü eksiksin. Bir şey yapacaksın yapamıyorsun. Mesela bir yere gideceksin. Uçağa binip gitmen gerekiyor. Ama binemiyorsun, kimliğin yok (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Artık insanlara düz bir şekilde söylüyordum. Çünkü sürekli yalan söylemek dikkat etmem ya da saklamam gerekiyordu ve bu durum benim midemi bulandırıyor bir yerden sonra. Kimisi kurcalamanın peşine düşüyordu kimisine de bu kadar başka bir şey yok diyordum. Her anlattığımda da yüzüm kızarıyordu. Çünkü insanlara anlatsan bir dert anlatmasan bir dert. Bilmeyenlere ince ince anlatıyordum onlar da daha sormuyordu çünkü akıllı insanlardı insanların acısını kurcalamamaları gerektiğini biliyorlardı (John Doe 1, 24 yaşında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

3.3.4. Ekonomik Sorunlara İlişkin Baş Etme Yöntemleri

Vatandaşlık kimlik belgesine sahip olmayan katılımcılar, kimliksizliğin yarattığı en “hayati” problemlerden biri olarak ekonomik kaynaklara ulaşma ve ekonomik sorunlarla baş etme noktasındaki zorlukları tanımlamaktadırlar. Ekonomik alanda yaşanan zorlukların diğer alanlarda yaşanan sorunların şiddetini artırdığını dolayısıyla ekonomik sorunlarla baş etmelerinin öncelikli uğraş alanı olduğunu ve bu sorunlara yoğunlaştıklarını belirtmektedirler. Belirtilen bağlamda, katılımcıların bazıları sözü edilen sorunu aşmak için kimliksiz olduklarını saklama yoluna gitmekte ve garsonluk, kat çalışanı gibi sezonluk işlerde yarı zamanlı ara eleman olarak çalışmakta veya tezgahçılık, börekçilik, bulaşıkçılık gibi kısa dönemli işlerde tam zamanlı sosyal güvencesiz çalışmayı tercih etmektedirler.

Kimseye durumumu anlatmak istemiyordum. Son çalıştığım yerde mesela kimseye anlatmadım. Bilmelerine gerek yok diye düşünüyorum. İşe girerken sigortalı çalışmam bu şekilde beni çalıştıracaksanız çalıştırın diyordum. Onların da işine geliyordu. Onun yerine sigorta paramı elden bana verin dediğimde vermiyorlardı. Herkese sigorta yapılırken mesela bana yapılmıyordu. Bir nebze onlar için de iyi. Mesela bir yerde daha çalıştım Cunda adasında. Orada da şöyle bir durum olmuştu. Denetim olacakmış sanırım. İş yaparken bir anda bana işi bıraktırıp beni göndermişlerdi, kimse görmesin diye. Ben devlet işlerinden hiç anlamam. Normal resmi şeylerin hiçbirini bilmem. Meğerse ceza yiyormuş mekân da o yüzden beni göndermişler. Sigortalı çalıştırılmamanın ceza olduğunu bilmiyordum. Bunu sonradan öğrendim. Artık hiçbir şey hissetmedim. Buna da hiç üzülmeceğim dedim. Ne yapayım ceza yiyecekmiş mekân sahipleri. Ben de denetim olurken gittim, sonra geri geldim. Tek amacım para kazanmaktı. Daha kötülerini yaşadığım için ufak şeyler beni üzmüyor (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Garson olarak kimliksiz olduğumu gizleyerek bir yerde işe başladım. Garson olduktan sonra iş ortamına daha çok girdim. Markette çalıştım. O zamanlar sigorta derdine düşmüyorlardı eleman olsun yeter diyorlardı. Büyük yerlerde bizi çalıştırmak istemiyordu zaten. Kimlikle ilgili sıkıntı olan yerlere pek başvuru

yapamıyordum. Genelde garsonluk, tezgâhtarlık yaptım. Börekçiler genelde kolaya kaçıp sigorta yapmazlar. Bir ara havuz işletmiştim. En tuhaf işim de oydu. Dondurmacı aranıyordu. Arkadaşıma tavsiye etmişti bende arkadaşşıma sigorta istemediğimi söyledim. Günlükçü olarak çalışmak istiyorum dedim. Oranın sahibi de beni çok sevdi. Sigorta yapmadan çalıştırmayı göze alıp belli bir müddet beni çalıştırdı. Zaten bende çalışkan bir eleman olduğum için hiç sıkıntı yaşamıyorduk. Daha sonra oradan ayrılıp bir börekçide tezgâhtarlık yaptım (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Kısa dönemli, gündelik işlerde çalışmayı tercih etmeyen katılımcılar ise tekstil ve inşaat alanında faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelere iş başvurusunda bulunmaktadır. Çalıştıkları iş yerinde sonradan problem çıkmaması adına kimliksiz olduklarını açıkça söylemekte kimliksizliğin neden olduğu eksikliği disiplinli çalışarak ya da yaptıkları işi en iyi şekilde yapmaya çaba göstererek kapatma yoluna gitmektedirler. Ayrıca diğerlerinin sahip olduğu sosyal ve ekonomik haklara, aynı işi yapmalarına karşın kendilerinin sahip ol(a)mamasının kendilerini hırslandırdığını bu yüzden becerileri doğrultusunda “meslek” edindiklerini ve bu şekilde hak arayışında bulunduklarını ve emeklerinin karşılığını almaya çalıştıklarını aşağıdaki gibi ifade etmektedirler.

Kimliksiz olduğumu her girdiğim işte artık direkt söylüyordum sonradan problem çıkmasın diye. Para konusunu haftalık anlaşıyorduk. Ya da yaptığım iş karşılığı yüzdeyle çalışıyordum. Onlar maaşlı, sigortalı gösteremeyeceği için ben de kimliksiz olduğumdan dolayı dükkâna bir şey olduğunda açıklama yapamayacağım için bu şekilde çalışıyordum. Sonra da aldığım işi gidip yerinde yapıyorduk anlaşırsak öyle çalışıyorduk. Sonra da zaten kendim iş yapmaya başladım aynı şekilde. Öyle oluyorsa böyle de olur dedim ve başkasının işini yapacağıma kendi işimi yapmaya başladım. Çok hırslıydım. Çalıştığım iş yerlerinde diğerlerinin sigortalı olması, bana göre iyi maaş almaları beni hırslandırıyordu. Bunlar yaparsa ben de yaparım dedim. Mesela o okuyup da yapıyorsa ben okumadan da yaparım diyordum. Korkmadan yaparım diyordum. Yapamayacağım varsa da yaparım diyordum (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Hep çalıştım. Hayatım boyunca üçüncü sınıftan beri çalıştım. Çalışmak için eğitimini yarıda bıraktım. Tekstillerde çalıştım, hala daha çalışıyorum sigortasız bir şekilde. Bana haksızlık yaptıklarında gururuma dokunuyordu, ayrılıyordum hemen işten sonra hemen başka bir iş buluyordum. Mesela aynı işi yapıyorum arkadaşım. Atıyorum çocuğa 3 bin lira para veriyorlarsa bana 2 milyar para verdiklerini öğreniyorum o şekilde işten ayrılıyordum. Her seferinde böyle oluyordu. Geceli gündüzlü çalışıyorum. Şu eksikliğimizi biraz olsun hissetmemek için. Şimdi daha dik başlı davranıyorum patronlarıma, ustalarıma. Diğerlerine bu parayı veriyorsanız ben onlardan daha çok çalışıyorum bana böyle haksızlık yapamazsınız, eğer bu şekilde devam edecekseniz yollarımızı ayıralım diyorum. Benim mesleğimin adı “metocu”. Yani tekstil ile ilgili bir şey ve tekstil hayatında iyi bir meslek. O yüzden benim adımla duyup veya nasıl çalıştığını bilip farklı yerlerden arıyorlar. Mesela bana orada çalıştığın yerde atıyorum 200 Tl alıyorsan buraya gel ben sana günlük 240 lira vereceğim diyorlar arayıp. Metocu, kıyafetlere etiket basılan işte çok hızlı olmayla ilgili. O da bir meslek dalı, ben o işi yapıyorum. Gayet de iyi para kazanıyorum şu an o işi yaptığım için. Farklı yerlerden sürekli arıyorlar beni. Salih gel biz sana daha çok verelim diye. Kimliksiz olduğumu bildikleri için sigorta paramı vermiyorlar ama diğerlerinden daha fazla maaş alıyorum (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olmanın yol açtığı birçok haksızlıktan dolayı hırslı ve azimli davranarak yeteneği doğrultusunda meslek edindiğini, çalıştığı süre boyunca birikimlerini değerlendirdiği ve kendi iş yerini açtığını belirten John Doe 6’nın ifadeleri söz konusu durumu örnekler niteliktedir.

Çizimi öğrenmemin ilk sebebi kimliksiz olmanın neden olduğu haksızlıklardı. Hep ikinci plandaydım, hak ettiğimi hiç alamıyordum. Daha fazla çalışıp daha fazla emek harcıyordum. Ama maaşım eksikti. Sigortam yatmıyordu. Elden de vermiyorlardı. Sonra da çizime hevesim olduğunu gördüm. Yeteneğim de varmış. Mesela ilk girdiğim inşaat şirketinde çalışırken pencere yapıyorduk sadece. O pencere yaparken program vardı. Oradakiler oturanlar çiziyordu. Onlar çiziyorsa ben niye çizemiyorum diyordum. Bir iki saat mesaiye kalına uğraşınca, geceleri de

uğraşıp çizip sildim, çabaladım. Sonra bir mobilya şirketine girdim. Onlar da çizim yapıyordu. Gece dükkân kapandıktan sonra dükkânı tekrar açıyordum. Bir saat orada oturup onların daha büyük programlarda çizdiği çizimleri çalışıyordum. O şekilde çizmeye başladım. Mimarlarla da aram iyi olunca onlar da destek çıkınca sen çiz biz sana gösterelim, bizim işimiz var diyorlardı. Yaş da küçük tabi öğrenmek için oturuyordum kabul ediyordum. Çizecekleri şeyleri sunuyorlardı bana, hatam varsa gösteriyorlardı öyle öyle öğrendim. Gittiğim, dekorasyon işini yaptığım insanlar beni seviyordu, yaptığım işi beğeniyorlardı. Böyle çalışana kadar kendi işimi açayım dedim (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olmasına rağmen nerede ve ne şekilde iş yeri açabildiği sorusu yöneltilen John Doe 6, yasal gereklilikleri taşımadan iş yerini açtığını, mesleği nedeniyle kendi çevresinde tanındığını, kolluk güçleri de dahil farklı meslek gruplarından birçok kişinin dekorasyon işlerini yaptığı için kendisine zabıta tarafından göz yumulduğunu ve böylelikle işletme sahibi olduğunu açıklamaktadır.

Dükkânı kiralamada sıkıntı çekmemiştim. Tanıdıkların dükkânıydı öyle tutmuştum. Vergi levhası olmadığı için de birkaç defa belediye gelip mühürlemişti zabıta dükkânı. Ama onlara da kimlik yok bakın diyorduk. Adamlar da fazla göze batma diyorlardı. İdare ediyorlardı. İdare etmelerinin sebebi tanınmış olmam. Zabıta da bazılarının işlerini yaptığımız için onlar da oradan tanyorlardı. Ev dekorasyonu, iç dekorasyon yapıyordum ben. Mesela polislerin memurların işlerini yaptığım için orada tanıdıklar vardı. Mesela araştırma işleri için (nüfus müdürlüğü ve emniyet arasındaki evrak teslimatı) yardımcı da oluyorlardı. Fatih'te tanınan biriydim. Fatih'in yarısından çoğu kimliğimin olmadığını bilir (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kendi iş yerini açma imkanına sahip olan katılımcılardan diğerinin de Jane Doe 8 olduğu görülmekte ve iş yerini açabilme imkanını, imam nikahlı eşinin aile destek sisteminin sosyal ve ekonomik anlamdaki katkılarıyla açıklamaktadır. Evlenmeden önceki çalıştığı işleri ise kısa dönemli ve emeğinin karşılığını alamadığı işler olarak sıralamaktadır.

Ben okuldan ayrıldıktan sonra kuaförde çalıştım dört yıl. Oradan ayrıldım alışveriş merkezi stantları biliyorsunuz işte jelibondu, balondu o tarz yerlerde çalıştım. Oradan ayrıldım kuzenimin yanında eczanede girdim, çalıştım iki yıl. Hepsinde sigortasız ve emeğimin sömürülmesine karşı çıkmayarak çalıştım yine. Kimliksiz olduğum için aldığım ücretler hep çok azdı. Evlendikten sonra kendi iş yerimizi açtık. Ben kimliksizim ama eşimin kimliği var. Biz resmi nikah kıyamadık fakat normal bir düğün yapabildik. O düğün çok kalabalık oldu. Çünkü eşimin sülalesi çok kalabalık, akrabaları ve tanıdıkları çok fazla. Benim zaten kimsem yok ama onun tarafından çok fazla takı oldu. Biz de bunu değerlendirelim dedik. Dükkân açtık. Tabacco shop dükkânı açtık birlikte o da 6-7 aydır var daha. Arabayı da takı parasıyla aldık. Bu şekilde hep takı paramızı kullandık. Eşimin ailesinin çevresi olmasa ve maddi anlamda durumları iyi olmasaydı bize düğünde takı birikmeyecekti ve biz hayatımızı kurma yolunda zorlanacaktık. Şimdi ben de başkasının iş yerinde çalışacağıma kendi dükkanımızda çalışıyorum ve maaşımı alıyorum, ezilmiyorum. Eşime de destek olabiliyorum (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Sosyal destek sisteminin ekonomik anlamda yaşanan zorlukları aşmada önemli bir işlevi olduğu aşağıdaki katılımcıların aktarımıyla desteklenmektedir.

Param olmadığı zaman esnafın yanına gidip anlatıyordum. Onlar da sağ olsunlar işimi görecektik miktarı veriyorlardı. Ben de gidip derdime kullanıyordum. Bizim Doğu tarafı düşen insana destek olur, cömerttirler. Al bu parayı, git işini gör, ben senden geri para da istemiyorum derler. Bizim kültürümüzde yardımlaşma var, insanı yarı yolda bırakmazlar. Beni görüyorlar işimde gücümdeyim, ekmeğimin peşindeyim, dürüstüm, haram yemem. Benimle konuşuyorlardı. Bir sıkıntının derdin varsa anlat konuşalım halledelim diyorlardı. Zorlandığım, sıkıntılı zamanlarda hep birlikte toplanıyorlardı. Bir miktar para toplayıp bana destek oluyorlardı (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Eşim de bana çok destekçi oluyor ekonomik konuda. Ben orada burada çalışıyorum. Sigortam yok, düzenli maaşım yok. Onun kimliği olduğu için sigortalı

işlerde de çalışabiliyor. Maaşını asgari ücretten de alıyor. Artan zamanında da ya da tatillerde de ev işlerine temizliğe gidiyor. Bazen de ailesi bize yardım sağlıyor. Çocuklara alışveriş yapıyorlar, eve erzak alıyorlar. Yoksa iki çocukla, ev kirasıyla geçimimizi nasıl sağlayabiliriz. Allah eşimden, ailesinden bin kere razı olsun (John Doe 4, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Sınırlı sayıda katılımcının, kimliksiz olmalarına karşın var olan destek sistemleri ve bireysel tasarruflarla ekonomik yaşamlarını kazandıkları ve kendi işletmelerini açtıkları görülmüştür. Bahsedilen sınırlı sayıda katılımcının yanı sıra sermayeye sahip olan katılımcılardan John Doe 5 de başka bir işletme açmak veya başka bir işletmede çalışmak yerine tarım sektörüne yönelmiştir. Tarım sektörüne yönelme nedenini yasal bir belge gerektirmemesiyle, emeğinin sömürülmesine izin vermek istememesiyle ve kendi ilgi alanına giren bir uğraş olmasıyla gerekçelendirmektedir.

Biraz aileden yardımla biraz da kendi tasarruflarımla biriktirdiğim çok olmasa da param vardı. Ben de onu tarla kiralayarak değerlendirmek istedim. Çünkü başka bir işe girsem emeğimin karşılığını alamayacağım. Kimliksiz olduğum için asgari ücretin ya üçte birini ya da yarısını verecekler. Sigortam olmayacak. Sigorta paramı da elden vermeyecekler. Çok kez girdiğim işlerde böyle oldu. O yüzden tarla kiraladım ve asıl geçimimi tarım sektöründen sağlıyorum. Tarım sektörüne yönelmeme sebep olan en önemli faktör Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olmamam. Bu alanda resmi evrak olarak belge istemedikleri biraz da sermayem olduğu ve bu işten anladığım için bu işi yapıyorum böyle geçimimi kazanıyorum (John Doe 5, 34 yaşında, Ahıska, birinci kuşak kimliksiz).

Herhangi bir yeteneğe, beceriye, destek sistemine ve ekonomik birikime sahip olmayan çoğu katılımcı ise evlere verilen işleri yapmakta olduklarını, yarı zamanlı olarak çalıştıklarını, bu şekilde aile bütçesine katkı sunduklarını ve nihayetinde düzenli olmayan gelirle ekonomik yaşamlarını kazandıklarını bildirmektedirler.

Evde yapılabilecek ne iş varsa onu yapıyoruz annemle. Pasta börek yapıyoruz. Çevremde kim ne istiyorsa onu yapıyoruz. Zengin muhitte oturan insanlar sipariş veriyor. Bir yerle anlaştık. Orası sipariş veriyor biz de hazırlayıp götürüyorum. Sonra hesaplaşıyoruz ve bu şekilde ayakta durmaya çalışıyorum. Katalog işleri var onları yapıyorum. Elimden geldiğince her işi yapıyorum. O zaman boncuklu baş örtüler yapıyor satılıyordu. Maliyeti düşük ama iyi paraya yapılıp satılıyordu. Onları yaptım, sattım, temizliğe gittim. Ama bunların düzenli geliri olmuyor bize (Jane Doe 6, 20 yaşında, Azerbaycan-Gümüşhane, birinci kuşak kimliksiz).

Geçimimi nasıl söylesem sana merdiven siliyorum. Evlere iş veriliyor onlardan yapıyorum olursa. Şu an üvey abimin yanında oturuyorum. Haftanın 2 günü merdiven silmeye gidiyorum. Beni büyüten teyzenin yanına gidiyorum. Orada yemek ekmek yiyorum. Karnımı doyuruyorum (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Arkadaşımın yanında kuaförde çalıştım. Gelen müşterinin potansiyeline göre kazancım oluyordu benim de. Oradan kazandığım parayla annem ve ben varım zaten geçimimizi sağlamaya çalışıyoruz. Devletten hiçbir şekilde yardım almadık bu zamana kadar. Birisinin kaşını alıyorsunuz. Kaş alma ücreti 20 TL ama ben o paradan ancak 5 TL alabiliyorum. 15 TL olan kısmını işveren alıyor. Komple ağda yapıyorsunuz mesela. Onun ücreti 60 TL. Ben ondan 15 TL alabiliyorum. İşverenle anlaşarak yani. Günlük gelen müşteriden ne kadar kazanabilerseniz artık (Jane Doe 7, 20 yaşında, Özbekistan- İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Toparlamak gerekirse, katılımcıların mevcut koşullarının ekonomik yaşamlarını kazanmalarında son derece önemli olduğu görülmekte ve çoğu katılımcı ekonomik sorunlarıyla kendi bireysel önlemleriyle baş etmektedir.

3.3.5. Psikolojik Stres ve Damgalanma Sorununa İlişkin Baş Etme Yöntemleri

Kimliksizliğin neden olduğu psikolojik stres ve damgalanma sorununa ilişkin geliştirilen baş etme yöntemleri incelendiğinde katılımcıların kişisel deneyimlerine göre şekillenmekte olduğu dikkati çekmektedir. Kişisel deneyimler doğrultusunda duygusal, problem odaklı ve her ikisinin kullanıldığı baş etme stratejileri (Smith ve ark., 2016) kullanılmaktadır. Krohne (2002), problemin ortadan kaldırılması için yapıcı bir çözüm arayışına gidildiği durumlarda problem odaklı başa çıkma stratejisinin kullanıldığını belirtmekteyken problemin kabul edildiği, çözüm için bir alternatifin bulunmadığı durumlarda duygusal odaklı baş etme stratejilerinden yararlanıldığını ifade etmektedir. İfade edilen bilgilerden hareketle katılımcıların çoğunlukla duygusal odaklı baş etme stratejilerini kullandıkları görülmektedir. Bahsi geçen stratejiyi kullanmaları, sorunun çözümüne ilişkin gösterilen çabanın dikkate alınmamasından, kimlik çıkarmaya ilişkin yasal sürecin katılığında, kimlik çıkarmak için uzun yıllar uğraşmalarına karşın halen bir sonuç alamamalarından ve kimliklerinin çıkacağına ilişkin inançlarının kalmamasından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda katılımcıların kullandığı en temel duygusal odaklı baş etme stratejisi, yaşamlarında önemli yeri olan bireylerin oluşturduğu destek sistemleridir ve bu destek sistemleri araştırma bağlamında öncelikle aile bireylerinden meydana gelmektedir.

Eşim benim en büyük destekçim. Ben şu an dava açtım annelik tespit davası. Çünkü ilk önce DNA testi çıkarmak istedim ve bunların hepsini eşim yaptı. O koşturdu, hepsini o ayarladı. Avukatla sürekli görüştü. Ben ne zaman umutsuzluğa kapılsam olacak bahar. Eminim ben, yapacağız. Birlikte bak biz neleri başardık, dava bile açtık. Bu süreç de çok güzel ilerleyecek ben inanıyorum. Korkmana gerek yok, ben hep senin yanıdayım. Bu hep böyle olacak. Ben sana bir söz verdim. Bu sözü yerine getireceğim. Hiçbir zaman beni kötü hissettirmedi. Hep olacağını söylüyor hep. O olmasaydı daha zor bir hayatım olurdu. Mesela evlendik eşim bir sene benim anneme baktı bizim evimizde. Yemesini, içmesini serumunu, ilaçlarını her şeyini o temin etti. Şansım varmış. Hep dua etmişim Allah'ım ne olur babam gibi

biri çıkmasın karşıma ne olur diye. Allah'ıma şükürler olsun. Merhameti olmasa hangi erkek yeni evli olup bir sene kayınvalidesine bakar aynı evin içinde. Mesele o üniversite okumuş ben de diyorum ki ona ben de okumak istiyorum. O da diyor ki okuyacaksın tabi hele kimliğin çıksın ehliyet bile yazdıracağım seni, ehliyet bile alacaksın arabayı sen kullanacaksın, arabayı senin üzerine geçireceğim diyor. Aynı şekilde kayın validem de çok destek bana bu konuda. O da olacak umudunu kaybetme şeklinde destek oluyor. Evimizi onlar verdi maddi desteğini de esirgemiyor bizden. Kayın validemle tanışmadan önce eşime “kimliksiz olduğumu annelere söyledin mi” diye sormuştum. O da o zamanlar söylemediğini sonrasında söyleyeceğini belirtmişti ve kayınvalidemlere kimliksiz olduğumu söyledikten sonra biz onlarla tanıştık. Dedi ki bana böyle bir durum varmış kızım dedi. Her evde bir sorumsuz var işte ya boş ver takma kafana çıkartırız ne varmış onda ben seni çok seviyorum dedi. Bu şekilde beni hiç yadırgamadı. Hala daha yadırgamıyor mesela. Sadece kızım inşallah bir an önce çıkar da resmi nikahınızı kıyarsanız diyor. Bana karşı hiç ama hiç kötü yaklaşımları olmadı. Bu konuda şanslıymışım (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Jane Doe 8'in paylaşımı, aile bireylerinin yalnızca duygusal destek verici değil aynı zamanda maddi, araçsal ve bilgi verici destek olduğunu bu nedenle çok boyutlu bir desteği kapsadığını göstermektedir. Katılımcıların aile sistemlerine ilişkin paylaşımları söz konusu çok boyutluluğu ispatlamaktadır.

İkinci eşim hep sabır et çıkacak inşallah biraz daha bekle dedi. O baştan tanıştığımız zamandan bu yana benim kimliğimin neden çıkmadığını araştırdı. Sonunda benden kaynaklı değil de memurların hatası olduğunu anlayınca o da üzüldü bu duruma. Görüşmeler yaptı bu konuyu çözmek için bilgi edindi. Nasıl edilir ne yapılır bunları araştırdı. Bana bilgi verdi bu konuda yardımcı oldu. Kimliksiz olmamı hiç sıkıntı etmedi. Benimle gayet güzel konuşup durumu toparladı. Yeri geldi maddi destek sundu. Hep bir şekilde yanımda oldu ve ben onun desteği ile baş etmeye çalıştım (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Eşim ve 2 çocuğumdan beni ayakta tutan. Onların sevgisi, yardımı, desteği olmasa ben çökmüştüm şimdi. Özellikle eşimin desteği olmasa bu evlilik de bu zamana kadar gelmezdi, dağılırdık. Eşim hem beni hem evliliğimizi ayakta tuttu ve tutmaya devam ediyor. Bana moral veriyor. Kimliğin çıkmasa da ben varım, çocuklarımız var diyor. Öyle böyle geçiniyoruz kimseye muhtaç olmuyoruz diyor. Evin yükü onun üzerinde ama bana bir şey yansıtmamaya çalışıyor. Ben çok emek veriyorum onun yükünü azaltmak için elimden geleni yapıyorum ama yine de o çok yoruluyor ve her şeyde destek oluyor bana. Çocuklarımın sevgisi olmasa eşimin desteği olmasa ben kimliksizlikle baş edemezdim (John Doe 4, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Duygusal odaklı baş etme stratejileri içerisindeki ikinci sosyal destek sistemini birey için özel anlam ifade eden birisinin desteği oluşturmaktadır (Green ve ark., 2010). Bahsedilen özel anlamlardan biri, araştırma bağlamında flört desteği olarak ortaya çıkmakta katılımcılardan John Doe 2 psikolojik sorunlarıyla başa çıkmada flört ilişkisinin kendisini güçlü kıldığını aktarmaktadır.

Sosyal medya aracılığıyla tanıştığım kız arkadaşım var. 2 senedir görüşüyoruz. Çok iyi anlaşıncı görüşmeye devam ettik. Kimliksiz olduğumu her şeyi anlattım ona. Kız arkadaşım beni motive ediyor. Yapamayacağım, cesaretimin olmadığı şeyler için başarabileceğimi söylüyor. Bana iyi geliyor ve beni kimliksizliğimden dolayı yaşadığım sorunlar ve geçirdiğim bunalımlar karşısında güçlendiriyor. Bazen onunlayken her şeyi unutuyorum kendimi bana normal hissettiriyor (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcılar için özel anlam ifade eden bireylerden diğerinin ise okul sistemi içerisindeki en önemli unsurlardan birisi sayılan öğretmenin olduğu görülmektedir. Katılımcılardan Jane Doe 4, yaşamının en sıkıntılı döneminde, ilkökul öğretmenin kendileri için sağladığı maddi, araçsal bilgi içeren ve psikolojik desteğe dikkat çekmekte ve bu desteğin öğretilerinden hala güç aldığını dile getirmektedir.

Biz ilkokula başladığımızda bir tane bayan öğretmenimiz vardı. Dediğim gibi annem ve babamın evlilikleri ilk orada çatırdamaya başlamıştı. Bir ara babam bizi bırakıp gitmişti. Sıkıntılar yaşıyorduk. Babamla görüşmüyorduk, evimize icra gelmişti. Otelde kalıyorduk. O süreçte de okula gidiyorduk biz. Bütün hayatımız altüst olunca bizim bayan öğretmenimiz vardı. Necla Hanım. Anneme bu çocuklar neden okula gelmiyor demiş. Kaydımız olmadığı için de üzerimize düşen olmamış pek açıkçası ama o düşmüş. Demiş bu çocuklar neden okula gelmiyor bir baksanıza diye bizi araştırmış. Daha sonra annemi bulmuş. Annemde anlattı, eşim gitti, eve haciz geldi vs. Annemin kimliği olmadığı için babamın üzerine halı almış. Bu halı da icraya düşmüş. Düşünce babamın üzerine haciz gelmiş. Ona gelince de eve haciz geldi. O dönemlerde de haciz çok yaygındı zaten. Haciz gelince de biz evden gittik. Sonra öğretmen geldi anneme sordu annemde anlattı durumu. Sonra öğretmenim beni ve abimi yanına aldı. İkisinin bende kalmasını istiyorum belli bir müddet sen yeni bir eve yerleşene kadar dedi. Gelsinler bende kalsınlar ben okula getirip götüreyim dedi. O süreçte bizim öğretmenimiz bizim annemiz gibi oldu. Onun gibi bir öğretmenle karşılaşamaz herkes. Düşünün bizim peşimize düştü neden okumuyoruz diye ve bir kaydımız bile yoktu. O dönem bize maddi manevi destek oldu. Ne olursa olsun pes etmeyin derdi ve olumlu bakmaya çalışırdı ben onun yaptıklarını hiç unutmuyorum ve her sıkıştığımda onun bize yatıkları, söyledikleri aklıma geliyor. Onlardan güç alıyorum (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların kullandıkları diğer duygusal odaklı başa çıkma stratejilerinden biri de problemlili durumun yarattığı sorunların üstesinden gelmektir. Bu yöntem strese neden olan olaylara karşı duygusal tepkilerin yönetilmesini içermektedir. Problemlili durumu çözmek yerine, stresli bir durumun neden olduğu olumsuz ve sıkıntı verici duyguların yoğunluğunu azaltmayı ve yönetmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu başa çıkma, kişinin stresli durumla karşılaşması sonucu yaşanan tatsızlıkları azaltmaya yönelik olduğu için kaçınmacı bir tarz ile ilişkilendirilmektedir (Ghosh, 2015). Bu anlamda katılımcılar da kimliksizliğin getirdiği olumsuzlukları azaltmak için kaçınmacı bir yöntem benimsemekte ve kimliksiz olduklarını bazı durumlarda saklamaktadırlar.

Yalanı hayatımda kullanmak istemiyordum ama kullanmak zorunda olduğum durumlar oluyordu. Tabi ki bu yalanlar hiçbir zaman insanların zararına olmuyordu. Sadece kendimi korumak için insanları kandırmak için söylüyordum. Mesela yeni bir arkadaş edinsem ailemi medeni durumumu soruyordu. Kendi halinde okulu bittiği için çalışmak zorunda kalan bir insanım diyordum. Bunu da karşımdaki insanın bana zarar vereceğini düşündüğüm zaman söylüyordum. Benimle fazla muhatap olmasın, kimliksiz olduğumu bilip de bundan bir pay çıkarmasın kendine diye. Bu tür yalanlar söylüyordum. Bazı insanlar her gördüğü yerde aynı konuyu açıyordu ben konuşmak istemedikçe. Kimliğinizin olmadığını önceden bilen insan bile sizi ufak şeylerle vurmaya çalışıyor. “Benim onum var benim bunum var” diyorlardı. Ben de benim de var şuradan aldım falan diyordum. Beni yalan söylemeye mahkûm ediyorlardı. Aslında ben kazancımınla doğru düzgün bir şey alamıyordum ama babamın, kardeşlerimin aldıklarını benimmiş gibi söylemek zorunda kalıyordum. Ne zaman birisi senin kimliğin yok mu diye sorduğunda “hayır benim kimliğim var” diyordum. Hatta çıkışarak saçmalama falan diyordum ki çıkışmasan yalan söylediğimi anlayıp daha çok üstelemeye başlıyordu. Bunun gibi yalan söylediğim yerler oldu ama daha çok kendimi kandırdım karşımdaki insanı değil. Zaten yalan söylediğim insanla bir daha görüşmüyordum tamamen hayatımdan çıkartıyordum çünkü o yalanı devam ettiremeyeceğimi biliyordum. Bu da benim birçok arkadaşımın görüşmememe sebep oldu (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olduğumu gizlediğim bazen utandığım durumlar oldu. İster istemez şimdi arkadaşlarımla bir yere gidiyorsun ya benim kimliğimde sorun var diyorum. Kimliğim yok diyorum veya başka bir şey söylüyorum. Yalan söylüyorum. Yalanı da hiç sevmem aslında söylemek zorunda kalıyorum (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların aktarımda bulundukları ifadelerden görüleceği üzere, duygu odaklı başa çıkma stratejileri kaygı, korku, üzüntü ve öfke gibi strese neden olan olumsuz duygusal tepkileri düzenlemeye odaklanmaktadır. Görüşmeler boyunca kimliksizliğin yol açtığı en belirgin psikolojik stres faktörlerinden birinin de

damgalanma olduğu görülmüş ve katılımcılar kendilerine yöneltlen olumsuz damgalamalara, sözlü atakta bulunarak karşı koymuşlardır.

Kimliğim olmadığı için namusum konusunda beni karalayanlara saldırıyorum. Kimliğin yok pavyonda mı çalışıyorsun, ailen neden seni kabul etmedi gibi şeyler söyleyen insanlar vardı. Onlar öyle konuştukları zaman bende sözlü saldırışa geçiyordum. Sen kimsin ki sonuçta benim hayatımı bilmeden beni yargılıyorsun. Yani benim başıma böyle bir sıkıntı gelmiş, ben kimliksiz kalmışım ve ben bunu atlatmanın derdindeyim insanlar yardım edeceğine daha çok sıkıntı çıkarıyorlar. Onların bana sözlü saldırılarına ben de sözlü saldırışa geçerek cevap veriyordum (Jane Doe 1, 24 yaşında, İstanbul, ikinci kuşak kimliksiz).

Çevremdeki herkes kimliğimin olmadığını şimdi yakın zamanda biliyor. Beni büyüten yardımsever teyze hariç. Ama diğerlerinden sakladığım durumlar oldu. Yeni tanıştığım arkadaşlarım olduğunda kimliğimi yanıma almadım diyorum. Kimliğim ailemde kaldı diyorum yaşı 17 falan iken. Vermiyorlar üstüme düşürürüm gibilerinden deyip saklıyordum. Saklamamın nedeni utanmamdı ve beni başka şeylerle ilişkilendirmeleriydi. Şimdi diyecekler af edersiniz sen piçsin senin kimliğin yok, sen bizim yanımızda geziyorsun ama piçsin, anan belli değil baban belli değil gibilerinden bu şekilde konuşurlar bana diye saklıyordum kimliğimin olmadığını bu yüzden çekiniyordum. Bunlar semtimin insanlarıydı. Ama o zaman kimliğimin olduğunu söylüyordum var diyordum ben. Yeni yeni öğreniyorlar benim kimliğimin olmadığını. Bu zamana kadar utandığım için sakladım olmadığını. Çünkü bu yaşta anam belli değil babam belli değil amaç ne gibilerinden piçsin sen, yanımıza gelme etme gibilerinden söylemedim. Valla en sonunda açıkladım ister bana piç desinler ister bana çirkin kelimeler kullansınlar açıkladım. Kardeşim benim annem babam ceza evinde olduğu için benim kimliğim yok dedim. Yine piç diyenler oldu ama ben de onlara ağzının paylarını verdim (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Sıklıkla kullanılan duygusal odaklı başa çıkma stratejilerinin yanı sıra nadir olarak kullanılan yöntemler de bulunmaktadır. Nadir olarak başvuru alan duygusal

odaklı başa çıkma stratejilerinden biri sorun durumunun olumlu yönlerini, kişinin yararına olacağını ve gelişimine katkı sağlayacağını düşünerek olumlu yeniden değerlendirmektir (Roncaglia, 2014). Kimliksizliğin yarattığı sorun durumun olumlu özelliklerini dile getirerek kendi gelişimine katkı sağladığını düşünen katılımcıların paylaşımları aşağıdaki gibidir.

Çoğu insanın yaşamadığı zorlukları yaşadım. Bu zorluklar bir sıfır geriden değil de bir sıfır önden başlattı diyorum. Bu şekilde kendimi motive ediyorum. Sadece insanlarla iletişimim konusunda kötü bir noktadayım. O da belki küçüklüğümünden kalma olan, yaşadığım şeylerden ötürü fazla yakınlaşamıyorum, sohbete giremiyorum. Küçüklüğümünden beri ne bileyim küçüktüm ya hani çok önemsenmiyordum, küçüken yok gibiydim bir de kimliğim de yok. Ama şimdi çalıştım, para kazanmaya başladım, kendine bir şeyler alıyorsun, bir yere gidiyorsun. Hiç kimliğin olmadığını, yabancı olmadığını söylemiyorsun ya normalsin. Hatta daha üsttesin. Bunlar beni iyi hissettirdi. Küçüklüğümünden beri hikayemi dinleyen ilgilenen insanlar oldu. Dediler ki ben senin için uğraşacağım. Sana kimlik çıkartacağım, ben dediğim her şeyi yaparım. Küçüğüm ya aha diyordum, inşallah olur bu sefer olur falan oluyordu bende. Sonra bir bakıyordum, ortadan kaybolmuş, elini taşın altına bile sokmamış. Böyle heveslendirip hiçbir şey yapmayan insanlar vardı hayatımda. O yüzden de kalıyordu hevesim kursağımda. Küçüktüm ya kanıyordum ben. Şu anda kanmıyorum. Hiç uğraşmayın gerek yok, teşekkür ederim ben zaten bir süreçteyim deyip kapatıyorum konuyu. Bu yaşadığım ümitlenmeler ve kimliksizlik bana kimseyi güvenmemeyi çok şeyi öğretti (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Nadir olarak başvuru alan duygusal odaklı başa çıkma stratejilerinden diğeri ise inanç temelli baş etmedir. İnanç temelli baş etme yöntemini benimseyen katılımcılar kaderci bir anlayış benimsemektedirler.

Yaş da geçince biraz da kaderim buymuş deyip geçiyorsun yani. Olacağı varmış böyleymiş diyorsun. Kabul etmezsen zaten psikolojin bozuluyor iyice. Bir şeyleri kabul edip daha da önüne bakman gerekiyor. Önüne bakmazsan daha sorun

oluyor. Bunu sorun olarak kafanda yorduğun zaman işin içinden çıkılmaz hale geliyor bu defa. O yüzden boş vermeyi, Allah'ın takdiri budur demeyi öğrendim diyeyim (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Allah'a çok şükür, şükür diyorum ve bu durumu kabulleniyorum. Daha kötüsünün olabileceği de geliyor aklıma. Benim durumumdan kötü olan insanları düşünüyorum. Kimisine Allah sağlık vermemiş, kimisine kimlik vermemiş diyorum. Ama sağlığı olmayanın, parasıyla, kimliğiyle sağlık sorununu çözemeyen adamın, benden daha kötü durumda olduğunu düşünüyorum. Benim kimliğim yok ama Allah bana sağlık vermiş. Benim param yok ama Allah beni sağlığımla imtihan etmiyor. O zaman şimdiki halime şükrediyorum ve vardır Mevla'mın bir bildiği demek ki sevdiği bir kuluymuşum diyorum. Allah sevdiği kullarını sınar (John Doe 7, 53 yaşında, Kırklareli- Tataristan, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların çoğunlukla duygusal odaklı baş etme stratejilerini kullanmalarına karşın problem odaklı baş etme stratejisini benimseyen ve her iki başa çıkma stratejisini birlikte kullanan katılımcıların olduğu da görülmektedir. Katılımcılardan Jane Doe 8, kimliksizliğin getirdiği zorluklar karşısında umudunu kaybetmeyerek ve yıllardır kimliğini çıkarmak için yasal mücadelesini devam ettirerek her iki baş etme stratejisinin birlikte kullanıldığına örnek teşkil etmektedir.

Umarım artık bir şeyler olur. Bazen diyorum ki umudum kalmadı diyorum. Sonra diyorum ki yok bir umut daha vardır. Bu sefer belki olur. Bunu deneyeyim, bunu deneyeyim, şunu yapayım. Yani artık son çare avukata bastık verdik parayı artık ne yapacak görelim bakalım. Toplamda 11 bin verdik avukata. Avukat bakalım son umudumuzu ona bağladıktan sonra hiçbir yere gitmedim zaten daha. Bakalım ne olacak. Kimliğim çıksa Bulgaristan'dan bile çıksa direkt çifte vatandaş olmak istiyorum eşimin üzerinden. Daha sonra buradan sekizinci sınıfa kadar okuduğumu zaten kanıtlarım diye düşünüyorum. Çünkü diplomam var. Liseye devam etmek istiyorum açıktan. Liseyi bitirdikten sonra üniversiteye girmek istiyorum. Ya bir diploma almak istiyorum. Bir masa başında çalışmak istiyorum. Bir hastane olur o tarz bir ortamda çalışmak istiyorum. Ehliyetimi almak araba kullanmak istiyorum.

Bunların hepsini istiyorum kimliğim olunca bunları yapacağım diyorum hayal ediyorum ve umudumu kaybetmemeye çalışıyorum (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Kişisel deneyimleri doğrultusunda çoğunlukla duygusal olmakla birlikte problem odaklı baş etme stratejilerini de kullanan katılımcıların yanı sıra, bazı katılımcıların kimliksizliğin neden olduğu olumsuzluklarla baş etmek için savunma mekanizmalarını kullandığı görülmektedir. Araştırma bağlamında katılımcıların kullandıkları savunma mekanizmalarının yansıtma ve özdeşim kurma olduğu belirlenmiştir.

Kimliksizlik çok zor bir durum. Ben mesela çok kötü bir şey ama anneme söylenirken buluyorum kendimi. Diyorum ki anneme keşke yapsaydınız, niye ihmal ettiniz kimlik almayı. Kendime çok kızıyorum ama bazen anneme ne biçim annesin sen, gitseydin keşke bir yerlere yalvarsaydın, keşke kimliğimizi çıkarsaydın. Bak sen ne haldesin, bak biz ne haldeyiz diyorum. Sonradan kendime geliyorum diyorum ki keşke böyle söylemeseydin diyorum ama kendimi tutamıyorum. Annemde suç buluyorum sonra diyorum ki annemin suçu yok kadın çalışmış, bizim için çalışmış. Babam hep kadının parasını yemiş kadın ne yapabilir ki burumda. Sonra onu düşünüyorum. Keşke yapmasaydım, keşke söylemeseydim, keşke onu üzmeseydim diyorum. Çünkü o da takıyor kafasına sonra. Ama ben bu şekilde biraz da olsa rahatladığımı, boşaldığımı hissediyorum. İnsanın buna da ihtiyacı var hep içine atılmıyor ki şişiyorsun o zaman (John Doe 2, erkek, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Milyonda bir olur da beni buluyormuş gibi düşünüyorum. Niye bu hayatı yaşıyorum ki diyorum. Akşam eve gidiyorum ve normal bir hayatım olsaydı ne olurdu, normal bir ailem olsa, okula gitsem, okuldan eve evden okula hayat sürsem, arkadaşlarımla vakit geçirsem nasıl olurdu diyorum kendime. Bazen psikolojim bozuluyor çalışmaktan, hesap kitap yapmaktan. 12 yaşımdan beri bunları düşünüyorum. O parayı denkleştirsem. Su, elektrik, doğalgaz, evin giderleri gibi şeylerin hesabın yapmak zorunda kalmasam ne güzel olurdu diye düşündüğüm

oluyordu. Bir yandan da iş yerinin stresi oluyor. Ustalarla olsun müşterilerle olsun sıkıntılar yaşadığım zamanlar oluyor. Mutluyken kimliksiz olduğumu untabiliyorum nadir de olsa. Ama üzgün zamanlarımda ya da işlerin yolunda gitmediği zamanlarda yaşadığım tüm sıkıntılar, kimliksizliğin yarattığı çıkmazlar tek tek aklıma geliyor. Gün içerisinde belki bir müşteri ile uğraşıyorumdur veya ustamla sıkıntılı durumlar yaşıyorumdur o zaman kimliksizliğim ve yarattığı sorunlar aklımdan çıkmıyor. Delirecek gibi oluyorum artık her sıkıntı üst üste gelince. Ne kadar sinirlensem de ihtiyacım olduğu için çalışıyorum. Bazen akşam eve giderken ağladığım oluyordu. Kendi kendime konuşuyordum. Keşke her şey farklı olsaydı diyorum ve patlama yaşıyorum. Keyfim çok yerindeyken bile durup durup aklıma geliyor kimliksiz olmam ve üzüliyorum. Anneme de bu konuyla ilgili kızdığım oldu. Keşke o dönemler bir şeyler yapabilmek için uğraşsaydın dedim ama annem de o zamanlar korkarak yaşamış Arnavutluk'a sınır dışı edilirim ve oğlumdan ayrılırım diye. Ben bu şekilde ona isyan edince, ona patlayınca ağzıma geleni saydırınca o da üzüliyordu. Hiçbir şey söylemezdi susar ve öfkemin geçmesini beklerdi. Hiç istemezdim böyle olmasını ama öyle de boşalınca rahatlıyordum (John Doe 8, 18 yaşında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Yukarıdaki katılımcılar yansıtma yaparak psikolojik rahatlama yaşadıklarını belirtmekteyken aşağıdaki katılımcılar ise kendileri gibi kimliksiz olan diğer kimliksiz bireylerle ortak yanlar bulup özdeşim kurarak kendilerini iyi hissetme yoluna gittiklerini belirtmektedirler.

Kimliksiz küçük, büyük türlü türlü insan var. Ben belki aralarında en kurnaz olanıyım. O kadar zorluğa rağmen zorlukların üstesinden yasal veya olmayan kurnazlıklarla gelmeye çalışıyorum. Ama benden daha kötülerini gördüm ya o nüfus müdürlüğünde. Mesela adamın kızı yurt dışına gitmiş. Adamın burada hiç kimsesi kalmamış. Adam burada hüüngür hüüngür çocuk gibi ağlıyordu, yalvarıyordu. Adam evlenmiş, çocuğu olmuş, karısının üzerine kaydetmiş, öyle devam etmiş hayatına. Ama adam artık kızının yanına gitmek istiyor gidemiyor. Adam ağlıyor hüüngür hüüngür olduğu yerde ve hiç kimsenin hiçbir şey umurunda olmuyor. Ya kaymakamlığa alıp adamı ben götürdüm. Kaymakam ne duruyorsunuz burada diyor.

Adamın yerine koydum kendimi en azından evlat hasretim falan yok dedim. Halime şükrettim (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Nüfus müdürü bana senin gibi bir kız daha var saklı dosya. Annesi ve babası aynı anda Covid nedeniyle vefat etmiş ve ailesi nüfusuna yazdırmamış onu da dedi. Nüfus müdürü kıza yönlendirmede bulunup bulunmayacağımı sordu. Ben de olur dedim. Kız beni aradı, nasıl doğum yaptığımı falan sordu. Çok üzüldüm haline. Yedi aylık hamileymiş o da. Sen hangi hastanede doğum yaptın beni hiçbir hastane almıyor. Anne babam da yok dedi. Kıza çok üzüldüm. Benden kötüydü durumu yapayalnızdı (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

3.3.6. Baskı ve Ayrımcılık Sorununa İlişkin Baş Etme Yöntemleri

Katılımcıların baskı ve ayrımcılık sorununa ilişkin baş etme yöntemleri, gündelik hayatta ve güvenlik güçleri ile karşılaştıklarında başvurdukları yöntemler olarak iki ana çerçeve içerisinde ele alınmıştır. Bahsedilen çerçeveler bağlamında katılımcılar, özellikle güvenlik güçleri tarafından kendilerine baskı uygulandığını ve bu nedenle güvenlik güçleriyle baş etmeye ilişkin yöntemlerinin çeşitli olduğunu ifade etmişlerdir. Gündelik hayat içerisinde karşılaştıkları ayrımcı uygulamaların ise yasal bir yaptırımı olmadığı için bu uygulamalarla daha basit yöntemlerle baş ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların gündelik yaşam içerisinde deneyimledikleri ayrımcı uygulamalara ilişkin baş etme yöntemlerinden ilki yasal bir ortamda bulunmadıkları sürece kimliklerinin olmadığını söylememektir.

Resmi bir ortam olmadığı sürece insanlar kimliğimin olmadığını bilmiyorlar. Onun dışındaki diğer durumlarda kimliğimin olmadığını söylemiyorum. Çünkü hani insanlara yabancıyım dediğin zaman a nasıl yabancısın hiç aksanın yok ya da buralılara benziyorsun diyorlar. Evet daha önceden geldik buraya diyorum. O zaman kimliğin vardır. Neden yabancı olasın ki diyorlar. Aynen böyle diyalog geçiyor. Ben de onlara anlatmakta güçlük çekiyorum. Çünkü gerçekten çok karışık bir durum. 30 yıldır buradasın ama kimliğin yok anlat anlat bitmiyor. Bundan dolayı

ben biraz çekiniyorum. Çünkü çok meraklı insanlar. Gariplerine gidiyor, ben de anlatmak istemiyorum. Önemsemiyorlar ondan da anlatmak istemiyorum. Kimi insan yedisi de olsa yetmişi de olsa garip bazıları büyümüyor, dalga geçiyor. Ben o yüzden anlatmayı tercih etmiyorum (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

İnsanlardan kimliğim olmadığım için çok utanıyordum. Hala daha utanıyorum. O yüzden aklım bu duruma yettiğinden bu yana devlet işiyle ilgili bir durum olmadığı sürece kimseye söylemeyeceğim dedim kendime. Çünkü çok garipsiyorlar beni. Nasıl yok a diye tepk gösteriyorlar, beni dışlıyorlar, benimle şakayla karışık dalga geçiyorlar ve ben bunu anlayabiliyorum. Bu yüzden çok fazla durum oldu kimliğimin olmadığını söylemediğim. Evet ailemin suçu bu biliyorum. Ama ben yine de çok utanıyorum ve insanların tepkilerinden dolayı üzülüyorum hani söyleyemiyorum (John Doe 2, 25 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olduğunu söylemeyen katılımcılar, kendilerine tehdit oluşturacak kişilerden ve ortamlardan uzak durmakta böylece kimliksizliğin neden olduğu baskılarla karşılaşmamaktadırlar.

Yabancı olan kendi çevremdeki kişilerle gerekli olmadığı sürece iletişim kurmuyordum iletişim kursam da yine söylemem gerekmediği sürece kimliksiz olduğumu söylemiyordum. Yabancı bir çevrede olsam dışlardı beni belki de yaşamayacaktım şimdi. O yüzden ya memlekete gider orada yaşırdım ya da Avrupa'ya giderdim. Öyle bir ülkede yaşıyoruz ki çok faşist insanların olduğu bir ülkedeyiz. O yüzden ben bu Esenyurt 'ta olmasaydım ne geçinebilirdim ne de yaşamımı sürdürebilirdim. Ben yabancı bir yere gitmiyorum çoğunlukla hep beni tanıyan benim tanıdığım ve akrabalarımın, tanıdıkların olduğu çevremde vakit geçiriyorum. Bulunduğum yerde 100 sene daha yaşasam çok sıkıntı çekmem. Yillardır aynı mahallede yaşıyorum hiç kimse sırtını bana çevirmedi. Ben de kimseye sırtımı çevirmedi (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Oturduğumuz mahallede kimliksiz olduğumuzu hiç kimse bilmiyor. Annemin kendi çok yakın arkadaşları biliyor. Bir de benim mesela işten çıktıktan sonra

beraber kafa dağıttığım arkadaşımlı bilirdi. Yeni tanıştığım birilerine söylemekten çekiniyordum ve söylemiyordum da. Çünkü insanlar bu durumu farklı karşılıyorlardı. Ya nasıl olur böyle bir şey deyip çok garipsiyorlardı. Çok fazla soru soruyorlardı genellikle. Benden bilgi almaya çalışıyorlardı. Nerede yaşıyorsun, kimin var kimin yok, nerelisin, geçinebiliyor musunuz, devamlı bu tip sorular soruluyor. Hep aynı sorular, hiç değişmiyor bu sorular. Kimin ne yapacağını bilmediğin için herkese söylenmiyor. Çünkü kimliksiz olmamızdan yararlanabilecek kötü insanlar olabilir. O yüzden sıkıntı çıkabileceğini, insanların gıcıklık yapabileceklerini düşünerek söylemiyoruz. Yeni birisiyle tanıştığımda insanları tartıyorum. Nasıl tepki vereceklerini düşünüyorum. Ona göre söyleyip söylemediğim oluyor (John Doe 8, 18 yaşımda, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olduğu için yaşadığı taciz olayı ve damgalanmadan dolayı ailesi dahil olmak üzere yakın çevresiyle bütün ilişkilerini kesen ve onların bulunduğu ortamdan uzak duran Jane Doe 3 bu şekilde kendisini ve kardeşlerini ön yargılı tavırlardan korumaktadır.

Yaşadığımız taciz olayları ve kötü niyetli yakıştırmalardan sonra ailenin hepsiyle ilişkimizi kestik. Numaralarımızı değiştirdik. Aç da kalsak tok da olsak kendi aramızda yaşadık. Babam hariç hiçbirisiyle de görüşmüyoruz. Ona da kızmıyorum bu durumlar için. Bizde büyük başı çeker küçük de devam ettirir derler. Onlarda da büyüğü yaptı küçüğü ondan sonra diğer küçüğü derken öyle devam etti gitti. Bunlar hayatın gerçekleri ama biz bunları hep kimliğimiz olmadığı için yaşadık. Ben ilk başlarda çok iyi niyetli davranıyordum herkese karşı. Benim bir küçük kardeşim bu kadar iyi niyetli olma bir gün başına dert olur diyordu. Kardeşim söyleye söyleye ben de insanlarla muhatap ola ola artık insanlara karşı uzak durmaya başladım. Artık ben söylüyorum bu insanı gözüm tutmadı uzak durun diyorum. Onlar da uzak duruyorlar artık bıkmışız zaten (Jane Doe 3, 28 yaşımda, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olduğunu söylemek konusunda çekimser kalan diğer katılımcılar kimliksizlik durumunu yadsımaktadırlar. Yadsıma, kişinin rahatsız olduğu bir

durumun gerçekliğini göz ardı etmesini ve yok saymasını içeren bir tür savunma mekanizmasını ifade etmektedir (Friedrichs, 2014). Yadsımada bulunan katılımcılar böylelikle kimliksiz oldukları gerçeğini reddetmekte ve kimliksizliğin getirdiği ayrımcı uygulamalardan kendilerini korumaktadırlar.

Zaman geçip büyümeye başladıkça artık kafama takmamaya başladım ve kimliksiz olduğumu kendime unutturmaya hayatıma böyle devam etmeye karar verdim. Çünkü kimliksiz olduğumu yok saymayınca hem bana hem de günlük yaşantıma engelden zorluktan başka bir şey getirmiyordu. İş yerlerimde problemler çıkıyordu. Artık bende sorunlarımdan kimseye bahsetmemeye başladım. Belli sınırlar koymuştum kendime. Mesela İstanbul dışına çıkmayacağım, tatile gidemeyeceğim, hastaneye gitmeyeceğim, kendime iyi bakayım ki hastaneye gitmek zorunda kalıp milletin ağzına laf vermeyeyim gibi düşüncelere kapılmaya başladım. Bu olayı tamamen kapattım. Çok çok mecbur kaldığım özel durumlarda söylüyordum. O yüzden bilmesi gereken insanlara söylüyordum. Bilmesi gerekmeyen insanlara hiçbir şekilde söylemiyordum, kendim de bu durumu yok sayıyordum (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Yadsımada bulunan katılımcılar güvenlik güçleri tarafından kendileri üzerinde baskı yaratacak eylem ve söylemlere maruz kalmamak için sade bir hayat yaşamaya ve güvenlik güçleri ile karşılaşmamaya dikkat ederek önlem almaktadırlar.

Kimliğim olmadığı için güvenlik sorunu yaşamadım, çünkü dışarı çıkmadım, hiç kimseye muhatap olmadım. Çünkü kimliğim olmadığı için içimde bir baskı oluyordu. Bu baskı bana korku verdiği için olabildiğince rutin bir hayat yaşamaya çalışıyordum (Jane Doe 6, 20 yaşında, Azerbaycan-Gümüşhane, birinci kuşak kimliksiz).

Pek fazla gece hayatınız yoksa, başka şeyiniz yoksa sıkıntı olmaz. Ben bugüne kadar hiç polis çevirmesine denk gelmedim. Çünkü benim hiçbir zaman gece hayatım olmadı. Polisle hiçbir işim olmadı. Göç idaresi baskı yapmıyor diye yolluyorlar. Belki çevirmelere denk gelerseniz, belki sizi gönderme hakları vardır. Ama ona da

denk gelmiyorsunuz. Çünkü bir yere gitmiyorsunuz ki. Zaten mahallede çalışıyorsunuz, eviniz zaten 10 adım. Polis görmüyorsunuz ki zaten. Gece hayatınız hiç yok. Bir yerde içkiniz yok kumarınız yok. Öyle olunca normal olarak polisin yüzünü görmedim ben. Ben bugüne kadar kaç yıldır burada yaşadım. Bir kere polis çevirmesine denk geldim. O da bakıcılığını yaptığım çocuğu okula bırakmıştım. Gelirken durdurdular. Dedim ki çocuğumu okula bıraktım, geliyorum. Evim de burada dedim buyurun, mahalleden sorun inanmıyorsanız dedim. Baktı dedi ki yanındaki polis, bırak ya çocuğunu bırakmış okula, çoluğu çocuğu var, evrakı olmamış bize ne dedi. O da karakol polisiydi, yani uygulama değildi. O yüzden polislik iş olmadı (Jane Doe 7, 20 yaşında, Özbekistan- İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Güvenlik güçleri ile karşılaşmamak için çaba göstermekten yorulan katılımcılar, kendilerini onlardan gelen baskıcı tehditlerden korumak amacıyla yalan söyleme mekanizmasına başvurmaktadırlar.

Bir yolda yürürken polis çevirdiğinde evde unuttum diyorum. İşte kimlik numaranızı söyleyin diyorlar. Ezbere bilmiyorum diyorum. Çalıştığınız bir yer var mı oradan sigortanızdan öğrenebilirsiniz diyorlar bana polisler. Ben de çalışmıyorum diyorum, telefonum bozuk diyorum bu şekilde saklıyorum (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Burada bekçiler var. Ben gezerken bekçi bana kimliğimi sordu. Kimliğinizi gösterebilir misiniz dedi. Abi dedim ben bu elbiselerle işten çıktım, kimliğim iş yerinde, iş yerinde yemek hazırladık ben ekmek almak için dışarı çıktım dedim. Adımı sordu bana. Sonra mahalleden tanıdık bir abi geldi yanımıza beni görünce durumu anladı ve beni içinde bulunduğum durumdan kurtarmak için ben tanıyorum onu mezarlıkta çalışıyor, buraya marketten bir şey almaya gelmiştir dedi. Bunun kimseye zararı olmaz gidin bütün mahalleye sorun herkese yardım eder dedi ve öylece durumu atlattım (John Doe 7, 53 yaşında, Kırklareli- Tataristan, birinci kuşak kimliksiz).

Ayın 21'inde Edirne'ye gittim. Birazcık kafam dağılsın evden uzaklaşayım diye. Arkadaşlarım götürdü beni. Dönüşte uygulamaya uğradım. Benim kimliğim yok dedim annem babam ceza evinde bana kimlik çıkarmamışlar zamanında uğraşamadıkları için dedim. Jandarma, asayiş ve normal polisler vardı. Şimdi biz seni alsak uğraşacağız dediler bana. Ben de kimliğimi çıkarmak için şu anda uğraşıyorum dedim. Annemden DNA testi istediler ve onun için de bir miktar para istediler dedim. Ama o DNA testini yaptıramıyorum diye kimliğimi alamıyorum dedim. Biraz farklı anlattım kimliksiz olmamın nedenini. Onlar da bana seni bu seferlik affediyoruz dedi. Bir daha başkası görürse seni çevirmede bırakmazlar dedi. Ben de dedim ki zaten ben kimlik için dönüyorum dedim korkudan (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Yalan söylemek konusunda beceriksiz olduğunu ifade eden katılımcı John Doe 3, kendisiyle fiziki benzerliği bulunan kardeşinin kimliğini kullanarak güvenlik güçleri tarafından kendisine yöneltilen baskıyı önlediğini aktarmaktadır.

Bazı anlar oluyor yalan söylemek konusunda başarısız oluyorsun. O zamanlar polis çevirmesine takıldığımda kardeşimin kimliğinin numarasını söylüyordum. İşte bu defa anne-baba akrabalar soy ağacından soruyorlar cevapladığımız için doğru diyorlardı geçiyordum

(John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcı John Doe 6 ise güvenlik güçleri tarafından uygulanan baskıcı tavırlar ve ayrımcı uygulamalara karşı, kimliksiz olma nedenini tüm gerçekliğiyle anlattığını ve kendisiyle ilgili basında yayımlanan haberleri bu doğrultuda kanıt amaçlı kullandığını böylelikle kendisine bir savunma mekanizması geliştirdiğini açıklamaktadır.

Mesela gece dışarı çıkıyorum Taksime gittim. Polis çeviriyor bazen kardeşimin kimlik numarasını veriyorum. Artık yeni kimliklerde de fotoğraf olduğu için onu da vermiyorum. Bu defa kendimi anlatmaya başlıyorum bir saat. Kimim, neyim, neden kimlik yok anlatıyorum. Bunlar da beni polisin elinden kurtarmayınca

Google'daki Show Habere çıktığım videoyu gösteriyorum. İnsanlar gülüyor bu defa. Bazen çok sinir olduğumda yaz Google'a kimliksiz çocuk B. Ç. diye kimliğim orada diyorum (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz olma nedenini güvenlik güçlerine bahsetmesine karşın güvenlik güçlerinin kendisini anlamadığını ve aşağılayıcı tavırlarda bulunduğunu açıklayan Jane Doe 5, böyle bir durumu tekrar deneyimlememek için kendisine küçültücü tavırlarda bulunan güvenlik güçlerine sert bir tavırla karşılık verdiğini ve onların karşısında güçlü bir duruş sergileyerek kendini koruduğunu ifade etmektedir.

Güvenlik güçleri ile karşılaştığımda, durumumu anlatıyorum ve bu konuyu anlamadıklarında onlara sert çıkıyorum. Onlara çıkışmasam pasif dursam memur bana çıkışıyor. Beni haksız yere nezarethaneye götürme gibi bir durumları olduğu zaman ben de haklı çıktığımda senden şikâyetçi olacağım diyordum. Ben böyle söyleyince derin araştırma yapıyordu ve benim haklı olduğumu anlayıp beni bırakıyordu (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Güvenlik güçlerine karşı dik bir duruş sergilemekte yetersiz olduğunu ifade eden bazı katılımcılar ise genç olmaları, temiz ve parlak, “bebeksi” bir fiziki görünüşe sahip olduklarını iddia etmeleri sayesinde de güvenlik güçlerinden gelecek baskıyı bertaraf ettiklerini belirtmektedirler.

Vatan caddesinde Emniyete yakın olan bölgede metro var orada çok duruyor polis. Merkez olduğu için ben de orayı Edirne Kapı civarını kullanıyorum. Orada ben polis çevirmesine takıldım ve kimlik sordular. Ben de yalan söyleyemedim ve benim kimliğim yok dedim. Neden kimliksiz geziyorsun dedi polisler. “Benim babam kimliğimi çıkarmadı ama işlemlerim var. Nüfus müdürlüğünde başladı ama hala sonuçlanmadı bekliyorum kimliğimin çıkmasını” dedim. Polis de “sen temiz bir çocuğa benziyorsun, yüzün gözün temiz, sıkıntılı bir tipe benzemiyorsun ama benim gibi de iyi biri çıkmaz senin karşına dikkat et kendine bir de nüfus müdürlüğünden yazılı bir belge al ki elinde olsun” dedi. Belki daha sert ve koyu renkli bir mizaca sahip olsam beni nezarethaneye alabilirlerdi. Ama birçok kez bu şekilde dış

görünüŖüm polislerin gözünde işe yaradı (Jane Doe 10, 24 yaŖında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Beni polisler çevirdiklerinde dükkânda unutmuŖum kimliğimi, evde unutmuŖum diyorum. Bakıyorlar bana genç gösteriyorum ve bebeksi temiz bir yüzü de sahibim o zaman bana inanıyorlar, benimle uğraŖmıyorlar ve beni içeri almıyorlar. Ben tanıdık bir komutan abiyle görüŖtüm. Benim gibi genç ve suçlu görüntüsü olmayanları bazen serbest bırakıyorlarmıŖ bazen de bir iki gün nezarethanede konuşturuyorlarmıŖ. Ne yapıyorsun, nerede yaşıyorsun, nerede çalışıyorsun ve nasıl geçimini sağlıyorsun şeklinde sorular soruyorlarmıŖ ve araştırıyorlarmıŖ. Sonra tekrardan geri salıyorlarmıŖ böyle öğrendim asker abiden bunu biliyorum. Ama beni hiç almadılar nezarethaneye falan. Hatta benim annemi de yabancı olmasına rağmen çevirdiklerinde hiç uğraŖmamıŖlar. Sen temiz yüzlü kendi halinde bir kadına benziyorsun demiŖler. Birkaç kez polis çevirmesine takılmıŖ hepsinde böyle demiŖler. Göç idaresine götürüp sınır dıŖı edilebilirdi kaçak olduğu için. Ama hep “saf, temiz yüzlü, kendi halindesin” gibi tepkiler vermiŖler. Açıkçası dıŖ görünüŖümüz de bizim için kurtarıcı oluyor (John Doe 8, 18 yaŖında, Arnavutluk-İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksizliğin neden olduğu baskılarla baş etmek konusunda çaba gösteren bazı katılımcılar, çaba göstermekten yorulduklarını artık yeni baş etme yöntemlerinin hiçbir Ŗey yapmamak olduğunu, kendi deyimleriyle “hayatı akıŖına bıraktıklarını” ve hiçbir önlem almayıp boş vermiŖ bir Ŗekilde yaşamlarına devam ettiklerini paylaŖmaktadırlar.

Özel bir çaba harcamıyorum artık. Çünkü umurumda değil, bıktım tam anlamıyla tükendim. Belirli bir süre sonra yoruluyorsunuz. Örneğin; Bir insan öldürüyor katiller, sonra yüzsüz bir Ŗekilde 10 sene sonra çıkıyorlar. Ben insan öldürmedim. Ben suç da işlemedim. Ben kötü bir Ŗey de yapmadım. Kanunsuz bir Ŗey de yapmadım. Artık umursamıyorum yani. Belirli bir Ŗeyden sonra bırakıyorsunuz artık. Diyorsunuz ki ne olacaksa olsun artık polis mi çeviriyor, beni mi götürüyor, artık umurumda değil (John Doe 1, 24 yaŖında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

Bu zamana kadar kimliksiz olduğum için türlü türlü sıkıntılarla karşılaştım, sorunlar yaşadım. Küfür de yedim, dayak da yedim. Elim ters kelepçe bir hafta boyunca nezarethanede de yattım. Kimisinde öyle böyle yalan dolan, şöyle böyle idare ettim. Kimi zaman da direkt kimliğimin olmadığını söyledim sonuçlarına katlandım. Ama artık çok yoruldum. Akışına bırakıyorum artık. Çünkü kendim çok yıprandım daha da götüremiyorum idare edemiyorum. Ne olacaksa olsun ne yaparlarsa yapsın artık diyorum. En iyisi ölümdür herhalde. Gelsinler onu da yapsınlar. Ne yapabilirim ki. Bu zamana kadar her türlü pisiğe maruz kaldım. Ne yapabildim bana yaptıkları için. Şimdi de bir şey yapamam. O yüzden boş verdim artık (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

3.4. Kimliksiz Bireylerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Politika Gereksinimleri

Alinyazında detaylı şekilde bahsedildiği üzere yasal bir kimlik belgesine sahip olmak temel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. İnsan hakları gereğince her bireyin insanlık onurunun, özgürlüğünün, yaşam kalitesinin korunması ve bireylerin hizmetlere erişimi sağlanması gerekmektedir. Uluslararası düzeyde de yasal kimlik hakkı uluslararası belgeler tarafından güvence altına alınmaktadır. Buna karşılık yasal kimlik eksikliği dünyadaki en gizli insan hakları ihlallerinden biri olarak ortaya çıkmakta ve kimliği bulunmayan bireyler yasal olarak tanınmış hak ve ayrıcalıklardan yararlanamamaktadırlar (Sperfeldt, 2022). Bu gizli ihlalin önüne geçebilmek için amacı, tüm bireylerin sosyal refahını gerçekleştirmekle birlikte özellikle sağlık, beslenme, barınma, giyim ve eğitim gibi temel insani gereksinimlerini dahi karşılayamayan dezavantajlı gruplara asgari bir yaşam standardı sağlama çabasında olan sosyal politika disiplinine (Danış, 2007) ve insan hakları mesleği olarak nitelendirilen (Dominelli, 2007) sosyal hizmet mesleğine önemli görevler düşmektedir. Nihayetinde yasal kimlik eksikliği, bireylerin refahını olumsuz etkilemekte ve bölüm 1.6.3'te ayrıntılı şekilde ele alındığı üzere kimliksiz bireyler fiziksel ve zihinsel, sosyal, ekonomik, politik ve yasal sorunlar (Griffin, 2021; Harbitz ve Tamargo, 2009; The Open Society Justice Initiative, 2018;)

yaşamaktadırlar. Dolayısıyla yaşadıkları sorunlar nedeniyle Türkiye’de bulunan kimliksiz bireylerin de sosyal politikalardan ve sosyal hizmetlerden hak ettikleri payları almaları beklenmektedir. Bahsi geçen beklenti çerçevesinde, analizin son bölümü olan bu bölümde genel olarak politikaların işlevselliği ve kimliksiz bireylerin kamusal sosyal hizmetlere erişim olanakları ele alınmış ve bu doğrultuda “Kimliksizlik ve Sosyal Politika Gereksinimi” ve “Kimliksizlerle Sosyal Hizmet Üzerine” başlıklarına yer verilmiştir.

3.4.1. Kimliksizlik ve Sosyal Politika Gereksinimi

Alcock (2008)’a göre, bir politika geliştirmenin gerekçesi sorunlara yönelik rasyonel karar verme ihtiyacından doğmaktadır. Böylelikle bir ulusun kaynaklarından sorumlu olan hükümetler, bireylerin isteklerine geçici ve gelişigüzel bir şekilde değil planlı, koordineli ve amaçlı bir şekilde yanıt vermektedirler. Sosyal politikaların üzerinde durulan “rasyonalite” vurgusu, araştırma bağlamında incelendiğinde, “vatandaşlık” kazanılmasına ilişkin yasal düzenlemelerin (5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu, 2006; Nüfus Hizmetleri Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, 2006; 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, 2009; Türk Vatandaşlığı Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, 2010) olduğu görülmektedir. Fakat var olan yasal düzenlemeler, katılımcılar tarafından yetersiz bulunmakta uygulama düzeyinde ise gelişigüzel ve bir sistemi barındırmamaktadır. Gelişigüzel uygulandığı öne sürülen yasal düzenlemelerden birinin 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (2009)’nun “saklı nüfus” başlıklı Ek Madde 1 hükmüdür. Ebeveynleri yabancı devlet ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişilerin tabi olduğu bu yasal düzenleme, katılımcılara göre şekli açıdan kolay görünmesine karşın uygulama bazında oldukça uğraştırıcı ve tekrarlayan bir süreci içermesi nedeniyle işlevsellikten uzak yorumlanmaktadır.

Bizim gibi anası babası Türk vatandaşı olanlar için saklı nüfus prosedürü var ama birçok süreci var ve onların tamamlanması çok uzun sürüyor. Uzun sürmesine rağmen orada istenilen gereklilikleri yerine getirdiğinizde başka bir şey çıkarıyorlar.

Ya da aynı işlemleri yeterli görmeyip tekrar süreci başa sarıyorlar. En son prosedüre göre anne veya baba ya da onlar hayatta değilse kardeşlerinden biriyle DNA testi yaptırıp kimlik çıkartılabiliyor. Ama yine vermiyorlar. İnsanları uğraştırıp süründürmenin bir manası olmaması gerekir. O olmadı bir daha, o olmadı bir daha. İnsanı bilecek kişi devlet. Devletin memuru araştırıp bu çocuğun kimliği bu yaştan beri yok dediği zaman, bu çocuğun teyzesi, halası, dayısı gelip de böyle diyorsa, kardeşleri gelip bu bizim abimizdir DNA testini bizimle yaptırabilirsiniz dediği zaman bu daha fazla uzatılacak bir mevzu değildir bana göre. İş kolaylaştırabilirler. Daha kısa bir yol izleyebilirler. En büyük açıklık DNA testi zaten. DNA testi yapıldığında yüzde yüz kardeştir denildiği zaman, kim olduğu da muhtar tarafından onaylandığı zaman bunun bitmiş olması gerekiyor. Düşünün yani ben 15 senedir uğraşıyorum daha alamadım. Hep aynı şeyleri başa döndürüyorlar (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Vatandaşlık kazanma şartlarına ilişkin uygulama düzeyinde sistematigi bulunmayan ve zorlayıcı koşulları içeren bir diğer yasal düzenlemenin ise Türk Vatandaşlığı Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2010)'in 11 ve 12. Maddeleri olduğu belirtilmektedir. Doğum yeri Türkiye olan, ebeveynlerden her ikisinin veya birinin belli olmaması, vatansız olmaları ya da ebeveynlerinden dolayı herhangi bir devletin vatandaşlığını kazanamayan bireylerin tabi olduğu yasal düzenleme hakkında katılımcılar oldukça zorlayıcı koşulları içerdiğini ve istenilen evrakları tamamlamada zorlandıklarını ifade etmektedirler. Bu durumda, devletin sosyal politikalara yön verebilen yapısıyla, kendilerine yönelik pozitif hakları yürürlüğe koyarak ek yasal düzenlemeleri planlamasını önermektedirler.

Bizden istedikleri belgeleri temin etmemiz imkânsız. Burada doğdum ama bir doğum belgem yok annem babam Türk vatandaşı olmadığı için. O zaman ben nasıl bulayım bu belgeyi. Bulamadığım için de böyle perişanım. Devletin burada devreye girmesi gerek baktı ki yıllardır bu belge gelmiyor bizim için başka bir yol bulması gerek. Kesinlikle Bulgaristan ile iletişime geçecek ve bir şekilde oradan bir doğum belgesi mi artık pasaport mu ama mutlaka soruşturması gerekiyor. Ben zaten bu işin buradan çözüleceğine inanmıyorum bunun farkına çok fazla vardım. Gittiğim yerden

topladığım bilgilerden. Kesinlikle bir şekilde çözerdim yani herkesi araya sokardım ama çözerdim bu konuyu. Türkiye bu durumu karakoldan daha büyük mertebeli insanlara taşıyıp çözebilir. En azından böyle birçok aile bu sorundan kurtulabilir. Mutlaka bu işi çözen birileri vardır mutlaka vardır. Devletin kaç tane danışmanları, amirleri, polisleri var. Kaç tane polisle kaç tane amirle tanıştım. Hiçbiri beni bir yere yönlendirmede. Ama onların eli kolu daha uzun olduğu için daha büyük insanlarla tanışabildikleri için bir yere yönlendirebilirlerdi beni. Devletin suçu ve polislerin suçu var burada. Bu insanlar yaşıyorlar kayıta yoklar ama varlar. Varlar ve yaşamlarını bir şekilde sürdürüyorlar (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcılara göre var olan yasal düzenlemeler, kimliksizlik sorununun nedenlerine ve yol açtığı sorunlara vakıf olmadan hazırlanmakta ve bu nedenle yasal süreç de “kör topal” ilerlemektedir. Katılımcıların tamamı, iktidarda bulunan siyasi yetkililerin sorunun boyutuna ve yasaların işlevsiz olduğuna ilişkin farkındalıklarının bulunduğunu buna karşın herhangi bir önlem almadıklarını dile getirmektedirler.

Türkiye’de ne kadar fazla kimliksiz olduğunu bu ülkenin siyasetçileri bilmiyor mu sanıyorsunuz. Benim kimliksiz olduğumdan ta Süleyman Soylu ’nun haberi var. Onun karşısına çıktım. Ben dedim hiçbir şey istemiyorum ben sadece kimliğimi istiyorum dedim. Huri Sakar geldi buraya Kaçkariye Camisine ona da söyledim. Tamam halledeceğiz, tamam halledeceğiz diyorlar ama yola çıktı mı her şey unutuluyor. Bütün güvenlikler biliyorlar burada Süleyman Soylu ’nun yanına çıktığımı. Kendisi bana uzaktan maske uzattı. Maske istemiyorum, ben kimlik istiyorum dedim. Suriyeli olsaydım bana kimlik verecektiniz ama Türk vatandaşımı kimliğimi alamıyorum dedim. Bana halledeceğiz, araştıracağız bilmem ne dedi. Halen daha araştırmaktalar, halen daha kimlik verecekler (John Doe 7, 53 yaşında, Kırklareli- Tataristan, birinci kuşak kimliksiz).

Yasalar var. Kimlik çıkarmak için “kör, topal” ilerleyen yasalar var. Kimse bilmiyor ne sıkıntılar çektiğimizi, neden kimliksiz olduğumuzu. Bu ülkede türlü türlü nedenden kimliği olmayan insan var burada doğup burada yaşamasına rağmen ama

hiçbir şey bilmiyorlar. Ya da işlerine gelmiyor. Mesela seçim zamanı son seçimde buraya gelen AKP birinci sıra Fatih milletvekili o gelmişti, onunla konuşmuştuk. Hatta biz yardımcı olacağız belediye başkanı falan burada dedi. Aradan bir hafta geçti beni aradılar. Özel kalemi aradı. Kalem bana diyor ki ne istiyorsun bizden. Dedim abi kimlik istiyorum ben sizden kimliğimin çıkmasına yardımcı olun dedim. Kalem diyor ki nasıl yani ne istiyorsun. Abi dedim kimlik istiyorum ama adam anlamıyor. Öyle 3-5 gün konuştuk. Sonra bir daha baktı adam olacak gibi değil herhalde öğrendi prosedürleri o da vazgeçti. Belediye başkanına çıktık burada kaymakama çıktık. Onlar da işte biz yardımcı olacağız hesabına sonra bir daha ne arayan ne soran oldu. Çünkü onlar da farkında bu yasalarla hiçbir yere varılamayacağının ve bıraktılar, uğraşmıyor kimse (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Hudson ve ark. (2019), politika yapıcılarının politikayı tasarladığını ancak politikaların uygulanma sürecinde aktif rol almadıklarını bu görevi diğer aktörlerin iş birliği ile yürüttüklerini ifade etmektedir. Benzer şekilde katılımcıların çoğu da yasal süreç içerisinde muhatap oldukları savcı, vali, kaymakam, nüfus müdürü ve nüfus memuru gibi politikaların uygulanmasında aktif rol alan kamu görevlilerinden oluşan diğer aktörlerin yasaları zorlayıcı ve hantal olarak bulduğunu bu nedenle yasal süreçteki prosedürleri yerine getirmede gayretli olmadıklarını ve kendilerine mağduriyet yaşatıldığını paylaşmaktadırlar.

Savcı da gayretli olsa süreç ilerler. Onların elinde olan bir şey. Onlar yasaları bizden daha iyi biliyorlar. İsteseler çıkartırlar. Herkes bir nevi kimse uğraşmak istemiyor. Çünkü uzun iş olduğunu, nereden başlayacak, nasıl gidecek yüzünden onlar da fazla ilgilenmiyor. Kimse ilgilenmiyor bu konuyla (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

İnanın “insanları zora sokan sadece insanlar” bu yüzden bu kadar uzaması. Yoksa ifade almak beş dakikalık iş. Karşınızdaki insan halinizden anlıyorsa gelişme oluyor ama anlamıyorsa ağzınızla kuş da tutsanız kendinizi hiçbir şekilde ispatlayamıyorsunuz. Açıkçası ben burada memurların kurbanı oldum. İşini iyi

yapmayan insanların mağduriyetleri ile uğraştım. Kişisel bilgilerine annemin adının memurların dikkatsizliği yüzünden yanlış yazılması ve bunu benim yani benim tarafından seneler sonra fark edilmesi 10 seneme mal oldu. Yıllarca yaşadıklarımı bir ben bir de Allah bilir (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Yasal sürecin yürütülmesinde yer alan nüfus memurlarının, kendilerine en çok mağduriyet yaşatan kamu görevlileri olduğunu iddia eden katılımcılar, nüfus memurlarını denetleyecek mekanizmaların yetersiz olduğuna dolayısıyla yaşadıkları mağduriyetleri giderecek ek politika önlemlerin alınması gerektiğine vurguda bulunmaktadır.

Bence devletimizin bu konuda daha hassas davranması gerekiyor. Memurların daha çok denetlenmesi gerekiyor zaten en büyük sıkıntı memurlardan çıkıyor. Üst makamlara doğru çıkıyor. Çoğu memur oturduğu yerden para kazanmak istiyor. Ben kimlik için arıyorum şu an yer yok yarın arayın deyip beni başından savıyor. Ertesi gün arıyorum bir bilgi yok yarın arayın diyor. Yani o memurlar oraya bizim gibilerin ihtiyaçlarını gidermek için oturuyor ve para alıyor. Neden bizim işimizi halletmiyorlar. Birçok memurda da yaşadım bu benim çok zoruma gitti. Devletin önce bu memurlar denetlemesi gerekiyor sonra kendilerine gelen belgeleri bekletmeden halletmeleri gerekiyor ve daha çok insana yer açmaları gerekiyor. Bu çok zor bir durum o yüzden ayrıyeten bir bölüm açmaları gerekiyor. Konuştuğum çoğu kimliksiz insanlar benim gibi düşünüyor. Bilmeyen insanlar bu durum hemen çözülür biter zannediyor ama bitmiyor. Her sıkıntının içinden bir sıkıntı çıkıyor (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Devlet dairelerinin özellikle nüfus memurlarının iş takip etme gibi bir özellikleri yok. İş zor olunca bugün git yarın gel. Bugün biraz yoğunum. Mesela sıkıştığı konular olduğu zaman o ona atıyor topu, öteki ona atıyor topu. Mesela hastaneyle nüfus dairesi arasında belki daha çok uğraşan insan var öyle. Biz artık bayağı kavga gürültü etmiştik. Nüfus dairesi benden ben de onlardan şikayetçi idim. Aramızda dava bile var. Ben onu suçluyorum o beni suçluyor (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Yaşadıkları mağduriyetleri, 2006 yılında kurulmuş olan Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) uygulamasına ve bu uygulamada yaşanan problemleri gidermek daha kaliteli bir hizmet sunmak adına iyileştirmeler yapılan ve adının Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) olarak değiştirildiği CİMER uygulamasına bildirmişlerdir. CİMER'in bireylerin yaşı, eğitimi, cinsiyeti, yaşadıkları yer, karşılaştıkları sorun alanları ve beklentileri konusunda röntgen görevi gören; sistemden çıkan sonuçlar doğrultusunda bakanlıklara veri aktaran ve aktarılan veriler sonucunda politika geliştiren bakanlıklar için kılavuzluk yapan önemli bir e-devlet uygulaması (Selvi, Ulucan ve Coşgun, 2019) olduğu göz önünde bulundurulduğunda, katılımcıların bildirimde bulundukları şikayetlerine ilişkin geri dönüş almayı beklемelerinin olası olduğu söylenebilir. Ancak katılımcılar sürekli aynı cevaplarla bekletildiklerini ve yapılan bildirimlere ilişkin sorunlarına yönelik politika tedbirlerinin geliştirilmediğini dile getirmektedirler.

İyice umudumu kestim açıkçası. Sonra BİMER'e yazdım. CİMER'e yazdım. Cumhurbaşkanlığı kalemine yazdım. Bunları hep tanıdıklar vasıtasıyla yazdım. Çünkü bu uygulamalara bir şey yazmak için vatandaşlık kimlik numarası gerekiyor. Ben de eşimin BİMER ve CİMER'inden bakanlığa yazdım. Düşünün ta ne zamanlardan beri yazıyorum ve benim gibi yazan birçok insan olduğunu da biliyorum. Çevremdeki duyarlı insanlara da buralara yazması için anlatıyorum. Gelen cevaplar ise "yapılan başvurularınız işlem altındadır, kontrol altındadır, bakılıyor" falan denildi. Bana net bir cevap verilmedi hiçbir zaman ve ben o kadar zor duruma düştüm ki. Yani hiçbir yerden hiçbir devlet kapısından çare göremedim. İlgilenmiyorlar, bir şey yapmak istemiyorlar. İsteseler bu sorunu kolaylıkla çözebilirler. Ama kimsenin umurunda değil ki (Jane Doe 4, 27 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

CİMER'den belki 20 belki 100 kere yazdım. Mesela Twitter adresinden yazdım. İç işleri, Aile Bakanlığı herkese yazdım. Yazdığım yerlerin birinden geri dönüş almadım. Doğum belgem yok, evde doğmuşum ve kimliğimi alamıyorum. Annem ben küçükken ölmüş, babam da bizi bırakıp gitti. Annem babam olmadığı için DNA testimi kardeşlerimle yaptırmama rağmen kimliğimi alamıyorum diye yazdım.

Fakat cevap yok. Kimliksiz olan çok insan var. Kimliği olmadığı için kendini öldüren bir adam bile olmuştu. Adam karısıyla kavga ediyor. Karısı ona istemiyorum artık nikahı yap diyor. Bir aya kadar yaptın yaptın diyor. Yapmazsan bir ay sonra ayrılacağız diyor. Sonra bir ay geçiyor aradan ayrılıyorlar. O da intihar ediyor. Attı kendini beşinci kattan. Çok var böyle. Artık bir çözüm bulunması gerek bu konuya. Biz yıllarca sabrettik öyle böyle devam ettik. Şimdiki zaman eskisi gibi kolay değil bir çözüm bulunması şart (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Cummins ve ark. (2011), sosyal politikaların durağan olmadığını, sürekli değiştiğini, geliştiğini ve gözden geçirildiğini, hükümetlerin çok sayıda sosyal sorun hakkında görüş almak için istişare süreçleri yürüttüğünü, bu süreçlerin yasa koyucuların karar alma sürecini büyük ölçüde etkilediğini savunmaktadır. Savunulduğu üzere, sosyal politikaların söz edilen özellikleri çerçevesinde, Türkiye’de kimliksiz bireylere yönelik var olan yasal düzenlemelerin işlevsel olmadığı, değişme ve gelişme göstermediği görülmektedir. Bu yüzden katılımcıların çoğu, televizyonda yer alan haber ve gündüz kuşağı programlarını, sorunlarını duyurabilmek ve bir çözüm bulabilmek için çıkış yolu olarak görmekte ve bu programlara başvuru yapmaktadırlar.

Sesimizi devlete duyurmak için Müge Anlı ’ya, Esra Erol’a başvurdum. Çünkü devletin umurunda değilsin. Zaten yoksun. Bir netice alamadım. Müge Hanım ATV muhabirini eve gönderdi. Tabi bu 3-4 sene önce oldu. Röportaj yapıldı ama yine bir sonuç çıkmadı. Yani artık benim hiçbir inancım kalmadı. Kendime de inancım kalmadı. Türkiye’nin önde gelen kanallarından biri geliyor röportaj yapıyor ve dikkate alınmıyor. Artık ben son çare olarak oraya başvurdum. Ben kendimi reklam etmek ister miyim hiç aslında utanıyorum ama çaresizim. Çünkü tutunacak hiçbir dalım kalmadı. Müge Anlı dışında dönen olmadı. Hatta Müge Anlı da bana ya biz o işlere bakmıyoruz dedi ama sonra bir muhabir gönderdi. Sonrasında bizim Esenyurt ilçe nüfus müdürü Ş. Hanım çok genç, çok temiz bir bayan bana kendini reklam etme dedi. Zaten senin sorunun büyük, yıllardır o böyle programlara katılmama kendimi küçük düşürmeme izin vermiyordu. Ama artık ben son çare olarak oraya başvurdum ve haberlere çıktım. Geçenlerde nüfus müdürünün yanına

gittim bana en sonunda kendini reklam ettin dedi. Ben de ne yapayım orayı son çare olarak gördüm dedim. Şimdi bile bilsem ki dünyanın hangi köşesinden olursa olsun biri bana kimlik konusunda yardımcı olursa ben dünyanın o köşesine yaya giderim (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Bu konuda en dikkat çekici televizyondur. Televizyonda dikkat çekiyorsun Türkiye'nin gündemine geliyorsun. Baya bir insan ulaştı bana o şekilde. Ama hiçbir şey yok yani sonuç gelmiyor. Bir an ateşliyorlar. İşte nüfus müdürü arıyor gidiyorsun. Tekrar başa dönüyor kemik testi yaptır, kimliğin çıkacak diyor. Tekrar yaptırıyor. Tekrar git hastaneye, tekrar gel ama sonu yok (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Gündüz kuşağı programları aracılığıyla da kimlik alan kişiler duydum ve gördüm. Yaşım küçük iken mail falan atmıştım, başvuruda bulunmuştum ama hiçbir cevap alamadım (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcılar yukarıda söz edilen medya mekanizmalarının da sorunun görünürlüğüne katkıda bulunmadığını nihayetinde çözüm yolunun devletin sorumluluk almasından geçtiğini, devletin sorumluluk almadığı takdirde yeni sorun alanlarının ortaya çıktığını ifade etmektedirler.

Gelip beni devlet bulsun. Bana sorsun desin ki senin kimliğin niye yok. Biz de devlete anlatalım kimliğimiz niye yok. Siz bize niye kimlik vermiyorsunuz diye biz de soralım. Sorduğun zaman üstünü kapatmasınlar. Bilinsin yani benim için bilinmesi daha iyi. Bu bir sorun yani genel bir sorun. Çoğu insan bunu bir sorun engel olarak görmüyorlar böyle. Aman bilinmesin kimliksiz olduğum geçsin öyle giderim bu şekilde diyenler var. Ama bilinmesi gereken bir şey bu. Ben sabah kuşağı programlarına Müge Anlı'ya bile yazdım. Dönmediler. Esra Erol'un whatsapp ihbar hattına yazdım. Kimlik çıkarmak için başvuru yapmayan boş vermiş o kadar çok insan var ki. Adam bakıyor çevresindekinin kimliği çıkmamış o çıkartamazsa ben mi çıkartacağım diyor. Onun benden daha çok gücü var. O çıkartamıyor ben mi

çıkartacağım diyor. Adam alıyor birinin kimliğini kullanıyor. Bu kadar basit. İnsanları bir nevi suça sürüklüyorlar. Hadi ben kendimi kurtardım. Diğeri kendini kurtaramıyor, beceremiyor. Beceremediği için de bu defa ya torbacı ya da hırsız oluyor geçinmek için (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Bu işi devlet çözmezse kimse çözemez. Her yolu denediğim oldu kimliksiz olduğumu duyurmak için. Müge Anlı 'ya başvurdum öncelikle. Ona da şöyle başvuru yaptım. Ben saklı dosyayım kimliğimi almaya çalışıyorum ve alamıyorum dedim. Bana programa çıkman gerekiyor dediler. Bende kabul ettim çıkarım dedim. Sonra geri dönüş yaptılar. Müge Hanım bir iki saatlik olaylar için vakit ayıramıyor o yüzden kabul etmiyoruz dediler. Öyle kaldı. Birkaç yere daha başvuru yaptım. Haber kanallarına falan. Dönüş yapacağız dediler ama dönmediler. Aslında benim işim zordu ama onlar daha çok reyting olarak görmek istiyorlardı. Daha yüksek bir şey görmek istiyorlardı. Mesela başka anne babadan doğmuş ama kimliği yok gibi. Bu tür mevzular istiyorlardı ama o da yoktu bende. Anne babamdan dolayı kimliğimi alamadığımı anlatmaya çalışıyordum. Anlamadılar yani hepsinden ret cevabı aldım. Show habere, kanal D habere yazdım. Yine dönüş olmadı. Tek çözüm yolu devletin bizi görmesinden geçiyor. Bizi görmediği için her türlü pisiğe çekilmemek için çok zor sınavlar veriyoruz (Jane Doe 5, 26 yaşında, Siirt, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların dile getirdikleri “sorumluluk” anlayışının temelinde, sosyal politikaların hak temelli bir bakış açısıyla desteklenmesi gerekliliği bulunmaktadır. Hak temelli sosyal politika anlayışı, politika yapıcılara ve uygulayıcılara insan hakları temelli bir yaklaşımla sosyal koruma sistemlerinin tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde yardımcı olacak bir çerçeve sunar. Bu çerçeve uluslararası insan hakları belgelerine dayanan eşitlik ve ayrımcılık yapmama; erişilebilirlik; dezavantajlı grupları içermek; kapsamlı, tutarlı ve koordineli politikalar üretme ilkeleri etrafında sosyal koruma programlarının oluşturulmasını önermektedir. Böylelikle sosyal koruma programları sosyal dışlanmanın önlenmesinde ve sosyal içermenin teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Kaltenborn, 2013). Sosyal koruma programları kapsamında, kimliksiz bireylerin bölüm 3.2’de etraflıca

ele alınan sorun alanlarına ilişkin eylem planlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal koruma sistemlerinden “vatandaşlık” statüsü bulunmadığı için yararlanamadığını ifade eden katılımcılar yaşadıkları sosyal ve ekonomik krizlerle başa çıkamadıklarına, kendileri ve ailelerinin sağlık sorunlarını aşamadıklarına, savunmasızlıklarının arttığına ve her alanda ayrımcılığa uğradıklarına vurguda bulunmaktadır.

Normal, kimlik sahibi biri olsam devletin her türlü imkanından yararlanırım. Bir hakkım olur. Hem kendim için hakkım olur hem de ailem için. Ben kimliksiz olduğum için bir kaydım yok. Çalışıyorum sigortam yok. Sigortam olmadığı için ailemin de bir sigorta güvencesi yok. Kimliğim olsaydı devletin fakir fukaraya yardımları var onlara başvururdum. Bir çare arardım. İŞKUR’a giderdim. İsim yok derdim. İşten çıkartılsam işsizlik maaşı alırdım. Kaymakamlığa gidip sıkıntılarımı anlatırdım. Yaşım ilerliyor. İleriki zamanda yaşlanacağım. 65 yaşında olanlara verilen maaş var. O maaşa başvururdum. Benim bu saydıklarım çevremdeki birçok insan başvurabiliyor. Niye çünkü kimlikleri var ve devlet onları kabul ediyor. Ben burada doğup yaşamama rağmen hiçbir şeye hakkım yok. Yabancı muamelesi görüyorum. Devletin gözünde yokum ki devlet bana bir hak tanısin (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların söz ettiği “ayrımcılık” vurgusu kimliksiz bireylerin kökenlerine göre şiddetlenmektedir. “Saklı nüfus” üzerinden işlem gören katılımcılar, kimliksiz olduklarına ve işlemlerinin devam ettiğine ilişkin kendilerine nüfus müdürlükleri tarafından “geçici kimlik” belgesi düzenlendiğini; İl Göç İdaresi üzerinden işlem gören katılımcılar ise kimliksiz olduklarına ve işlemlerinin devam ettiğine ilişkin resmi bir kurum tarafından herhangi bir belgenin düzenlenmediğini ifade etmektedirler. Ancak “geçici kimlik” belgesine sahip katılımcılar, bu belgenin hiçbir kamu kurumu ve görevlisi tarafından tanınmadığını, tamamen işlevsiz olduğunu ve yok sayılmaya devam edildiklerini ifade etmektedirler. Katılımcıların belirttiği iş görmezlik çerçevesinde, geçici kimlik belgesinin işlevselliğinin sağlanmasına ilişkin politika önlemlerinin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Suriyelilere verilen bir kimlikmiş. Aynı şekilde bana da verildi. Hiçbir hükmü yok. Hastanede geçmiyor, karakolda geçmiyor. Çevirmede bilinmiyor. Benim şu an ciddi sağlık sorunlarım var ve ameliyat olmam gerekiyor. O kimlikle bırakın ameliyatı daha hasta kabulde geri çevriliyorsunuz. Böyle bir kimlik sistemimiz yok diye. Evrakı siz de görseniz anlarsınız böyle başlayan bir kimlik numarası Türk vatandaşına verilir mi var mı diye (John Doe 6, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Yasal bir varlığı bulunmadıkları için “yok” sayılan ve sosyal koruma önlemlerinden yararlanma hakkına sahip olmadığını belirten katılımcıların ifadelerinde “ayrımcılık” vurgusu öne çıkmaktadır. Bu vurgu, devletin kimliksiz bireylere yönelik politika önlemleri almaması nedeniyle derinleşmekte ve yerini kamu mekanizmalarına karşı güvensizliğe bırakmaktadır.

Kimlik olmadığı için hiçbir yerden yardım almadım vermediler de zaten. Bir gün devletin dağıttığı yardımlar vardı. Ben de gidip başvurayım dedim. Bana elin ayağın var çalışsana dediler. Bende kimliğimden dolayı sıkıntı yaşadığımı anlattım. Onlar da “biz ne yapabiliriz yardım veremeyiz, kimliğin yoksa hiçbir şeye hakkın yok” dediler. Düşünsenize sizin hakkınızı size vermiyorlar ve bunu yapan da devletin çalışanı. Devlet bizi bilip, görüp anlamazsa bize başka kim yardım edebilir (Jane Doe 1, 24 yaşında, İstanbul, ikinci kuşak kimliksiz).

Burada yaşamadan önce Arnavutköy’de oturduğumuz yerde muhtara çıktım. Oraya da beni aynı apartmanda oturan bir komşumuz götürdü. Gel seni muhtara götüreyim derdini ona anlat dedi. Ben de tamam anlatırım dedim. Birlikte muhtara gittik. Derdimi anlattım kimliksiz olduğumu, kardeşlerimin de sıkıntı çektiğini, yardım alamadığımı söyledim. Bana ben ne yapabilirim kimliğin yokmuş biz buradan çıkartamayız yardımda da bulunamayız dedi ve başından savdı beni. Yanımdaki kadın bile şaşırды bir insan hem de devlete hizmet eden bir insan nasıl bu kadar vicdansız olabilir dedi (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Ayrımcılık vurgusuyla mücadele etmek ve sosyal içermeyi teşvik etmek için İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi dahil olmak üzere çok sayıda insan hakları belgesi “sosyal koruma” hakkını önemli bir araç olarak tanımlanmakta bu hakkın kadınlar, LGBTIQ+, göçmenler, etnik ve ırksal azınlıklar dahil olmak üzere en marjinalize edilmiş birey ve grupları hedef aldığını belirtmektedir (OHCHR, 2015). Yaşadıkları sosyal, ekonomik ve hukuki dışlanmalar nedeniyle vatandaşlık statüsü bulunmayan kimliksiz bireylerin de sosyal korumanın hedef alanına girmesi ve bu alanda ayrımcılık içermeyen sosyal politikaların geliştirilmesi beklenmektedir. Ayrımcılık içermeyen politika uygulama ve sunumlarının oluşturulmasında etik ve profesyonel bir sorumluluğa sahip olan sosyal hizmet disiplini akla gelmektedir. Danış (2007), sosyal hizmetin ayrımcılık, dışlanma, yoksulluk, işsizlik, suçluluk, muhtaçlık gibi daha birçok sorun alanıyla ilgilendiğini ve bu sorun alanlarını ortaya çıkaran gereksinimlerin karşılanmasına yönelik politikaların üretilmesinde sosyal politika ile karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu savunmaktadır. Belirtilen karşılıklı ilişki içerisinden hareketle, bir sonraki başlık altında, kimliksiz bireylere ilişkin yürütülmesi gereken sosyal hizmet önlemlerine değinilmeye çalışılacaktır.

3.4.2. Kimliksizlerle Sosyal Hizmet Üzerine

Sosyal hizmet mesleğinin tarihi (Staub-Bernasconi, 2016), IFSW ve IASSW (2014) tarafından yapılan sosyal hizmetin küresel tanımı ve NASW (2014)’ın belirlediği amaçlar dikkate alındığında insan hakları, sosyal adalet, kolektif sorumluluk, güçlendirme, farklılıklara saygı ve sosyal değişim argümanlarının sosyal hizmetin merkezinde yer aldığı ve sosyal hizmet uygulamasının özellikle savunmasız popülasyonlar için insan haklarını yerine getirme misyonunun (Androff ve Mathis, 2021) olduğu görülmektedir. Bu misyondan hareketle kimliksiz bireyler de temel insan haklarına erişimlerinin olmamaları, sosyal koruma ve refah hizmetlerinden yararlanamamaları, baskıya uğramaları, ayrımcılıkla karşılaşmaları ve birçok alanda dışlanmaları (Gee ve Ford, 2011; Hunter, 2019; Loganathan ve ark., 2022) nedeniyle insan hakları mesleği olarak adlandırılan sosyal hizmetin çalışma alanına doğrudan

girmekte ve savunmasız nüfus grupları arasında yer almaktadır. Sosyal hizmetin çalışma alanına giren nüfus grupları değerlendirildiğinde, Türkiye’de birçok çalışmanın yürütüldüğü ve sosyal politika önlemlerinin var olduğu bilinmektedir. Fakat bahsi geçen savunmasız nüfus grupları arasında Türkiye’de kimliksiz olarak yaşamını sürdüren bireyler bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu bireylerin sorunları ve gereksinimleri bilinmemekte ve kamusal sosyal hizmet uygulamalarından faydalanamamaktadırlar.

Ben ve abilerim karakolla tanıştığımızda 15 yaşındaydık. Küçük çocuklardık biz. Başımızda ne anne ne de baba vardı. En azından bize devlet sahip çıkabilirdi. Biz devletin imkanlarından yararlanabilirdik. Bu kadar sıkıntı çekmezdik. Ama zaten devlet görmüyor, kabul etmiyor bizi. Devlet bizim gibi kimliksizlerden haberdar değil mi sizce. Tabii biliyorlar ne kadar fazla kimliksiz insan olduğunu. Bizi sosyal birimlere bir yere bildirim yapabilirlerdi ya. Yapabilirlerdi bunu ama yapmadılar. Devletin tek ilişki içerisinde olduğumuz kurumu karakol oldu. Karakola gönderdiler sadece (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Bana maddi manevi destek olan birileri yok. Kimliğim olsa vakıflardan olsun, vakıflardan hani yardım ediyorlar ya sosyal yardım kimsesizlere onlardan da bir destek alacağım ama kimliğim yok diye alamıyorum. Devletimiz bize bir imkân tanımalı. Bize adaletsiz davranılıyor. Biz kâğıt üzerinde olmayabiliriz ama kanlı canlı olarak gerçekte varız. Sorunlarımızla varız, dertlerimizle varız. Bizim de geçim derdimiz var, sağlık sorunlarımız var, ailemiz var be ablam. Kimse sahip çıkmıyor bize (Jane Doe 9, 31 yaşında, Edirne, birinci kuşak kimliksiz).

Kamusal sosyal hizmet uygulamalarına erişimi bulunmayan kimliksiz bireylerin sosyal hizmet önlemlerinden yararlanabilmeleri için öncelikle sosyal politikalar bağlamında düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir. Sosyal politika, bireylerin içinde bulunduğu ekosistemde, refahın birçok yönüyle ilgilenmekte ve bu doğrultuda plan, program ve hizmetlere yön vermektedir (Cunningham ve Cunningham, 2017). Bireylerin gereksinimlerinin ortaya çıkarılmasında ve bu gereksinimler çerçevesinde temel sosyal yardım ve bakım hizmetlerinin

geliştirilmesinde sosyal politika, sosyal hizmetin yasal dayanaklarını, olanaklarını ve bürokratik alanını belirlemektedir (Danış, 2007). Bu nedenle, sosyal politik düzenlemelerden bağımsız kamusal sosyal hizmet uygulamalarından söz edilememektedir. Bahsedilen belirleyici ilişki çerçevesinde katılımcılardan bazılarının da farkındalığının olduğu görülmekte ve öncelikle devlet karşısında görünürlüklerinin olması gerektiğine vurguda bulunmaktadır.

Bizim sorunumuzun çözülmesi için devletin bizi görmesi şart. Devlet çözüm bulabilir bizim bu halimize. Devlet bize kimlik verecek olan. Devlet bizim kimlik almamız için yasaları esnetecek. Daha yararlı yasalar getirecek. Sorunlarımızı bilecek. Sorunlarımızı çözmek için bize hizmet ulaştıracak. Benim bugün bir sürü tanıdığım var imkânı olmayan. Ama kimlikleri var devletin imkanlarından hizmetlerinden yararlanıyorlar. Bizim daha çok ihtiyacımız var bu hizmetlere. Hizmet almamızın tek yolu da kimlik. Nihayetinde hepsi devletin yasalarından geçiyor (John Doe 10, 51 yaşında, Malatya, birinci kuşak kimliksiz).

Diğer taraftan ise sosyal politika düzenlemelerinin toplumda yer alan dezavantajlı nüfus gruplarını tanımlaması ve deneyimledikleri sorunları kapsamaları için sosyal hizmet mesleğinin sosyal politika sürecine katılımı önem taşımaktadır. Sosyal politika oluşturma sürecinde güçsüz ve dışlanmış grupları içermek; sosyal ve ekonomik adalet hedefine ulaşmak ve işlevselliği bulunmayan politikaları değiştirmek için sosyal hizmet mesleği ve mesleğin beceri temeli ön plana çıkmaktadır (Cummins ve ark., 2011). Katılımcıların, sorunlarını aktaracak ve kendilerini anlayacak özel bir sosyal mekanizmaya ihtiyaç duyduklarını dile getirmeleri sosyal hizmet mesleğine olan gerekliliği doğrulamaktadır.

Nüfus memurları, polisler, savcılar bu süreçte muhatap olduğumuz kim varsa hiç kimse bizi anlamıyor. Çok az insani yönü olan, gerçekten bana yardımcı olan, beni kırmayan ve anlamaya çalışan görevliyle karşılaştım. Onun dışında karşılaştığım görevlilerin hepsi paçavra gibi davrandılar. Ne istediğimi sorup kimliksiz olduğumu öğrendikten sonra başlıyorlardı hor görmeye, itmeye kakmaya. Kimliksiz olduğum için insan yerine koymuyorlardı. Yapılacak işleri karşısında

insana söyler gibi anlatmıyorlardı. Zaten ilgisiz davranıyorlardı. Baş belası gibi hareket ediyorlardı. Onların da iş yoğunluğu fazlaydı resmi süreç uzundu belki de ondandır bilmiyorum. Fakat ne kadar da öyle olsa benim derdimi anlatmaya insan gibi muamele görmeye ihtiyacım var. Ne olursa olsun ben bir insanım. Bu her insanın doğasında var. Keşke nüfus müdürlüğü ve bu kadar kurumla uğraşmak yerine daha insani ve yol yordam gösteren bizi anlayan ne sıkıntılar çektiğimizi bilen ayrı bir uygulama olsa bizim için diyorum. Tek bir yerden bu sorunu çözssek ve oradaki çalışanlar daha halden anlasalar. Her kimlik çıkarmak için işlemlerle uğraştığımda çok üzüliyorum çünkü tavırları gerçekten aşağılayıcı ve anlamıyorlar (John Doe 5, 34 yaşında, Ahıska, birinci kuşak kimliksiz).

Sosyal hizmet mesleğinin temel becerileri olmaksızın sorun durumuna ilişkin bilgi elde etmek, bireylerin gereksinimlerini belirlemek ve kamusal mekanizmaları hayata geçirmek güçleşmektedir (Gal ve Weiss-Gal, 2008). Bu kapsamda sosyal hizmet uygulamasında kullanılan çeşitli beceriler bulunmaktadır. Fakat bunlar arasında sosyal hizmetin iletişim kurma, empatide bulunabilme, aktif dinleme ve savunuculuk becerilerinin katılımcıların sorun olarak değerlendirdikleri konuların tespit edilmesinde ve çözüme kavuşturulmasında önemli olduğu görülmektedir. Çözüme kavuşturulması gereken öncelikli konunun yukarıda değinilen kamusal destek mekanizmalarından yararlanma hakkı olduğunu belirten katılımcılar bunun yanı sıra “devletin temsili” olarak adlandırdıkları kamu görevlilerinin kendilerine ilişkin olumsuz algı ve tavırlarına da dikkat çekmektedirler. Kamu görevlilerinin ön yargılı düşünce ve kaba davranışları nedeniyle kendilerini ifade etmelerine izin vermediklerini ve hatta kimlik çıkarma işlemine yönelik yasal süreci de baltaladıklarını aktarmaktadırlar.

Müdürlükteki devletin koltuğundaki özellikle 2 tane bayan memurlar ben dünyada uğraşmak istemiyorum onlarla. Onları Allaha havale ediyorum. Rabbim bu dünyada da önlerine çıkaracak, ahirette de onları sıkıntıya sokacak. Ama nasıl halledecekler o sıkıntılarını bilemiyorum. Rabbim bunun karşılığını onlara verecektir diye düşünüyorum. Çünkü bayağı ileri derecede hakaretlerde bulundular bize. Ama biz işimizi yapıyorlar diye onlara karşı sessiz kaldık. Biz zaten alışkın değiliz resmi

bir yere. Bu konuları bilmiyoruz. Kendimizi müdafaa edemedim. Yeter ki işimi yapsın, bana gıcık kapmasın diye ses etmedik. Çünkü bilmedikleri insanlara bakmıyorlar. Gerçekten ilgilenmiyorlar. Mesela resmi süreç başlarken anne imzası gerekiyor. Annemin bir yazı yazması gerekiyor. Adresi yazması gerekiyor. Annemin bunları yaparken hem moral bozukluğu hem de biraz panik yapısı var. Kalem titremeye başladı. Bu sefer dedi ki anneme “sen suçlu musun, niye elin ayağın titriyor” deyip hakaretlerde bulunmaya başladı. “Yok ben niye suçlu olayım, çocuklarına kimlik çıkaran anne ne kadar suçlu olabilir ki” dedi annem. Niye bu zamana kadar kimlik çıkartmadınız o halde dedi. Eşim çıkartmadı, çıkaramadık olamaz mı dedi annem de. Fazla sürdürmedi olayı. Daha böyle kavgaya gidecek durum, işimizi yapmayacak korkusuyla ses çıkarmadı. Halkın içinde “benim işimi yapmaz korkusu” vardır. Bu korkuyu yaşar insanlar memurlar hakkında. Sonra annem yazısını yazdı, adresi yazdı, dilekçeyi imzaladı. Başka istedikleri şey için de gidip geldiğimizde ters ters bakıyorlardı. Birbirleriyle konuşup gülüyorlardı. Hatta bir seferinde annem gelmedi. Abimlerle ben gittik. Bize sizi babanız bir odaya mı kilitledi dedi. Bize nasıl bu gibi bir söylemde bulunabilirler. Nasıl bir psikoloji yüklüyorlar (Jane Doe 10, 24 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcılar etkili iletişim kurma, dinleme ve empatide bulunma gibi becerileri bulunmayan, ön yargı ve ön kabule sahip olan kamu görevlilerinin yerine kimliksizlik sorunu hakkında farkındalık sahibi, hümanist tarzda ve kendileriyle ilgilenme isteği olan meslek elemanlarıyla yasal süreci yürütmeyi tercih etmektedirler. Katılımcıların tercihleri, dezavantajlı tüm gruplarla çalışmalar yürüten sosyal hizmet uzmanlarının, sahip olduğu beceriler ve değer temeli ile kimliksiz bireylerle de bütüncül çalışmalar gerçekleştirebilecek meslek elemanları olduğuna işaret etmektedir.

Şişliye gitmiştim ben nüfus müdürlüğüne. Orada bir şef, o da kadın hemcinsim kendisi. Çok kalabalıktı şişli nüfus müdürlüğü. İçeri girdim, gittim orada masada oturan birine durumumu anlattım. Orada dediler ki seni müdüre hanım şef ile görüştürelim dediler. Ben onunla görüştüm, kadına durumumu anlatım. Kadın bana bağırmaya başladı. O kadar ağladım ki. Herkesin içinde bağırdı bana nasıl

yok, siz nasıl insansınız, nasıl çıkartmazsınız, daha 20 yaşındaydım o zaman. Ya yerin dibine girdim o gün. Herkes bana bakıyor herkes fısır fısır karşımda konuşuyor. En utandığım gün o gündü, en utandığım. Dedim ki kendi kendime bir kadın bir kadına nasıl bunu yapar. Yani dedim ki kadına ben size insan gibi derdimi anlatmaya geldim ve siz bana hala bağıra bağıra konuşuyorsunuz dedim. Sonra oradan çıkıp gitmiştim zaten. Ama hem bir kadın olarak hem de devletin görevlisi olarak o şefin bana bağırmaması benim rencide etmemesi gerekirdi. Resmen beni yargıladı, şov yaptı. Ki benim gibi bir sürü kimliksiz insan geliyor oraya. Tam tersi insanca davranıp ne yapılabilir, nasıl çözüm yolu bulabiliriz deyip beni de motive etmesi gerekirdi. Ben yıllardır uğraşıyorum zaten bıkmış, bitmişim (Jane Doe 8, 27 yaşında, Bulgaristan, birinci kuşak kimliksiz).

Kimlik çıkarmak için İl Göç İdaresi ile işlemlerini yürüten katılımcılar, kamu görevlileri tarafından kendilerine gösterilen tepkilerin daha ileri boyuta ulaştığını bunun nedeninin yabancı olmalarından ve ebeveynleri dolayısıyla da kendilerinin farklı bir kültüre sahip olmalarından kaynaklandığını açıklamaktadırlar.

Annem ve babam yabancı kökenli oldukları için memurların hitap şekilleri değişik olabiliyor, ya da değişebiliyor. Göç İdaresinde mesela suçlamak için demiyorum. Herkes orada yabancı, kimisi dil bilmiyor, uğraşıyorlar bütün gün. Kimini sınır dışı ediyorlar, bir sürü olaylar oluyor. İster istemez herkese kaba davranıyorlar. Geç şuraya, at imzanı çık dışarı, şunu yap, bunu yap, bin defamı diyeceğim sana. Mesela böyle tavırlarla karşılaşıyorum. Ailem yabancı, başka bir kültüre sahip ama bu kesinlikle böyle aşağılayıcı davranışları gerektirmez (Jane Doe 2, 23 yaşında, Irak, birinci kuşak kimliksiz).

Kamu kurumları ve görevlilerinin katılımcıların etnik kökenleri ve kültürel farklılıklarına göre tepkilerinin değişmesi, kimliksiz bireyler konusunda farklılıklara saygılı, kültürel duyarlılığı olan ve savunuculuk faaliyetinde bulunan sosyal hizmet uzmanlarını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda kamusal hizmet mekanizmalarından yararlanamayan ve kendi çıkarlarını savunamayan risk altındaki popülasyonlar için sosyal içermeyi teşvik eden savunuculuk faaliyetlerinin özellikle önemli olduğu

görülmekte ve savunuculuk becerisine duyulan ihtiyaç katılımcıların ifadelerine yansımaktadır.

Benim ve benim gibi kimliksizlerin hakkımızın aranmaya, sesimizi duyurmaya ihtiyacımız var. Sesimizi duymuyorlar. Değersiz muamelesi görüyoruz. Nüfus memurları, müdürler, polisler, savcılar bana çok kötü davranıyorlar. Ben içeri giriyorum odalarına işlem yapmak için sen çık çık derlerdi hemen. Bir çocuk gibi azarlarlardı beni. Kürt kökenli olduğumu öğrendiklerinde durum daha da zor bir hal alıyordu. Bırak dert anlatmayı konuşturuyorlardı ki. O yüzden devletin koltuğunda oturan bu anlayışsız, insan ayrımı yapan insanlardan hiçbir hizmet ve fayda beklemiyorum. Bir tane nüfus müdürü bayan dışında bana insanca davranan benim hakkımı savunan kimlik işlemlerimi takip eden yıllardır uğraşmışsın hala çıkaramamışsın deyip beni teselli eden benle adamakıllı konuşan bir dediğim nüfus müdürü dışında bir kamu görevlisine rastlamadım (John Doe 9, 52 yaşında, Muş, ikinci kuşak kimliksiz).

Kimliksiz bireylere hizmet sunan sistemlerin katılımına ilişkin katılımcıların paylaşımları, tüm insanlar için hak ve fırsat eşitliği arayan, insanlık onurunu geliştirmeye yardımcı olacak amaca yönelik eylemlerde bulunan, insanların yaşamlarını, aile dinamiklerini, topluluk temelli girişimleri ve politika odaklı kararları iyileştirmek için savunuculuk becerisine sahip olan (Cox ve ark., 2017) sosyal hizmet uzmanlarına olan gereksinimin yerindeliğini göstermektedir. Bu gereksinimin genel olarak ortaya çıkmasında ise katılımcıların vatandaşlık statüleri bulunmaması nedeniyle kendi ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamaları, görünmez olarak yaşamını devam ettirmek için bir ömür boyu zorluklar yaşamaları, sağlık, eğitim ve sosyalleşme olanaklarından eksik kalmaları, kamu kaynakları ve hizmetlerinden yararlanamamaları ve ayrımcılık ve baskı içeren uygulamalarla karşılaşmaları etkili olmuştur. Katılımcıların deneyimledikleri bu adaletsizlikleri ortadan kaldırmak, onları güçlendirmek, ihtiyaç duydukları kaynakları ve hizmetleri bulmalarına yardımcı olmak, soruna ilişkin politik farkındalık kazandırmak boyutunda sosyal hizmetin mikro ve makro düzeyde savunuculuk biçimleri bulunmaktadır. Mikro savunuculuk, vakalar düzeyinde bireyleri kurumsal sistemlerle

bağlantılandırmayı, kaynaklarla ilişkilendirmeyi ve psikolojik destek sağlamayı içermektedir. Makro savunuculuk ise topluluk düzeyinde ve ötesinde değişiklikler yapmaya odaklanmaktadır. Bireylerin zorluklarını daha da kötüleştiren belirli yapısal engellerle ve sistemik kaynak eksiklikleriyle ilgilenmektedir. Toplumun daha geniş bir kesimi için sosyal adaleti sağlamak amacıyla politikaları ve yasaları değiştirmeye odaklanmaktadır (Necel, 2019). Kapsadıkları konular ve amaçlar itibarıyla, kimliksiz bireylerin karşılaştıkları sorunları ve zorlukları gidermek ve ihtiyaç duyulan yasal değişiklikleri gerçekleştirmek için her iki düzeyde sosyal hizmet savunuculuğu gerekli görülmektedir. Bahsedilen gerekliliği, katılımcıların sorunun çözümüne ilişkin önerileri üzerinden okumak mümkündür.

Bu sorun var bu bir gerçek. Bunun çözülmesi için hem resmi sürecin kolaylaştırılması gerek hem de kimlik çıkarmak için istenen belgelerin masraflarının devlet tarafından karşılanması gerek. Biz tabi elimizden gelenin fazlasıyla her türlü kâğıdı getirmeye, testleri yapmaya, şahitleri toplamaya çalışıyoruz. Ama bu istenen şeylerin hepsi zaman ve para isteyen şeyler. E istenen belgeleri şunu bunu her şeyi getiriyorsun. Tamam bitti daha isteyecekleri bir şey kalmadı diyorsun. Bu kez Ankara'dan ret yiyorsun. Ya süreci baştan başlatıyorlar ya hazırlanan dosyayı yeterli görmüyorlar. Bu saydıklarım bir iki ayda olan şeyler değil. Yıllar seneler sürüyor. Şöyle bir şey de yapmıyorlar. Ben devlete başvurmuşum. Benim kimliksiz olduğumu biliyor. Kimlik olmadan hiçbir şey yapamayacağımı da biliyor. Bana bir hak tanınması lazım. Bizim gibiler için ayrı bir şey olması lazım. Bizim ihtiyaçlarımızın karşılanması lazım. Biz çok zor durumdayız. Bizi kimse kabul etmiyor kimliğimiz olmadığı için. Hiçbir yere başvuru yapma derdimizi anlatma hakkımız yok bizim (John Doe 3, 32 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Kimliksizlik sorununun profesyonel kişiler tarafından ele alınması şart. İlgisiz memurlarla ve işlemez yasalarla bir yere gitmez bu iş. Olan yine her zamanki gibi bize olmaya devam edecek. Bakın size bir örnek vereyim. Sonra bu örnek üzerinden ne yapılacağını anlayın. Bir gün Avcılar'da oturan bir akrabamız halime çok üzülerek beni bir memurun yanına göndermişti. Durumumu başkaları vasıtasıyla öğrenmiş. Yardımcı olabiliriz falan demişler. Tanıdık nüfus müdürüne

yönlendirdiler. Ben de gittim oraya adama durumumu anlattım. Adam dosyan açıldı mı dedi. Evet, Fatih'te açıldı dedim. Adam da bana senin dosyan orada açılmış ben buradan işlem yapamam dosyan kapanır ya da sen orada kapansın buradan açalım dersin yardımcı olurum dedi. Sanırım senin dosyan açılmış ama ilgilenen bir memur yok kenara atılmış bu kadar zaman sonlanmaması çok saçma dedi. Sana verebileceğim tek tavsiye bu binanın tepesine çık ben intihar ediyorum de sana kimliği de verirler, para da verirler dedi. Nasıl yani dedim. Çok bıktıysan çık tepeye bak nasıl yapıyorlar başka türlü uzar gider dedi. Durumun vahametini görüyorsunuz, anlıyorsunuz şimdi değil mi. Benim yerimde yarım akıllı biri olsa belki o müdürün dediğini yapardı. Adam orada benim durumumu, niye bu kadar uzadığını Fatihteki nüfus müdürlüğüne sorup bilgi alabilirdi. Niye bu kişinin dosyası bu kadar zamandır kapanmadı diyebilirdi. Ama bunların hiçbirini yapmadı. O yüzden tamamen bu işle ve yaşadığımız sorunlarla ilgilenecek sorunu çözmek için bizim hakkımızı savunacak bir sisteme ihtiyacımız var (Jane Doe 3, 28 yaşında, Ağrı, ikinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların önerileri, sosyal hizmet uzmanlarının mikro ve makro düzeyde savunuculuk becerilerinin gerekliliğinin yanı sıra kendilerine sınırlı şekilde gıda yardımı ulaştıran mahalle muhtarları ve derneklerin de iş birliğini içermektedir. Mahalle muhtarları ve derneklerin kimliksizlik sorununa ilişkin farkındalığı bulunan yerel birimler olduğunu belirten katılımcılar sorunun çözümü noktasında da önemli ortaklar olduklarını ifade etmektedirler.

Bize elinden geldiğince gıda yardımında bulunan bir muhtarımız var. Kendisi sorunlarımızı neler çektiğimizi nasıl bir hayat sürdüğümüzü biliyor ve bize Allah razı olsun yiyecek yardımında bulunuyor. Benim gibi bir adamın sözlerine kulak vermeseler de muhtarımızın sesine kulak versinler. O çok iyi biliyor bizim nasıl süründüğümüzü (John Doe 1, 24 yaşında, Gaziantep, ikinci kuşak kimliksiz).

Ben dernekten yılda bir iki kere yiyecek ve yiyecek yardımı aldım. Dernek benim gibi kimsesizlere yardım etmeye çalışıyor. Çok var benim gibi insan. Kimisi evsiz, kimisi parasız, kimisi kimsesiz kimisi de benim gibi kimliksiz. Bizim gibilerin

sorunlarını dernekler iyi biliyor. Onlar da olmasa bizi kimse görmez. Dernekler uğraşıyorlar bize yardım etmek bizim hakkımızı aramak için (John Doe 4, 33 yaşında, İstanbul, birinci kuşak kimliksiz).

Katılımcıların paylaşımlarına göre yerel birimlerin iş birliğinin sorunun çözüme ulaştırılması konusunda önemli olduğu görülmektedir. Ancak kimliksizlik sorununun sistemli bir şekilde çözüme kavuşması için sahip olduğu hak temelli bakış açısı ile ayırım yapmaksızın dezavantajlı tüm birey ve grupların haklarının savunulması konusunda sorumluluk üstlenen bu noktada sosyal bir değişim yaratmak adına sosyal politikaları analiz eden ve işlevsel politikalar formüle edilmesi için sosyal politikaları etkileme gücü bulunan, bilgi, beceri ve değer temelli donanımlara sahip ve bu donanımlar çerçevesinde bütüncül çalışmalar gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarının öncelikli olarak önemli ve işlevsel olduğu anlaşılmaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırma, vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin kimliksiz olma nedenlerini, kimliksiz olarak deneyimledikleri sorunları ve bu sorunlarla baş etme yöntemlerini kapsamaktadır. Bireylerin kimliksiz olma nedenlerinin ve kimliksiz olmaları nedeniyle yaşadıkları sorunların etraflıca değerlendirilebilmesi için öncelikle kök aile geçmişlerinin, kök ailelerinin ve kendilerinin sosyo-demografik özelliklerinin, ekolojik çevrelerindeki mikro, mezzo ve makro sistemlerle kurdukları etkileşimlerin bütüncül bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda bu araştırmada kimliksiz bireylerin kimliksiz olma nedenleri ve kimliksiz olarak yaşadıkları sorunlar yukarıda bahsedilen unsurlar çerçevesinde sistemli bir şekilde değerlendirilmiş ve kimliksiz bireylerin sosyal politika ve sosyal hizmet gereksinimleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Literatürde doğum kaydının önündeki engelleri belirlemeye ilişkin çalışmalar yer alsa da doğrudan kimliksizlik olgusunu, bu olgunun nedenlerini, yol açtığı sorunları, bu sorunlarla baş etme yöntemlerini ve kimliksiz bireylerin sosyal politika ve sosyal hizmet gereksinimlerini sistematik şekilde ele alan çalışmalara rastlanmamıştır. Benzer şekilde Türkiye alinyazında yapılan taramalarda da kimliksizlik olgusu ve bu olgunun araştırmada ele alınan boyutlarını değerlendiren çalışmalar bulunmamaktadır. Yalnızca Koç (2004)'un, "Türkiye'de Çocukların Nüfusa Kayıt Olmamasını Etkileyen Değişkenler ve Nüfusa Kayıtlı Olmaya Geçiş Süreci" ile ilgili yaptığı araştırma çerçevesinde nüfus kayıt engelleri ele alınmıştır.

Bu araştırma kimliksizlik olgusunu, kimliksizliğin nedenlerini, yol açtığı sorunları ve kimliksizlikle başa çıkma yöntemlerini çok boyutlu bir şekilde ele alması ve bu doğrultuda kimliksiz bireylerin sosyal politika ve sosyal hizmet gereksinimlerini değerlendirmesi açısından önem taşımaktadır. Araştırma kapsamında 20 kimliksiz birey ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeleri gerçekleştirmeden önce kimliksiz bireylerin yaşadıkları sorunlar hakkında farkındalığı bulunan dernek başkanları, mahalle muhtarları ve bir emekli

nüfus memuru ile kimliksizlik sorunun boyutuna ilişkin ön bilgi edinmek beraberinde ise daha derinlikli ek bir kavrayış geliştirmek için keşfedici saha çalışmalarında görüşmelerde bulunulmuştur. Kimliksizlik olgusu ile ilgili bilinmezlik ve bu olgunun Türkiye'ye özgü nedenleriyle araştırmalara konu olmaması keşif amaçlı saha çalışmalarının yerindeliğini göstermiştir. Soruna ilişkin farkındalığı bulunan diğer aktörlerle ve kimliksiz bireylerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler yoluyla kimliksizlik olgusu bütüncül şekilde ele alınmış dikkat çekici ve aydınlatıcı nitelikte olan bulgular ortaya konulmuştur. Araştırma bulguları doğrultusunda konuyla ilgili benzerliği bulunan farklı çalışmaların sonuçları karşılaştırılmış ve yorumlanmış böylelikle çalışmanın boyutu ve mevcut literatür üzerindeki önemi vurgulanmıştır. Araştırma bulguları 4 ana tema ve bu ana temalara bağlı olarak oluşturulan alt temalar üzerinden tartışılmıştır.

Nedenleriyle Kimliksiz Olmak

Bireylerin vatandaşlık kimliğine sahip olabilmesi için resmi sistemler tarafından tanımlanmaları ve kaydedilmeleri gerekmektedir. Yalnızca yasal bir varlığı bulunan bireyler vatandaşlık elde edebilmekte ve haklara erişebilmektedirler (Alexander, 2020). Oysaki İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948)'ne göre (Madde-6) *“Her nerede olursa olsun herkes yasa önünde bir kişi olarak tanınma hakkına sahiptir”* ve kişinin yasalarca tanınması hiçbir sebeple sınırlandırılmayan ve her zaman tam olarak garanti altına alınması gereken mutlak haklardandır (Mavronicola, 2012).

Kanun önünde tanınma hakkının mutlaklığına rağmen dünya genelinde çoğunlukla gelişmekte ve az gelişmiş olan ülkelerde pek çok bireyin (166 milyon) nüfus kaydı ve vatandaşlık kimliği bulunmamaktadır (UNICEF, 2019). Ülkeler genelinde kimliksizliğin coğrafi, ekonomik, kültürel, sosyal, yasal ve politik engellere bağlı ortak nedenleri olmakla birlikte (Bequele, 2005; Beokle-Giufreda ve Harbitz, 2009) her bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, bireylerin sosyo-demografik özellikleri ve bulundukları ekosisteme göre kimliksizliği ortaya çıkaran belirleyici nedenler söz konusu olabilmektedir. Araştırma bağlamında Türkiye'de bulunan

kimliksiz bireylerle gerçekleştirilen görüşmelerde bu belirleyici nedenler “bilgi ve farkındalık eksikliği”, “tek ebeveynli aile yapıları”, “göçmen grupların varlığı” ve “politik ve yasal zorluklar” şeklinde dört alt tema olarak belirlenmiştir.

“Bilgi ve farkındalık eksikliği” teması çerçevesinde kimliksizlik, birinci kuşak ebeveynlerin içinde yetiştikleri kapalı kırsal toplum yapısı, bu yapı içerisinde gereksinimlerin organik ilişkiler aracılığıyla karşılanması böylelikle kimlik sahibi olmanın bir ihtiyaç olarak belirmemesi, geleneksel ve kültürel uygulamaların baskınlığı, doğum kaydı ve kimliğin getirdiği haklar konusunda bilgilerinin bulunmaması ve eğitim durumlarının yalnızca okur-yazarlık düzeyinde veya hiç bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle birinci kuşak ebeveynlerin kimlik belgesine araçsal olarak yaklaşmaları dolayısıyla kimlik çıkarma girişiminde bulunmamaları, tam tersi kimliğe ihtiyaç duydukları durumda ise yasal süreci yürütecek bilgi ve becerilerden yoksun olmaları ikinci kuşak bireylerin (katılımcıların) kimliksiz olmalarını beraberinde getirmiş akabinde kimliksizlik döngüsü ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar ele alındığında (Hunter ve Brill, 2016; UNİCEF, 2002; UNİCEF, 2005;) “bilgi ve farkındalık eksikliği” başlığı altında bu döngüyü besleyen faktörlerin kırsal toplum yapısı, geleneksel uygulamalar, yoksulluk ve düşük eğitim düzeyi ile ilişkilendirilmekte olduğu görülmekte ve ebeveynlerin cehaletinin bilhassa zararlı olduğunun altı çizilmektedir. Bu zararın en çok da doğum belgesi edinmenin ve doğum kaydı yaptırmanın önemi hakkında bilincin ortaya çıkmasını engellediği savunulmaktadır. Çalışmaların savunduğu görüşü destekler nitelikte ev ortamında doğduklarını ifade eden katılımcılar, ebeveynlerinin “bilinçsiz” olmaları sebebiyle doğum belgesine sahip olmadıklarını doğuma ilişkin nüfus kayıt birimlerine bildirimde bulunmadıklarını ifade etmektedirler. Ebeveynlerin bilinçsizliğinin sağlık kuruluşu tarafından gerçekleştirilen doğumlarda da devam ettiği, doğuma ilişkin doğum belgesi almadıkları ve doğum bildirimini yapmadıkları, kamu iradesinden uzakta kimliksiz olarak yaşamlarını sürdürmeyi “normalleştirdikleri” saptanmıştır. Söz konusu normalleşmeye ilişkin literatürdeki farklı örneklerin Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Hindistan, Nijerya ve Pakistan gibi ülkelerde olduğu görülmektedir (UNICEF, 2019).

Asian Development Bank (2007) tarafından yapılmış olan araştırma verileri ise doğum kaydının önemi hakkında bilinçten yoksun olan diğer ülkeleri Bangladeş, Kamboçya ve Nepal olarak sıralamaktadır. Araştırmaya göre bu ülkelerin kırsalında yaşayan ezici çoğunluktaki eğitimsiz bireyler doğum kaydı kavramına yabancılık taşımakta özel bir ihtiyaç ortaya çıkmadıkça kayıt olmanın anlamı olmadığını düşünmektedirler. İlgili faktörlerin doğum kaydı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılan ve bu doğrultuda araştırma bulguları ile paralellik gösteren bir başka çalışma Amo-Adiei ve Annim (2015) tarafından yapılmıştır. Çalışmada, Gana’da doğum kaydının sosyo-ekonomik belirleyicilerinin neler olduğu ve belirli yıllar arasındaki doğum kayıt oranları araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, 2001-2006 yılları arasında doğan Ganalı çocukların yarısına yakınının (% 47,6) kayıtlı olmadığı bunun başlıca nedenlerinin ise çocukların ebeveynlerinin kırsal topluluklarda ikamet etmeleri, daha az eğitilmiş olmaları ve doğum kaydının gerekliliğine ilişkin bilgiden yoksun olmaları ile açıklanmıştır. Bu açıklamayı kanıtlar nitelikte UNHCR (2017) de ebeveynlerin eğitim seviyelerinin yetersiz olması nedeniyle doğumun öneminin farkında olmadıkları veya prosedürleri anlamadıkları durumlarda doğumları kaydetmede başarısız olabileceklerini belirtmektedir. Dolayısıyla ikamet edilen toplumsal yapının unsurlarının ve ebeveynlerin eğitim düzeylerinin çocukların kayıt altına alınma olasılığını etkilediğine dair araştırma özelinde elde edilen bulguların alınıyazın ile tutarlı olduğu görülmektedir.

Ebeveynlere ilişkin sosyo-demografik özellikler katılımcıların kayıt altına alınma durumlarını doğrudan etkilemektedir. Araştırma bağlamında katılımcıların kimliksiz olmasına neden olan bir diğer alt temanın “tek ebeveynli aile yapıları” olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların ailelerinin tek ebeveynli bir yapıya sahip olmalarında çoğunlukla çiftlerden her ikisinin veya birinin kimliğinin bulunmaması nedeniyle evlilik dışı birliktelik yaşamaları ve bu birlikteliklerin sona ermesi belirleyici iken aynı zamanda yasal olarak evlilik birlikteliği bulunan ancak ayrı yaşamayı veya boşanmayı tercih eden ailelere sahip katılımcıların da olduğu görülmektedir. Ancak resmi bir kimliğe sahip olmayan bireylerin evlilik dışı birlikteliklerinden doğan katılımcılar, ebeveynlerinin aile yapılanmalarının ve

kimliksiz olarak yaşadıkları sorunların kendilerini daha çok etkilediğini ve kimliksizliklerinin ana nedenini oluşturduğunu belirtmektedirler. Katılımcıların ifadelerinden elde edilen veriler çerçevesinde evlilik dışı birliktelikten doğan bireylerin kayıt altına alınmasına ilişkin literatür taraması gerçekleştirildiğinde çoğunlukla geride kalan ebeveynlerin kadınlar olduğu, bekar annelerin çocuklarını resmi bir evlilik çatısı olmaksızın kaydettirmek istemediği ve saklama çabası içine girdiği görülmektedir (Flygge, 2009; Kumar ve Saika, 2021; Wallace ve ark., 2011).

Diğer taraftan ülkelerin sahip olduğu doğum kayıt yasaları, medeni kanun, aile, evlilik ve hatta ceza kanunlarında bulunan hükümler hem kadınları hem de erkekleri resmi bir evlilik birlikteliği içerisinde dünyaya gelmeyen çocukların doğum kaydını yaptırmaktan alıkoyabilmektedir. Evlilik cüzdanı ibrazını gerektiren çoğu ülkede (Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) bir çocuk yalnızca ebeveynlerinin yasal bir evlilik içinde olduğunun kanıtlanması üzerine kaydedilmektedir (Fisher, 2016). Ancak bazı ülkelerde, evlilik cüzdanı ibraz etme zorunluluğu yalnızca kadınlar için geçerli olabilmekte ve bu durum evlilik dışı doğan çocukların kaydedilme hakkını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bazı ülkelerde ise evlilik dışı doğan çocuklar evlilik cüzdanı olmamasına rağmen farklı şekillerde kaydedilmektedir. Çocuk, bilinmeyen ebeveynlerin çocuğu olarak kabul edilmektedir. Doğum belgesi, biyolojik ebeveynlerle yasal bir ilişkisi olmadan halka açık bir yerde bulunmuş gibi doğumunu kaydetmektedir. Bahsedilen kayıt uygulamasına ilişkin Bahreyn örnek olarak gösterilmektedir. Bahreyn’de evlilik dışı doğan bir çocuk kimsesiz kabul edilmekte ve bilinmeyen ebeveynlerden doğmuş olarak kaydedilmektedir. Bir başka durumda, çocuğun doğumu anne ve/veya baba için sahte isimler kullanılarak ya da ebeveynlerden birinin veya her ikisinin adı atlanarak kaydedilmekte böylece biyolojik ebeveynlerle yasal bağlantı gizli kalmaktadır. Örneğin Mısır, Ürdün ve Filistin’deki medeni hal yasaları ve yönetmelikleri evlilik dışı doğan bir çocuğun ebeveynleri için sahte isimler kullanmakta veya isimlerinin doğum belgesinden tamamen çıkarılarak kaydedilmesini öngörmektedir. Son olarak önemli sayıda ülkenin ise evlilik dışı doğum yapan kadınları zina veya seks işçiliği ile suçladığı, acımasız ve insanlık dışı cezalara maruz bırakan ceza mevzuatını yürürlüğe koyduğu görülmektedir. Yasalar

zina suçu bağlamında kadınlar ve erkekler için eşit ceza öngörmekte ancak pratikte kadınlar genellikle daha sert yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu ülkelerin en önemli örneklerinden birini İran oluşturmaktadır. İran’da evlilik dışı birliktelikten doğan çocuklar da dahil olmak üzere tüm çocukların doğum kaydının yapılmasına izin verilmektedir. Fakat İran Ceza Yasası uyarınca evlilik dışı cinsel birliktelik için ağır cezalar uygulanmaktadır. Ağır cezalara çarptırılma korkusu, baba veya anne tarafından evlilik dışı doğan çocukların kayıt altına alınması konusunda caydırıcı olabilmektedir. Bu durumda çocuğun doğum kaydını yaptırmak isteyen evlilik dışı birliktelik yaşayan kadın ve erkekler ciddi insan hakları riski yaşamaktadırlar (UNHCR ve UNİCEF, 2021).

Evlilik dışı birlikteliklerden doğan bireylerin doğum kaydının gerçekleştirilmesi konusunda Türkiye özelindeki yasal mevzuat incelendiğinde ise ayrımcı, suçlayıcı ve cezalandırıcı olan yasaların bulunmadığı evlilik dışı birliktelik yaşayan bireylerden dünyaya gelen çocuklara kayıt hakkının tanındığı ve bireylerden evlilik cüzdanının beklenmediği görülmektedir. Bu yönüyle alinyazında yer alan diğer doğum kayıt uygulama örneklerinden ülkemiz yasalarının olumlu ve destekleyici şekilden ayrıldığı ancak katılımcıların sosyal ve kültürel geleneklerin baskınlığı ve toplum tarafından onaylanmama endişesi yaşamaları nedeniyle bu haktan yararlanma konusunda çekimser davranmaları alinyazındaki diğer çalışmaların bulgularıyla (Flygge, 2009; Kumar ve Saika, 2021; Wallace ve ark., 2011) benzerlikler taşımasını beraberinde getirmiştir.

Alinyazında yer alan çalışmaların bulgularıyla ortaklık gösteren ve kimliksizlik sorununun ortaya çıkmasına neden olan bir diğer alt temanın “düzensiz göçmen grupların varlığı” olduğu görülmektedir. Araştırma bağlamında katılımcıların kimliksiz olmasına yol açan düzensiz göç olgusu, ebeveynlerinin kaynak ülkelerinden yoksulluk, çatışma ve savaş gibi faktörlere bağlı olarak hedef ülke olan Türkiye’ye göç etmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Katılımcıların çoğu, ebeveynlerinin göç sürecinin yasal olarak başladığını ancak sonraki süreçte göçmenlik mevzuatında belirtilmiş olan ikamet etme koşullarını bürokratik işleyişe ilişkin süreçten haberdar olmamaları, ihmalkâr davranmaları ve yasal işlemleri

tamamlayacak ekonomik kaynağa sahip olmamaları nedeniyle ihlal ettiklerini bu yüzden kaçak durumuna düştüklerini açıklamaktadırlar. Başlangıçtan itibaren ebeveynlerinin Türkiye'ye kaçak olarak giriş yaptığını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Her iki durumda da yasa dışı bir konuma düşen göçmen ebeveynlerin belgesiz göçmenler olarak kimliklerinin tespit edilmesinden, göçmenlik makamları tarafından cezalandırılmaktan ve yaşadıkları ülkeyi terk etmeye zorlanmaktan korkmaları nedeniyle kaçak olarak “görünmez” bir şekilde yaşamlarını sürdürdükleri ve bu yasal olmayan, görünmez yaşantının katılımcıların “vatansız” olmalarına yol açtığı belirlenmiştir.

Söz konusu araştırma bulgusu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2014) tarafından “Doğum Kaydı ve Her Bireyin Kanun Önünde Bir Kişi Olarak Tanınma Hakkı” konulu hazırlanmış olan raporda da yer almaktadır. Raporun 63. Maddesinde ebeveynlerin çocuklarını kaydettirebilmek için kendi kimlik belgelerini ibraz etmeleri gerektiğini ancak ebeveynlerin kendilerinin kayıtlı olmadığı veya yasa dışı göçmen olduğu durumlarda çocuklarının doğum kaydını gerçekleştirmek için yetkililere başvurmaktan korktuklarını çünkü bildirimde bulunmalarının resmi makamlarca tespit edilebilmelerine yol açacağını belirtmektedir. Raporun 64. Maddesinde bu duruma ilişkin açıklamaya devam edilmekte aynı zamanda bazı devletlerin de vatandaş olmayanların çocuklarını, özellikle daimî ikametgahları yoksa ve mülteci ya da sığınmacı iseler doğum kaydını gerçekleştirmeyi reddettiklerini dolayısıyla bu çocukların “vatansız” kaldıklarını açıklamaktadır. Halbuki resmi olarak doğum kaydının gerçekleştirilmesi, bir çocuğun nerede doğduğunu ve ebeveynlerinin kim olduğunu belgeleyerek doğum yeri (jus soli) veya soy (jus sanguinis) temelinde vatandaşlık kazanıp kazanamayacağına dair önemli kanıtlar sağlamakta böylelikle birey ile devlet arasındaki bağı kanıtlayarak vatandaşlık edinmesini sağlamaktadır.

Bireyler, bir devletle bağlantıları olduğunu kanıtlayamadıkları takdirde vatansızlık riski altında olabilmektedirler. Doğum kaydı ve doğumu onaylayan belgelerin olmaması böyle bir risk oluşturmaktadır. Bir doğum belgesine sahip olmak, vatandaşlığa hak kazanılmasına yardımcı olmakta ve genellikle vatandaşlığı

kanıtlayan belgeler elde etmek için bir ön koşul sağlamaktadır. Bazı ülkelerde, tek başına bir doğum belgesi, özellikle de vatandaşlığın bölgedeki doğuma dayalı olarak otomatik olarak edinildiği durumlarda, uyruğun kanıtı olarak kabul edilmekte ve vatandaşlık kimliğinin kazanılmasını beraberinde getirmektedir. Doğum belgesi bulunmadığı için doğum kaydını gerçekleştiremeyen ve vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bu bireylere Bosna Hersek'te yaşamını sürdüren vatansız kişiler örnek teşkil etmektedir. Ministry for Human Rights and Refugees tarafından 2009-2010 yılları arasında yapılan bir araştırma, Bosna Hersek'te nesillerdir doğum ve vatandaşlık belgeleri olmadan gayri resmi yerleşim yerlerinde yaşamını sürdüren yaklaşık 4,500 kişinin yaşadığını ortaya koymuştur. Çoğunluğu etnik olarak Roman kökenli olan bu bireylerin kimliksiz olmalarının sebebi göçmen ebeveynlerinin resmî belgelerinin olmaması ve ebeveynlerin doğum kaydı yaptırmak için resmî belge ibraz edememelerinden kaynaklanmaktadır. Konuyla ilgili en güncel çalışmaların Suriyeli düzensiz göçmen gruplarıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Yasa dışı yollarla hedef ülkelere göç eden Suriyeli ailelerin kaçak statüde bulunmaları nedeniyle resmî belgelere sahip olmadıkları ve yeni doğan çocuklarını kaydettiremedikleri böylelikle kaydı gerçekleştirilemeyen çocukların kimliksiz ve vatansız kaldıkları açıklanmaktadır (UNHCR, 2017).

Araştırma bağlamında da vatansız olduklarını ifade eden katılımcılar benzer şekilde ebeveynlerinin yasa dışı statülerini gerekçe olarak göstermekte ve ciddi bir eşitsizlikle karşı karşıya olduklarından bahsetmektedirler. Bahsedilen eşitsizliğin çözümü konusunda “vatandaşlık” statüsü edinmeye ilişkin yasal politika önlemlerinin var olduğu ancak bu önlemlerin kapsamının katılımcıların ebeveynlerinin Türk soylu ve göçmen statüsünde olma durumuna göre farklılaştığı görülmektedir. Ebeveynlerinin statülerine göre farklılaşan yasal sürecin katılımcılar tarafından birçok yönüyle zorluklar içermesi nedeniyle kimliksizliğe yol açan son alt tema “politik ve yasal zorluklar” şeklinde belirlenmiştir.

Politik ve yasal zorluklar çerçevesinde katılımcılar var olan yasal düzenlemelerin işlevsiz, yasal sürecin ise oldukça uzun, hantal, ekonomik olarak yorucu ve psikolojik boyutta yıpratıcı olduğunu bildirmektedirler. Aynı zamanda bu

süreçte muhatap oldukları kurumların ve bu kurumlarda yer alan kamu görevlilerinin iş takibi yapmadıklarını, kendileriyle iş birliğinde bulunmadıklarını bu nedenle yasal sürecin tamamen “yürümez” hale geldiğini ve kimlik çıkarmak için başlatılan işlemlerin yıllardır devam ettiğini açıklamaktadırlar. Bu durum karşısında Cody (2009), politik ve yasal engellerin aşılmasının daha zor olduğunu çünkü bunların devlet tarafından uygulamaya konulduğunu sadece fiziki (belge) gereklilikleri taşımadığını aynı zamanda politik süreçleri de içerdiğini bu yüzden çok sayıda kimliksiz bireyi orantısız şekilde etkilediğini vurgulamaktadır. Bahsedilen orantısızlığı, her iki ebeveyni de yasa dışı göçmen olan katılımcılar daha derinden deneyimlediklerini, Türkiye’de doğmuş olmalarına rağmen Türkiye’de doğduklarını ispat eden doğum belgesi ve doğum tutanağı bulunmadığı için yıllardır vatandaşlıklarını kanıtlayamadıklarını dolayısıyla kimlik sahibi olabilmelerinin yasalar çerçevesinde mümkün olmadığını belirtmektedirler. Doğum belgesi bulunmadığı için kimlik sahibi olma konusunda gerekli şartları yerine getiremeyen diğer katılımcıların annesi yasa dışı göçmen babası ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve evlilik dışı birliktelikle dünyaya gelen katılımcılar olduğu görülmektedir. Bu katılımcılar yasalar gereği baba ile soy bağının kanıtlanması, yabancı uyruklu annenin çocuğun doğum tarihi itibarıyla medeni halini gösterir evrakı ve doğum belgesini ibraz etmesi durumunda Türk vatandaşı olabilmekte ve vatandaşlık kimliği kazanabilmektedirler. Ancak katılımcılar istenen belgeler arasında olan doğum belgesine ulaşamadıkları ve Türkiye’de doğmuş olduklarını kanıtlayamadıkları için vatandaşlık elde etmelerinin mümkün olmadığını ve yasaların bu yönde esnetilmesi gerektiğini talep etmektedirler.

Bazı ülkelerde yasaların katılımcıların talep ettiği yönde esnek olduğu ve “geç kayıt” uygulamasının varlığı dikkati çekmektedir. Geç kayıt, hayati bir olayın her bir devletin mevcut yasalarında veya düzenlemelerinde belirlenen süreden sonra kaydedilmesi anlamına gelmektedir. Geç kayıt durumunda kanıt gereklilikleri artmaktadır. Bazı ülkelerde, doğumların geç kaydedilmesine ilişkin prosedür idari düzeyde çözülebilirken bazı ülkelerde ise yalnızca mahkemeler önünde veya her ikisinin konuya dahil olmasıyla çözülmektedir. Hem idari düzeyde hem de mahkeme önünde geç kayıta ilişkin sorunların çözüldüğü ülkelere Arjantin ve Ekvador örnek

gösterilmektedir. Bu iki ülkede 18 yaşından sonra işlemin hukuki niteliği değişmektedir. İdari düzeyde ise geç kayıta ilişkin sorunların ele alındığı ülkeye Kosta Rika örnek verilmektedir. Kosta Rika’da bir kişi devletin sınırları içerisinde yabancı ebeveynlerden doğduğunda, idari yollarla geç doğum kaydına ilişkin sorunlarını çözmek için 25 yaşına kadar sınır belirlemektedir. 25 yaşından sonra kişinin birçok ek gerekliliği içeren vatandaşlığa kabul prosedürünü üstlenmesi gerekmektedir. Bolivya, Kolombiya, Guatemala, Panama ve Peru gibi ülkelerde ise idari yollarla geç kayıt talebinde bulunmak için bir süre sınırlaması bulunmamakta fakat vatandaşlığa kabul prosedürleri yoğunluk göstermektedir (UNHCR, 2020).

Söz konusu vatandaşlığa kabul için yasal süreçteki yerine getirilmesi gereken prosedürlerin yoğunluğunu katılımcıların da dile getirdikleri bu yönüyle araştırmanın bulgularıyla benzerlik taşıdığı görülmektedir. Farklı olarak katılımcılar prosedürlerin ekonomik ve psikolojik anlamda yıpratıcı olduğunu kimliksizlik sorununun çözümü yönünde ilerleme kat edemediklerini paylaşmaktadırlar.

Katılımcıların paylaşımlarından elde edilen bulgular çerçevesinde araştırmanın ilk ana temasını oluşturan kimliksizliğin Türkiye’ye özgü nedenleri alinyazında yer alan çalışmaların sonuçları ve uluslararası kuruluşların konuyla ilgili raporları doğrultusunda yorumlanmıştır. İlk ana tema ile bağlantılı şekilde yorumlanacak ikinci ana temayı “Kimliksizliğin Ortaya Çıkardığı Sorun Alanları” oluşturmakta ve bu sorun alanları alinyazında yer alan çalışmalarla benzeşen ve farklılık gösteren boyutlarıyla aşağıda tartışılmaktadır.

Kimliksizliğin Ortaya Çıkardığı Sorun Alanları

Vatandaşlık kimliği yasal bir statü sağlamakla birlikte aynı zamanda sosyal ve ekonomik kaynaklara erişim hakkının olduğu nesnel bir boyut da kazandırmaktadır (De La Paz, 2012). Söz konusu nesnel boyut, demokratik bir toplumda bireyin kendisini diğer tüm vatandaşlarla aynı hak ve sorumluluklara sahip bir “vatandaş” olarak görmesi ve hissetmesini sağlamaktadır (Huddleston, 2007). Dolayısıyla bir kimlik belgesine sahip olmak temel haklardan yararlanma ve bireyin

kendisini içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak tanımlamasında belirleyici niteliktedir. Konuyla ilgili vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler bahsi geçen ilişkiye dair önemli kanıtlar sunmaktadır. Katılımcıların vatandaşlık kimliğine sahip olmadıkları için eğitim, sağlık sistemlerinden yararlanamadıkları, ekonomik fırsat ve kaynaklara erişemedikleri, siyasi katılımdan dışlandıkları, sosyal yaşantılarına yön veremedikleri, psikolojik stres yaşadıkları ve damgalanmaya maruz kaldıkları, baskı ve ayrımcılıkla karşılaştıkları görülmektedir. Katılımcıların karşılaştıkları bu sorunlar vatandaşlık kimliğinin hak ve özgürlüklerden yararlanma, temel hizmetlere ve fırsatlara erişme, fiziksel ve psikolojik sağlığı koruma, kişisel ve sosyal kimliği oluşturma noktasındaki rolünü göstermektedir. Alinyazında bu rolün önemine değinen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak sınırlı sayıdaki bu çalışmalarda, kimliksiz olan bireylerin araştırma özelinde de saptanmış olduğu üzere karşılaştıkları sorun alanları birbirleriyle yakından örtüşmektedir.

Alinyazında konuyla ilişkili dikkat çekici çalışmalardan birine Malakuti ve Talebi (2018)'nin “Vatandaşlık Kimliği Bulunmayan Çocuklarda Kimlik Sorunu: İran Tahran’da Gömülü Teori Bir Çalışma” başlıklı araştırması örnek oluşturmaktadır. Araştırmada, vatandaşlık kimliği olmayan çocukların yaşadıkları sorunların neler olduğu; kimlik belgesinin eksikliğinin kimlik oluşturma sürecini nasıl etkilediğine; çocukların kimlik algısında kimlik belgesinin mutlaka etkili olup olmadığına ve kimlik belgeleri ile kimlik duygusu arasındaki ilişkinin varlığına cevaplar aranmaktadır. Araştırma sonucunda ulaşılan veriler çocukların sağlık hizmetlerine, eğitim ve öğretim sistemine erişim eksikliği, okulu yarıda bırakma, sosyal güvenlik önlemlerinden yararlanamama, yasal işlemleri gerçekleştirme yetkisi bulunmama, psikolojik olarak güçsüzlük, sosyal çevre tarafından aşağılanma, içinde yaşanılan toplumun dışında kalma veya tamamen dışlanma, miras ve oy haklarından mahrum kalma ve istismara açık olma gibi sayısız sorunu deneyimlediklerini ortaya koymaktadır. Çocukların yaşadıkları bu sorunların toplum içindeki kimliğini, toplumla özdeşleşme sürecini ve kendilerini keşfetmesini zorlaştırdığı belirlenmiştir. Araştırmanın sunduğu cevaplar, vatandaşlık kimliği olmayan çocukların en temel vatandaşlık haklarının hiçbirinden yararlanamadıklarını göstermektedir.

Benzer şekilde Harbitz ve Tamargo (2009) tarafından “Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Durumlarında Yasal Kimliğin Önemi” başlıklı yapılmış olan bir başka çalışmada da doğumların kayıt altına alınmaması ve vatandaşlık kimliği bulunmamasının sosyal, siyasal ve ekonomik hayata tam katılım olanaklarını doğrudan etkilediği sonucuna varılmıştır. Çalışmada doğumun nüfus kütüğüne kaydının eğitim, sağlık, sosyal koruma ve siyasi katılım haklarına erişimi tek başına garanti etmese de nüfus kaydının olmaması durumunda bu temel hakları bireylerin ulaşamayacağı bir konuma yerleştireceğinden bahsetmektedir.

Vatandaşlık kimliğine sahip olmamanın ortaya çıkardığı sorunlar ile ilgili insani yardım kuruluşlarının raporlarının varlığı da dikkat çekmektedir. Norveç Mülteci Konseyi (2021)’nin zorla yerinden edinilen gruplar bağlamında yasal kimlikle ilgili hazırlamış olduğu raporda, vatandaşlık kimliğinin temel haklardan yararlanmada, adaletli bir yaşam sürdürmede, fiziksel bütünlüğü korumada ve kamu hizmetlerine erişim sağlamada esas olduğu kimliğin bulunmaması durumunda geniş kapsamlı olumsuz etkilerin ortaya çıkabileceğine değinmektedir. Raporda ayrıca vatandaşlık kimliğinin olmamasının hem vatansızlığa yol açtığını yani vatansızlığın bir nedeni olduğunu hem de vatansızlığın bir sonucu olduğunu ortaya koyarak kimliksiz bireylerin yaşadıkları sorunların vatansız statüsünde olan bireylerin sorunları incelenerek açığa kavuşturulabileceğine vurguda bulunmaktadır. Raporun tespit ettiği üzere vatansızlığın nedenleri incelendiğinde özellikle göçmen olan grupların çocuklarının vatansız oldukları, doğum kayıtlarının gerçekleştirilmediği ve vatandaşlık kimliğine sahip olmadıkları (Siddika, 2019) görülmektedir. Bu bağlamda yaşadıkları sorunların da vatandaşlık kimliğine sahip olmadıkları için sağlık hizmetlerine, sosyal ve yasal korumaya, eğitime erişememe, sosyal damgalanmaya, ayrımcılığa maruz kalma, ekonomik hakların ihlaline, mülk sahibi olma fırsatının bulunmamasına, seyahat kısıtlamalarına, taciz ve şiddete uğramaya neden olduğu saptanmıştır (UNHCR, 2020).

Alinyazında yer alan çalışma ve raporlardan görüldüğü üzere kimliksizliğin neden olduğu sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Araştırma özelinde de bu sorunların çeşitlilik göstermesi nedeniyle sistemli bir değerlendirmede bulunabilmek için

“Eğitim Hakkından Yoksun Kalma”, “Sağlık Sisteminden Yararlanamama”
“Ekonomik Fırsat ve Kaynakların Yetersizliği”, “Siyasal Katılımda Rol Almama”,
“Sosyal Yaşamdaki Zorluklar”, “Psikolojik Stres ve Damgalanma” ve “Baskı ve
Ayrımcılıkla Karşılaşma” şeklinde sınıflandırmaya gidilmiştir.

Yapılmış olan sınıflandırma doğrultusunda katılımcıların karşılaştığı önemli sorun alanlarından birinin eğitim hakkından yoksun kalmak olduğu görülmektedir. Katılımcılar okula kayıt yaptırmak için vatandaşlık kimliği şartının arandığını belirtmektedirler. Bu şartı yerine getirememelerine rağmen bazı katılımcıların okul müdürlerinin inisiyatifi doğrultusunda misafir öğrenci olarak okula kabul edildikleri ancak kimlik belgesine okula devam edilen süre içerisinde sahip olunmaması durumunda okul yaşantılarının yarıda kaldığı ve mezuniyet belgesi alamadıkları görülmektedir. Belirli süre içerisinde okula gitme imkanına sahip olan katılımcılar sınıf yoklama listesinde isimlerinin bulunmadığını, kendilerine özel okul numaralarının olmadığını ve gerçek bir karne alma heyecanı yaşayamadıklarını dolayısıyla diğer öğrencilerden farklı sorunlu bir okul deneyimi bulunduğunu ifade etmektedirler.

Katılımcıların ifade ettikleri gibi UNİCEF (2011), Latin Amerika ve Karayiplerdeki çoğu ülkede de doğum kaydının bulunmamasına bağlı olarak vatandaşlık kimliğine sahip olmayan pek çok erkek ve kız çocuğunun okula erişemediğini, bazılarının ise inisiyatif kullanılarak okula kabul edildiğini ancak bu kabulün ilkokula kadar olduğunu ilkokulu bitirmelerinin ardından bitirme belgeleri alamadıkları için ortaokula devam edemediklerini dolayısıyla doğum kaydının eksikliğine bağlı kimliksizliğin birçok çocuk için ciddi bir dışlama faktörü olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca ülkelerin çoğunun eğitime evrensel erişimi garanti eden yasalara sahip olmalarına karşın pratikte bu erişimi doğum kaydı eksikliğine bağlı kimliksizlik nedeniyle reddetmelerinin ciddi bir çocuk hakkı ihlali olduğuna vurguda bulunmaktadır. Bu ihlalin söz konusu olduğu pek çok ülke bulunmaktadır. Meksika, Dominik Cumhuriyeti, Peru ve Venezüella gibi ülkeler bu duruma örnek gösterilmektedir. Meksika’da çocukların kendilerini tanımlayan bir belgeye sahip olmadıkları takdirde eğitime erişimlerine izin verilmemektedir. Dominik

Cumhuriyeti, Peru ve Venezüella'nın bazı bölgelerinde de okullar, çocukların kaydı için vatandaşlık kimlik belgesini zorunlu kılmakta kimlik belgesi olmadan diploma vermenin mümkün olmadığını belirtmektedirler (UNHCR, 2020). Vatandaşlık kimliğine sahip olmanın eğitim gibi temel bir hakka erişim ile bağlantılı olduğunu Oppenheim ve Powell (2015)'in Kenya'nın Kibera bölgesinde yaptıkları bir çalışma da ortaya koymaktadır. Çalışmada yasal bir kimliğe sahip olan bireylerin okul bitirme oranları ortaöğretim ve lisans düzeyinde açıklanmaktayken yasal bir kimlikten yoksun olan bireylerin ise ancak ilkokulun yarısına kadar veya ilkokul düzeyinde eğitim gördükleri açıklanmaktadır.

Vatandaşlık kimliğinin bireylerin eğitim hakkına erişebilmelerinde kilit bir rol içermesi aynı zamanda kimlik sahibi olmanın önemine ilişkin ilk farkındalıklarının ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Bu farkındalık UNHCR (2017) tarafından da saptanmış ve "Vatansızlığı Önlemek İçin Doğum Kaydını Sağlamak" başlıklı çalışmada, birçok bireyin kayıt yaptırmamanın önemini ancak çocuklarını okula kaydettirmek veya devlet hizmetlerine erişmek istediklerinde anladıklarını dile getirmiştir.

Devlet hizmetleriyle ilgili en önemli temel diğer alanlardan birinin de sağlık alanı olduğu bilinmekte ve ayırım yapılmaksızın her bireyin sağlık hakkına erişimine vurguda bulunmaktadır (Ladner ve ark., 2014). Belirtilen vurguya karşın vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin ücretsiz sağlık hakkından yoksun kaldıkları, devlet hastanelerinde yalnızca ölüm noktasına geldiklerinde doktorların inisiyatif kullanmaları doğrultusunda ücretsiz tedavi olabildikleri, devlet hastanelerinin kimliksiz olarak hiçbir şekilde kabul etmediği durumlarda ise bazı özel hastanelerde yüksek ücretler karşılığında tedavi olabildikleri görülmektedir. Özel hastanelerin maliyetini karşılayacak ekonomik durumu olmayan katılımcılar ise suç sayılmasına karşın kendileri ile oldukça benzerlik gösteren yakınlarının kimliklerini kullanarak kamu hastanelerinde tedavi olabilmekte ve eczaneden ilaç alabilmektedirler. Yakınlarının kimliğini kullanmakta çekimser kalan yoksul katılımcıların bazıları ise hiçbir şekilde muayene olamamakta ve reçete gerektirmeyen ağrı kesicilerle, bitkisel yöntemlerle ya da komşularından

hastalıklarına iyi geleceğini düşündükleri rastgele ilaçlar tedarik ederek hayatlarını devam ettirmektedirler. Oysa ki İnsan hakları perspektifinden bakıldığında (Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Dünya Sağlık Örgütü Anayasası, Alma- Ata Bildirgesi) sağlık hizmetlerine erişim hakkı birincil, ikincil ve önleyici bakımı içermektedir. Fakat göçmenler, belgesiz bireyler ve yasal kimliğe sahip olmayan bireylerin de aralarında bulunduğu pek çok grup sağlık hakkından yararlanamamaktadır. Sağlık hakkı mevcut, erişilebilir, kabul edilebilir ve iyi kalitede bakım alabilmeyi kapsamaktadır. Erişilebilirlik ayrıca ayrımcılık yapmamak, fiziksel erişilebilirlik, ekonomik erişilebilirlik ve bilgiye erişilebilirlik olmak üzere 4 boyuta ayrılmaktadır (Cuadra, 2012). Ancak katılımcılar bahsedilen 4 boyut çerçevesinde ayrımcılığa uğradıklarını, kamu hastanelerine erişimi bulunmadıklarını, ekonomik güçlerinin olmadığını ve sağlık durumları hakkında yetersiz bilgilendirildiklerini açıklamaktadırlar.

Katılımcıların açıklamalarıyla paralel şekilde Cheong ve Baltazar (2021), yasal bir kimliğe sahip olmayan vatansız kişilerin, düzensiz göçmenlerin ve onlardan dünyaya gelen ikinci kuşak bireylerin sağlık hizmetlerine erişimlerindeki eşitsizliklere dikkat çekmektedirler. Bu eşitsizliklerin hem bireysel hem de kurumsallaşmış ayrımcılık yoluyla ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bireysel ayrımcılığın sağlık kurum ve kuruluşlarında görevli sağlık personellerinin takdir yetkisi yoluyla ortaya çıktığını açıklamaktadır. Kurumsallaşmış ayrımcılıkla ise yasalara, politikalara ve idari uygulamalara gömülü önyargılı muamele türleri kastedilmektedir. Her iki türden ayrımcılık biçiminin de fırsatlara ve kaynaklara eşit erişimi engellediğini etkileri bakımından ayrımcılık içerdiğini vurgulamaktadır. Daha spesifik olarak yasal bir statüye sahip olmamanın vatandaşlık statüsü bulunmayan bireylerin sağlık hakkına erişmelerini olumsuz etkilediğine ilişkin birçok çalışma mevcuttur (Asad ve Clair, 2018; Cavazos-Rehg ve ark., 2007; Cheong ve Massey, 2019; Gelatt, 2016; Grit ve ark., 2012; Hacker ve ark., 2015; Korinek ve Smith, 2011; Ortega ve ark., 2007; Reed ve ark., 2005; Siddiqi ve ark., 2009).

Çalışmaların değindiği olumsuz etkinin Covid-19 salgınıyla birlikte daha da şiddetlendiği görülmektedir. Katılımcılar sağlık alanında yaşadıkları zorlukların Covid-19 salgınıyla birlikte arttığını ve salgının kendilerini tamamen çaresizleştirdiğini belirtmektedirler. Katılımcıların paylaşımlarını destekler nitelikte salgının yasal bir statüye sahip olmayan vatansız bireyleri olumsuz etkilediğine ilişkin UNHCR tarafından yayımlanmış olan birçok çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmaların en güncel olanları incelendiğinde, Covid-19 salgınının en çok da vatansız yasal bir statüsü bulunmayan nüfuslar dahil olmak üzere marjinal gruplar üzerinde orantısız bir etkiye sahip olduğu, şiddetli kırılganlıklar yaşadıkları, yasal statü eksikliği nedeniyle test ve tedavilere erişim imkanlarının olmadığı açıklanmıştır. Bu nedenle çalışmalarda Covid-19 salgınının herkes için belirli riskler oluştursa da özellikle yasal bir kimliğe sahip olmayan vatansız kişiler için bilhassa savunmasızlık doğurduğu vurgulanmaktadır. Savunmasızlığa yol açan nedenleri sağlıklı yaşam koşullarına sahip olmamaları, yasal statüye sahip ülke vatandaşları ile eşit koşullar altında test ve tedaviye erişimlerinin bulunmaması, test veya tedavi görmek için başvuru yapmaları halinde yüksek ücret ödemeleri ve gözaltına alınma ve sınır dışı edilme riskiyle karşı karşıya kalmaları şeklinde sıralamaktadır. Ayrıca aşılama önlemlerinden faydalanma hakkından yoksun kaldıklarına da dikkat çekilmektedir. Genel olarak vatansız kişilerin aşılama programlarına dahil edilmesi lehine sıralanan halk sağlığı rehberleri ve insan hakları standartlarına rağmen uygulamada vatandaşlık kimliklerinin olmaması nedeniyle nüfus kayıtlarında yer almamaktadırlar. Dolayısıyla görünmez oldukları için sağlık çalışanlarının onlara ulaşması mümkün olmamakta ve aşılama önlemlerinden dışlanmaktadır (UNHCR, 2020; UNHCHR, 2021).

Sağlık hizmetlerinden dışlanmanın yanı sıra ekonomik kaynak ve fırsatlara erişimlerinin bulunmaması yasal bir statüye sahip olmayan bireyler için bir diğer yoksunluk ve sorun alanını oluşturmaktadır (Mohsin, 2020). Konuyla ilgili bu sorun alanı çerçevesinde katılımcıların ekonomik zorluklar yaşadıkları, kamu ve özel sektör fırsatlarına erişim sağlayamadıkları, sözleşme yapma haklarının olmadığı, kredi çekemedikleri, banka hesaplarının bulunmadığı, erken yaşlarda çalışma yaşamına atıldıkları, kayıt dışı işlerde kısa süreli çalıştıkları, sosyal güvencelerinin

bulunmadığı, işverenler tarafından istismara açık konumda oldukları, düşük ücretlerle istihdam edildikleri, ek işlerde çalıştıkları, herhangi bir girişim başlatamadıkları ve üzerlerine kayıtlı mülk edinemedikleri görülmektedir.

Katılımcıların deneyimlediği bu sorunlara Hunter (2019) “Küresel Güney’de Kimlik Belgeleri, Refah Geliştirme ve Güçlendirme” başlıklı çalışmasında yer vermektedir. Çalışmada yasal bir statüye sahip olmayan kimliksiz bireylerin ekonomik kaynaklara ulaşmada zorluklar yaşadıklarını, kayıt dışı sektörlerde istihdam fırsatı bulabildiklerini ve sosyal güvencelerden yoksun olduklarını dile getirmektedir. Dünya Bankası (2014)’nın hazırlamış olduğu planda da ekonomik hayata tam ve eşit katılım için tüzel bir kişiliği gösteren belgenin gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Pek çok ülkede, yasal bir kimlik belgesi olmayan kişilerin kayıtlı ekonomide çalışma haklarının olmadığına bunun yerine ekonomik kazançlarını yasal koruma olmaksızın ve genellikle daha düşük bir ücretle kayıt dışı olarak kazandıkları açıklanmaktadır.

Benzer şekilde konuyla ilgili yapılmış olan başka bir çalışmada (Cody, 2009) yasal bir kimlik sahibi olmanın herhangi bir girişim başlatma, bir işletme sahibi olma, sosyal güvenlik ve vergi numarası alma, sosyal güvenlik hakkında faydalanma, banka işlemlerini yürütebilme, miras devralma ve mülk edinme gibi resmi işlemleri gerçekleştirebilmek için gerekliliğinden bahsedilmektedir. Bu gerekliliği taşımayan katılımcılar bahsedilen işlemlerin hiçbirini yürütemediklerini Covid-19 salgın döneminde yaşadıkları ekonomik zorlukların artmasıyla birlikte daha savunmasız hale geldiklerini belirtmektedirler. Avrupa Vatansızlık Ağı Politika ve Araştırma Başkanı Murray (2020), yasal statüsü bulunmayan bu insanların savunmasızlığını, devletlerin vatandaş olanlar için koruyucu önlemler alırken vatandaşlığı bulunmayan bireyleri ise koruma önlemlerinin birçoğunun dışında tutması ile açıklamaktadır.

Görüldüğü üzere herhangi bir yasal statüden yoksun ve yasal bir kimliğe sahip olmamak ekonomik hak ve özgürlüklerden dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Vatandaşlık statüsüne sahip bireyler ekonomik hakların da aralarında

bulunduğu temel haklardan kolaylıkla yararlanmaktayken bu statüye sahip olmayan bireyler temel insan haklarına erişememektedirler. Eğitim, sağlık ve mülkiyet hakkı gibi temel insan haklarına vatandaşlık statüleri bulunmadığı için erişemeyen katılımcıların, bir diğer erişim sağlayamadığı temel hakkın seçme ve seçilme hakkı olduğu görölmektedir. Seçme ve seçilme hakkı bulunan bireyler siyasi katılımı da rol alabilmekte ve karar süreçlerine dahil olabilmektedirler. Devletlerin anayasalarında da bireylerin siyasal katılım hakkı güvence altına alınmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982) kapsamında bu hak “Siyasi Haklar ve Ödevler” başlığı altında Madde 67’de yer bulmaktadır. Madde 67 incelendiğinde yalnızca vatandaşlık statüsüne sahip bireylerin siyasi katılımı da bulunabileceği vatandaşlıktan yoksun bireylerin ise siyasal katılımı da rol alamayacakları görölmektedir. Bu yasal düzenlemenin bilincinde olan katılımcılar, ülkede yaşanan gelişmelerle ilgili karar verme süreçlerine dahil olamadıklarını ve ne dayatılırsa onu yaşamak zorunda kaldıklarının açıklamaktadırlar. Halbuki kimlik sahibi olmasalar bile Türkiye’deki gelişmelerin ve ülke gündeminin, yüksek enflasyonun, işsizliğin, kira, fatura ve otobüs zamlarının ve ekmekten alınan vergi oranının kendilerini de etkilediğini dolayısıyla siyasi katılımı da dışlandıklarını en çok karar verme süreçlerine dahil olamadıklarında genel ve yerel seçimler zamanında hissettiklerini ifade etmektedirler.

Katılımcıların ifadelerini doğrular nitelikte Boekle-Giufreda ve Harbitz (2009), vatandaşlık kimliğine sahip olmayan ancak seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunmak isteyen bireylerin siyasi katılım sürecine dahil edilmediklerini aktarmaktadır. UNDP, UNSD ve UNİCEF (2020)’in “Birleşmiş Milletler Yasal Kimlik Gündeminin Uygulanması: Birleşmiş Milletler Ülke Ekibi Operasyonel Yönergeleri” başlıklı hazırlamış olduğu çalışmada da bireylerin ülke yönetimi hakkındaki fikirlerini ifade edebilme, günlük yaşamlarını etkileyen sosyal ve ekonomik konular hakkındaki kararlara katılabilme, farklı yerel, bölgesel veya ulusal düzeyde kampanyalar yürütmekte, herhangi bir siyasi partiye katılabilme, seçimlerde oy kullanabilme ve seçim makamlarına aday olmak gibi siyasi vatandaşlık haklarının kullanılmasında yasal kimlik belgelerinin bulunması gerektiğini vurgulamaktadır. Konuyla ilgili Van Waas (2012), uluslararası insan haklarının sözde tüm bireylere

insan olmaları nedeniyle tanınmış olsa da uygulamada yasal statüye sahip olmak şartıyla siyasi katılım hakkının da aralarında bulunduğu birçok hakkın korunmakta olduğundan bahsetmektedir. Oy kullanma, seçilme ve kamu hizmetinde çalışma hakları da dahil olmak üzere siyasi katılım haklarının yasal bir statüden yoksun bireylere verilmediğini belirtmektedir. Nihayetinde siyasi hayata katılımın anahtarının vatandaşlık kimliğinin bulunmasına bağlı olduğu ifade edilmektedir.

Vatandaşlık kimliği, kişinin varlığının kanun önünde tanınmasını sağlayarak kişiye belirli hakları ve bu haklara karşılık gelen görevleri gerçekleştirme ayrıcalığı sunmaktadır. Türkiye’de olduğu gibi diğer birçok ülkede de ulusal bir vatandaşlık kimliği kişinin yaşadığı ülkenin vatandaşı olduğunu ispat etmek, kamusal hizmetlere erişim sağlamak ve sosyal hayata katılım sunmak için hayati önemdedir. Vatandaşlık kimliğinin taşıdığı bu önem araştırmaya konu olan kimliksiz bireylerin paylaşımlarından da anlaşılmaktadır. Katılımcılar, vatandaşlık kimliklerinin eksikliğine bağlı olarak sosyal yaşamda meydana gelen pek çok zorluktan bahsetmektedirler. Bu zorlukları toplum içerisinde özgürce hareket edebilme olanağının olmaması, resmi bir evlilik birlikteliğinde bulunamamak, evlilik birlikteliğinin gerektirdiği rolleri yerine getirememek, seyahat edebilme özgürlüğüne sahip olmamak, tatile gidememek, gündelik rutinlerini devam ettirememek, yakınlarının cenaze ve düğün gibi törenlerine katılamamak, aile üyeleri ya da arkadaş gruplarıyla ortak etkinlikler planlayamamak, vatani askerlik hizmetini yerine getirememek, sürücü belgesi sahibi olamamak şeklinde sıralamaktadırlar. Oppenheim ve Powell (2015), katılımcıların sıraladıkları bu zorlukları “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminde Yasal Kimlik: Kenya, Kibera’dan Dersler” konulu politika raporunda dile getirmekte günümüz koşullarında vatandaşlık kimliğine sahip olmamanın toplumsal hayattaki engelleri artıracağından bahsetmektedir. Institute on Statelessness and Inclusion (2014) benzer şekilde kimlik sahibi olmanın sağladığı statü eksikliğinin fırsat yoksunluğu, koruma ve katılım eksikliğini beraberinde getireceğini ve hayatın her alanında zorluklar doğuracağını açıklamaktadır.

Bahsedilen sosyal hayattaki zorlukların katılımcıların ifadeleri doğrultusunda Covid-19 salgını döneminde daha da arttığı özellikle HES kodu uygulamasının katılımcıların sosyal yaşantılarını oldukça kısıtladığı görülmektedir. Katılımcılar HES koduna ilişkin yaptıkları paylaşımlarda uygulamanın neden olduğu kısıtlılığı ancak yakınlarının HES kodunu kullanarak aşabildiklerini yakınlarının Covid olmaları durumunda ise kendilerinin de onlar iyileşene kadar karantina altında kaldıklarını veya eğer mümkün ise bir başka yakınının HES kodunu kullandıklarını belirtmektedirler. Achudume (2021), bu durumu yasal bir statüye sahip olmayan bireylerin savunmasız konumda olmalarıyla açıklamaktadır. Savunmasız olmaları bu kişilerin herhangi bir devlet tarafından tanınmamaları nedeniyle bu devletin koruması dışında kalmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Covid-19 salgını, yasal statü eksikliğinin nasıl bir sorun olduğunu ve kimliksiz bireyler için yaşamın birçok alanındaki güvenlik açıklarını açıkça göstermektedir. Salgın döneminde güvenlik açıklarını kapatmak noktasında uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarının savunmasız gruplar için koruyucu, destekleyici ve aynı zamanda bireylerin mental sağlığını koruyucu önlemleri bulunmaktadır. Ancak kimlik belgelerine sahip olmayan bireylerin bu önlemlere de erişimleri mümkün olmamaktadır. Bu nedenle kimliksiz olarak yaşadıkları sorunlar karşısında ayrıca psikolojik kırılganlıkları artmaktadır.

Psikolojik kırılganlıklar bağlamında katılımcıların da kimliksiz olarak deneyimledikleri sorunlar ve uğradıkları ayrımcılıklar karşısında psikolojik stres yaşadıklarını ve damgalanmaya maruz kaldıklarını ifade etmesi bu durumu doğrulamaktadır. Katılımcıların deneyimledikleri psikolojik stresin medeni, siyasi ve sosyal haklarını kullanamamalarından veya bu haklardan dışlanmalarından; kimliksiz oldukları için insanların gözünde kendilerini değersiz hissetmelerinden; kendilerini seven, önemseyen, kendilerine değer veren ve kendileri hakkında iyi düşüncelere sahip olan sosyal destek sistemlerinin yoksunluğundan ve resmi bir evliliğe dayalı aile sistemine sahip olamamalarından kaynaklandığı görülmektedir. Psikolojik refahı bulunmayan katılımcılar, stres ve kaygı içerisinde yaşamını sürdürdüklerini, insomnia ve panik atak problemleri ile karşılaştıklarını, umutsuzluk, çaresizlik, değersizlik ve motivasyonsuzluk duyguları içerisinde olduklarını, kısa ve uzun süreli

olmak üzere depresyon hissi yaşadıklarını belirtmektedirler. Kimliksizliğin neden olduğu olumsuz psikolojik deneyimler, aynı zamanda katılımcıların “kimlik” sorunu yaşamalarına neden olmaktadır. Bu doğrultuda katılımcıların kişisel ve sosyal kimlik algılarının güçlü olmadığı görülmektedir. Güçlü olmayan kişisel ve sosyal kimlik algıları çerçevesinde kişisel ve toplumsal boyutta olumsuzluklar yaşamaktadırlar. Benlik saygılarının zayıf olduğu görülmekte, olumsuz davranışsal özellikler sergilemekteler, yeterlilik duygusu taşımamaktalar, özel ve değerli hissetmemekteler, belirli bir sosyal gruba aidiyet duymamaktalar ve toplumdan izole olduklarını düşünmektedirler.

Cooser (2006)’e göre, bireyler diğer insanlardan farklı bir kişi olduğunu düşündüklerinde kendilerini toplumdan soyutlamaktadırlar. Halbuki kişinin kimliği başkalarıyla etkileşim yoluyla gelişmektedir. Önce bireysel olup sonra toplumsallaşmamakta bir tür diyalektik ilişkiyle oluşmaktadır. Bireylerin kendileriyle ilgili bilgileri, başkalarının kendileri hakkındaki düşüncelerinin yansımasıdır. Dolayısıyla diğer insanların görüşleri kişilerin kendi imajlarını oluşturmakta, değiştirmekte, sürdürmekte ve kim olduklarına ilişkin bir fikir geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Malakuti ve Talebi (2018) de bu noktada vatandaşlık kimliğinin yalnızca fayda sağlamakla ilişkili olmadığını aynı zamanda bireylerin hayatlarını anlamlı kılarak kimlik oluşturma, kendilerini tanıma ve benlik algılarını şekillendirme süreçlerinde bir anahtar görevi gördüğünü ifade etmektedir. İnsanların kimlikleri aracılığıyla başkalarına ve daha da önemlisi kendilerine kim olduklarını söyleyebildiklerini tam tersi bir durumda ise “kimlik” sorunu yaşadıklarını vurgulamaktadır.

Araştırma özelinde de vatandaşlık kimliğine sahip olmamaları nedeniyle kişisel ve sosyal kimlik algılarının olumsuz yönde geliştiğini belirten katılımcılar, ayrıca damgalanma deneyimi yaşamalarıyla birlikte dışlandıklarını ve değersiz hissettiklerini böylelikle kimlik geliştirme sorununun katmerlendiğini ve kendilerini diğerlerinden farklı gördüklerini iletmektedirler. Katılımcıların kendilerini diğerlerinden farklı görmelerinin bir diğer nedeninin ırk, etnik köken, cinsiyet ve medeni durum gibi sahip oldukları farklılıklarla ilgili olduğu görülmektedir.

Kimliksiz olmanın yanı sıra sahip olunan farklılıklar “çifte damga” kavramını gündeme getirmekte ve bu durum katılımcıların hem kimlik algılarını hem de psikolojik refahlarını olumsuz düzeyde etkilemektedir. Psikolojik boyutta katılımcıların refahını etkileyen bir başka unsur fiziki bir işaret olan ve kimliksiz bireylerin sol elinin üzerine yaş tespiti için vurulan somut bir mührün varlığı oluşturmaktadır. Yaş tespiti için vurulan mührün katılımcılar üzerinde yaratmış olduğu damgalayıcı etki yalnızca birkaç katılımcı bazında gözlemlenmektedir. Ancak kimliksizliğin neden olduğu damgalanma deneyimi ve buna bağlı psikolojik sorunlar katılımcıların çoğunda bulunmaktadır.

Katılımcıların çoğunun karşılaştığı bir diğer sorun alanının ise gündelik yaşam içerisinde deneyimledikleri ve kolluk güçleri tarafından uygulanan baskı ve ayrımcılık olduğu görülmektedir. Bu baskı ve ayrımcılık süreçlerinin sözlü taciz, müstehcen dil kullanılması, zorbalık, nezaketsizlik, marjinalleştirilme, psikolojik şiddet, ön yargılı davranılma, dışlanma, değersizleştirilme, kötü söylemlerde bulunulma ve ötekileştirilme şeklinde her zaman her yerde gerçekleştiğini ve bu süreçlere karşı koyamadıklarını belirtmektedirler. Achudume (2021), katılımcıların karşılaştıkları baskı ve ayrımcılık süreçlerine karşı koyamama durumunu yasal statülerinin bulunmaması ile açıklamaktadır. Haklarını savunmak istemeleri durumunda kimliksiz olmalarına bağlı olarak ilgili yetkililerden yardım almaları veya mahkemeye başvuruda bulunmaları söz konusu olmamaktadır. Mahkemeye başvurmaları kabul edilse dahi maruz kaldıkları haksızlıklara ilişkin şikayetlerinin kolayca reddedilebileceğini ve görmezlikten gelinebileceğini dolayısıyla yasal süreçte deneyimlenen ayrımcılığın kimliksiz bireyleri oldukça güçsüz duruma getirebileceğini ifade etmektedir.

Katılımcıların ifadelerinin de benzer yönde olduğu görülmekte gündelik yaşamda karşılaştıkları baskı ve ayrımcılık biçimlerine kıyasla kolluk güçleri tarafından kendilerine uygulanan baskı ayrımcılığın kendilerini daha savunmasız bıraktığını paylaşmaktadırlar. Kolluk güçlerinin uyguladığı baskının bireylerin cinsiyetleri, ikamet ettikleri semt, ırk ve etnik kökenlerine göre çoğalan düzeyde olduğu “insan” yerine alınmadıkları, umursanmadıkları, küçültücü söylem ve

tutumlarla karşılaştıkları görülmektedir. Ayrıca savcı başta olmak üzere nüfus müdürü gibi diğer kamu görevlileri tarafından da baskı ve ayrımcılık süreçlerini deneyimlediklerini bu nedenle bütünüyle değersizlik duygusuna kapıldıklarını ifade etmektedirler.

Konuyla ilgili OHCHR (2006), her bireyin kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkının bulunduğunu, yasal bir statüye sahip olmayan bireylerin de bu hakkın kapsamı içerisine girdiğini ve gayri resmi biçimlerde alıkonulmalarının bir hak ihlaline yol açtığını belirtmektedir. Gayri resmi biçimde alıkonulmaları halinde ise insanlık onurlarının korunması, küçük düşürücü veya aşağılayıcı eylemlere ve söylemlere maruz bırakılmamaları, kanun önünde tanınma ve adil yargılanma hakkı gereği bağımsız ve tarafsız bir yargı mercii tarafından şeffaf şekilde yargılanmaları gerektiğini açıklamaktadır.

Weissbrodt (2008)'un “Vatandaş Olmayanların İnsan Hakları” başlıklı kitabında ise her bireyin statüsü ne olursa olsun herhangi bir devletin bütünlüğüne zarar vermediği sürece tüm insan haklarından yararlanmaları gerektiğini savunmaktadır. Vatandaşlığı bulunmayanların keyfi tutuklama, keyfi öldürme, insanlık dışı muameleye maruz kalma ve adil bir biçimde yargılanmama gibi baskı ve ayrımcılık süreçleri yaşamamaları gerektiğine dikkat çekmektedir. Tam tersi bir şekilde bu bireylere de eşitlikçi bir şekilde davranılması, kamu hizmetlerine erişebilmeleri, sağlıklı ve güvenli çalışma koşullarının tesis edilmesi gerektiğine ve sosyal, kültürel ve ekonomik haklarının garanti altına alınmasına vurguda bulunmaktadır. Buna karşın, araştırma verilerinden de saptandığı gibi birçok ülkede vatandaşlık statüsü bulunmayan bireylerin kurumsal ve endemik bir ayrımcılıkla ve baskıyla karşı karşıya olduğunu açıklamaktadır.

Katılımcılar deneyimledikleri baskı ve ayrımcılık süreçleri karşısında Suriye’de meydana gelen iç savaş sonucu 2011 yılında Suriye’den Türkiye’ye göç eden ve Türk vatandaşlarının sahip olduğu haklara erişimi olan geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilere verilen pozitif ayrıcalıklara dikkat çekmektedirler. Suriyelilere tanınan pozitif ayrıcalıkların katılımcıları oldukça rahatsız ettiği bunun sebebini ise

kendilerinin Türkiye’de doğmuş ve burada yaşıyor olmalarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olamamaları, uzun yıllardır uğraşmalarına rağmen kendilerine kimlik verilmemesi ve hiçbir haklarının bulunmaması ile açıkladıkları görülmektedir. Suriyeli göçmenlere tanınan pozitif ayrımcılığın öncelikli olarak kendilerine tanınması gerektiğine ve kimliksiz olarak kendilerinin deneyimledikleri sorunlara dikkat çekmektedirler. Bu sorunlara karşı alınan sosyal politika önlemlerinin yetersiz olduğunu, kimliksiz olarak kaderlerine terk edilmiş olduklarını ve bu yüzden her bir sorun alanına ilişkin geliştirdikleri geçici, günü kurtarıcı ve çoğu yasal bir zemini bulunmayan baş etme yöntemlerinin olduğunu belirtmektedirler. Katılımcıların bahsettikleri baş etme yöntemleri elde edilen bulgular doğrultusunda araştırmanın üçüncü ana temasını oluşturmakta ve deneyimlenen sorun alanlarıyla bağlantılı olarak aşağıda tartışılmaktadır

Kimliksizle Baş Etme Yöntemleri

Literatürde konuyla ilgili doğrudan, vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin yaşadıkları sorunları ve bu sorunlar karşısında geliştirdikleri baş etme yöntemlerini konu alan çalışmalar bulunmamaktadır. Ancak kimliksiz bireylerin yaşadıkları sorunları ve bu sorunlar karşısında geliştirdikleri baş etme yöntemlerini ele alabilmek için yasal bir statüye sahip olmayan belgesiz göçmenler ve vatansız bireylerle yapılmış olan çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalar temelinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcıların karşılaştıkları sorun alanlarına ilişkin geliştirdikleri baş etme yöntemleri incelendiğinde kısa vadede sorunu erteleyici nitelikte, sınırlılıklara sahip ve yaşamlarını devam ettirmek için başvurmak zorunda kaldıkları önlemler olduğu görülmektedir. Bu önlemlerden ilkinin eğitim alanındaki baş etme yöntemleri oluşturmaktadır. Kimliksiz olmaları nedeniyle eğitim hakkı bulunmayan katılımcıların bazıları (11) hiçbir şekilde okula gidememelerine karşın, bazılarının ise mahalleli, komşular ve akrabalar gibi tanıdık destek sistemlerinin okul müdürleri ile kurdukları iletişim aracılığıyla “misafir öğrenci” statüsü altında belirli süre okula kabul edildikleri görülmektedir. Okul sistemi ile tanıdıklar aracılığıyla bağ

kuramayan katılımcıların bazıları okur-yazarlık kursları aracılığıyla eğitim kurumuna gidebildiklerini bazıları ise sosyal sorumluluk projesi kapsamında ilkokulun yarısına kadar okula erişimlerinin bulunduğunu belirtmektedirler.

Katılımcıların eğitime erişmek yönünde geliştirdikleri baş etme yöntemlerinin Kamerun ve Nepal gibi ülkelerde de var olduğu görülmektedir. Bahsedilen ülkelerde vatandaşlığını ispat eden bir belgeye sahip olmayan çocuklar okul müdürlerinin yetkilerini kullanmaları aracılığıyla okula kabul edilmektedirler. Ancak araştırma bağlamında da tespit edildiği gibi çocukların ilkokuldan sonra ortaokula erişimleri bulunmamakta ve kayıtsız bir şekilde ilkokulu bitiren çocuklara bitirme belgeleri verilmemektedir (Cody, 2009). Katılımcıların bahsettiği baş etme yöntemlerine benzer şekilde konuyla ilgili Loganathan ve ark. (2022)'nin "Belgesiz Olmak: Malezya'daki Çocuklar İçin Yasal Kimlik ve Eğitim Önlemlerinin İncelenmesi" konulu yapmış oldukları nitel araştırmada da yasal bir statüye sahip olmayan bireyler için geliştirilen eğitim önlemlerinden bahsetmektedir. Araştırmada Malezya'da vatandaşlık statüsü bulunmayan bireylerden doğan veya ebeveynleri belirsiz olan çocukların temel haklara erişimlerinin olmadığını, dolayısıyla temel haklardan biri olan eğitim hakkına erişemedikleri için devlet okullarına kabul edilmediklerini bu durumda BMMYK gibi uluslararası sivil toplum kuruluşları, toplumdaki inanç temelli kuruluşlar ve özel bağışçılar tarafından desteklenen gayri resmi nitelikteki alternatif veya topluluk öğrenme merkezleri aracılığıyla eğitim olanaklarına eriştikleri belirlenmiştir. Bu şekilde herhangi bir statüden yoksun, mülteci, vatansız ve belgesiz grupların kısa süreli eğitim olanaklarına eriştiklerini gösteren bazı çalışmalar bulunmaktadır (Kingston, 2013; Olson, 2007; Palik, 2020).

Katılımcıların sorun alanlarına ilişkin geliştirdikleri baş etme yöntemlerinden ikincisini sağlık alanı oluşturmaktadır. Sağlıklarıyla ilgili problem yaşayan katılımcıların ekonomik olanaklarının yeterli oldukları oranda özel hastanelere yöneldikleri görülmektedir. Özel hastanelere yönelme sebeplerini kimliksiz bir şekilde bu hastanelere kabul edilip işlem yaptırabilmeleri ve tedavi ücreti karşılığında ödedikleri ekonomik maliyetin kamu hastanelerine göre daha düşük bir miktarda olmalarıyla açıklamaktadırlar. Özel hastaneye gitme konusunda ekonomik

yeterliliği olmayan katılımcıların ise bireysel veya toplumsal bazlı (mahalleli) hayırsever destek sistemlerinin ekonomik katkıları aracılığıyla sağlık imkanlarına erişebildikleri görülmektedir. Sağlık sorunlarının üstesinden gelmek için başvurulabilecek diğer bir yol da yasal olmaması ve kanunen suç sayılmasına karşın yakınlarının kimliğini kullanmaktır. Kamu sağlık personelleri söz konusu durumda bazen tolerans göstermekteyken bazen ise muayene işlemlerinin karşılığı olan ücret hastane tarafından talep edilmektedir. Katılımcıların ciddi sağlık sorunları bulunmadığında bitkisel yöntemlerle ve reçete gerektirmeyen ağrı kesiciler ile hastalığı atlatarak yaşamlarını devam ettirdikleri; kronik bir hastalık durumunda ilaç kullanmaları gerektiğinde ise mahalle içerisindeki tanıdık eczaneler aracılığıyla ilaç tedarik ettikleri görülmektedir. Söz konusu önlemleri Covid-19 salgın döneminde de alarak sağlık sorunlarını aşmaya çalıştıklarını belirtmektedirler.

Loganathan ve ark. (2019)'nın belgesiz yasal bir statüden yoksun göçmen bireylerle yaptıkları çalışmada da sağlık hizmetlerine erişim konusunda engellerle karşılaşan belgesiz göçmenlerin benzer nitelikteki baş etme yöntemlerine başvurdukları belirlenmiştir. Bu yöntemlerin başında belgesiz göçmen bireylerin sağlık sorunları ile karşılaştıklarında özel klinikleri tercih etmeleri gelmektedir. Özel klinikleri tercih etmelerinin nedeni devlet hastanelerinin kimlik belgesi olmaksızın belgesiz göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimlerini kısıtlamalarından ve yüksek bir maliyet çıkarmalarından kaynaklanmaktadır. Sağlık ücretlerini ödeme konusunda ekonomik korku yaşayan bireylerin ise kendi kedilerini tedavi etme yöntemlerine başvurduklarını veya geleneksel tıbbi kullanarak hastanede tedavi olmaktan kaçındıklarını açıklamaktadırlar. Araştırma, geleneksel tıbbın kültürel tercih nedeniyle yapılan bir seçim olmadığını aksine kurumdaki bir tedaviye göre daha ucuz bir alternatif olarak görüldüğünü ve aynı zamanda belgesiz göçmenler için mevcut olan birkaç sağlık hizmeti seçeneğinden biri olduğunu belirtmektedir.

Literatürde yasal bir statüye sahip olmayan belgesiz göçmenler ve vatansız bireylerin yaşadıkları sağlık sorunlarını konu alan sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda, yasal bir belgeye sahip olmayan göçmenler ve vatansız bireylerin “vatandaşlık” statüsünü taşımadıkları için kamu kurumları tarafından

sağlanan hizmetlerine erişimlerinin olmadığı, erişimlerine izin verildiği takdirde yüksek maliyetlerle karşılaştıkları ve bu durumda ya özel kliniklere yönelmek veya geleneksel tedavilere başvurmak gibi baş etme yöntemlerini tercih ettikleri ifade edilmektedir (Chuah ve ark., 2018; Chuah ve ark., 2019; Razali, 2017).

Kimliksizliğin kaçınılmaz olarak getirdiği sorunlara ilişkin baş etme yöntemlerinin sosyal alanlarda da devam ettiği görülmektedir. Bu önlemlerden en belirginini vatandaşlık kimliğine sahip olmadıklarını saklamaları ve kendi fiziki ve sosyal çevrelerinin dışına çıkmamalarıdır. Kimliklerinin olmadığını ancak kendilerine güven veren kişilerle ve ortamlarda paylaştığını belirten katılımcılar, samimiyet duymadıkları ve kendilerine güven vermeyen kişilere karşı ise mesafeli bir duruş sergilediklerini ve kapalı bir yaşam tarzı benimsediklerini ifade etmektedirler. Kapalı yaşam tarzlarının evlilik ilişkilerine de yansıdığı görülmekte ve eş seçimlerini akrabaları veya kendi mahalleleri içerisindeki bireylerle yaptıkları görülmektedir. Böylelikle eşlerinden gelebilecek olası dışlanma ve yok sayılma ihtimaline karşı önlem almaktadırlar. Katılımcıların kapalı bir yaşam tarzının getirdiği sınırlılıkları öncelikle aile yakınları ve arkadaş destek sistemlerinin varlığıyla bunların olmaması durumunda ise “manevi abla ve manevi abi” olarak adlandırdıkları bireylerin destekleriyle aşmaya çalıştıkları görülmektedir. Son çare olarak da yakınlarının kimliklerini kullanmaktadırlar. Yakınlarının kimliklerini kullanarak sosyal yaşamda var olma çabası gösteren katılımcıların bu yöneme en çok Covid-19 salgın döneminde “HES” kodu uygulaması nedeniyle başvurdukları görülmektedir.

Vatandaşlığın yasal bir statü sağladığı ve kimlik sunduğu (De La Paz, 2012) ve “bir topluluğa tam üyelik” kazandırdığı (T. H. Marshall, 1950) göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların sosyal yaşamın zorluklarına karşı geliştirdikleri baş etme yöntemlerinin yerinde olduğu görülmektedir. Baş etme yöntemlerine ilişkin söz konusu yerindeliğin bir başka göstergesi vatandaşlık kimliğinin sosyal yaşamda sağladığı ayrıcalıklardan kaynaklanmaktadır. Open Society Foundations (2022)’a göre vatandaşlık kimliği sosyal yaşamda özgürce seyahat edebilme, askerlik hizmetini gerçekleştirme, ehliyet sahibi olabilme, özel günleri içeren törenlere

katılabilme, resmi bir evlilik gerçekleştirebilme ve bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri konusunda hayati derecede öneme sahip olan ekonomik kaynaklara ulaşabilmeye kadar bireylerin sosyal içerilmesini sağlayan birçok imkân tanımaktadır.

Vatandaşlık kimliğinin tanıdığı söz konusu ayrıcalıklar katılımcıların ekonomik hayatta karşılaştıkları sorunlara ilişkin baş etme yöntemlerini de beraberinde getirmiştir. Katılımcılar ekonomik yaşamda karşılaştıkları zorlukları aşabilmek için kimliksiz olduklarını saklama yoluna gitmekte bu yüzden kısa süreli ve sosyal bir güvencesi bulunmayan garsonluk, kat çalışanı gibi sezonluk işlerde ara eleman olarak veya tezgahçılık ve bulaşıkçılık gibi işlerde tam zamanlı çalışmaktadırlar. Tekstil ve inşaat alanında faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışmayı tercih eden katılımcıların olduğu da görülmektedir. Söz konusu işletmelerde çalışma imkânı bulan katılımcılar kimliksiz olduklarını açıkça söylediklerini kimliksizliğin neden olduğu eksikliği hırslı ve disiplinli bir şekilde çalışma yoluyla ve yaptıkları iş alanında uzmanlaşma yöntemini benimseyerek gidermeye çalıştıklarını belirtmektedirler. Ayrıca katılımcıların bireysel tasarruflarının ve sosyal çevreleri tarafından sağlanan mali desteklerin ekonomik sorunlarla baş etmede önemli bir yöntem olduğu ve bu yöntemler yoluyla katılımcıların bazılarının yakınlarının üzerine veya kaçak bir şekilde kendi işletmelerini açabildikleri görülmektedir. Herhangi bir yeteneğe, beceriye, destek sistemine ve ekonomik birikime sahip olmayan kimliksiz bireylerin ise evlere verilen işleri yaparak yarı zamanlı olarak çalıştıkları ve düzenli olmayan gelirle ekonomik yaşamlarını kazandıkları belirlenmiştir.

Kimliksiz bireylerin ekonomik sorunlarının ve bu sorunlar karşısında yaşamlarını kazanmaya ilişkin yöntemlerin yer aldığı sınırlı çalışmalarda da söz konusu yöntemlerin bir kısmının bulunduğu görülmektedir. UNHCR ve Dünya Bankası (2020)'nin ortaklığıyla Kenya'nın Nairobi ve Kiambu ilçelerinde yaşamlarını sürdüren Zimbabwe ve Zambiya kökenli vatansız etnik bir grup olan Shona topluluğu ile Kenya vatandaşlarının sosyo-ekonomik koşullarının karşılaştırıldığı nicel bir araştırmada, Shona nüfusu arasındaki yoksulluk oranının

Kenya nüfusundan (% 24) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Shona topluluğunun yarısından fazlasının (% 53) ulusal yoksulluk sınırının altında yaşadığı ve çalışma çağındaki nüfusun çoğunluğunun serbest meslek sahibi olarak günlük ve güvencesiz istihdam edildiği görülmektedir. Araştırma yasal kimlik eksikliğine bağlı vatansızlık ile haklara erişim ve temel refah göstergeleri arasında güçlü ilişkiler olduğunu gösteren kanıtlar sunmaktadır. Araştırmada Shona topluluğunun vatandaşlık kimliğine sahip olmamasının kayıtlı iş bulmalarını engellediğini ve onlara hayatta kalabilmek için kayıt dışı çalışmaktan başka seçenek bırakmadığını belirtmektedir. Sahip oldukları seçenekler açısından değerlendirildiğinde, kimlik sahibi olmayan vatansız bireylerin deneyimledikleri ekonomik zorluklarla baş etmek noktasında kayıt dışı sektörlerde ve sosyal güvenceden yoksun bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerinin ortak önlemler olduğu görülmektedir. Araştırma bağlamında farklılaştığı görülen baş etme yönteminin ise katılımcıların sosyal destek sistemlerinin varlığına bağlı olarak faydalandıkları maddi destektir. Sınırlı sayıda katılımcı, sosyal destek sistemlerinin ekonomik sorunlarının üstesinden gelmelerinde katkı sağladığını ifade etmektedirler.

Sosyal destek sistemlerinin katılımcıların psikolojik sorunlarıyla baş etmelerinde de önemli bir işlevi olduğu görülmektedir. Aile bireyleri, kendileri için özel anlam ifade eden romantik partnerler ve okul sistemi içerisindeki öğretmenler katılımcılar tarafından önemli destek mekanizmaları olarak tanımlanmaktadır. Sosyal destek sisteminin sınırlı olduğu belirlenen katılımcıların psikolojik stres yaşamaları durumunda ise duygusal odaklı baş etme stratejilerine başvurdıkları bu çerçevede kaçınmacı bir yaklaşım benimsedikleri, olumlu yeniden değerlendirmede bulundukları ve kaderci bir anlayış geliştirdikleri görülmektedir. Kimliksizliğin neden olduğu en yıpratıcı psikolojik stres faktörlerinden biri olan damgalanma durumunda da kendilerini koruyucu sözlü atak geliştirdiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların geliştirdikleri baş etme yöntemleri bağlamında konuyla ilgili alanyazın taraması gerçekleştirildiğinde belgesiz göçmenlerin, vatansızların ve vatandaşlık kimliğinden yoksun bireylerin genel olarak ruh sağlığı sorunlarını konu alan nitel ve nicel çalışmalara (Blackmore ve ark., 2020; Herberholz, 2022; Riley ve

ark., 2017; Song ve Smith, 2021;) rastlanmıştır. Bu çalışmalarda, yasal bir statüye sahip olmayan bireylerin yaşamlarıyla ilgili stres faktörlerinin ruh sağlıklarını ve psikososyal refahlarını olumsuz etkilediğine ilişkin kanıtlar sunulmuştur. Psikososyal refahlarıyla ilgili olumsuz kanıtlara rağmen bu sorunlara ilişkin savunmasız bireylerin geliştirdikleri baş etme yöntemlerinin olup olmadığına veya bu yönde hangi baş etme yöntemlerini geliştirdiklerine ilişkin içeriklere oldukça sınırlı bir şekilde yer verilmiştir. Çoğunlukla vatandaşlık sorununun çözümüne, etnik uçurumları kapatma çabalarının başlatılmasına ve hızlı bir şekilde yürütülmesine, hükümetlerin ülkelerindeki bu gruplar için geliştireceği sosyal politika önlemlerine ve uluslararası toplumun da bu konudaki rolüne yönelik tedbirlere değinilmiştir. Halbuki araştırma özelinde de görüldüğü üzere yasal statüden yoksun savunmasız durumda olan bu bireylerin geliştirebileceği pek çok baş etme yöntemi bulunmaktadır. Bu baş etme yöntemlerini konu alan en güncel (8 ay önce) çalışmalardan birinin Garcini ve ark. (2022) tarafından yapıldığı görülmektedir.

“Belgesiz Latin Göçmenlerden Alınan Dersler: Zorluklar Karşısında Direnç Oluşturma ve Sorunların Üstesinden Gelme” başlıklı nitel çalışmada belirsizlik içerisinde, sürekli tehdit hissedilen, sosyal olarak dezavantajlı, ırkçılık, ayrımcılık ve damgalanmadan kaynaklı kronik stres altında olan belgesiz Meksikalı göçmenlerin son derece dayanıklı oldukları bilişsel yeniden çerçeveleme, davranışsal uyum sağlama, kabul etme, sosyal destek, cesaret gösterme ve kültüre yaslanma, kültürel değerlerle gurur duyma gibi altı temel strateji geliştirdikleri saptanmıştır. Bu stratejilerin bilişsel yeniden çerçeveleme, kabul ve sosyal destek bağlamında araştırma özelinde geliştirilen baş etme yöntemleriyle benzer olduğu belirlenmiştir. Sosyal desteğin savunmasız durumda olan bireylerin refahını artıran temel bir faktör olduğuna ilişkin pek çok çalışma bulunduğu için (Brietzke ve Perreira, 2017; Cano ve ark., 2017; Garcini ve ark., 2020) bilişsel yeniden çerçeveleme ve kabul yöntemleri çerçevesinde, belgesiz göçmenlerin ve kimliksiz bireylerin başa çıkma stratejileri karşılaştırılmış ve birbirine oldukça benzer ifadelerin yer aldığı görülmüştür.

Meksikalı Latin göçmenlerin bilişsel yeniden çerçeveleme stratejisi kapsamında iyimserlik sergiledikleri, karşılaştıkları zorlukları unutmaya çalışarak geleceğe umutla bakmaya çalıştıkları, hayatın devam ettiğine ve daha iyi olacağına inanmakla ilgili *“bir kapı kapanırsa, açık bir pencere ararım... umut, kederimizi hafifleten ve yolumuzu aydınlatan arkadaşımızdır”* olumlu düşünceler geliştirdikleri görülmektedir. Araştırma özelinde de katılımcıların olumlu yeniden değerlendirmede bulundukları ve kimliksizliğin yol açtığı sorunlarla hayat karşısında güçlendiklerini iddia ederek (*“Çoğu insanın yaşamadığı zorlukları yaşadım. Bu zorluklar bir sıfır geriden değil de bir sıfır önden başlattı diyorum. Bu şekilde kendimi motive ediyorum”*) kendilerini koruma yoluna gittikleri saptanmıştır.

Meksikalı Latin göçmenlerin bilişsel yeniden çerçeveleme kapsamında geliştirdikleri, araştırmanın bulgularıyla benzerlik gösteren psikososyal odaklı bir diğer baş etme stratejisinin maneviyat olduğu görülmektedir. Maneviyat çerçevesinde, Tanrı’nın korumasına ve adaletine inanç duydukları ve güvendikleri *“Bana hiçbir şey olmayacak, Tanrı tarafından korunuyorum, Tanrı’nın benim için çizdiği bir kader var ve ben bu kadere sığınyorum”* bu satırlarla açıklanmıştır. Araştırma bağlamında da katılımcıların inanç temelli baş etme stratejilerini *“Kaderim buymuş deyip geçiyorsun yani. Olacağı varmış böyleymiş diyorsun... Allah’ın takdiri budur demeyi öğrendim”* satırları özetlemekte ve yasal statü eksikliğinin yol açtığı sorunlar karşısında bireylerin başvurdukları yöntemlerin ortaklığı görülmektedir.

Bilişsel yeniden çerçeveleme yönteminin, yasal bir statüsü bulunmayan belgesiz göçmenlerin psikolojik sorunlarıyla baş etmelerinde önemli bir koruyucu faktör olduğunu vurgulayan başka araştırmalar da bulunmaktadır (Benuto ve ark., 2018; Garcini ve ark., 2016).

Belgesiz Latin göçmenlerin geliştirmiş oldukları kabul stratejisi çerçevesinde ise kendi içinde bulundukları durumu, potansiyellerini ve yapabileceklerini kabul ettikleri görülmektedir. Kabul duygusu yoluyla belgesiz göçmenler, sahip oldukları şeyler için minnettarlık duymaktadırlar. Geliştirdikleri minnettarlık duygusunu belgesiz göçmenlerin *“Hayattayım ve buradayım... Çalışabilmem için iki elim ve ili*

ayağım var... Bunun iyi bir güç olduğuna inanıyorum” ifadelerinden okumak mümkündür. Belgesiz Latin göçmenlerin ifadeleriyle oldukça benzeşen şekilde, kimliksiz bireylerin de kabul yönündeki düşüncelerini “Şükür diyorum ve bu durumu kabulleniyorum... Daha kötüsünün olabileceği de geliyor aklıma... Benim durumumdan kötü olan insanları düşünüyorum” ifadelerinden okumanın mümkün olduğu ve kabul yöntemini sorunlarla başa çıkmada önemli bir strateji olarak gördükleri belirlenmiştir.

Kimliksiz bireylerin geliştirdikleri baş etme stratejilerinin son olarak baskı ve ayrımcılık sorununa ilişkin olduğu görülmektedir. Gündelik yaşam içerisinde ve kolluk güçleri ile karşılaştıklarında baskı ve ayrımcılığın birçok şeklini deneyimleyen katılımcıların bu iki alana ilişkin farklı stratejiler geliştirdikleri saptanmıştır. Gündelik yaşam içerisinde ayrımcı uygulamalarla karşılaştıklarında kimliksiz olduklarını saklama yoluna gittikleri, kendilerine tehdit oluşturacak kişilerden ve ortamlardan uzak durdukları, kimliksiz oldukları gerçeğini yadsıma yoluna giderek yok sayma yönünde savunma mekanizması geliştirdikleri görülmektedir. Kolluk güçleri tarafından gelebilecek olumsuzlukları önlemek için ise sade bir yaşam tarzı benimsediklerini, gerekli olmadığı sürece iş yaşamı dışında aktivitelerde bulunmayarak güvenlik güçleri ile karşılaşmamaya dikkat ettiklerini açıklamaktadırlar. Söz konusu kapalı yaşam tarzına ilişkin önlemlerin kendilerini yordugunu belirten katılımcıların yalan söyleme mekanizmasına başvurdukları, kendileriyle fiziki benzerliği bulunan yakınlarının kimliklerini kullandıkları ve bazılarının durum karşısında tamamen “boş verme” yolunu seçtikleri görülmektedir.

Bireylerin olumsuz bir duruma karşı koymak için kullandığı yöntemlerin, sorunun algılanan doğasına ve bu sorunu çözmek için geliştirilen en uygun veya en etkili stratejiye bağlı olarak şekillendiğini belirten Phillips ve ark. (2015), katılımcıların baskıya neden olacak tehditlerden uzak durmalarının ve kendilerini sorundan öznel olarak uzaklaştırarak maruz kalacakları ayrımcı uygulamaları azaltmaya çalışmalarının anlamlı önlemler olduğunu iddia etmektedir. Bu önlemlerin özellikle de bireylerin sosyal değişim olasılığına olan inancından yoksun olduğu, baskı unsurunu kaçınılmaz olarak yorumladıkları durumlarda ve kendilerini

kaçınılmaz olarak marjinalleştirilmiş bir sosyal kimliğe sahip olarak algıladıklarında ortaya çıkabilecek stresli sonuçlarla baş etmek için ideal bir yöntem olduğundan bahsetmektedir. Katılımcıların başvurdukları yöntemler arasında olan sorun hakkındaki “boş vermişliğin” veya “salıvermenin” de stresli durum ile daha aktif bir şekilde başa çıkabilmedeki önemli bir diğer yöntem olduğunu savunmaktadır. Boş vermenin, bireylerin kendilerini baskı altına alan koşullar karşısında görece güçsüz olduklarını algılamalarını sağlayarak yaşadıkları duygusal stresi etkisiz hale getirmek yönünde reddedilme, hayal kırıklığı ve azalan değer duygularından kaçınmalarına izin vereceğini belirtmektedir. Öte yandan ise baskıcı koşullar ve temsillerle yüzleşmeyi başaramayan “boş verme” stratejisinin tahakkümün gerçeklerini yeniden üretmeye hizmet ettiğini, bu bağlamda kişisel bazda olumlu ancak yapısal olarak baskının devam etmesine doğrudan katkıda bulunduğu için olumsuz bir tarafı olduğunu da ifade etmektedir.

İfade edildiği gibi araştırma bağlamında da katılımcılar durumun bahsedilen yönde geliştiğini yıllardır kimliksizlik sorunu karşısında kişisel baş etme yöntemleri geliştirdiklerini ancak bu yöntemlerin sorunun çözümüne kısa vadede kişisel düzeyde katkı sunduğunu yapısal boyutta ise sorunun çözümü için herhangi bir gelişmeye yol açmadığını aktarmaktadırlar. Katılımcıların aktarımları çerçevesinde, baskı ve ayrımcılığın önüne geçmek ve temel hakları korumak noktasında kişisel baş etme önlemlerinin yetersiz olduğu aynı zamanda yasal düzeyde önlemlere de ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu nedenle, yasal düzeyde ihtiyaç duyulan önlemler çerçevesinde, “Kimliksiz Bireylerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Politika Gereksinimleri” araştırmanın son ana temasını oluşturmakta ve aşağıda etraflıca değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Kimliksiz Bireylerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Politika Gereksinimleri

Vatandaşlık kimliğine sahip olmak bireylere temel hak ve özgürlüklere erişme konusunda bir koruma sağlamaktadır. Söz konusu vatandaşlık kimliğinin koruyuculuğu, 1990’lı yılların ortalarından bu yana hızlı bir küresel siyasi-ekonomik yeniden yapılanma dönemiyle birlikte, çok amaçlı uluslararası kuruluşların ve

hükümetlerin gündemine de yerleşmiştir (UNHCR, 2014). Gerçekten de vatandaşlık kimliğine sahip olmaya yönelik vurgu, günümüzde uluslararası kamuoyu tarafından da Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Hedef 16.9 “2030 yılına kadar, doğum kayıtları da dahil olmak üzere herkese yasal kimlik sağlamak”) gibi önemli güncel metinlerde ana gündem maddeleri arasında yer almakta ve bir kalkınma stratejisi olarak görülmektedir (BM Legal Identity Agenda, 2020).

Küresel toplumun 2030 yılı için benimsendiği “Kimseyi Geride Bırakmama” hedefini gerçekleştirebilmesi için yalnızca uluslararası kuruluşlara değil bu çerçevede hükümetlere ve hükümetler tarafından alınacak sosyal politika önlemlerine de ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Ancak bu çerçevede katılımcılar, vatandaşlık kimliğine sahip olmaya ilişkin halihazırdaki yasal düzenlemelerin oldukça zorlayıcı koşulları içerdiğini, istenilen evrakları tamamlamakta güçlükler yaşadıklarını, yasal sürecin yürütülmesinde yer alan kamu görevlilerinin denetime tabi tutulmadıklarını ve konunun tüm boyutlarıyla işlevsellikten uzak olduğunu devletin konuyla ilgili işlevsel girişimlerde bulunmadığı sürece kimliksizlik döngüsünün devam edeceğini ifade etmektedirler. Katılımcıların ifadelerini destekler şekilde, Kingston (2013) da siyasi irade eksikliğine kimliksizliği devam ettiren bir tehdit olarak dikkat çekmekte, sosyal politikalara ilişkin siyasi düzenlemeler olmadığı sürece kimliksizliğin hem nedeni hem de sonucu olarak görülen “vatansızlık” gibi sorunların güncelliğini koruyacağını ve gelecek kuşaklara aktarılacağını açıklamaktadır.

Sosyal politika düzenlemelerinin, bireylerin yaşam şanslarını ve fırsatlarını etkilediğini; sosyal adaleti korumanın bir aracı olarak hareket ettiğini; sosyal refahın birçok yönüyle ilgilendiğini; vatandaşlık haklarının yapısal ve sosyal boyutlarını değiştirebildiğini; ayrımcılık içermeyen ve sosyal adaleti barındıran sosyal hizmet uygulamalarını ortaya koyabildiğini belirten Cunningham ve Cunningham (2017)’in özellikle savunmasız grupta olan insanların içinde bulundukları ekosistem içerisinde sosyal politika önlemlerini çok önemli bir konuma yerleştirdikleri görülmektedir. Bu öneme karşın katılımcıların söz konusu sosyal politika tedbirlerine kapsayıcı bir şekilde konu olmadıkları belirlenmiştir.

Nacak (2016), devletin izlediği her politikanın, yürürlüğe koyduğu her bir yasanın sosyal politika kapsamına girmeyebileceğini, uygulamada işlevsel olamayabileceğine çünkü sosyal politikaların kapsam bakımından sınırlandırılmış bir alan olduğuna bu yüzden uygulanan politikaların istenilen amacına hizmet edip etmediğine ilişkin etki araştırmaları yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Alanda bireylerle temas halinde bulunarak onların sorun olarak gördükleri konulara vakıf olunmasının, sorunu analiz etmeden üretilmeye çalışılan çözümlerin kör topal ilerleyeceğinin, sosyal politikaların ucuz çözümler taşımadığının, meşakkatli bir uğraş olduğunun göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir.

Araştırma bağlamında bahsi geçen gerekliliklere sahip olmayan yasal düzenlemelerin sosyal politika müdahaleleri arasında yer alan kamusal sosyal hizmet uygulamalarını da barındırmadığı belirlenmiş olup katılımcıların ifadelerine sıklıkla yansımıştır. Alinyazın incelendiğinde de vatandaşlık statüsüne sahip olmayan bireylerin kamusal sosyal hizmetlerden faydalanamadıklarını gösteren güncel çalışmalar ve uluslararası raporlar bulunmaktadır. Song ve Smith (2021) gerçekleştirdikleri çalışmada vatandaşlığı bulunmayan bireylerin sosyal hizmetlerden ve haklardan mahrum olduklarını saptamıştır. Benzer şekilde UNHCR (2020)'in hazırladığı raporda da vatansız kişilerin ve vatansızlık riski taşıyan kişilerin genellikle zaten toplum kenarlarında yaşadıkları ve yasal kimlik belgeleri olmadıkları için sosyal hizmetlere erişemedikleri dile getirilmektedir. Raporda ayrıca bir hakka erişimin olmamasının, başka bir hakka erişim fırsatını ortadan kaldırdığına dikkat çekilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin kimliksiz olma nedenleri, kimliksiz olarak deneyimledikleri sorunlar, bu sorunlarla baş etme yöntemleri ve kimliksiz bireylerin sosyal politika ve sosyal hizmet gereksinimleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular çerçevesinde sonuçlar;

Katılımcıların kimliksiz olma nedenleri elde edilen veriler bağlamında, “bilgi ve farkındalık eksikliği”, “tek ebeveynli aile yapıları”, “göçmen grupların varlığı” ve “politik ve yasal zorluklar” şeklinde dört ana temada ortaya çıkmıştır. Bilgi ve farkındalık eksikliği çerçevesinde katılımcıların kimliksiz olma nedenlerinin, ebeveynlerinin içinde doğup büyüdüğü toplum yapısı ve eğitim düzeylerine göre geliştiği belirlenmiştir. Ebeveynlerin doğum kaydının önemi ve yasal bir kimliğe sahip olmanın getirdiği haklar konusunda bilgi ve bilinç eksikliği, kamu iradesinden uzakta yaşamayı tercih etmelerini beraberinde getirmiştir. Bu tercihlerinin sonucunun ise yeni doğan bireylerin (katılımcıların) doğumlarını ispat eden doğum belgesi edinmemelerine ve yeni doğanların nüfus kayıtlarının yapılmamasına yol açtığı görülmüştür. Ebeveynlerin yeni doğan bireylerle ilgili doğum belgesi edinme ve nüfus kaydını gerçekleştirme konusundaki ihmalkarlıklarının günümüzde, katılımcıların kimlik sahibi olma veya vatandaşlık statüsü elde etme noktasındaki temel yasal engellerden biri olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların kendi iradelerinin dışında gerçekleştiği belirlenen kimliksiz olma nedenlerinin yine ebeveynlerinin sosyo-demografik özellikleri arasında yer alan aile yapılanmalarına bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bulgular incelendiğinde tek ebeveynli aile yapılanmalarının iki farklı şekilde ortaya çıktığı saptanmıştır. Resmi evliliklerin dağılması sonucu oluşan tek ebeveynli aile yapılarında dünyaya gelen katılımcılar, geride kalan ebeveynlerinin sorunlarla baş etme becerilerinin yetersiz olması ve sorumsuzca, ihmalkâr davranışlar sergilemeleri nedeniyle kimliksiz kaldıklarını belirtmektedirler. Katılımcılar ebeveynlerinin her ikisi veya birinin (birinci kuşakların) vatandaşlık kimliğine sahip olmadıkları

durumlarda evlilik dışı birliktelik yoluyla bir araya geldiklerini bu evliliklerin dağılması sonucu tek ebeveynli aile yapılarının oluştuğunu açıklamaktadırlar. Geride kalan ebeveynlerin genellikle kadın olduğu tek ebeveynli aile yapılarında çocuklu bekar annelerin resmi süreci yürütmeye ilişkin bilgi ve beceri eksikliği ve evli olduklarını kanıtlayan bir belgeye sahip olmamaları nedeniyle yeni doğan bireyleri kaydettirmek istemediklerini, içinde bulunulan toplumsal yapı ve kültürün etkisiyle de saklama çabası içerisine girdiklerini ortaya koymaktadır. Kimliksizliğin tek ebeveynli aile yapılanmalarının bir sonucu olduğu görülmekteyken aynı zamanda tek ebeveynli aile yapılanmalarının da bir nedeni olduğu görülmektedir. Kimliksiz olan birinci kuşak ebeveynlerin, yasal bir statüden yoksun olmaları sebebiyle resmi evlilik birlikteliği gerçekleştirememeleri başta olmak üzere sosyo-ekonomik ve psikolojik sorunlar yaşadıkları ve böylelikle tek ebeveynli bir aile konumuna geldikleri anlaşılmaktadır. Kimliksizliğin hem nedeni hem de sonucu olan tek ebeveynli aile yapılanmaları, kimliksizliğin bir döngü olarak devam etmesinde de rol oynamaktadır.

Katılımcıların ebeveynleriyle (birinci kuşak) ilişkili kimliksizliği ortaya çıkaran bir diğer nedenin düzensiz göç olgusu olduğu görülmektedir. Düzensiz göç gerçekleştiren birinci kuşak ebeveynlerin kaynak ülkelerinden yoksulluk, çatışma ve savaş gibi faktörlere bağlı olarak hedef ülke olan Türkiye'ye yasal ve yasal olmayan şekillerde göç ettikleri saptanmıştır. Ebeveynlerinin göç sürecini yasal olarak başlattığını belirten katılımcılar, Türkiye'deki ikame etme koşullarını ihmal etmeleri ve resmi sürecin işleyişini takip etmemeleri nedeniyle sonraki süreçte yasal bir statüden yoksun kaldıklarını ifade etmektedirler. Başlangıçtan itibaren ebeveynlerinin Türkiye'ye kaçak olarak giriş yaptığını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Her iki durumda da yasa dışı bir konuma düşen göçmen ebeveynlerin belgesiz göçmenler olarak kimliklerinin tespit edilmesinden, göçmenlik makamları tarafından cezalandırılmaktan ve yaşadıkları ülkeyi terk etmeye zorlanmaktan korkmaları nedeniyle kaçak olarak yaşamlarını sürdürdükleri ve bu kaçak yaşantının katılımcılara nerede doğduklarını, ebeveynlerinin kimler olduklarını belgeleyecek kanıta sahip olmadıkları için "kimliksizlik" olarak yansıdığı belirlenmiştir. Kimlik belgelerine sahip olmadığını belirten katılımcıların kendilerini "vatansız" statüsünde

adlandırdıkları ve “çıkamaz” bir yasal sürece tabi tutulduklarını dile getirdikleri görülmektedir.

Vatandaşlık statüsünü elde etme noktasında yasal sürecin barındırdığı güçlükler “politik ve yasal zorluklar” başlığının ele alınmasını beraberinde getirmektedir. Politik ve yasal zorluklar bağlamında katılımcıların yürürlükte olan düzenlemeleri işlevsiz, hantal, mali boyutta yük getirici ve psikolojik boyutta ise yıpratıcı olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Ayrıca yasal sürecin yürütülmesinde sorumluluğu bulunan kamu görevlilerinin iş takibi yapmadıklarını, kendileriyle iş birlikçi bir iletişim kurmadıklarını bu yüzden yasal sürecin “tıkanık” durumda olduğunu ve kimlik çıkarmak işin sürdürülen işlemlerin ilerlemediğini paylaşmaktadırlar. Politik ve yasal zorlukların gerek içerdği siyasi süreçler gerekse de katılımcılara çıkardığı güçlükler dolayısıyla kimlik sahibi olmak konusunda belirleyiciliği olan bir neden olduğu görülmektedir.

Kimliksizliği ortaya çıkaran nedenlerin yanı sıra yol açtığı sorun alanlarının da çok boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Kimliksiz bireylerin eğitim, sağlık sistemlerinden yararlanamadıkları, ekonomik fırsat ve kaynaklara erişemedikleri, siyasi katılımdan dışlandıkları, sosyal yaşantılarına yön veremedikleri, psikolojik stres yaşadıkları ve damgalanmaya maruz kaldıkları, baskı ve ayrımcılıkla karşılaştıkları belirlenmiştir. Karşılaşılan her bir sorun alanına ilişkin gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler konunun önemini gözler önüne sermektedir. Bu çerçevede dile getirilen sorun alanları içerisindeki eğitim başlığı altında katılımcıların eğitim kurumlarına resmi kayıt yaptıramadıkları, bazılarının misafir öğrenci şeklinde belirli bir sınıfa kadar eğitime erişebildikleri, okula gidebildikleri süre içerisinde sınıf yoklama listesinde isimlerinin bulunmadığı, kendilerine özel okul numaralarının olmadığı, gerçek bir karne alma heyecanı yaşayamadıkları ve okul bitirme belgelerine sahip olamadıkları görülmektedir.

Sağlık sorunları başlığı çerçevesinde katılımcıların kamu hastanelerinde ücretsiz tedavi olamadıkları, mali imkanlarını zorlayan katılımcıların özel hastanelerde yüksek muayene ücretleriyle karşılaştıkları, eczaneden reçete gerektiren

ilaçları temin edemedikleri, kanunen suç sayılmasına karşın yakınlarının kimlikleriyle muayene olabildikleri ve ilaç alabildikleri saptanmıştır. Sağlık konusunda yaşanan zorlukların Covid-19 salgınıyla birlikte daha da güçleştiği Covid-19 tanısı koymak için kamu hastanelerinde ücretsiz bir şekilde gerçekleştirilen pcr testi, kan testi ve tıbbi cihazlarla işlem yapılabilen uygulamalardan yararlanamadıkları ve salgının akut dönemi boyunca “ölüm korkusu” içerisinde oldukları ruhsal boyutta da sağlık sorunları yaşadıkları görülmektedir.

Ekonomik kaynak ve fırsatlara erişim eksikliği başlığı altında katılımcıların kayıt dışı, sosyal güvencesi bulunmayan işlerde düşük ücretlerle kısa dönemli çalıştıkları, ekonomik hayatlarını sürdürme noktasında ek işler yaptıkları, işverenler tarafından mesai saatlerinin dışında çalışmaya mahkûm edilerek sömürüldükleri, kendi işletmelerini kurma, vergi numarası alabilme, kredi çekme, banka hesabı açabilme, sözleşme yapabilme, miras devralma, mülk edinme haklarının olmadığı belirlenmiştir. Ekonomik kaynaklara erişme konusunda var olan sorunların Covid-19 salgının getirdiği kısıtlamalar ve HES kodu uygulamasıyla birlikte daha da çok arttığı tespit edilmiştir.

Siyasal katılımıda rol alamama başlığı altında katılımcıların ülke gündeminde yer alan gelişmelerle ilgili karar verme süreçlerine dahil olamadıkları, seçim makamlarına adaylıklarını koyamadıkları, siyasi düşünce ve söylemlerde bulunmak konusunda çekimser davrandıkları, siyasi görüşlerini paylaştıkları takdirde sosyal çevreleri tarafından dışlandıkları kendi deyimleriyle “ne dayatılırsa onu yaşadıkları” ve hiçbir şekilde siyasi katılım davranışı gösteremedikleri saptanmıştır.

Sosyal yaşamdaki zorluklar başlığı altında katılımcıların kendilerini bakı altında hissettikleri, bu baskıya bağlı olarak seyahat edemedikleri, tatile gidemedikleri, sosyal çevreleriyle fiziki aktivitelerde bulunamadıkları, düğün, cenaze, toplantı, gösteri gibi özel aktivitelere katılım gösteremedikleri, evlilik birlikteliklerini resmi bir zemine taşıyamadıkları, vatani görev olan askerlik hizmetini gerçekleştiremedikleri ve sürücü belgesine sahip olmak gibi gereksinim duydukları bir donanıma sahip olamadıkları belirlenmiştir. Katılımcılar sosyal

yaşamda kimliksizliğin yol açtığı bu yoksunluklar ve katılım eksikliğinin Covid-19 salgın dönemiyle birlikte katlandığını ve kendilerini salgın öncesine göre toplumsal hayattan daha büyük oranda izole ettiklerini açıklamaktadırlar.

Psikolojik stres ve damgalanma başlığı altında katılımcıların temel hak ve özgürlüklerden dışlanmaları nedeniyle kendilerini değersiz hissettikleri, stres ve kaygı içerisinde yaşamını sürdürdükleri, insomnia ve panik atak problemleri ile karşılaştıkları, umutsuzluk, çaresizlik ve motivasyonsuzluk duyguları içerisinde oldukları, kısa ve uzun süreli olmak üzere depresyon hissi yaşadıkları ve intihar etme düşüncesi içerisinde oldukları saptanmıştır. Katılımcıların ifade ettikleri deneyimler ve hislerinin, kişisel ve sosyal kimlik algılarını olumsuz yönde etkilediği, damgalanmayla birlikte bu olumsuzluğun şiddetlendiği ve benlik saygılarının zayıf olmasına, olumsuz davranışsal özellikler sergilemelerine, yeterlilik duygusu taşımamalarına, özel ve değerli hissetmemelerine, belirli bir sosyal gruba aidiyet duymamalarına ve içinde yaşadıkları toplumdan kendilerini soyutlamalarına yol açtığı görülmüştür.

Baskı ve ayrımcılıkla karşılaşma başlığı altında katılımcıların hem gündelik yaşamda sosyal çevreleri hem de kolluk güçleri tarafından sözlü taciz, müstehcen dil kullanılması, zorbalık, nezaketsizlik, marjinalleştirilme, psikolojik şiddet, ön yargılı davranılma, dışlanma, değersizleştirilme, kötü söylemlerde bulunulma ve ötekileştirilme gibi baskı ve ayrımcılık içeren süreçleri deneyimledikleri belirlenmiştir. Kolluk güçleri tarafından uygulanan baskı ve ayrımcılık biçimleri gündelik yaşamda karşılaşılan olumsuz deneyimlere göre daha fazla yıpratıcı olmakta ve katılımcılar kolluk güçlerince cinsiyet, ikamet edilen semt, ırk ve etnik köken gibi özellikleri dolayısıyla insanlık onuruna aykırı söylem ve davranışlarla karşılaşmaktadırlar.

Katılımcıların karşılaştıkları söz konusu sorun alanları itibariyle kısa süreli, sınırlılıkları olan ve bazı durumlarda yasal bir zemine aykırılığı bulunan çeşitli baş etme yöntemleri geliştirdikleri görülmektedir. Bu baş etme yöntemlerinin her biri karşılaşılan sorun alanına karşılık gelecek şekilde ele alınarak araştırmanın üçüncü

ana temasını oluşturmakta ve kimliksiz bireylerin yaşamlarını sürdürme biçimleri hakkında önemli açıklamalar sunmaktadır.

Eğitim alanında yaşadıkları sorunlar karşısında mahalleli, komşular ve akrabalar gibi sosyal destek sistemlerinin okul müdürleri ile kurdukları iletişim aracılığıyla “misafir ğrenci” statüsü altında belirli sınıfa kadar okula kabul edilmektedirler. Bu yöntem dahilinde okul sistemi ile bağ kuramayan katılımcıların okur-yazarlık kursları ve Haydi Kızlar Okula Kampanyası” gibi sosyal sorumluluk projesi dahilinde kısa süreli de olsa okula erişim sağladıkları görülmektedir.

Sağlık alanında yaşadıkları sorunlar karşısında özel hastanelerde yüksek maliyetlerle tedavi olabildikleri, özel hastaneye gitme konusunda ekonomik yeterliliği bulunmayan katılımcıların ise bireysel veya toplumsal bazlı (mahalleli) hayırsever destek sistemlerinin maddi katkıları aracılığıyla sağlık imkanlarına erişebildikleri tamamen çaresiz kaldıkları durumlarda kanunen su sayılmasına karşın yakınlarının kimliklerini kullandıkları ciddi sağlık sorunları bulunmadığında bitkisel yöntemlerle ve reçete gerektirmeyen ağrı kesiciler ile hastalığı atlatarak yaşamlarını devam ettirdikleri, kronik bir hastalık durumunda ilaç kullanmaları gerektiğinde ise mahalle içerisindeki tanıdaık eczaneler aracılığıyla ilaç tedarik ettikleri saptanmıştır.

Sosyal alanda yaşadıkları sorunlar karşısında geliştirdikleri en belirgin baş etme yönteminin kimliksiz olduklarını saklamaları ve kendi fiziki ve sosyal çevrelerinin dışına çıkmamaları olduğu görülmektedir. Katılımcılar kimliklerinin olmadığını yalnızca güven duydukları kişilerle paylaşmakta samimiyet hissetmedikleri kişi ve ortamlar karşısında ise kendileri hakkında sınırlı bilgi paylaşımında bulunmaktadır. Katılımcıların sosyal yaşantılarına getirdikleri sınırlılıkların evlilik tercihlerine de yansıdağı kendi sosyal çevrelerinden kişiler ile beraber olmayı seçtikleri, aile, arkadaşlar ve manevi abla ya da abi olarak adlandırdıkları kişilerin destekleriyle sosyal yaşantılarına yönettikleri görülmektedir. Katılımcıların geliştirdikleri bu yöntemler Covid-19 salgın döneminde yakınlarının HES kodunu kullanmaları ile devam etmektedir. HES koduna erişim konusunda

alternatifi bulunmayan katılımcılar Covid-19 virüsüne yakalanmamak için toplumsal yaşamdan kendilerini izole etme yoluna gitmektedirler.

Ekonomik alanda yaşadıkları sorunlar karşısında bazı katılımcıların kimliksiz olduklarını sakladıkları, kısa süreli ve sosyal güvenceden yoksun işlerde çalıştıkları, bazı katılımcıların ise kimliksizliğin neden olduğu eksikliği disiplinli bir şekilde çalışma yoluyla ve yaptıkları işte uzmanlaşarak aşmaya çabaladıkları saptanmıştır. Kişisel tasarrufların sosyal destek sistemleriyle bütünleştğinde ekonomik sorunlarla başa çıkmada bir diğer yöntem olduğu görülmektedir. Herhangi bir destek, beceri ve yetenek sisteminden yoksun olan kadın katılımcılar da evlere verilen ek işlerle ekonomik yaşamlarını kazanmaktadırlar.

Psikolojik stres ve damgalanma sorunu karşısında aile bireyleri, romantik partnerler ve okul sisteminde yer alan öğretmenlerden oluşan sosyal destek sistemlerinin oldukça işlevsel olduğu görülmektedir. Sosyal destek sistemlerinin yanı sıra katılımcıların çoğunlukla duygusal odaklı başta olmak üzere problem odaklı başa çıkma stratejilerine ve savunma mekanizmalarına başvurdukları belirlenmiştir.

Baskı ve ayrımcılık alanında yaşadıkları sorunlar karşısında iki farklı baş etme yöntemi geliştirdikleri görülmektedir. Gündelik yaşamda ve kolluk güçleri tarafından uygulanan baskı ve ayrımcılık süreçlerinin şiddeti ve üzerlerinde yarattığı etki katılımcıları iki farklı başa çıkma yöntemi geliştirmeye sevk etmektedir. Gündelik yaşam içerisinde deneyimledikleri baskı ve ayrımcılık süreçleri karşısında yukarıda değinilen önlemlerle benzer şekilde vatandaşlık kimliğine sahip olmadıkları gerçeğini paylaşmadıkları bu gerçeği yadsıma yolunu tercih ederek yok sayma yönünde savunma mekanizması geliştirdikleri tespit edilmiştir. Kolluk güçlerinin uyguladığı baskı ve ayrımcılık içeren uygulamalarla baş etmek için mümkün olduğunca sosyal yaşantılarını kısıtladıkları böylelikle onlar ile karşılaşma olasılıklarını en aza indirmeye çalıştıkları, kolluk güçleri ile karşılaştıkları durumlarda “kimliğimi evde unuttum, kimlik numaramı bilmiyorum” gibi yalan söyleme mekanizmasına başvurdukları veya yakınlarının kimliklerini yanlarında taşıyarak bu kimlikler ile kolluk güçlerini atlattıkları, kimi katılımcıların ise

kendilerine yöneltilecek her türlü olumsuzluğu göze alarak kimliksiz olduklarını tüm boyutlarıyla açıkladıkları görülmektedir.

Katılımcıların geliştirdikleri kişisel baş etme yöntemlerinin karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmada ancak geçici önlemler olduğu bu gerekçeyle sorunun çözümüne ilişkin yapısal düzeyde hak temelli ve sosyal adaleti içeren önlemlerin alınması gerektiği saptanmıştır. Hak temelli uygulamaların gerçekleştirilmesi ve sosyal adaletin sağlanması sosyal politika disiplinin temel hedefleri arasında yer almaktadır. Aynı zamanda bu hedefler bir insan hakları mesleği ve planlayıcı ve politika geliştirici misyonları olan sosyal hizmetin de odağında yer almaktadır. Dolayısıyla her iki disiplinin bireylerin refahını önceleyen hedeflerinden hareketle araştırmanın son ana teması “Kimliksiz Bireylerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Politika Gereksinimleri” olarak belirlenmiştir.

Söz konusu tema çerçevesinde katılımcılar vatandaşlık statüsü elde etmeye ilişkin var olan yasal düzenlemeleri oldukça zorlayıcı, çıkmazlıklar barındıran, kısır bir döngüye yol açan, hantal ve bürokratik yoğunluklar taşıyan prosedürler şeklinde tanımlamaktadırlar. Yasal süreci yürüten kamu görevlilerinin de mesleki etiklerine uygun olarak davranmadıklarını, süreci işbirlikçi şekilde yürütmediklerini ve süreçteki evrak takibi işlemlerini yapmadıklarını belirtmektedirler. Ayrıca politikalar dahilinde sorumluluklarını yerine getirmek konusunda disiplinsizce davranan kamu görevlilerinin merkezi denetimden yoksun oldukları dile getirilmektedir. Yasal boyutta sosyal politika düzenlemelerini yetersiz ve işlevsiz olarak nitelendiren katılımcıların sağlık, beslenme, barınma giyim ve eğitim gibi temel insani gereksinimlerini karşılamak konusunda da sosyal politika müdahaleleri arasında yer alan kamusal sosyal hizmetlerden yararlanamadıkları görülmektedir. Katılımcıların ifadeleri, sosyal hizmetin koruyucu, önleyici, savunucu, güçlendirici, geliştirici, sosyal politikalara yön verici mikro, mezzo ve makro düzeydeki bütüncül işlevlerinden kimliksizlik olgusu olduğunda faydalanılması gerektiğini göstermektedir.

Araştırmada ulaşılan veriler ve alanyazın taraması sonucu, kimliksizlik sorununa görünürlük kazandırmak ve bu sorunun çözümüne ilişkin sosyal politika ve hak temelli sosyal hizmet önerileri getirmenin önemli olduğu anlaşılmıştır. Bu öneriler şu biçimde sıralanabilir;

* Kimliksizliği ortaya çıkaran nedenler incelendiğinde, tespit edilen sorunların çözümü için uzun vadeli yapısal önlemlerin yanında aynı zamanda kamu politikalarında bir değişikliğin de ortaya konulması gerektiği söylenebilir. Kamu politikalarındaki değişiklikler için kimliksizlik sorununun tüm boyutlarıyla irdelenmesi, kamu gündemine taşınması ve devletin bu konuda sorumluluk alması gerekmektedir.

* Devletin üstleneceği sorumlulukların ilkinin bilgi ve farkındalık yaratmak konusunda doğum kaydı alanında başlatılabileceği söylenebilir. Kimlik belgesi ve vatandaşlık statüsü elde edebilmek konusunda kişinin doğumunu ispat eden doğum belgesi ve nüfus kayıt belgesinin temel gereklilik olduğu göz önünde bulundurulduğunda “yasal belge eksikliği” sorununa bütüncül bir yaklaşım sergilenmelidir. Doğum kaydı, kayıt tutmada sadece bürokratik bir uygulama olarak görülmemelidir. Bunun yerine hükümetin bu konuyu önemli bir çocuk hakları sorunu olarak kabul etmesi gerekmektedir. Hükümet liderleri bunun önemi konusunda ikna olmazlarsa doğum kayıt sistemlerini güçlendirmeye yönelik siyasi irade muhtemelen yeterli olmayacaktır. Bu yüzden öncelikle kendisi sorunun hakkında farkındalık sahibi olacak devlet yetkililerinin, devamında ebeveynleri doğum kaydının değeri konusunda bilinçlendirecek çalışmaları söz konusu olmalıdır.

* Bu çalışmalar bağlamında, bireylerin kayda erişimi iyileştirilmeli, geleneksel ebeler ve annelere yönelik nüfus kaydının önemi, nüfus müdürlüklerinin yerleri ve kayıt sürecindeki adımlar konusunda bilinçlendirici atölye çalışmaları düzenlenmeli. Bu çalışmalarda kayıt kavramı bir hak olarak vurgulanmalı ve bir çocuğun kaydının, kayıt sonrası sahip olduğu vatandaşlık kimliğinin, vatandaşlık kanıtı olduğu ve o kanıtın çocuğun yaşamı boyunca nasıl yararlı olabileceğinin altı çizilmelidir. Kitle iletişim araçlarından bu noktada faydalanılmalı, kamu spotları

yayımlanmalı ayrıca yörenin/mahallenin ileri gelenleri, sivil toplum kuruluşları ve muhtarlarla konunun önemi hakkında iş birliğinde bulunulmalıdır. Bütün bu hesaplamalarda coğrafi ve kültürel engellerin dahil olduğu yerel faktörler hesaba katılmalıdır. Farklı nüfus gruplarının nesnel, sembolik, kültürel koşulları ve ön kabulleri dikkate alınmalıdır.

* Bahsi geçen koşullar bağlamında düzensiz göç gerçekleştiren yasa dışı statüye sahip olan bireylerin yoğunlukta olduğu bölgeler/mahalleler/semtler belirlenmeli ve onlar için kendi dillerinde bilgilendirici broşürler hazırlanmalıdır. Yanı sıra, yasa dışı göçmen statüsünde bulunan bireylere ilişkin olarak yasaların işlevselliği gözden geçirilmeli, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı bulunmayan anne ve babadan doğan çocukların vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmamasını sağlayacak şekilde mevzuatta değişiklikler yapılmalı böylelikle nüfusa kayıt sisteminin önündeki tüm yasal engelleri kaldırmaya ilişkin girişimler başlatılmalıdır. Özellikle bu konuda nüfusa kayıt süreci basitleştirilmelidir. Örneğin yeni doğan çocuklarını kaydettirmenin sınır dışı edilmeye veya başka zararlara yol açacağından korkan yasa dışı statüde bulunan göçmenler veya diğer yerinden edilmiş kişiler için taşıdıkları geri gönderilme korkusunu yasal olarak en aza indirmeye yardımcı olabilecek yollar bulunmalıdır.

* Yasal düzenlemelerde etnik azınlıklar, göçmenler ve diğer savunmasız gruplar arasındaki endişelerin dikkate alınması, gelecekteki “vatansızlık” riskini önleyecek ve mevcut vatansız kişilerin insani ihtiyaçlarını karşılamalarını da beraberinde getirecektir. Bu yüzden devlet görevlilerinin bu konuda esnekliği bulunan yasal olarak bağlayıcı çerçeveleri acilen formüle etmesi gerekmektedir.

* Ebeveynlere doğum kaydının önemini aşılama çok önemli olmakla birlikte çocukların kendileri de unutulmamalı ve onlara özel mesajlar hazırlanmalıdır. Bazı okullarda (Tayland) uygulanan “Çocuk Dostu Okullar Programı” ile nüfus kaydının önemi ve sağlamış olduğu haklar anlatılmalıdır. Böylelikle çocukların haklarını öğrenmeleri ve hakları konusunda bilinçlendirilmeleri sağlanacaktır. Bu tür girişimler ile zaman kaybetmeden hemen

Fayda sağlanması yanı sıra gelecek nesiller için önemli kayıpların önüne geçilebilir.

* Doğum kaydının yaygınlaştırılmasında daha uzun vadeli bir strateji olarak konunun tıp ve hukuk fakülteleri, sosyoloji ve sosyal hizmet bölümleri gibi yükseköğretim kurumları ve bölümleri müfredatlarına dahil edilmesi sağlanabilir. Böylelikle doğum kaydının getirdiği kazanımlar konusunda bilinçli ve farkındalık sahibi nesillerin yetişmesi sağlanabilir ve sorunun tekrarlanması önüne geçilebilir. Ancak bu tarz tedbirler ve bilinçlendirme çalışmalarının gerekli reformlar ile desteklenmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.

* Yapılacak reformlar kapsamında, soruna ilişkin farkındalık boyutu ve işbirlikçi girişimler önem taşımaktadır. Araştırma dahilinde kimliksiz bireylere ulaşmak konusunda gönüllülük gösteren mahalle muhtarları, Veliler ve deliler derneği ve Azerbaycan kültür evi gibi dernekler ve kimliksiz bireylerin de aralarında bulunduğu diğer savunmasız gruplara hizmet veren diğer sivil toplum kuruluşları ile sorunun tanımlanması, boyutu, kimliksiz bireylerin gereksinimleri konusunda iş birliğinde bulunulmalıdır. Onların sahadaki deneyimleri ve karşılaştıkları sorunlardan faydalanılmalı, iş birlikçi çalışmalar genişletilmiş eylem planlarına dönüştürülmelidir.

* Yasal düzenlemelerin bütüncül bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için sürecin tıkandığı, işlevselliğini yitirdiği noktaları ve kimliksiz kişilerin süreç içerisinde yaşadıkları güçlükleri en iyi şekilde bilen diğer işbirlikçi kişilerin deneyimlerinden de yararlanılması gerekmektedir. Bu kişilerin araştırma bağlamında nüfus müdürleri olduğu dikkate alındığında, nüfus müdürleri sorunun çözüme kavuşturulmasında diğer paydaşlar olarak görülmeli ve yasal sistemin iyileştirilmesi sürecine dahil edilmelidirler. Böylelikle konuyla ilgili kamu politikalarının etkili bir şekilde tasarlanması ve uygulanması için ilk adımlardan biri atılmış olacaktır.

* Resmi sürecin yürütülmesinde nüfus müdürlüklerinin ve nüfus müdürlüklerinin iletişim içerisinde bulunduğu Emniyet Müdürlükleri, İl Göç

İdareleri, Kamu Hastaneleri ve Jandarma komutanlıkları gibi kurumların ve kurumlardaki kamu görevlilerinin koordineli bir şekilde çalışıp çalışmadıkları denetime tabi tutulmalı ve var olan aksaklıkların veya koordinasyonu etkileyen unsurların tekrarlamamasına ilişkin çalışmalar düzenlenmelidir.

* Konuya ilişkin kurumlar bazındaki bir diğer önlem Millî Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve İç İşleri Bakanlıklarının ortaklaşa çalışmalarını gündeme getirmektir. Entegre bir yaklaşımın konunun çözümüne ilişkin reform niteliğinde olduğuna dikkat çekilmelidir. İlgili bakanlıklar ve çeşitli düzeydeki kurumlar arasında sağlanan koordinasyon, kimliksiz bireylerin kimlik çıkarma sürecinde karşılaştıkları zorlukları ele almak, bu zorlukları çözüme kavuşturmak konusunda gerekli işlemleri yürütmek ve en önemlisi de kimliksizliğin kuşaklar arası aktarımının önüne geçebilmek veya bu döngünün kırılmasını sağlamak yönünde özel girişimleri başlatmaya, erken müdahale önlemlerini tanımlamaya ve süreç sonlandırılıncaya kadar koruyucu tedbirleri devreye sokmaya ve devam ettirmeye ilişkin planlanmalıdır.

* Yukarıda adı geçen bakanlıklar ve bu bakanlıklarda görevlerine yerine getiren meslek elemanlarının iş birlikçi çalışmaları ileri düzeyde önemli görülmele birlikte Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı bünyesinde çalışmalarını yürüten sosyal hizmet uzmanlarının sahip oldukları bilgi, beceri ve değer temelleri ile ve sosyal hizmet disiplinin temel hedefi olan “sosyal adaleti gerçekleştirmek” ilkesi çerçevesinde, kimliksizlik sorununa görünürlük kazandırmak ve kimliksiz bireylerin sorunlarına çözümler sunmak noktasında bilhassa ayrıcalıklı bir statüde ele alınması ve konuya ilişkin hak temelli sosyal hizmet önlemlerine öncelik verilmesi gerektiği söylenebilir.

* Geliştirilecek sosyal hizmet önlemleri çerçevesinde konuyla ilgili yapılacak ilk çalışmalarından birinin araştırmacı faaliyetlerde bulunulmasıdır. Sosyal hizmet uzmanları, “kimliksizlik” sorunu ve bu sorunun boyutunu tanımlamak ve yorumlamak için yerli ve yabancı literatür taramaları gerçekleştirmeli; ulusal ve uluslararası sözleşmeler veya raporları incelemeli ve nihayetinde sorunun Türkiye’ye

özgü nedenlerini anlamak için sahada veri toplama sürecini başlatmalıdırlar. Kimliksizlik olgusuyla ilgili Türkiye özelinde yapılmış araştırmaların bulunmaması gerçeği dikkate alındığında bu çalışmaların sosyal hizmet uzmanları tarafından konuya ilişkin doğru bilgi sahibi olmak ve etkili çözümler üretmek adına ivedilikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının “kimliksizlik” sorunun başlangıcı, yaygınlığı, derecesi, yoğunluğu, neden olduğu örüntüler ve riskleriyle ilgili ulaştıkları objektif bilgiler, kimliksiz bireylerin savunmasızlıklarını ortaya koyma ve bu doğrultuda sosyal refahlarını sağlamak yönünde sosyal politika sürecine aktif olarak katılmalarını beraberinde getirecektir.

* Sosyal politika sürecine aktif olarak katılacak olan sosyal hizmet uzmanları, konuyla ilgili söz konusu yasal düzenlemeleri değerlendirerek bunlarla ilgili etki araştırmaları yapılmasını böylelikle var olan yasaların revize edilmesini veya konuya ilişkin yeni politikalar geliştirilmesini sağlayabilirler. Sosyal politikaların hizmet kullanıcıları üzerindeki etkisini ortaya koymak için sosyal hizmet uzmanlarının politika süreçlerine aktif katılımları son derece önem taşımaktadır.

* Sosyal hizmet uzmanları sosyal politikalara aktif katılımları çerçevesinde sahip oldukları araştırmacı, koruyucu, önleyici, savunucu, eğitici, danışmanlık verici, vaka yönetici, güçlendirici, rehabilite edici, danışmanlık verici ve politika geliştirici rolleriyle kimliksiz bireylerin temel hak ve özgürlüklere erişim elde edebilmelerini, kamusal sosyal hizmet olanaklarından faydalanabilmelerini, kimlik çıkarmayla ilgili yasal sürecin yürütülmesinde danışmanlık faaliyetlerinden yararlanabilmelerini sağlayabilirler.

* Sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk rolü gereği hak savunuculuğunda bulunmaları kimliksiz bireyler için öncelikli önlemi oluşturacaktır. Sosyal hizmet uzmanlarının hak savunuculuğu çerçevesinde, kimliksiz bireylerin temel insan hakları gereğince bir kişi olarak tanınma hakkının olduğunu ve bu hak kapsamında medeni, siyasi ve sosyal haklara doğuştan erişebilmelerinin yok sayılmaması

gerektiğini savunmalıdırlar. Bu bağlamda resmi sürecin taşıdığı zorlukları gidermek, yasa ve yönetmeliklerde reform yapmak için sosyal aksiyon başlatmalıdırlar.

* Sosyal aksiyon çerçevesinde, kimliksiz bireylerin bir insan olarak sahip oldukları medeni, siyasi ve sosyal hakları kullanabilmelerini sağlayan yasal düzenlemelere konu olabilmeleri için kimliksiz bireyleri eğitici çalışmaları başlatmalı ve kendi başlattıkları savunuculuk hareketlerine onları da dahil etmeli ve onları haklarını talep etmeleri konusunda bilgilendirmeli ve onlara danışmanlık hizmeti vermelidirler.

* Kimliksiz bireylerin mevcut kanuni düzenlemelerde bir insan olarak sahip olması gereken tanınmış hakları bulunmadığı için onlara özel girişimler başlatmalı bu girişimlerde onların kamusal sosyal hizmet olanaklarına erişimini sağlamalıdırlar. Bu doğrultuda ayrıca kurumlar arasında iş birliği sağlamalı bu işbirlikçi koordinatör rolünde ise sosyal hizmetlere muhtaç kimliksiz bireyler ile kurumlar arasında köprü görevi görmelidirler.

* Kimliksiz bireylerin sahip oldukları yaş, cinsiyet, medeni durum, aile yapısı, toplumsal sınıf, kültür, milliyet, ırk, din gibi özellikleri çerçevesinde ayırım yapılmaksızın sosyal hizmet olanaklarına erişimleri sağlanmalıdır. Bu noktada risk grubunda bulunan kimliksiz bireyleri yaşayabilecekleri her türlü tehlikelere karşı gözetmeli ve koruyucu önlemlerde bulunmalıdırlar.

* Sosyal hizmet uzmanlarının geliştirecekleri koruyucu önlemler çerçevesinde farklı ırk, etnik köken ve milliyetten olan kimliksiz bireylerle özel çalışmalar yürütmesi ve planlaması gerekebilir. Bu yüzden söz konusu çalışma faaliyetlerinde meslek elemanlarının kültürel olarak yetkinlik taşımaları gerekmektedir. Farklı gruplardan olan kimliksiz bireylerle onların hassasiyetlerine duyarlı çalışmalar, farklı iletişim becerilerini de kullanmayı gerektirmektedir. Bu noktada, kimlik çıkarma sürecinde kamu görevlileri tarafından kendilerine yöneltilen “küçültücü” söylemleri ve davranışları içeren iletişim kalıpları yerine, kırılganlıkları

göz önünde bulundurulduğunda, onlara ilişkin söylem ve tutum değişikliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için ise sosyal hizmet uzmanlarının iletişim becerileri konusundaki farklılıklara duyarlı, samimi, işbirlikçi, kabul edici, dinleyici, yansıtıcı, yorumlayıcı, bilgilendirici, iletişime açık ve empatik iletişim becerilerini içeren deneyimlerinden yararlanılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının söz konusu iletişim becerileri, savunmasız gruplara hizmet sunan insani meslek elemanları için bir model örneği olarak sunulabilir.

* Koruyucu önlemlerin içerisine, kimliksiz bireylerin deneyimledikleri psikolojik stres ve damgalanma sorununa yönelik olarak, güçlendirici rolleri arasında yer alan psiko-sosyal destek çalışmalarını da dahil etmelidirler. Psiko-sosyal destek çalışmaları, kimliksiz bireylerin gündelik hayatta karşılaştıkları baskı ve ayrımcılık ve damgalanma süreçleri karşısında kendilerini korumaya, çeşitli çözümler üretebilmelerine ve kriz anlarını yönetebilmelerine ilişkin uygulamaları içermelidir.

* Konuya ilişkin geliştirilen tüm önerilerin yanı sıra konu hakkında daha ileri etnografik çalışmaların yapılması da gerekmektedir. Sorunlu bölgelerde yaşayan ve etrafındaki kişilere güven duyma konusunda sorunlar yaşayan kimliksiz bireylerle saha çalışması yapmak zor olsa da böylesine derinliği olan bir sorunu gündeme getirmek ve bu sorunun çözümü için fırsatlar yaratmak gerekmektedir.

ÖZET

Hak Temelli Sosyal Hizmet Bağlamında Kimliksiz Bireylerin Yaşadıkları Sorunlar ve Kimliksizliğin Oluşturduğu Riskler

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimliğine sahip olmayan bireylerin kimliksiz olma nedenlerini, kimliksiz olarak deneyimledikleri sorunları, bu sorunlarla baş etme yöntemlerini ve kimliksiz bireylere ilişkin sosyal politika ve sosyal hizmet gereksinimlerini belirleyerek hak temelli sosyal hizmet yaklaşımı bağlamında çözüm ve öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın katılımcıları 10 erkek ve 10 kadın olmak üzere, 20 kimliksiz bireydir. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizi için Maxqda 2018 programı kullanılmış ve analiz sonucunda, “Nedenleriyle Kimliksiz Olmak”, “Kimliksizliğin Ortaya Çıkardığı Sorun Alanları”, “Kimliksizlikle Baş Etme Yöntemleri” ve “Kimliksiz Bireylerin Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri” olmak üzere dört ana temaya ulaşılmıştır.

Araştırmada kimliksizliğin “bilgi ve farkındalık eksikliği”, “tek ebeveynli aile yapıları”, “göçmen grupların varlığı” ve “politik ve yasal zorluklar” nedenleriyle ilişkili olduğu; “eğitim hakkından yoksun kalma”, “sağlık sisteminden yararlanamama”, “ekonomik fırsat ve kaynakların yetersizliği”, “siyasal katılımıda rol alamama”, “sosyal yaşamdaki zorluklar”, “psikolojik stres ve damgalanma” ve “baskı ve ayrımcılıkla karşılaşma” gibi sorunlara yol açtığı ve kimliksiz bireylerin bu sorunlar karşısında farklı yöntemler geliştirdikleri belirlenmiştir. Geliştirilen baş etme yöntemlerinin ise “günü kurtarıcı” nitelikte ve yasal bir zeminden yoksun olan yöntemler olduğu ve kimliksiz bireylerin “gerçek” anlamda koruyuculuğu bulunan, birey ve toplum refahını önceleyen, sosyal adaletsizliğe ve sosyal eşitsizliğe meydan okuyan sosyal politika ve sosyal hizmet tedbirlerine ihtiyaç duydukları saptanmıştır. Araştırma bu ihtiyaçlar doğrultusunda, insan haklarını sınırlandıran koşulların değişimi için sorumluluk alan hak temelli sosyal hizmet yaklaşımı çerçevesinde önerilerle sonlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Doğum Kaydı, Hak Temelli Sosyal Hizmet, Kimliksizlik, Vatandaşlık

SUMMARY

Problems Faced by Individuals Without Identity in The Context of Rights-Based Social Work and The Risks Posed by Unidentity

This study aims to provide solutions and suggestions in the context of rights-based social service approach by determining the reasons why individuals who do not have a citizenship identity of the Republic of Turkey are without identity, the problems they experience without identity, the methods of coping with these problems and the social policy and social service needs related to individuals without identity. The participants of the study were 20 unidentified individuals, 10 male and 10 female. The research data were collected through in-depth interviews using a semi-structured interview form. Maxqda 2018 program was used for the analysis of the obtained data and as a result of the analysis, four main themes were reached as "Being Identityless with Reasons", "Problem Areas Caused by Lack of Identity", "Methods of Coping with Identitylessness" and "Social Policy and Social Service Needs of Individuals Without Identity".

In the research, identitylessness is related to “lack of knowledge and awareness”, “single-parent family structures”, “existence of immigrant groups” and “political and legal challenges”; It has been determined that it leads to problems such as "deprivation of the right to education", "not benefiting from the health system", "lack of economic opportunities and resources", "inability to take part in political participation", "difficulties in social life", "psychological stress and stigma" and "facing oppression and discrimination" and that unidentified individuals develop different methods in the face of these problems. It has been determined that the developed coping methods are “saving the day” and lack a legal basis, and that individuals without identity need social policy and social service measures that have 'real' protection, prioritize individual and community welfare, and challenge social injustice and social inequality. In line with these needs, the research was concluded with recommendations within the framework of the rights-based social work approach, which takes responsibility for the change of the conditions that limit human rights.

Keywords: Birth Registration, Rights-Based Social Work, Unidentity, Citizenship

KAYNAKLAR

- ACHUDUME, T. (2021). COVID 19, its effect on stateless persons and the response of the international community. *The Journal of International Relations, Peace Studies, and Development*, 6(2):5.
- AKPINAR, T. (2017). Türkiye’deki Suriyeli mülteci çocukların ve kadınların sosyal politika bağlamında yaşadıkları sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3):16-29.
- ALCOCK, P. (2008). The subject of social policy. In P. Alcock, M. May, K. Rowlingson, (Eds.). *The Student’s Companion to Social Policy*. Malden, MA: BlackwellPublishing.
- ALEXANDER, H. (2020). Nomads and the Struggle for a Legal Identity. *Statelessness & Citizenship Rev*, 2:338.
- ALJAZEERA. (2019). “Rohingya Man Arrested in Bangladesh”. Erişim Adresi:[<http://www.aljazeera.com/news/2019/10/rohingya-man-arrested-bangladesh-5m-drug-haul-191028153848914.html>]. Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- ALPMAN, P. S. (2018). Identity as Subject of Social Theory: Social Constructivist Approach. *Journal of Sociology Studies*, 21(2):1-28.
- AMADASUN, S. (2020). Applying a rights-based approach to social work practice in Africa: Students’ perspectives. *International Journal of Social Sciences Perspectives*, 7(1):1-9.
- AMERICAN CIVIL LIBERTIES UNION. (2013). What you should know about the U.S. and human rights. Erişim Adresi: [<https://www.aclu.org/human-rights/what-you-should-know-about-us-and-human-rights-2013>]. Erişim Tarihi: 01.02.2022.
- AMO-ADJEI, J., ANNIM, SK. (2015). Socioeconomic Determinants Of Birth Registration In Ghana. *BMC International Health And Human Rights*, 15 (1):1-9.
- ANDROFF, D. (2016A). *Practicing rights: Human rights-based approaches to social work practice*. London: Routledge.
- ANDROFF, D. (2018). Practicing human rights in social work: Reflections and rights-based approaches. *Journal of Human Rights and Social Work*, 3(4):179-182.

- ANDROFF, D., MATHIS, C. (2021). Human Rights–Based Social Work Practice with Immigrants and Asylum Seekers in a Legal Service Organization. *Journal of Human Rights and Social Work*, 1-11.
- ASAD AL, CLAIR M. (2018). Racialized legal status as a social determinant of health. *Social Science & Medicine*, **199**:19–28. doi: 10.1016/j.socscimed.2017.03.010.
- ASIAN DEVELOPMENT BANK. (2007). Legal Identity for Inclusive Development. Printed in the Philippines. B. Kingsbury (Eds.). United Nations, Divided World. Oxford, UK: Clarendon Press.
- BALATON-CHRMES, S. (2014). Statelessness, identity cards and citizenship as status in the case of the Nubians of Kenya. *Citizenship Studies*, **18**(1):15-28.
- BALL, J., BUTT, L., BEAZLEY, H., FOX, N. (2014). Advancing research on “stateless children”: Family decision making and birth registration among transnational migrants in the Asia-Pacific Region.
- BALLANTYNE, N. (2019). Putting human rights at the heart of social work practice. *Aotearoa New Zealand Social Work*, **31**(4):84-89.
- BASKARADA, S. (2014). Qualitative case study guidelines. *Başkarada, S. (2014). Qualitative case studies guidelines. The Qualitative Report*, **19**(40):1-25.
- BENUTO, LT, SINGER J, NEWLANDS RT., CASAS, JB. (2019). Training culturally competent psychologists: Where are we and where do we need to go? *Training and Education in Professional Psychology*, **13**(1):56–63. 10.1037/tep0000214.
- BEQUELE, A. (2005). Universal birth registration: The challenge in Africa. In Mombasa: The African Child Policy Forum.
- BERJOT, S., GILLET, N. (2011). Stress and coping with discrimination and stigmatization. *Frontiers in psychology*, **2**:33.
- BERTHOLD, S. M. (2014). Human rights-based approaches to clinical social work. Springer.
- BHUGRA, D., TILL, A., SARTORIUS, N. (2013). What is mental health? *International Journal of Social Psychiatry*, **59**(1):3-4.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI BİLDİRGESİ (1959). Birleşmiş Milletler, New York, 20 Kasım.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI YÜKSEK KOMİSERLİĞİ OFİSİ (2006). The Rights of Non-citizens. Erişim Adresi: [https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/noncitizen sen.pdf]. Erişim Tarihi: 23.04.2022.

- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ, BİRLEŞMİŞ MİLLETLER. (1989). New York, 20 Kasım.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, ENGELLİ KİŞİLERİN HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME VE İSTEĞE BAĞLI PROTOKOL (2006). Birleşmiş Milletler, New York, 13 Aralık.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ. (1948). Birleşmiş Milletler, Paris, 10 Aralık.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, TÜM GÖÇMEN İŞÇİLERİN VE AİLELERİNİN HAKLARININ KORUNMASINA DAİR ULUSLARARASI SÖZLEŞME (1990). Birleşmiş Milletler, New York, 18 Aralık.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, ULUSLARARASI MEDENİ VE SİYASİ HAKLAR SÖZLEŞMESİ. (1966). Birleşmiş Milletler, New York, 16 Aralık.
- BJØRLYKHAUG, K. I., KARLSSON, B., HESOOK, S. K., KLEPPE, L. C. (2021). Social support and recovery from mental health problems: A scoping review. *Nordic social work research*, 1-32.
- BLACKMORE R., BOYLE J.A., FAZEL M., RANASINHA S., GRAY K.M., FITZGERALD G., ET AL. (2020). The prevalence of mental illness in refugees and asylum seekers: A systematic review and meta-analysis. *PLoS Medicine*. 17(9).
- BLAKEMORE, K., WARWICK-BOOTH, L. (2013). *Social Policy: An Introduction: An Introduction*. Mcgraw-Hill Education (UK).
- BOEKLE-GIUFRIDA, B., HARBITZ, M. (2009). *Democratic governance, citizenship, and legal identity: linking theoretical discussion and operational reality* (No. publication-detail, 7101. html? id= 68489). Inter-American Development Bank.
- BRIETZKE, M., PERREIRA, K. (2017). Stress and coping: Latino youth coming of age in a new Latino destination. *Journal of Adolescent Research*, 32(4):407–432.
- BRITO, S., CORBACHO, A., OSORIO, R. (2013). *Birth Registration: The key to social inclusion in Latin America and the Caribbean*. Washington, DC: Inter-American Development Bank.
- BUCKINGHAM, D. (2008). Introducing identity. MacArthur Foundation Digital Media and Learning Initiative.
- BURKE, B., HARRISON, P. (2004). Anti-oppressive practice. In *Communication, relationships and care*. Routledge.

- BUTT, L., BALL, J., BEAZLEY, H. (2015). Transnational migrant families, child statelessness, and decisions about birth registration: Implications for Policy and Practice in Indonesia. University of Victoria, Centre for Asia-Pacific Initiatives.
- CAMPBELL, J. D., ASSANAND, S., DI PAULA, A. (2003). The structure of the self-concept and its relation to psychological adjustment. *Journal of Personality*, **71**:115–140.
- CANKURTARAN, Ö., BEYDİLİ, E. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, **27**(1):145-160.
- CANO MÁ, SÁNCHEZ, M., TREPKA, MJ., DILLON, FR., SHEEHAN, DM., ROJAS, P., KANAMORI, MJ., HUANG, H., AUF, R., DE LA ROSA, M. (2017). Immigration stress and alcohol use severity among recently immigrated Hispanic adults: Examining moderating effects of gender, immigration status, and social support. *Journal of Clinical Psychology*, **73**(3): 294–307. 10.1002/jclp.22330.
- CAPLAN, J., TORPEY, J., TORPEY, J. C. (EDS.). (2001). Documenting individual identity: The development of state practices in the modern world. Princeton University Press.
- CAPPA, C., GREGSON, K. WARDLAW, T. (2013). Birth registration: a child's passport to protection. New York: United Nations Children's Fund.
- CAST, A. D., BURKE, P. J. (2002). A theory of self-esteem. *Social Forces*, **80**:1041-1068.
- CAVAZOS-REHG, PA., ZAYAS, LH., SPITZNAGEL, EL. (2007). Legal status, emotional well-being and subjective health status of Latino immigrants. *Journal of the National Medical Association*. **99**(10):1126–1131.
- CHAMMAS, G. (2017). *The position of human rights in social work practice. The case for asylum seekers*. McGill University (Canada).
- CHEONG AR, MASSEY DS. (2019). Undocumented and unwell: legal status and health among Mexican migrants. *International Migration Review*. **53**(2):571–601.
- CHEONG, A. R., BALTAZAR, M. A. K. (2021). Too precarious to walk: An integrated “three delays” framework for modeling barriers to maternal health care and birth registration among stateless persons and irregular migrants in Malaysia. *Genus*, **77**(1):1-26.

- CHUAH, F. L. H., TAN, S. T., YEO, J., LEGIDO-QUIGLEY, H. (2018). The health needs and access barriers among refugees and asylum-seekers in Malaysia: a qualitative study. *International journal for equity in health*, **17**(1):1-15.
- CHUAH, F. L. H., TAN, S. T., YEO, J., LEGIDO-QUIGLEY, H. (2019). Health system responses to the health needs of refugees and asylum-seekers in Malaysia: a qualitative study. *International journal of environmental research and public health*, **16**(9):1584.
- CLAPHAM, A. (2007). *Human Rights: A Very Short Introduction*. New York, NY: Oxford University.
- CLARKE, R. (1988). Just another piece of plastic in your wallet: the Australian card'scheme. *Acm Sigcas Computers and Society*, **18**(1):7-21.
- CODY, C. (2009). *Count every child: The right to birth registration*. Woking, Plan Ltd. Publication production and design by Plan's Global Publications Team, Woking, UK.
- COFTA, P. (2008). Towards a better citizen identification system. *Identity in the Information society*, **1**(1):39-53.
- CORBACHO, A., OSORIO RIVAS, R. (2012). *Travelling the distance: a GPS-based study of the access to birth registration services in Latin America and the Caribbean* (No. IDB-WP-307). IDB Working Paper Series.
- COTTER, B. (2005). Hannah Arendt and "the Right to have Rights". In *Hannah Arendt and international relations* (pp. 95-112). Palgrave Macmillan, New York.
- COX, L. E., TICE, C. J., LONG, D. D. (2017). *Introduction to social work: An advocacy-based profession*. Sage Publications.
- CUADRA, CB. (2012). Right of access to health care for undocumented migrants in EU: a comparative study of national policies. *European Journal of Public Health*, **22**(2):267–271.
- CUMMINS, L. K., BYERS, K. V. PEDRICK, L. E. (2011). *Policy practice for social Workers. New strategies for a new era* (1st ed). Allyn & Bacon, Boston, MA.
- CUNNINGHAM, S. CUNNINGHAM, J. (2017). *Social Policy and Social Work; An Introduction*. London; Sage Publication. Taylor and Francis group.
- ÇOBAN, A. I., ÖZDEN, S. A., PAK, M. D. (2018). Sosyal Hizmet ve Sosyal Gelişim İçin Global Ajanda: Felsefesi, Gelişimi, Kapsamı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, **29**(2):292-306.
- DALRYMPLE, J., BOYLAN, J. (2013). *Effective advocacy in social work*. Sage.

- DE LA PAZ, G. (2012). Citizenship identity and social inequality. *Instituto Federal Electoral San Diego*, 1-10.
- DEGOOYER, S., HUNT, A., MAXWELL, L., MOYN, S. (2018). *The right to have rights*. Verso Books.
- DENZIN, N. K. LINCOLN, Y. S. (2011). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, SAGE Publications.
- DODGE, P. R. (2011). *Managing school behavior: a qualitative case study* (Doctoral dissertation, Iowa State University).
- DOMINELLI, L. (2007). Sosyal hizmet uygulamasında insan hakları. *İnsan haklarındaki zorluklar: Bir sosyal hizmet perspektifi*, 16-43.
- DRAGESET, J. (2021). Social support. In G. Haugan and M. Eriksson (Eds.), *Health promotion in health care – Vital theories and research*. Switzerland: Springer Nature.
- DUNNING, C., GELB, A., RAGHAVAN, S. (2014). Birth registration, legal identity, and the post-2015 agenda. *Washington, DC: Center for Global Development*.
- DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ ANAYASASI (1946). Erişim Adresi: [https://treaties.un.org/doc/Treaties/1948/04/19480407%2010-51%20PM/Ch_IX_01p.pdf]. Erişim Tarihi: 22.05.2022.
- EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME. (1966). Erişim Adresi: [<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf>]. Erişim Tarihi: 04.02.2022.
- ERIKSON, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
- ERIKSON, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- FARER, T. J., & GAER, F. (1993). The UN and human rights: At the end of the beginning. *United Nations, divided world: The UN's roles in international relations*, 240-296.
- FEARON, J. D. (1999). What is identity (as we now use the word). Unpublished manuscript, Stanford University, Stanford, Calif.
- FISHER, B. L. (2016). Gender discrimination and statelessness in the Gulf Cooperation Council States.
- FITZPATRICK, J. (2003). The human rights of migrants. *Migration and International Legal Norms*, 169.

- FLYGGE, M. (2009). Invisible children in the Dominican Republic: A Minor Field Study on obstacles to birth registration.
- FRIEDRICHS, J. (2014). Useful lies: The twisted rationality of denial. *Philosophical Psychology*, 27(2):212-234.
- GABEL, S. G. (2016). Understanding a Rights-Based Approach to Social Policy Analysis. In *A Rights-Based Approach to Social Policy Analysis*. Springer, Cham.
- GAMBRILL, E. (2014). The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders as a major form of dehumanization in the modern world. *Research on Social Work Practice*, 24: 13-36. doi:10.1177/1049731513499411.
- GARCINI, L. M., MURRAY, K. E., ZHOU, A., KLONOFF, E. A., MYERS, M. G., ELDER, J. P. (2016). Mental health of undocumented immigrant adults in the United States: A systematic review of methodology and findings. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 14(1):1-25.
- GARCINI, LM., DOMENECH RODRIGUEZ, MM., MERCADO, A., PARIS, M. (2020). A tale of two crises: The compounded effect of COVID-19 and anti-immigration policy in the United States. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1): 230–232. 10.1037/tra0000775.
- GEE, G. C., MOREY, B. N., WALSEMANN, K. M., RO, A., TAKEUCHI, D. T. (2016). Citizenship as privilege and social identity: implications for psychological distress. *American Behavioral Scientist*, 60(5-6):680-704.
- GELATT J. (2016). Immigration status and the healthcare access and health of children of immigrants: immigration status and children's healthcare access. *Social Science Quarterly*. 97(3):540–554.
- GHOSH, M. (2015). *Health psychology: Concepts in Health and Wellbeing*. New Delhi: Dorling Kindersley (India) Pvt. Ltd.
- GÖÇ İDARESİ BAŞKANLIĞI (2022). Vatansızlar, vatansızlığın tespiti ve vatansız kişilere tanınan haklar ve güvenceler. Erişim Adresi: [https://www.goc.gov.tr/vatanszlar1]. Erişim Tarihi: 01.02.2022.
- GRAHAM, J., CREEGAN, C., BARNARD, M., MOWLAM, A., MCKAY, S. (2007). Sole and joint birth registration: exploring the circumstances, choices and motivations of unmarried parents. *Department of Work and Pensions Report, Leeds, UK*.
- GREEN, DL, CHOI, JJ VE KANE, MN (2010). Coping strategies for victims of crime: Effects of the use of emotion-focused, problem-focused, and

avoidance-oriented coping. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, **20**(6):732-743.

GRIFFIN, T. E. (2021). *Birth registration and educational access in Sub-Saharan Africa: The case for an explanatory spatial research design*. The University of Vermont and State Agricultural College.

GRIT K, DEN OTTER JJ, SPREIJ A. (2012). Access to health care for undocumented migrants: a comparative policy analysis of England and the Netherlands. *Journal of Health Politics, Policy and Law*.**37**(1): 37–67. doi: 10.1215/03616878-1496011.

HACKER K, ANIES M, FOLB BL, ZALLMAN L. (2015). Barriers to health care for undocumented immigrants: a literature review. *Risk Management and Healthcare Policy*. **8**:175–183.

HAMMAD, L. (2011). *The Lack of Universal Birth Registration: Stateless Children*. San Francisco State University.

HANMER, L., ELEFANTE, M. (2019). Achieving Universal Access to ID: Gender-based Legal Barriers Against Women and Good Practice Reforms.

HANN, M. (2013). Recognising Recognition: Hannah Arendt on the (Right to Have) Rights. In *Political Studies Association Conference, Cardiff*.

HARBITZ, M., TAMARGO, M. C. (2009). The Significance of Legal Identity in Situations of Poverty and Social Exclusion. The Link between Gender, Ethnicity, and Legal Identity. Inter-American Development Bank.

HARNOIS, C. E. (2015). Jeopardy, consciousness, and multiple discrimination: intersecting inequalities in contemporary Western Europe. In *Sociological Forum*, **30**(4):971-994.

HARWOOD, J., GILES, H., & PALOMARES, N. A. (2005). Intergroup Theory and Communication Processes.

HEALY, L. M. (2008). Exploring the history of social work as a human rights profession. *International Social Work*, **51**(6):735-748.

HENNINK, M., KAISER, B. N. (2021). Sample sizes for saturation in qualitative research: A systematic review of empirical tests. *Social Science & Medicine*, **292**:114523.

HEPPNER, W. L., KERNIS, M. H. (2011). High self-esteem: Multiple forms and their outcomes. In *Handbook of identity theory and research*. Springer, New York, NY.

- HER TÜRLÜ İRK AYRIMCILIĞININ ORTADAN KALDIRILMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME (1965). Erişim Adresi: [https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IrkAyrimciligininOrtadanKaldirilmasinaDairSozlesme.pdf]. Erişim Tarihi: 02.02.2022.
- HERBERHOLZ, C. (2022). ‘We are inferior, we have no rights’: Statelessness and mental health among ethnic minorities in Northern Thailand. *SSM-Population Health*, **19**:101-138.
- HOSSEN, M. A. (2005). Empowerment-based social work practice. *Indian Journal of Social Work*, **66**(2):196-211.
- HUDDLESTON, T. (2007). Identity Diversity and Citizenship: A critical review of educational resources. *London: Association for Citizenship Teaching*.
- HUDSON, B., HUNTER, D., PECKHAM, S. (2019). Policy failure and the policy-implementation gap: can policy support programs help? *Policy design and practice*, **2**(1):1-14.
- HUMAN RIGHTS WATCH REPORT. (2000). “Rohingya Report”. Erişim Adresi: [https://www.hrw.org/reports/2000/burma/burm005-01.htm]. Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- HUNTER, W. (2019). Identity documents, welfare enhancement, and group empowerment in the global South. *The Journal of Development Studies*, **55**(3):366-383.
- IDRIS, I. (2021). Increasing Birth Registration for Children of Marginalised Groups in Pakistan.
- IFE, J. (2008). Human rights and social work towards rights-based practice. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- IFE, J. (2012). Human Rights and Social Work: Cambridge University Press Textbooks.
- INSTITUTE ON STATELESSNESS AND INCLUSION. (2014). The World’s Stateless. Erişim Adresi: [https://files.institutesi.org/worldsstateless.pdf]. Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- INSTITUTE ON STATELESSNESS AND INCLUSION. (2020). Erişim Adresi: [https://www.institutesi.org/what-is-statelessness]. Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- ISLAM, M. R., BANIAMIN, H. M., RAJIB, M. S. U. (2012). Institutional Mechanism of National Identification Card: Bangladesh Experience. *Public Policy and Administration Research*, **2**(2):1-13.

- JAMES, KER-LINDSAY (2009). Kosovo-Path the Contested Statehood in Balkan. London and New York: I.b.Tauris Co.
- JAMIESON, L. (2002). Theorising identity, nationality and citizenship: Implications for European citizenship identity. *Sociológia-Slovak Sociological Review*, (6):506-532.
- JANSEN-VAN VUUREN, J. M., ALDERSEY, H. M. (2019). Training needs of community-based rehabilitation workers for the effective implementation of CBR programmes. *Disability, CBR & Inclusive Development*, 29(3).
- KAKILLA, C. (2021). Strengths and Weaknesses of Semi-Structured Interviews in Qualitative Research: A Critical Essay.
- KALTENBORN, M. (2013). The human rights-based approach to social protection. In *Social Protection in Developing Countries*. Routledge.
- KAPUR, R. (2018). Factors leading to Societal Oppression.
- KIM, H. K., MCKENRY, P. C. (2002). The relationship between marriage and psychological well-being: A longitudinal analysis. *Journal of family Issues*, 23(8):885-911.
- KINGSTON, L. N. (2013). "A forgotten human rights crisis": Statelessness and issue (non) emergence. *Human Rights Review*, 14:73-87.
- KOÇ, İ. (2016). Türkiye’de çocukların nüfusa kayıt olmamasını etkileyen değişkenler ve nüfusa kayıtlı olmaya geçiş süreci. *Nüfusbilim Dergisi*, 26 (1):35-44.
- KORINEK K, SMITH KR. (2011). Prenatal care among immigrant and racial-ethnic minority women in a new immigrant destination: exploring the impact of immigrant legal status. *Social Science & Medicine*, 72(10):1695–1703.
- KRALER, A., & REICHEL, D. (2011). Measuring irregular migration and population flows—What available data can tell. *International Migration*, 49(5):97-128.
- KROHNE, HW (2002). Stress and coping theories. *Int Encyclopedia of the Social Behavioral Sceinces*.
- KUMAR, K. VE SAIKIA, N. (2021). Determinants of birth registration in India: Evidence from NFHS 2015–16. *PloS one*, 16(9).
- KYLE, G. T., JUN, J., ABSHER, J. D. (2014). Repositioning identity in conceptualizations of human–place bonding. *Environment and Behavior*, 46(8):1018-1043.

- LADNER, D., JENSEN, E. G., SAUNDERS, S. E. (2014). A critical assessment of legal identity: What it promises and what it delivers. *Hague Journal on the Rule of Law*, **6**(1):47-74.
- LAW DS, VERSTEEG M (2012). The declining influence of the United States Constitution. New York.
- LAWLER, S. (2015). *Identity: sociological perspectives*. John Wiley & Sons.
- LEARY, M. R., TANGNEY, J. P. (EDS.). (2011). *Handbook of self and identity*. Guilford Press.
- LEE, J. (2014). The Profession of Social Work: At a Glance. Erişim Adresi: [<https://uncw.edu/chhs/swk/documents/socialworkataglace.pdf>]. Erişim Tarihi: 04.04.2022.
- LIAMPUTTONG, P., RICE, Z. S. (2020). Stigma, Discrimination, and Social Exclusion. *Handbook of Social Inclusion: Research and Practices in Health and Social Sciences*, 1-17.
- LOGANATHAN, T., CHAN, Z. X., HASSAN, F., ONG, Z. L., MAJID, H. A. (2022). Undocumented: An examination of legal identity and education provision for children in Malaysia. *PloS One*, **17**(2).
- LOGANATHAN, T., RUI, D., NG, C. W., POCKOCK, N. S. (2019). Breaking down the barriers: Understanding migrant workers' access to healthcare in Malaysia. *PloS one*, **14**(7).
- LÓPEZ, L. G., SEJERSEN, T. B., OAKESHOTT, N., FAJTH, G., KHILJI, T., PANTA, N. (2014). Civil Registration, Human Rights, and Social Protection in Asia and the Pacific. *Asia-Pacific Population Journal*, **29**(1).
- LUYCKX, K., KLIMSTRA, T. A., DURIEZ, B., VAN PETEGEM, S., BEYERS, W., TEPPERS, E., GOOSSENS, L. (2013). Personal identity processes and self-esteem: Temporal sequences in high school and college students. *Journal of Research in Personality*, **47**(2):159-170.
- LYON, D. (2009). *Identifying citizens: ID cards as surveillance*. Polity.
- MALAKOUTI, M. S., & TALEBI, A. T. (2018). The issue of identity in children without identity card: A grounded theory study from Tehran, Iran. *Journal of Human Rights and Social Work*, **3**: 62-71
- MANBY, B., GELB, A. (2016). Has development converged with human rights? Implications for the legal identity SDG. *Center for Global Development Blog*.

- MARSHALL, T. H. (1950). *Citizenship and social class*. New York, NY: Cambridge.
- MAVRONICOLA, N. (2012). What is an ‘absolute right’? Deciphering Absoluteness in the Context of Article 3 of the European Convention on Human Rights. *Human Rights Law Review*, **12**(4):723-758.
- MCPHERSON, J. (2015). *Human rights practice in social work: A rights-based framework & two new measures*.
- MCPHERSON, J. (2020). Now is the time for a rights-based approach to social work practice. *Journal of Human Rights and Social Work*, **5**(2):61-63.
- MCPHERSON, J., SIEBERT, C. F., SIEBERT, D. C. (2017). Measuring rights-based perspectives: A validation of the Human Rights Lens in Social Work scale. *Journal of the Society for Social Work and Research*, **8**(2):233-257.
- MESSIAS, D. K. H., MCEWEN, M. M., CLARK, L. (2015). The impact and implications of undocumented immigration on individual and collective health in the United States. *Nursing outlook*, **63**(1):86-94.
- MILLER, K., MASSIE, M. J. (2006). Depression and anxiety. *The Cancer Journal*, **12**(5):388-397.
- MOHSIN, K. (2020). Apathy of Stateless Persons. Available at SSRN 3525689.
- MOYN, S. (2010). *The Last Utopia: Human Rights In History*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap.
- MURRAY, N. (2020). Stateless People and COVID-19. Erişim Adresi: [<https://rosalux-geneva.org/stateless-people-and-covid-19/>]. Erişim Tarihi: 25.01.2023.
- NACAK, O. (2016). Politika Yapım Sürecinde Kullanılan Yeni Bir Yöntem: Düzenleyici Etki Analizi. *Sakarya İktisat Dergisi*, **5**(4): 1-19.
- NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. (1996). National Association of Social Workers code of ethics. *Insert to NASW News*, **41**(10):4.
- NECEL, R. (2019). Advocacy in Action: Theory and Practice of Social Work. *Polish Sociological Review*, **208**(4):512-526.
- NÜFUS HİZMETLERİ KANUNU (2006). “Amaç, Kapsam ve Tanımlar”. Erişim Adresi: [<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5490.pdf>]. Erişim Tarihi: 05.08.2022.

NÜFUS HİZMETLERİ KANUNUNUN UYGULANMASINA İLİŞKİN YÖNETMELİK (2006). “Saklı Nüfus”. Erişim Adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/3.5.200611081.pdf]. Erişim Tarihi: 05.08.2022.

NÜFUS VE VATANDAŞLIK İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2006). Erişim Adresi: [https://silo.tips/download/tc-ler-bakanlii-nfus-ve-vatandalk-leri-genel-mdrl-7#]. Erişim Tarihi: 16.01.2023.

OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS AND WORLD HEALTH ORGANIZATION. (2008). The Right to Health. Fact Sheet No. 31.

OHCHR (2015). Social protection floors and economic and social rights.

OLSON, C. (2007). Malaysia: undocumented children in Sabah vulnerable to statelessness. *Washington DC*.

OPEN SOCIETY FOUNDATIONS (2022). How a Legal Identity Leads to a Better Life. Erişim Adresi: [https://www.opensocietyfoundations.org/voices/how-legal-identity-leads-better-life]. Erişim Tarihi: 22.02.2022.

OPPENHEIM, B., POWELL, B. M. (2015). *Legal Identity in the 2030 Agenda for Sustainable Development: Lessons from Kibera, Kenya*. Open Society Foundations.

ORTEGA AN, FANG H, PEREZ VH, RIZZO JA, CARTER-POKRAS O, WALLACE SP, GELBERG L. (2007). Health care access, use of services, and experiences among undocumented Mexicans and other Latinos. *Archives of Internal Medicine*. **167**(21): 2354.

OWEN, D. (2018). On the Right to Have Nationality Rights: Statelessness, Citizenship and Human Rights. *Neth Int Law Rev* **65**:299–317.

OYSERMAN, D., ELMORE, K., SMITH, G. (2012). Self, self-concept, and identity. *Handbook of self and identity*, 2:69-104.

PALIK, J. (2020). Education for Rohingya refugee children in Malaysia. *Peace Research Institute Oslo (PRIO) Policy Brief*.

PHILLIPS, N. L., ADAMS, G., SALTER, P. S. (2015). Beyond adaptation: Decolonizing approaches to coping with oppression. *Journal of Social and Political Psychology*, **3**(1).

PLAN INTERNATIONAL (1999). Asian Civil Registrars General Convention, Bangkok, 1999. Press of Harvard University.Press.

- PLAN INTERNATIONAL. (2022). 5 reasons why birth registration is so important. Erişim Adresi: [<https://plancanada.ca/five-reasons-why-birth-registration-is-so-important>]. Erişim Tarihi: 18.02.2022.
- RANDOLPH, J. (2009). A guide to writing the dissertation literature review. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, **14**(1):13.
- RAZALI, R. M. (2017). Addressing statelessness in Malaysia: New hope and remaining challenges. *Statelessness Working Paper Series.*, 9.
- REAMER, F. G. (2002). 18 Ethical Issues in Social Work. *Social workers' desk reference*, 65.
- REDMAN, R. C. (2008). National identification cards: powerful tools for defining and identifying who belongs in the United States. *Alb. L. Rev.*, **71**: 907.
- REED MM, WESTFALL JM, BUBLITZ C, BATTAGLIA C, FICKENSCHER A. (2005). Birth outcomes in Colorado's undocumented immigrant population. *BMC Public Health*.**5**(1):100.
- REPORT OF THE OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS (OHCHR) (2014). Birth registration and the right of everyone to recognition everywhere as a person before the law.
- RILEY, A., VARNER, A., VENTEVOGEL, P., TAIMUR HASAN, M. M., & WELTON-MITCHELL, C. (2017). Daily stressors, trauma exposure, and mental health among stateless Rohingya refugees in Bangladesh. *Transcultural psychiatry*, **54**(3):304-331.
- RONCAGLIA, I. (2014). Coping Styles: A better understanding of stress and anxiety in individuals with autism spectrum conditions through sport and exercise models. *Psychological Thought*, **7**(2):134–143.
- SALE, N. S. S. N., SHUKOR, S. A. (2021). *Social Workers And Protection Of Vulnerable Groups: An Introduction*. Universiti Sains Islam Ma.
- SCHWARTZ, S. J. (2005). A new identity for identity research: Recommendations for expanding and refocusing the identity literature. *Journal of Adolescent Research*, **20**:293–308.
- SCHWARTZ, S. J., KLIMSTRA, T. A., LUYCKX, K., HALE III, W. W., FRIJNS, T., OOSTERWEGEL, A., MEEUS, W. H. (2011). Daily dynamics of personal identity and self-concept clarity. *European Journal of Personality*, **25**(5):373-385.

- SELVİ, Ö., ULUCAN, M., COŞGUN, A. E. (2019). Halkla İlişkiler ve Bir E-Devlet Uygulaması Olarak Cimer. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 75:13-37.
- SERPE, R. T., STRYKER, R., POWELL, B. (2020). Structural Symbolic Interaction and Identity Theory: The Indiana School and Beyond. In *Identity and Symbolic Interaction*. Springer, Cham.
- SHIBLAK, A. (2006). Forced Migration Review, FMR26. Stateless Palestinians. Erişim adresi: [https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/palestine/shiblak.pdf]. Erişim Tarihi: 29.01.2022.
- SIDDIKA, B. A. (2019). Impact of Statelessness: Are We Ready to Face? *Open Journal of Social Sciences*, 7(12):1.
- SIDDIQI, A., ZUBERI, D., NGUYEN, QC. (2009). The role of health insurance in explaining immigrant versus non-immigrant disparities in access to health care: comparing the United States to Canada. *Social Science & Medicine*. 69(10):1452–1459.
- SMITH, M. M., SAKLOFSKE, D. H., KEEFER, K. V., TREMBLAY, P. F. (2016). Coping strategies and psychological outcomes: The moderating effects of personal resiliency. *The journal of psychology*, 150(3):318-332.
- SPERFELDT, C. (2022). Legal identity in the sustainable development agenda: actors, perspectives and trends in an emerging field of research. *The International Journal of Human Rights*, 26(2):217-238.
- STAUB-BERNASCONI, S. (2016). Social work and human rights—linking two traditions of human rights in social work. *Journal of Human Rights and Social Work*, 1(1):40-49.
- STEIN, M. B., SAREEN, J. (2015). Generalized anxiety disorder. *New England Journal of Medicine*, 373(21):2059-2068.
- STETS, J. E. (2006). Identity theory and emotions. In J. E. Stets & J. H. Turner (Eds.), *Handbook of the sociology of emotions*. New York, NY: Springer.
- STETS, J. E., BURKE, P. J. (2003). A sociological approach to self and identity. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity*. New York, NY: Guilford.
- STETS, J. E., BURKE, P. J. (2014). Self-esteem and identities. *Sociological Perspectives*, 57(4):409-433.

- STRAIN-GOTTFRIED, K. (2008). Values and ethics for professional social work practice. *Comprehensive Handbook of Social Work and Social Welfare, The Profession of Social Work*, 1:101.
- STRYKER, S. (2008). From Mead to a structural symbolic interactionism and beyond. *Annu. Rev. Sociol*, 34:15-31.
- SULLIVAN, M. M., REHM, R. (2005). Mental health of undocumented Mexican immigrants: a review of the literature. *Advances in nursing science*, 28(3):240-251.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI MEVZUAT BİLGİ SİSTEMİ (2022). Nüfus Hizmetleri Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. Erişim Adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=200611081&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5]. Erişim Tarihi: 31.01.2022.
- T.C. NÜFUS VE VATANDAŞLIK İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2022). Türk Vatandaşlığının Kazanılması. Erişim Adresi: [https://www.nvi.gov.tr/turk-vatandasliginin-kazanilmasi]. Erişim Tarihi: 31.01.2022.
- TAJFEL, H., TURNER, J. C. (2004). The social identity theory of intergroup behavior. In *Political psychology*. Psychology Press.
- TAJFEL, H., TURNER, J. C., AUSTIN, W. G., WORCHEL, S. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *Organizational identity: A reader*, 56(65).
- TATUM, B. D. (2000). The complexity of identity: Who am I. Readings for diversity and social justice, 2: 5-8.
- TEK, S. (2018). Azınlıklarla sosyal hizmet: Türkiye’de yaşayan azınlıkların toplumsallaşma deneyimleri ve sosyal politika gereksinimleri.
- TEKSOY, B. (2021). Türk Vatandaşlığının Kazanılması Konusunda Güncel Eğilim ve Anayasal Kurallar Işığında Saklı Nüfusa İlişkin Düzenlemeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76 (2):437-473.
- THE NORWEGIAN REFUGEE COUNCIL. (2021). Legal Identity In Forced Displacement Contexts. Erişim Adresi: [https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/lid-in-forced-displacement-contexts/legal-identity-in-forced-displacement-contexts.pdf].
- THE OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (UNHCR) AND PLAN INTERNATIONAL (2012). Under The Radar And Under Protected. The urgent need to address stateless children’s rights.

- THE OPEN SOCIETY JUSTICE INITIATIVE (2018). A community- based practitioner's guide to documenting citizenship other forms of legal identity.
- TODRES, J. (2003). "Birth Registration: An Essential First Step toward Ensuring the Rights of All Children." *Human Rights Brief* **10**(3):32-35.
- TÖRE, N. (2017). Değişen dünyada vatandaşlık. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, **10**(29):553-595.
- TULANE UNIVERSITY SCHOOL OF SOCIAL WORK. (2021). Social Work Policy Advocacy: The Path to Societal Change. Erişim Adresi: [https://socialwork.tulane.edu/blog/policy-advocacy/#:~:text=Social%20workers%20involved%20in%20policy,their%20lives%20and%20well%2Dbeing]. Erişim Tarihi: 06.04.2022.
- TURNER, B. S. (2009). TH Marshall, social rights and English national identity: Thinking Citizenship Series. *Citizenship studies*, **13**(1):65-73.
- TURNER, S. G., MASCHI, T. M. (2015). Feminist and empowerment theory and social work practice. *Journal of Social Work Practice*, **29**(2):151-162.
- TÜRK CEZA KANUNU (2004). "Madde 268- Başkasına Ait Kimlik veya Kimlik Bilgilerinin Kullanılması". Erişim Adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf]. Erişim Tarihi: 06.09.2022.
- TÜRK VATANDAŞLIĞI KANUNU (2009). "Saklı Nüfus EK MADDE 1". Erişim Adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5901.pdf]. Erişim Tarihi: 05.08.2022.
- TÜRK VATANDAŞLIĞI KANUNU (2009). 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'na göre Türk vatandaşlığının kazanılması. Erişim Adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5901.pdf]. Erişim Tarihi: 31.01.2022.
- TÜRK VATANDAŞLIĞI KANUNUNUN UYGULANMASINA İLİŞKİN YÖNETMELİK (2010). "Türk Vatandaşlığının Kazanılması". Erişim Adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.2010139.pdf]. Erişim Tarihi: 05.08.2022.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI. (2018). Tek Ebeveynli Aileler. Erişim Adresi: [https://www.aile.gov.tr/media/92204/01_07_tek-ebeveynli-aileler.pdf]. Erişim Tarihi: 25.11. 2022.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI (1982). "Madde 56- Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması Hakkı" ve "Madde 60- Sosyal Güvenlik Hakkı".

Erişim Adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf].
Erişim Tarihi: 09.08.2022.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI MEVZUAT BİLGİ SİSTEMİ (2022). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Erişim Adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5]. Erişim Tarihi: 24.02.2022.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ KİMLİK KARTI YÖNETMELİĞİ (2019). “Geçici Kimlik Belgesi”. Erişim Adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=34001&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonnetmeligi&mevzuatTertip=5]. Erişim Tarihi: 05.08.2022.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ NÜFUS VE VATANDAŞLIK İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2022). Türk Vatandaşlığının Kazanılması. Erişim Adresi:[https://www.nvi.gov.tr/turk-vatandasliginin-kazanilmasi]. Erişim Tarihi: 10.10.2022.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ SAĞLIK BAKANLIĞI. (2022). Covid-19 Bilgilendirme Platformu. Erişim Adresi: [https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html]. Erişim Tarihi: 06.06.2022.

TÜRKİYE NÜFUS VE SAĞLIK ARAŞTIRMALARI (TNSA) (2018). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Raporu 2018. Erişim Tarihi: 06.02.2022. Erişim Adresi: [https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/Ara%C5%9F%C4%B1rmalar%20%20raporlar/2018%20TNSA/TNSA2018_ana_Rapor_compressed.pdf]. Erişim Tarihi:12.01.2023.

ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (ILO) (2021). Çocuk İşçiliği. Erişim Tarihi: 23.02.2022. Erişim Adresi: [https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/WCMS_800638/lang--tr/index.htm]. Erişim Tarihi:14.01.2023.

UNHCR (2014). What is Statelessness? Erişim Tarih:30.01.2022. Erişim Adresi: [https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/UNHCR-Statelessness-2pager-ENG.pdf]. Erişim Tarihi:15.01.2023.

UNHCR (2017). Ensuring Birth Registration For The Prevention Of Statelessness. Erişim Adresi: [https://www.unhcr.org/ke/wp-content/uploads/sites/2/2017/11/Good-Practices-Paper-on-Ensuring-Birth-Registration-for-the-Prevention-of-Statelessness.pdf]. Erişim Tarihi:15.01.2023.

UNHCR (2020). Regional Study On Late Birth Registration, Issuance Of Nationality Documents And Statelessness. Erişim Adresi: [https://www.refworld.org.es/cgi-

bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=61a9765b4]. Erişim Tarihi: 17.01.2023.

UNHCR (2020). The Impact of COVID-19 on Stateless Populations: Policy Recommendations and Good Practices. Erişim Adresi: [https://www.refworld.org/pdfid/5eb2a72f4.pdf]. Erişim Tarihi: 25.01.2023.

UNHCR (2021). The Impact Of Covid-19 On Stateless Populations. Policy recommendations and good practices on vaccine access and civil registration. Erişim Adresi: [https://www.refworld.org/pdfid/60b8d6d84.pdf]. Erişim Tarihi: 25.01.2023.

UNHCR and UNICEF (2021). Background Note on Sex Discrimination in Birth Registtration. Erişim Adresi: [https://www.refworld.org/docid/60e2d0554.html].

UNHCR ve WORLD BANK GROUP (2020). Understanding the Socioeconomic Conditions of the Stateless Shona Community in Kenya Results from the 2019 Socioeconomic Survey. Erişim Adresi: [https://www.unhcr.org/en-us/5fe319694]. Erişim Tarihi: 02.02.2023.

UNICEF (2001), Birth Registration Promotion in Bangladesh, Seminar held in Dhaka, March 2001.

UNICEF (2011). The right to an identity: birth registration in Latin America and the Caribbean. Erişim Adresi: [https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/35984/1/challenges-13-ECLAC-UNICEF_es.pdf]. Erişim Tarihi: 15.01.2023.

UNICEF (2011). Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu. Erişim Adresi: [https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/032.pdf]. Erişim Tarihi: 20.11.2022.

UNICEF (2019). Birth Registration for Every Child by 2030: Are we on track? United Nations.

UNICEF, I. (2002). Birth registration: right from the start. UNICEF Innocenti Research Centre.

UNICEF. (2002). Birth registration A Vehicle for Child Rights Promotion–Experiences with Birth Registration Promotion in Bangladesh.

UNICEF. (2005). The ‘Rights’ Start to Life: A Statistical Analysis of Birth Registration. New York: UNICEF.

- UNITED NATIONAL LEGAL IDENTITY AGENDA. (2020). Demographic and Social Statistics. Erişim Adresi: [<https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/meetings/2019/newyork-crvs-id/>]. Erişim Tarihi: 07.02.2022.
- UNITED NATIONS POPULATION FUND (UNFPA) AND HARVARD SCHOOL OF PUBLIC HEALTH. (2010). A Human Rights-Based Approach to Programming: Practical Implementation Manual and Training Materials.
- UNITED NATIONS POPULATION FUND (UNFPA) AND HARVARD SCHOOL OF PUBLIC HEALTH. (2010). A Human Rights-Based Approach to Programming: Practical Implementation Manual and Training Materials.
- UNITED NATIONS STATISTICS DIVISION/DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS, UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP) AND UNITED NATIONS CHILDREN FUND (UNICEF) (2020). Implementation of the United Nations Legal Identity Agenda: United Nations Country Team Operational Guidelines. Erişim Adresi: [https://unstats.un.org/legal-identity-agenda/documents/UNCT_Guidelines.pdf]. Erişim Tarihi: 05.07.2022.
- UNITED STATES DEPARTMENT OF FOREIGN AFFAIRS (2022). Statelessness, How Many Stateless There Are in the World, Causes of Statelessness, Problems Faced by Stateless Persons, How Can Statelessness Be Prevented? Erişim Adresi: [https://www.state.gov/other-policy-issues/statelessness/#nav__primary-nav]. Erişim Tarihi: 01.02.2022.
- UZUNASLAN, Ş. (2016). Ortopedik ve görme engelli bireylerin farklılığa yönelik görüşlerinin damgalama kuramı çerçevesinde incelenmesi.
- UZUNASLAN, Ş., AKGÜL GÖK, F. (2019). Dezavantajlı bir grubun geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilere yönelik düşünceleri: Nitel Bir Araştırma. *Çizgi Kitabevi*, 189.
- VAN WAAS, L. (2007). The children of irregular migrants: A stateless generation?. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 25(3):437-458.
- VATANSIZ KİŞİLERİN STATÜSÜNE İLİŞKİN SÖZLEŞME (1954). Erişim Adresi: [<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141025-5-1.pdf>]. Erişim Tarihi: 20. 04.2022.
- VATANSIZLIĞIN AZALTILMASINA DAİR SÖZLEŞME (2961). Erişim Adresi: [https://www.nvi.gov.tr/kurumlar/nvi.gov.tr/mevzuat/nufusmevzuat/milletlara-rasi/DigerSozlesmeler/Vatansizligin_azaltilmasina_dair_sozlesme.pdf]. Erişim Tarihi: 21.04.2022.
- VESPE, M., NATALE, F., PAPPALARDO, L. (2017). Data sets on irregular migration and irregular migrants in the European Union. *Migration*, 7(2).

- VILLASIS, J. C., ABANTE, K. I. I. (2020). Everyone Should Count: Barriers and Opportunities for Birth Registration in the Philippines.
- WALKER, J., PEARCE, C., BOE, K., LAWSON, M. (2019). *The power of education to fight inequality: How increasing educational equality and quality is crucial to fighting economic and gender inequality*. Oxfam.
- WALLACE, R. M., AUDSLEY, A., MCCOY, N., WYLIE, K. (2011). Mother to Child: How Discrimination Prevent Women Registering the Birth of their Child. *UHI Center for Rural Childhood in Perth College*.
- WATZLAWIK, M., PIZARROSO, N., GUIMARÃES, D. S., DORIA, N. G., HAN, M., MA, C., JUNG, A. J. (2012). First names as sings of personal identity: An intercultural comparison.
- WEISS-GAL, I., GAL, J. (2008). Social workers and policy-practice: The role of social and professional values. *Journal of Social Service Research*, **34**(4):15-27.
- WEISSBRODT, D. (2008). *The human rights of non-citizens*. OUP Oxford.
- WHITLEY, E. A., HOSEIN, G. (2010). *Global challenges for identity policies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- WONICKI, R., MARKIEWICZ, B., NOGAL, A., GAWIN, M. (2016). Human and Citizens Rights in Globalized World. OBF
- WORLD BANK. (2014). "Global Civil Registration and Vital Statistics Scaling up Investment Plan 2015–2024. Erişim Adresi: [<http://documents.worldbank.org/curated/en/2014/05/19581045/global-civil-registration-vitalstatistics-scaling-up-investment-plan-2015-2024>]. Erişim Tarihi: 27.01.2023.
- WORLD BANK. (2018). Incentives for improving birth registration coverage: a review of the literature.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION AND CALOUSTE GULBENKIAN FOUNDATION. (2014). Social determinants of mental health. Geneva.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. (2004). *Promoting mental health: Concepts, emerging evidence, practice: Summary report*. World Health Organization.
- YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNU. (2013).6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na göre vatansızlığın tespiti. Erişim Adresi: [<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf>]. Erişim Tarihi: 01.02.2022.

YATAKLI TEDAVİ KURUMLARI İŞLETME YÖNETMELİĞİ (1983). “MADDE 67”. Erişim Adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=85319&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5]. Erişim Tarihi: 06.09.2022]. Erişim Tarihi: 01.02.2022.

EKLER,

EK-1. Bilgilendirilmiş Olur Formu

BİLGİLENDİRİLMİŞ OLUR FORMU

Araştırmanın adı: Hak Temelli Sosyal Hizmet Bağlamında Kimliksiz Bireylerin Yaşadıkları Sorunlar ve Kimliksizliğin Oluşturduğu Riskler

Sayın gönüllü,

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü doktora eğitimi kapsamında planlanmış olan yukarıda adı yazılı araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir. Aşağıdaki bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz, sorularınız olursa sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz.

Bu **araştırmanın temel amacı**, Türkiye'nin İstanbul ilinde ikamet eden kimliksiz bireylerin kimlik sahibi olmalarının önündeki engelleri ve kimliksiz olmaları nedeniyle hem kendilerinin deneyimledikleri hem de toplum açısından meydana getirdikleri riskleri tespit ederek hak temelli sosyal hizmet bağlamında çözüm ve öneriler sunmaktır. Bu **çalışmaya katılma koşulları**: İstanbul'da yaşıyor olmak, Türkiye Cumhuriyeti'nde doğup yasal bir kaydı bulunmamak, 18 yaş veya üzerinde olmak ve çalışmaya katılmak için gönüllü olmaktır. **Çalışma kapsamında yapılacak uygulama** sizinle vatandaşlık kimliğine sahip ol(a)mamanın önündeki engeller ve kimliksizliğin yarattığı sorunlar hakkında sizin sözlü ve yazılı şekilde onamınız alınarak müsait olduğunuz zaman diliminde görüşmeler gerçekleştirmektir. Bu görüşmeler, tamamen sizin tercihlerinize bağlı olarak yüz yüze, uzaktan erişim olan telefon veya web tabanlı iletişim yoluyla yapılacaktır. Covid-19 salgınından dolayı kendinizi risk altında görebilirsiniz. Ya da yüz yüze yapılan görüşmelerde kendinizi rahat hissetmeyebilirsiniz. Bahsedilen bu ve benzeri durumlar karşısında tamamen sizin tercihleriniz görüşmelerin gerçekleştirilme şeklini belirleyecektir. Yüz yüze

yapılan görüşmelerde Sağlık Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu "Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi" çerçevesinde maske kullanılacak, sosyal mesafe kurallarına dikkat edilecek, gerekli temizlik araçları temin edilecek, fiziksel temasta bulunulmayacak, eğer kapalı bir alanda ise bulunulan ortam sık sık havalandırılacak ve yedek maske, dezenfektan temin edilecektir. Yüz yüze yapılacak olan görüşmeler sizin kendinizi rahat hissettiğiniz ortamlarda gerçekleştirilecektir. Covid-19 tedbirlerine uyularak yapılacak olan yüz yüze görüşmelerin ve telefon yoluyla veya web tabanlı gerçekleştirilecek olan görüşmelerin, elde edilen bilgilerin doğru ve eksiksiz bir biçimde yazıya aktarılması ve bu bağlamda sadece araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılabilmesi için ses kaydı yapılacaktır.

Araştırmaya dâhil edilecek gönüllü sayısı tahminen 20 kişidir. Sizin **araştırma için harcayacağınız süre** tahminen bir saattir. Bu araştırmada yer almanız nedeniyle sizden herhangi bir ücret alınmayacak ve size hiçbir ödeme yapılmayacaktır. Bu araştırmada yer almak tamamen sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da herhangi bir aşamada araştırmadan ayrılabilirsiniz. Size ait tüm bilgileriniz gizli tutulacaktır. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır.

Çalışmaya Katılma Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce katılımcıya açıklanması gereken bilgileri sözlü olarak dinledim ve okudum. Aklıma gelen başlıca soruları araştırmacıya sordum, yazılı ve sözlü olarak bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğime karar vermem için bana gerekli zaman tanındı.

Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.

Bu formun imzalı bir kopyası bana verilecektir.

Gönüllünün,

Adı-Soyadı:

Tarih ve İmza:

Açıklamaları yapan araştırmacının,

Adı-Soyadı:

Görevi:

Adresi:

Tarih ve İmza:

EK-2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

SOSYO-DEMOGRAFIK ÖZELLİKLERE İLİŞKİN BİLGİLER

Kendinizi tanıtabilir misiniz? Sizi tanıyabilir miyiz?

Yaşınız...

Medeni durumunuz...

Çocuk sayınız...

Yaşadığınız sağlık problemi var mı...

Mesleğiniz...

İkamet ettiğiniz ilçe...

Oturduğunuz konutun durumu (kira, müstakil, apartman dairesi)...

Eğitim durumunuz...

Misafir öğrencilik veya okula nasıl gittiğiniz hakkında bilgi verebilir misiniz?

Anne-babanızın hayatta olma ve medeni durumu hakkında bilgi verebilir misiniz?

Anne-baba hayatta veya yakında değilse bakım sürecini kimin üstlendiğini belirtebilir misiniz?

KİMLİKSİZLİK SÜRECİNE İLİŞKİN BİLGİLER

Neden kimliksiz olduğunuzdan bahsedebilir misiniz?

Kimliğinizin olmadığını kaç yaşında nasıl fark ettiğinizi açıklayabilir misiniz?

Kimlik almak için izlediğiniz resmi sürecinizden bahsedebilir misiniz? Şu anda hangi süreçte olduğunuzu belirtebilir misiniz?

Kimliğinizin çıkartılmamasıyla ilgili suçladığınız, kızgınlık duyduğunuz kişiler (sorumlu ebeveynler) bulunmakta mıdır?

Kimlik çıkartmak için TV kanalları, haber kanalı, sabah kuşağı programları, gazete, CİMER ve BİMER'e başvurmak gibi yolları denediğiniz oldu mu?

Kimliksiz olduğunuz için başkasının kimliğini (kardeş, kuzen, dayı, teyze) kullanmak zorunda olduğunuz durumlar oldu mu?

Eğitim alamadığınız için üzüldüğünüz dönemler yaşadınız mı? Belirli süreliğine geçirdiğiniz (misafir öğrencilik) eğitim hayatınızda arkadaşlarınız tarafından kimliksiz olduğunuz için dışlandığınız dönemler yaşadınız mı?

Kimliksiz olduğunuz için ceza evine girdiğiniz bir süreç yaşadınız mı? Eğer evetse ceza evi veya nezarethane sürecinden bahseder misiniz?

Yaşadığınız sosyal çevrede kimliğinizin olmadığını ilk öğrendiğinizde kimseye söylememe fikri oluştu mu? Günlük yaşantınızda, çalışma hayatınızda, sokağa çıktığınızda, bir etkinliğe gittiğinizde, çocuklarınızın gösterilerinde kimliğinizin olmadığını gizliyor musunuz, kimliğinizin olmadığını ne zaman açık açık herkese söylemeye başladınız?

İlk olarak kaç yaşında çalışmaya başladığınız? Hangi işlerde çalıştığınızı açıklayabilir misiniz? Kimliksiz olduğunuz için çalışma hayatında yaşamış olduğunuz sıkıntılardan bahseder misiniz (birçok iş değiştirmek, sigortasız çalıştırılmak, merdiven altı işlerde çalışmak, düşük ücret uygulaması, işverenler tarafından sömürülmek fazla mesai yaptırılmak, hor kullanılmak)?

Maddi olarak destek aldığınız kişiler ve kurumlar (muhtarlık, vakıf, dernek, sivil toplum kuruluşları) bulunmakta mıdır?

Neden kimliksiz olduğunuzu (her defasında kimliksizliğinizin nedenini polise, çevrenizdekilere, yeni tanıştığınız kişilere, iş arkadaşlarınıza söylemekten) anlatmaktan yorulduğunuz zamanlar oldu mu?

Çevrenizdeki kişilerin kimliksiz olduğunuzu öğrendiklerinde verdikleri tepkileri açıklayabilir misiniz?

Resmi süreçteki prosedürleri/yasaları kimlik çıkartmada bir engel olarak tanımlıyor musunuz? Bu konuda yorucu ve zorlayıcı bir resmi sürecin olduğunu düşünüyor musunuz?

KİMLİKSİZLİĞİN ORTAYA ÇIKARDIĞI SORUNLARA İLİŞKİN BİLGİLER

Kimliksiz olarak seyahat ederken yaşadığınız sorunları açıklar mısınız?

Kimliğiniz olmadığı için seçimlere katılma gibi karar verme veya karar alma süreçlerinde yer alamamanız, banka hesabınızın olmaması, askere gidememe, kredi kartı kullanamamanız, ehliyet sahibi olamamanız gibi sonuçlar size ne hissettirmektedir?

Kimliksiz olmanız eşinizle evlilik kararı almanızda endişelere neden oldu mu? Eşinizin ailesinin evlilik kararı alma sürecinizde verdiği tepkilerden bahsedebilir misiniz? Kimliğinizin olmaması evlilik yaşantınızda problemlere (resmi nikahın olmaması) neden oluyor mu?

Kimliğiniz olmadığı için sağlık alanında (ciddi yaralanmalar, kronik ve akut rahatsızlıklar) yaşadığınız problemlerden bahsedebilir misiniz? Kimliğinizin olmamasına rağmen devlet hastanesinde muayene olabildiğiniz bir süreç oldu mu? Hastalandığınızda hangi yollara başvurdunuz (ücret karşılığında özel hastaneye mi gidiyorsunuz, başkasının kimliğiyle tedavi olduğunuz oldu mu)?

Kimliksiz olmanızın yarattığı psikolojik problemlerden (depresyon, bunalım, bıkkınlık ve yorgunluk, sinir krizleri, öfke nöbetleri, ani patlamalar, intihar) bahsedebilir misiniz?

Kimliksiz olmanızla ilgili damgalanma, itibarsızlaştırma ve dışlanma süreci yaşamakta mısınız?

Baş etmekte zorlandığınız en önemli sorun olarak gördüğünüz alanın (ekonomik, sağlık, sosyal, siyasal, eğitim) hangisi olduğunu açıklar mısınız?

Covid oldunuz mu? Covid sürecinde ne gibi sorunlar (sağlık, sosyal yaşantı, kamu binalarına giriş, metrobüse biniş, HES kodu uygulaması) yaşadınız?

Kimliksiz olduğunuz için yaşadığınız, karşılaştığınız güvenlik sorunlarından bahsedebilir misiniz?

Kimliksiz olarak bulunma durumunuzla nasıl başa çıkıyorsunuz (kabullenme süreci, kaderci anlayış, sorun olarak görmeme)?

Suriyelilere vatandaşlık kimliği verilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Yaşadığınız sorunla ilgili olarak sizinle bağlantıya geçen ve size destek olan oldu mu?

Kimliksizlik sorununun çözümüne yönelik ne gibi önerilerde ve taleplerde bulunabilirsiniz?

Ek-3. Kurum İzin Belgesi 1

03.08.2121

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Başkanlığında, Prof. Dr. Ayşe Sezen SERPEN danışmanlığında doktora öğrencisi İmran UZUNASLAN tarafından yürütülen tez çalışmasının derneğimizde yürütülmesi dernek yönetimi tarafından uygun bulunmuştur. Bilgilerinize arz olunur.

Dernek Başkanı

Aşkım ÜNEK

Ek-4. Kurum İzin Belgesi 2

10.08.2121

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Başkanlığında, Prof. Dr. Ayşe Sezen SERPEN danışmanlığında doktora öğrencisi İmran UZUNASLAN tarafından yürütülen tez çalışmasının derneğimizde yürütülmesi dernek yönetimi tarafından uygun bulunmuştur. Bilgilerinize arz olunur.

**Dernek Başkanı
Hikmet ELP**

Ek-5. Etik Kurul İzin Belgesi

	 ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ Etik Kurulu Başkanlığı
Sayı : 56786525-050.04.04 /2573444	
Konu : Etik Kurul Kararı Hakkında	
01.11.2021	
Sayın İmran UZUNASLAN Sağlık Bilimleri Enstitüsü	
İlgi: 13/09/2021 tarihli başvurunuz.	
"Hak Temelli Sosyal Hizmet Bağlamında Kimliksiz Bireylerin Yaşadıkları Sorunlar ve Kimliksizliğin Oluşturduğu Riskler" başlıklı teziniz ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi Etik Kurulunun 25/10/2021 tarihli toplantısında alınan 16/173 sayılı kararın bir örneği ilglikte gönderilmektedir. Bilgilerinizi saygılarımla rica ederim.	
Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI Rektör a. Rektör Yardımcısı	
EKLER: Karar Örneği (1 sayfa)	
Ankara Üniversitesi Rektörlüğü 06100 - Tandoğan/ANKARA	<u>Ayrıntılı Bilgi İçin</u>
Telefon : 0 (312) 60 40 / 2101	
Faks : 0 (312) 212 60 49	

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 25/10/2021
Toplantı Sayısı : 16
Karar Sayısı : 173

173-Üniversitemiz Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü öğretim üyesi **Prof. Dr. Ayşe Sezen Serpen**'in danışmanlığını yaptığı, doktora öğrencisi **İmran Uzunbaş**'ın "Hak Temelli Sosyal Hizmet Bağlamında Kimliksiz Bireylerin Yaşadıkları Sorunlar ve Kimliksizliğin Oluşturduğu Riskler" başlıklı tezi ile ilgili 13/09/2021 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelenmiştir.

Yapılan görüşmeler ve incelemeler sonucunda, **Prof. Dr. Ayşe Sezen Serpen**'in danışmanlığını yaptığı, doktora öğrencisi **İmran Uzunbaş**'ın "Hak Temelli Sosyal Hizmet Bağlamında Kimliksiz Bireylerin Yaşadıkları Sorunlar ve Kimliksizliğin Oluşturduğu Riskler" başlıklı tezi ile ilgili COVID-19 salgını nedeniyle; çalışma takviminiz de dâhil araştırmanızda oluşabilecek tüm değişikliklerin Etik Kurulumuza yazılı olarak bildirilmesi, araştırma protokolüne uyuması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR

25/10/2021

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

ÖZGEÇMİŞ

Doktora (2017-2020)	Antalya University of Health Sciences, Faculty of Health Sciences, Department of Public Health, MSc Thesis: "The Effect of COVID-19 on the Health of the Elderly"
Yüksek Lisans (2015-2017)	Antalya University of Health Sciences, Faculty of Health Sciences, Department of Public Health, MSc Thesis: "The Effect of COVID-19 on the Health of the Elderly"
Bakalavyo (2011-2015)	Antalya University of Health Sciences, Faculty of Health Sciences, Department of Public Health, BSc Thesis: "The Effect of COVID-19 on the Health of the Elderly"
Öğrenci (2009-2011)	Antalya University of Health Sciences, Faculty of Health Sciences, Department of Public Health, BSc Thesis: "The Effect of COVID-19 on the Health of the Elderly"
Öğrenci (2007-2009)	Antalya University of Health Sciences, Faculty of Health Sciences, Department of Public Health, BSc Thesis: "The Effect of COVID-19 on the Health of the Elderly"

261) **Yeni Başvuruların Cinsiyet Sarmalına Kadına Karşı**

262)

263) İler

264) Karasın Cinsel Zorantıların Sunulan B

265) Unasılın & Cins Dündüğü (2010) İst Epmolojide